

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SAV

ISSN 0018-2575

ROČNÍK 55 * 2007 * ČÍSLO 1

SAP
SLOVAK ACADEMIC PRESS

SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o., Bratislava

HISTORICKÝ ČASOPIS

HISTORICKÉHO ÚSTAVU SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

813 64 BRATISLAVA, KLEMENSOVA 19

e-mail: histcaso@savba.sk

<http://www.historickycasopis.sk>

Hlavný redaktor: Dušan Kováč

Redakčná rada: Jozef Baďurík, Michal Barnovský, Valerián Bystrický, Viliam Čičaj, Vojtech Dangel, Ľudovít Harakšim, Ivan Kameneč, Eva Kowalská, Ján Lukačka, Richard Marsina, Pavol Petruf a Dušan Škvarna.

Redakčný kruh: Blanka Brezováková, Katarína Hradská, Tünde Lengyelová

Medzinárodná redakčná rada:

Peter Bugge (Aarhus), Stanislaw Bylina (Warszawa), Moritz Csáky (Wien/Graz), Robert J. Evans (Oxford), Frank Hadler (Leipzig), Horst Haselsteiner (Wien), Catherine Horel (Paris), George J. Kovtun (Washington), Hans Lemberg (Marburg), Francesco Leoncini (Venezia), Jiří Malíř (Brno), Antoine Marès (Paris), Jaroslav Pánek (Praha), Jan Rychlík (Praha), Mark Stolarik (Ottawa), Arnold Suppan (Wien), László Szarka (Budapest), Ela Zadorožňuk (Moskva).

Výkonná redaktorka: Miroslava Fabriciusová

Jazyková redaktorka: Otilia Škvarnová

Vychádza štyrikrát ročne. Rozširuje, objednávky a predplátné vrátane zo zahraničia prijíma SAP – Slovak Academic Press, spol. s r. o., P. O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava. Objednávky do zahraničia prijíma a vybavuje SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, SK – 852 99, Bratislava. Internetový objednávkový formulár nájdete na adrese: <http://www.historickycasopis.sk>. Nevyžiadané rukopisy nevraciamе. Registr. č./7036

Distributed by SAP – Slovak Academic Press, Ltd., Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia. Distribution are held by KUBON and SAGNER, P. O. B. 34 01 08, W – 8000 München, Germany.

© Historický ústav SAV, 2007

OBSAH

Úvod

XIII. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV.....	3
Čižaj, Viliam: Úvodné slovo predsedu Slovenskej historickej spoločnosti.....	4
Šesťdesiat rokov slovenskej historickej spoločnosti	
Klačka, Jozef: Šesťdesiate výročie vzniku SHS	9
Havrila, Marek: K niektorým problémom vývinu slovenskej historiografie a SHS pri SAV v 50. a 60. rokoch 20. storočia.....	20
Bartl, Július: Historiografia na Slovensku po roku 1989 – splnené očakávania?..	35

K hodnoteniu jednotlivých chronologických a tematických oblastí

Frimová, Eva: Historiografia obdobia renesancie a humanizmu na Slovensku po roku 1989.....	56
Kohútová, Mária: Šesťdesiat rokov slovenskej profesionálnej historiografie. Výskum novovekých dejín	69
Holec, Roman: „Krátke“ dejiny „dlhého“ storočia	75
Pečár, Martin: Niekoľko poznámok k stavu a aktuálnym problémom výskumu regionálnych dejín	96
Tajták, Ladislav: K niektorým otázkam regionálnych dejín na Slovensku.....	104
Grexá, Ján: Problémy dejín športu na Slovensku	107
Konečný, Stanislav: Rusínska a ukrajinská menšina v slovenskej historiografii po roku 1989.....	112
Ježek, Václav: Idealizmus v byzantologických štúdiách.....	125
Zavacká, Marína: „Nemám čas to čítať, musím sa učiť.“ K stavu vysokoškolskej výučby histórie na Slovensku	133
Sokolovský, Leon: Pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave za ostatných 60 rokov	146
Domová, Miroslava: Projekt a ciele budovania databázy: Bibliografia dejín knižnej kultúry na Slovensku	153
Saktorová, Helena: Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska.	157
Sedliaková, Alžbeta: Bibliografia slovenskej historiografie po roku 1989	164
Škorvanková, Gabriela: Zákon o kronikách a obecná kronika	166

Z činnosti Slovenskej historickej spoločnosti

Správy o činnosti sekcií SHS.....	168
-----------------------------------	-----

Diskusia

Kamenec, Ivan: Kde sú hranice polemických diskusií a elementárnej slušnosti?	201
--	-----

Recenzie

Sorby, K.: Arabský východ (1945–1958). (Pavol Petruf)	207
Kelly, C.: Comrade Pavlik. The Rise and Fall of a Soviet Boy Hero (Marína Zavacká)	210

GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA

C O N T E N T S**Introduction**

Thirteenth Congress of the Slovak Historical Society at the SAS	3
Čičaj, Viliam: Introductory talk by the Chairman of the SHS	4

Sixty Years of the Slovak Historical Society

Klačka, Jozef: The sixtieth anniversary of the origin of the SHS.....	9
Havriľa, Marek: On some problems in the development of Slovak historiography and the SHS at the SAS in the 1950s and 1960s.....	20
Bartl, Július: Historiography in Slovakia after 1989 – fulfilled expectations?.....	35

Evaluation of the individual chronological and thematic fields

Frimová, Eva: Historiography of the Renaissance period and humanism in Slovakia after 1989	56
Kohútová, Mária: Sixty years of professional Slovak historiography. Research into modern history.....	69
Holec, Roman: A „short“ history of a „long“ century	75
Pečár, Martin: Some comments on the state and current problems of research into regional history.....	96
Tajták, Ladislav: Some questions on the history of regions of Slovakia.....	104
Grexá, Ján: Problems in the history of Slovak sport	107
Konečný, Stanislav: The Ruthenian and Ukrainian minority in Slovak historiography after 1989	112
Ježek, Václav: Idealism in Byzantine Studies	125
Zavacká, Marina: „No time to read books, now have to learn.“ On state of university teaching of history in Slovakia	133
Sokolovský, Leon: Sixty years of the auxiliary historical sciences at the Faculty of Philosophy of Comenius University in Bratislava.....	146
Domová, Miroslava: The project and aims of building up the database: Bibliography of the History of Book Culture in Slovakia	153
Saktorová, Helena: The general catalogue of 16th century printed items preserved in the territory of Slovakia.....	157
Sedliaková, Alžbeta: The bibliography of Slovak historiography after 1989....	164
Škorpánková, Gabriela: Act on Chronicles and Local Community Chronicles	166

From the activities of the Slovak historical society.....	168
--	------------

Discussion

Kamenec, Ivan: Where is the frontier between polemical discussion and elementary decency?	201
--	-----

REVIEW – ANNOTATIONS – BIBLIOGRAPHY – CHRONICLE

Ú V O D

XIII. ZJAZD SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV

Najvýznamnejšou udalosťou v živote každej organizácie bez diskusie je plenárne rokovanie jej členov. Nebolo to inak ani v prípade najväčšej organizácie slovenských historikov, ktorí svoje stretnutia usporadúvajú každých päť rokov. XIII. zjazd a Valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) pri SAV sa uskutočnilo v dňoch 25. – 27. apríla 2006 v Banskej Bystrici a bolo na ňom vyše sto účastníkov, čiže skoro tretina všetkých členov. Rokovanie malo aj určitý jubilujúci nádych, keďže v tom čase práve uplynulo 60 rokov od založenia SHS. Ústrednou témou sa preto stala určitá rekapitulácia tohto veľmi dlhého a zaujímavého obdobia slovenskej profesionálnej historiografie. Na zjazde bol vytvorený primeraný priestor na diskusiu. Týkala sa rozličných problémov každodennej práce historikov, otázok komunikácie v rámci historickej obce, vzájomnej informovanosti, problémov výchovy, úrovne vedomostí vysokoškolských študentov, doktorandov a mladých, začínajúcich vedeckých pracovníkov. V diskusii odzneli príspevky, ktoré sa týkali postavenia historikov v spoločnosti, pričom sa neobišli ani niektoré profesijné a etické otázky. Závery z diskusie sa premietli do uznesení Valného zhromaždenia SHS, ktoré budú sprístupnené na webovej stránke spoločnosti. Realizáciu by si zaslúžila aj myšlienka zhotovenia lexikónu súčasných slovenských historikov, hoci sa v diskusii objavila len v náznakoch. SHS by si ju mala osvojiť a aktívne sa podieľať na jej príprave. Podobne ako v predchádzajúcom období uvádzame príspevky, ktoré poskytnú čitateľovi obraz o priebehu a rokovaní zjazdu.

Redakcia

ÚVODNÉ SLOVO PREDSEDU SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI

Vážené kolegyne, vážení kolegovia, vážení hostia, priatelia!

Uplynulo už päť rokov od posledného rokovania Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) pri SAV, ktoré sa konalo roku 2001 v Smoleniciach. Preto je pre mňa veľkým potešením, že na našom zjazde tu v Banskej Bystrici k starým „harcovníkom“ pribudli nové mladé tváre, ktoré možno smelo pokladať za budúcu veľkú posilu našej historickej spoločnosti, ako aj celej slovenskej historiografie. Žiaľ, na druhej strane musíme s ľútosťou skonštatovať, že už nie sú medzi nami mnohí vynikajúci muži a ženy, ktorí za uplynulých päť rokov opustili naše rady. Uctíme si ich pamiatku, prosím, minútou ticha. Ďakujem.

Vážené kolegyne, vážení kolegovia, vážení hostia, priatelia!

Opäť mám milú, i keď zavše nevďačnú povinnosť zhodnotiť veľmi bohatú a úspešnú prácu našej spoločnosti za uplynulé päťročné obdobie. Nemal by som pritom zabudnúť na niektoré veci, ktoré sme si predsavzali, ale z rozličných objektívnych a subjektívnych príčin, ale aj z iných dôvodov sme ich nedokázali splniť. Možno náhodou, možno zámerne pripadlo na tento rok 60. výročie založenia SHS, takže popri oslavách máme aj príležitosť zhodnotiť toto veľmi zložité obdobia vývoja nielen našej spoločnosti, ale zároveň celej slovenskej profesionálnej historiografie. Tomuto zámeru sme podriadili aj rokovanie nášho zjazdu.

Na úvod by som chcel spomenúť, že som mal v živote veľké šťastie. Prečo? Zhodou okolností som sa totiž dostal do čela spoločnosti, ktorá pozostáva z vynikajúcich členov, hoci tým, napriek princípu dobrovoľnosti a napriek tomu, že ich úsilie a nasadenie vôbec nie je honorované, sa za ich námahu často zabudne aj poďakovať. Môj obdiv patrí našim členom už i z toho dôvodu, že zorganizovať určité, niekedy aj triviálne podujatie, stojí obrovské nasadenie, najmä v situácii, keď sú k dispozícii minimálne materiálne prostriedky. Ak to niekto robí a pritom musí prekonávať problémy našej súčasnej antiintelektuálne naladenej spoločnosti, presvedčať a vysvetľovať samozrejme veci, zaslúži si uznanie. V súčasnosti na Slovensku prevažujú „účtovníci“, ktorých je naozaj prebytok. Tí dokážu posudzovať aj vynikajúce projekty len v rovine účtovníctva: „má dať – dať“. Nemáme skutočných manažérov ani v radoch politikov či ekonómov, ľudí intelektuálne vyspelých, ktorí majú nejaké vízie, čo i len o súčasnom vývoji spoločnosti. „Objavenie“ intelektuálnych sfér spoločnosti (veda, kultúra, školstvo) v predvolebnom období na podstate problému vôbec nič nemení. Rád by som sa vrátil ešte k našim členom, čiže k vám, ktorí ste vykonali za uplynulé obdobie obrovský kus práce, množstvo rozličných vedeckých, odborných i spoločenských podujatí. Za túto záslužnú činnosť vám patrí skutočne veľká vďaka.

Vážené kolegyne a kolegovia, vážení priatelia!

Teraz by som si dovoľil zopár poznámok k našej organizácii a jej činnosti v uplynulom období z pohľadu jej predsedu. Samozrejme, že okrem môjho pohľadu (a možno aj pohľadu niekoľkých ďalších členov výboru), ktorý bude iste ružový, budeme však veľmi radi, ak si podiskutujeme aj o pohľade na historickú spoločnosť zo strany našich členov.

Práve k tomu sme smerovali aj naše úsilie – vytvoriť dostatočný priestor na diskusiu. Za malý priestor na diskusiu – sme boli po minulom zjazde aj pokritizovaní, ale túto kritiku môžeme adresovať na predchádzajúci výbor.

Je pravda, že aj v uplynulom období bola SHS najpočetnejšou organizáciou združujúcou historikov a odborníkov z príbuzných vedeckých disciplín, i keď treba dodať, že naša spoločnosť už dávno nie je jediným združením historikov podobného typu, čo si mnohí z nás občas ani neuvedomujú. Za najväčší úspech uplynulého obdobia považujeme fakt, že sa nám podarilo doteraz združovať väčšiu časť slovenskej historickej society, hoci nie všetci historici sú členovia SHS (máme však aj zahraničných členov a podporovateľov) na odbornej báze.

Napriek tomu, že žijeme v pluralitnej demokracii, možno sa niekomu bude zdať, že SHS sa mohla viac aj angažovať a ukazovať sa na verejnosti, a to v duchu hesla „vedieť sa predávať“. Ako som uviedol, naša spoločnosť je antiintelektuálne naladená. Dnes o všetkom rozhoduje popularita, preložené do reality ako sledovanosť a predajnosť, kde je toho intelektu skutočne naozaj biedne. Pre tlač, rozhlas alebo televíziu vo väčšine prípadov vystačia dvaja-traja historici, ktorí povedia zopár (aj nesúvislých) viet niekedy aj k udalostiam, ktoré s históriou nemajú vskutku nič spoločné. Naša práca však nie je nijaká *reality show*, hoci by bolo zaujímavé v priamom prenose sledovať aj historikov. Spoločnosť zaujímavý senzácie, niektorým kolegom sa v tejto rovine trochu podarilo stať sa mediálnymi hviezdami. Na druhej strane veľmi rozpačito hodnotíme skutočnosť, ak napr. nejaký slovenský filmový režisér sa rozhodne svojím dielom prerobiť legendy a bájky o Čachtickej panej, čo možno pokladať za šikovný marketingový ťah jeho reklamnej kampane. Chudák režisér potom musí „naprávať“ pokrivený obraz histórie. Podobne je to v prípadoch, keď sa od historikov požadujú odborné posudky alebo názory na udalosti, na ktoré sú kompetentní iba právnici alebo psychiatri. Nemôžeme sa nejako manifestačne vyjadrovať k mnohým udalostiam a názorom, nemôžeme nejako opravovať neznalosť histórie, slovenských dejín (ktorá je niekedy naozaj na primitívnej úrovni). Na druhej strane sme však podporili aj snahy, ktoré sú v záujme našej historiografie, pomocných vied historických a archívnictva, vyučovania dejepisu a podobne.

Bilancovanie našej činnosti za uplynulé obdobie by som začal veľmi prozaicky posledným našim zjazdom v Smoleniciach. Na tomto rokovaní sme sa dohodli na niektorých uzneseniach. Nezaškodí si z nich niektoré pripomenúť aj na tomto mieste: Výboru SHS sa odporučilo oživiť aktivitu tých regionálnych zložiek SHS pri SAV, ktoré v ostatnom období vykazovali malú aktivitu.

K tomuto uzneseniu by som povedal, že popri našich tradičných a vynikajúcich regionálnych združeníach (v Trenčíne, kde je ich dušou a motorom kolega Dr. M. Šišmiš, a Topoľčancoch, lepšie povedané Topoľčiankach pracujúcich v archíve a múzeu) veľmi dobre, čo je potešiteľné, začal pracovať aj banskobystrický spolok pod vedením Dr. R. Kozíaka. Trochu so striedavými úspechmi pracovali aj Prešovčania. O činnosti regionálnych zložiek budú referovať ich predsedovia v nasledujúcom bloku. Škoda, že sa nám nepodarilo rozbehnúť činnosť nášho regionálneho spolku v Skalici.

Musíme však skonštatovať, že pod lampou býva najväčšia tma. Najhoršia situácia je práve v Bratislave, kde je najväčšia koncentrácia historikov a historických pracovníkov. Nevie si vysvetliť, prečo je to tak – či je tu veľká ponuka iných možností, veľa histo-

rikov na jednom mieste, či sa takáto činnosť v hlavnom meste pokladá za niečo menej hodnotné, alebo dokonca či ide o nedostatok bratislavských historikov. Podobná situácia je aj v Trnave, a to aj napriek tomu, že v Trnave sú až dve univerzitné historické pracoviská, čo navodzuje predstavu, že by nemal byť problém s prednášateľmi ani s organizátormi podujatí. Rovnako je to v Nitre, o Žiline ani nehovorím. Zdá sa, že na lepšie časy sa začalo blýskať v Ružomberku. Dúfame, že na tamojšej katedre histórie sa nám vďaka úsiliu staršej i mladšej generácie prednášateľov podarí rozvinúť naše aktivity. Spiš bol, je a bude osobitnou kapitolou slovenskej historiografie, a to v pozitívnom zmysle. Podobne to môžeme povedať o Košiciach. Zmienime sa o tom neskôr. Trochu menej toho vieme o kedysi aktívnych Gemerčanoch. No a nemali by sme zabúdať na rozvoj regionálnych združení v najnovšom univerzitnom centre v Komárne.

Na predchádzajúcom zjazde sa Výboru SHS odporučilo, aby sa na spoločnom zasadnutí riešil aj problém komunikácie medzi našou spoločnosťou a kolektívnymi členmi. Naše stanovky nám trochu nejasne definujú pojem kolektívni členovia a je celkom prirodzené, že tí si neradi nasadzujú chomút historickej spoločnosti. Ja to považujem za celkom prirodzené. Spišský dejepisný spolok je samostatnou a nezávislou organizáciou a možno sa v minulosti považoval za kolektívneho člena. Spolupráca so Spišiakmi je na veľmi dobrej úrovni; vždy nás včas informujú o svojich podujatiach. Podobne je to v prípade Košického dejepisného spolku, kde sa nám takisto podarilo dostať vzájomnú komunikáciu na dobrú úroveň. Trochu sme sa nepohodli, či, lepšie povedané, nie celkom sme si porozumeli v niektorých organizačných a finančných otázkach. Myslím si, že toto je len veľmi krátky a prechodný jav.

Rád by som poznamenal, že počas uplynulých piatich rokov sme sa usilovali urobiť z našej organizácie voľné združenie historikov a tých zložiek, ktoré prejavili záujem určitou formou s nami spolupracovať. To znamená, že nijaký kolektívny člen nemá voči SHS žiadne povinnosti. Stačí, keď nám pošle kópie svojich výročných správ. Od kolektívnych členov, ktorí od nás dostali finančné subvencie však požadujeme, len to, aby nám vyúčtovali poskytnuté prostriedky. Sú to pravidlá, ktoré musíme aj my dodržiavať. Žiadny dozor, žiadna kontrola, nijaké podriadenie či usmerňovanie. Táto zásada platila nielen pre kolektívnych členov, ale aj pre naše vlastné zložky – odborné sekcie a regionálne spolky. Dúfame, že túto zásadu si osvojí aj nový Výbor SHS, ktorý si zvolíme na nadchádzajúcom Valnom zhromaždení. Keďže kontrolujeme plnenie našich predsavzatí, jedným z odporúčení minulého, XII. zjazdu bolo to, že výbor mal roku 2002 pripraviť vedecké podujatie na tému *Stav slovenskej historiografie na prelome tisícročia a jej perspektívy*. Priznám sa, že to bola preň krkolomná úloha. Spomenul som si na svoje študentské časy, na jedno stretnutie študentov a historickej elity na pôde Filozofickej fakulte UK v Bratislave na večnú tému: *Dejiny Slovenska, alebo slovenské dejiny?* Výbor sa preto rozhodol, že študujúcej mládeži predstaví našu historickú elitu, a to v rámci diskusie na tému *Koncepcia slovenských dejín*. Výsledok by sa dal stručne charakterizovať tak, že záujem publika o toto stretnutie bol značný, pričom diskusia odhalila niekedy až diametrálne odlišné stanoviská a názory slovenských historikov na koncepciu našich dejín.

Keďže v čase konania XII. zjazdu SHS naša republika ešte nebola v Európskej únii, dali sme si za úlohu rokovať aj o projekte vzdelávania *Milénium*, ktorý sa týkal vyučovania dejepisu a propagovania histórie. Treba otvorene priznať, že s výsledkom nie sme

nijako spokojní. Okrem toho, že bilancujeme uplynulých päť rokov, tak sme splnili uznesenie o odovzdaní dokumentácie našej spoločnosti do Ústredného archívu SAV. Nepodarilo sa nám splniť úlohu obnovenia Sekcie pre vyučovanie dejepisu. Rokovanie o poskytnutí možnosti zliav pre našich členov na publikácie vo Vede, vydavateľstve SAV, stroskotali na administratívnych otázkach. V tomto prípade ide o to, ako registrovať našich členov: či máme vydávať preukazy, alebo dávať pred nákupom nejaké splnomocnenia. K nejakej dohode sme zatiaľ nedospeli. To však neznamená, že sa v tomto smere nebudeme ďalej angažovať.

Kvôli úplnosti treba uviesť, že na uplynulom zjazde sme sa uzniesli, že nesúhlasíme s návrhom, aby sa študenti vysokých škôl mohli stať riadnymi členmi SHS. Rozhodnutie bolo rozumné. Za posledných päť rokov sa ukázalo, o čom sme už vtedy diskutovali, že aj na vysokej škole sa niekedy zide skupina vynikajúcich študentov, ktorí nechcú byť len obyčajnými študentmi. Po rokoch úrodných však prichádzajú aj roky neúrodné a kontinuita študentskej angažovanosti opadne. To je tiež prirodzené. Preto sú sympatické pokusy študentov histórie organizovať sa na odbornej báze, ako je to napr. v Ružomberku. Samozrejme, že SHS tieto pokusy podporuje.

Nerozumným rozhodnutím minulého zjazdového rokovania SHS bolo, že sme nesúhlasili s návrhom na zvýšenie členských príspevkov na 150 korún. Život však ukázal, že v tomto smere sme boli donútení urobiť určité opatrenia: v súčasnosti je členské 200 korún a dôchodcovia platia 50 korún.

Vážené kolegyne, vážení kolegovia, vážení hostia, priatelia!

Nielen plnením či neplnením zjazdových uznesení žila naša historická spoločnosť v uplynulom období, ale predovšetkým každodennou mravčou prácou, za čo vám patrí ešte raz moja vďaka.

Vrátim sa však znova k bilancii. Výbor SHS pracoval v uplynulom období v zložení (bez titulov): V. Čičaj – predseda, I. Graus, P. Švorc – podpredsedovia, K. Hradská – tajomníčka, J. Bartl – hospodár, J. Lukačka, V. Kratochvíl, M. Hronský, B. Ferenčuhová, M. Otčenáš a P. Valachovič – členovia, J. Baďurík – revízor. Členmi výboru boli aj predsedovia odborných sekcií (Sekcia pre dejiny miest – V. Segeš, Sekcia pre všeobecné dejiny – B. Ferenčuhová, Sekcia pre hospodárske a sociálne dejiny – M. Kamenický, Sekcia pomocných vied historických a archívniectva – J. Roháč, Sekcia pre cirkevné dejiny – M. Kohútová, Sekcia pre dejiny školstva a pedagogiky – J. Pšenák, Sekcia pre vojenské dejiny – M. Čaplovič, Sekcia pre najnovšie dejiny – Ľ. Kázmerová, Sekcia pre rodové štúdie – T. Lengyelová, Sekcia pre dejiny knižnej kultúry – E. Frimmová, Sekcia pre staroveké, byzantské a slovanské dejiny – E. Neupauer (teraz V. Ježek) a regionálne kluby a krúžky: v Trenčíne M. Šišmiš, Prešove F. Uličný, v Topoľčanoch G. Chochulová (teraz O. Kvasnicová), v Košiciach Š. Eliáš a v Banskej Bystrici R. Kožiak. Možno považovať za veľký úspech, že sa nám v uplynulom období etablovali tri nové sekcie, ktoré napriek svojej „mladosti“ začali vyvíjať činnosť na úrovni ostatných zložiek. Po prestávke nám predsedovia predstavujú ich nespočetne bohatú aktivitu. Potom v diskusii sa môžete popýtať aj na ďalšie podrobnosti. K našej činnosti ešte by som rád poznamenal, že sa nám podarilo na veľmi slušnej úrovni informovať každého člena (je nás vyše 300) o činnosti a podujatiach prostredníctvom nášho každoročného *Bulletinu Slovenskej historickej spoločnosti*. Každý rok bola uverejnená výročná správa o činnosti na stránkach

Historického časopisu. Aj naša internetová stránka, na ktorej sa každý záujemca mohol dozvedieť o našej činnosti, aktivitách a plánoch, bola neustále aktualizovaná. Na zlepšenie komunikácie medzi výborom a členmi, ako ste si určite všimli v pozvánke na zjazd, ktorú dostal každý člen, malo slúžiť zisťovanie vašich mailových adries, aby sme vám mohli zasielať aktuálne informácie o našich podujatiach. V rovine komunikácie Výboru a SHS nemohli byť podľa môjho názoru žiadne komplikácie.

Vážené kolegyně a kolegovia! Vážení priatelia!

Naša spoločnosť patrí k najstarším vedeckým spoločnostiam na Slovensku. Prešla zložitým vývojom, mnohými obdobiami rozkvetu, ale i obdobiami nie veľmi príjemnými. Som naozaj veľmi rád, že tu máme aj členov, ktorí sa podieľali na jej vzniku, tvorili a formovali vývoj slovenskej historiografie. Naše rokovanie v Banskej Bystrici, diskusia a výmena názorov, ale aj neoficiálne rozhovory prispievajú k tomu, aby naša spoločnosť bola ešte lepšia. Prajem vám v mene výboru a v mene našich hostiteľov príjemný pobyt v Banskej Bystrici, úspešné rokovanie a veľa úspechov.

*Viliam Čičaj,
predseda SHS*

ŠESŤDESIAT ROKOV SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI

ŠESŤDESIATE VÝROČIE VZNIKU SHS

JOZEF KLAČKA

KLAČKA, Jozef. The sixtieth anniversary of the origin of the Slovak Historical Society. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 9-19, Bratislava.

The origin of the Slovak Historical Society was closely connected with the initiatives of the leadership of the Czechoslovak Historical Society in the period immediately after the end of the Second World War. The founding general meeting on 14th April 1946 elected Daniel Rapant Professor of History at the Slovak University (now Comenius University) as head of the society. Problems in relations between the Czechoslovak and Slovak academic communities and especially the political development in the state after February 1948 led to a complete change in the leading functionaries, disorientation in the expert mission of the society, organizational indifference of the leadership and lack of interest among the members. The result was the practical disappearance of the society in March 1951.

Czechoslovak Historical Society. Slovak Historical Society. Founding general meeting of the Slovak Historical Society. Association of History Students. D. Rapant. B. Varsík. Fr. Bokes. L. Novomeský.

Koncom jesene 1945 obrátil sa vtedajší predseda Československej spoločnosti historickej (ČsSH) prof. Dr. Karel Stloukal na prof. Daniela Rapanta „ako na najvýznamnejšieho historika dnešného Slovenska“ so žiadosťou o pomoc pri oživení a novej organizácii ČsSH. Obširne vysvetľoval, že počas vojny, napriek tomu, že spoločnosť nevyvíjala činnosť, musela sa premenovať na Českú spoločnosť historickú, a teda nastal čas, aby sa predvojnová spoločnosť oživila. Poslal mu stanovky a komentoval, že spoločnosť bola založená ako československý (čs.) orgán medzinárodnej organizácie Comité Internationale des Sciences Historiques, ktorá sa opiera o národné komitety. Podľa štatútu tohto komitétu môže každý štát zastupovať len jeden národný komitét. Za ČSR to bola ČsSH a v rámci nej pracovali pred vojnou aj Slováci,¹ ktorí mali zastúpenie i vo výbore spoločnosti. Prof. Stloukal ponúkol, aby bol za Slovensko stanovený druhý zástupca do medzinárodného komitétu,² prípadne boli vymenovaní noví dvaja, jeden za Čechy a Moravu a jeden za Slovensko. Žiadal prof. Rapanta, aby buď sám, alebo s kolegami rozhodol

1 Ústredný archív SAV (ÚA SAV), fond (f.) SHS, 284/23. Koncom roka 1945 poslal prof. Stloukal zoznam predvojnových členov ČsSH. Boli to Lét Danišovič, Ľudovít Gavanda, Karol Goláň, Alžbeta Golnerová, Karol Horanský, František Hrušovský, Alexander Húščava, Ľudovít Knapek, Jozef Markov, Mária Novotná, Evgenij Perfeckij, Daniel Rapant, Andrej Sokolík, Adolf Šelmeč, Ján Šikura, Natália Škirpanová, Branislav Varsík, Alžbeta Zunerová, Ján Žirko.

2 Ref. 1. Pôvodne boli československými delegátmi Šusta a Peterka, od varšavského kongresu roku 1933 Peterka a Stloukal.

o počte členov výboru spoločnosti zo Slovenska. V časti, v ktorej sa odvolával na stanoviny spoločnosti, ponúkal aj možnosť vytvoriť v Bratislave slovenskú odbočku, ktorá by plnila dôležité vnútroštátne úlohy. Odpoveď D. Rapanta na české ponuky nepoznáme, ale zachovali sa jeho poznámky, z ktorých je zrejmé, ako uvažoval nad zastúpením Slovákov v ČsSH. Za zástupcu do medzinárodného komitétu i za druhého podpredsedu ČsSH navrhoval seba, za druhého tajomníka Bokesa a na 4 členov výboru a 4 náhradníkov mal viacero variácií.³ Vo februári 1946⁴ K. Stloukal žiadal od D. Rapanta návrh na členov prípravného výboru 2. zjazdu čs. historikov,⁵ ktorý sa pripravoval spoločne s Historickým klubom, Historickým spolkom a Archívnu spoločnosťou v Prahe a s predsedom novozaloženej pobočky v Brne prof. Čádom. Opäť sa zmienil aj o možnosti založiť pobočku ČsSH v Bratislave.

Z prameňov sa nepodarilo zistiť, kto prišiel s myšlienkou založiť samostatnú Slovenskú historickú spoločnosť. Mohol to byť Dr. Vendelín Jankovič, v tom čase asistent Historického seminára Slovenskej univerzity (SU) a komisár archívnej služby, pracujúci v župnom archíve v Bratislave, alebo sám prof. Rapant. Obaja vyvíjali neuveriteľné úsilie, aby spoločnosť nielen vznikla, ale aby bola aj zmysluplným združením.

Ako vyzerala historická obec po druhej svetovej vojne na Slovensku? Profesionáli pôsobili na Katedre histórie Filozofickej fakulty SU, v Matici slovenskej, v Slovenskej akadémii vied a umení (SAVU), vo dvoch múzeách v Bratislave a v Košiciach, v Univerzitnej knižnici v Bratislave, v niekoľkých archívoch, ale boli aj špecialisti na Právnickej, Teologickej a Prírodovedeckej fakulte SU. Do historickej obce patrili i stredoškolskí profesori dejepisu vyučujúci na klasických a reálnych gymnáziách, na pedagogických a ekonomických (vtedy obchodných akadémiách) stredných školách.⁶ Tí mali tvoriť jadro pripravovanej stavovskej spoločnosti, ktorá chcela organizovať historickú prácu na Slovensku a reprezentovať slovenskú historickú vedu doma i v zahraničí. Ako to teda bolo s jej vznikom? Dňa 1. marca 1946 napísal prof. Rapant list riaditeľovi Obchodnej akadémie v Turčianskom Sv. Martine Karolovi Horanskému, v ktorom písal: „*Spolu s ostatnými kolegami rozhodli sme sa utvoriť Slovenskú historickú spoločnosť a do prípravného výboru sme si dovolili vziať i Vás.*“⁷ Pri vysvetľovaní cieľa spoločnosti uviedol, že vo väzbe na reprezentáciu slovenskej historickej vedy v zahraničí sa „*mienime spojiť s Historickou spoločnosťou v Prahe, spolupráca s ktorou bola viazaná tým spôsobom, že niektorí z predvojnových jej členov slovenských – medzi nimi i Vy, boli zvolení do jej výboru*“.⁸ S definitívnou úpravou tohto vzťahu počítal až po ustavení slovenskej spoločnosti na zakladajúcom valnom zhromaždení 14. – 16. apríla 1946 asi v Piešťanoch.

3 Ref. 1. Výborníci sú Varsík, Perfeckij, Huščava, Jankovič, alebo Jankovič, Hodál, Točík, Gindl, alebo Hodál, Jeršová, Ondrouch, Sedlák a pod. Dňa 25. januára 1946 boli do výboru ČsSH zvolení A. Húščava zo SU, D. Rapant zo SU, Živko, riaditeľ gymnázia v Prievidzi, Danišovič, profesor na Štátnej učiteľskej akadémii v Bratislave, za náhradníkov Horanský, riaditeľ obchodnej akadémie v Martine, B. Varsík zo SU a za delegáta do medzinárodného komitétu D. Rapant spolu s K. Stloukalom.

4 ÚA SAV, f. SHS, 285/23.

5 1. zjazd ČsSH sa konal roku 1937.

6 Imrich Kotvan spracoval katalóg profesorov dejepisu. Na štátnych gymnáziách ich pôsobil 154, na učiteľských akadémiách 30, na obchodných učilištiach 24 a na priemyslokvách 7. Ref. 4.

7 ÚA SAV, f. SHS, 97/7.

8 Ref. 7.

Pozval Horanského na prvú schôdzu prípravného výboru na 6. marca do Historického seminára SU. Už na tejto schôdzi, ktorú viedol prof. Rapant,⁹ sa dohodli zásadné veci: pomenovanie spoločnosti, ciele, orgány, členstvo, formálna organizácia (valné zhromaždenie, predsedníctvo, výbor, revízori), termín a miesto zakladajúceho valného zhromaždenia i výška členského. Na druhej schôdzi prípravného výboru 29. marca¹⁰ sa konštatovalo, že je zabezpečená celá finančná úhrada zjazdu v predpokladaných nákladoch 200 000 Kč.¹¹ Dohodlo sa, že na slávnostné zasadnutie sa pozvú zástupcovia SAVU, Matice slovenskej, Povereníctva školstva a osvetu, Povereníctva informácií, že pozvú aj ministra školstva Z. Nejedlého a zástupcov ČsSH. Stálymi hosťami valného zhromaždenia i zjazdu mali byť aj knihovníci Historického seminára SU a poslucháči histórie po prvej štátnej skúške. Na základe pripomienkového konania sa spresnil návrh stanov v tom, že cieľ spoločnosti bol definovaný širšie (pestovanie historických vied v najširšom zmysle slova), že valné zhromaždenia sa budú konať každoročne, že v prípade zániku spoločnosti majetok prípadne Historickému semináru SU s povinnosťou použiť ho na podporu historického výskumu. Dohodli sa prednášky, ktoré odznejú na zjazde.¹² Tretia schôdza prípravného výboru sa konala 10. apríla. V stanovách zakotvila existenciu Zdrúženia vysokoškolských poslucháčov histórie, zmierovací súd i delegovanie do celoštátneho orgánu. V tejto veci predniesol prof. Rapant návrh, aby si v Čechách a na Morave vytvorili samostatnú spoločnosť a celoštátne vznikol Československý komitét historických vied, ktorý by vydával časopis pre medzinárodnú verejnosť o práci českých a slovenských historikov. V zápisnici je uvedené, že „*návrh bol s radosťou prijatý*“.¹³ Dohodol sa i počet a zloženie členov výboru¹⁴ a výška honoráru za prednesené prednášky (za hodinu prednášky 1 000 Kč).

Zakladajúce valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) sa zišlo 14. apríla 1946 o 11. hodine v zasadacej sieni Grandhotela Royal v Piešťanoch za účasti 89 historikov a pozvaných hostí.¹⁵ Otvoril ho predseda prípravného výboru prof. D. Rapant. V úvode zhodnotil situáciu v historickej vede na Slovensku (profesionáli na univerzite, v Matici slovenskej a v SAVU) a poukázal na potrebu zapojiť do výskumu

-
- 9 Tvorili ho D. Rapant, E. Perfekij, V. Ondrouch, A. Húščava, J. Dubnický, J. Markov, P. Vajcik, V. Jankovič, A. Točík, Wagner, B. Varsik, J. Martinka.
 - 10 Do prípravného výboru kooptovali referenta Matice slovenskej B. Pollu.
 - 11 Získali sa subvencie od Povereníctva školstva 50 000, Povereníctva informácií 50 000, Predsedu SNR 25 000, Predsedu Zboru povereníkov 25 000 a od Matice slovenskej 50 000 Kč.
 - 12 Varsik: *Výskum slovenského etnika*, Rapant: *Význam a osov zo štúdia dejín*, Ondrouch: *Protohistorický výskum Slovenska*, Wagner: *Dejiny slovenského umenia*, Jankovič: *Cirkevné dejiny Slovenska v novoveku*, Krička: *Slovenské mohyly na Slovensku*, Vajcik: *Výber učiva zo slovenských dejín*.
 - 13 ÚA SAV, f. SHS, 58/6.
 - 14 Výbor mal 21 členov: predseda Rapant, dvaja podpredsedovia Varsik a Wagner, dvaja tajomníci Jankovič a Danišovič, dvaja zapisovatelia Sedlák a Dubnický (príp. Točík), pokladník Trochta, delegát do zahraničia Rapant, predseda zmierovacieho súdu Markov, vo výbore sa rezervovalo po jednom mieste pre oblasť košickú – Niník, bansko-bystrickú – Stránsky, trenčiansku – Cintavý, prešovskú – Dérer, lučeneckú – Pietko. Ďalších členov a náhradníkov bolo treba zvoliť na valnom zhromaždení.
 - 15 Hosťami boli povereník školstva a osvetu L. Novomeský, predseda Slovenskej národnej rady J. Lettrich, predseda Zboru povereníkov K. Šmidke, zástupcovia Povereníctva informácií a Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy. Za Správu Matice slovenskej R. Brtáň, za SAVU B. Varsik a delegácia ČsSH vedená predsedom prof. Stloukalom.

„mladých historikov roztratených po celom Slovensku“ a nešpecialistov zaujímajúcich sa o dejiny. To označil za jednu z úloh zakladanej SHS. Aby mohli vznikajú nové historické práce, treba robiť historický výskum a ten môže robiť každý profesor historik tam, kde je. Pri hodnotení politickej situácie zdôraznil, že „v chápaní historika prítomnosť nie je prevratom, ale skôr návratom k zmyslu slovenských dejín a k štátnemu súručenstvu s bratmi Čechmi vo forme dvoch samosprávnych národných celkov v rámci slovanskom a československom“.¹⁶ O čs. národnej jednote, pestovanej za prvej republiky, hovoril, že „bola potrebná pre zahraničie, ale nezodpovedala základnému smeru nášho vývoja“.¹⁷ V tomto duchu sa vyjadril i o spolupráci s ČsSH, s ktorou SHS chce postupovať voči zahraničiu jednotne, v najužšej spolupráci. Predseda ČsSH prof. Stloukal vo svojom pozdravnom príhovore nereagoval na túto pasáž Rapantovho prejavu. Venoval sa skôr náhodnej zhode dátumu zakladajúceho valného zhromaždenia SHS. Na 14. apríla 1946 pripadlo totiž 80. výročie založenia prvého českého historického spolku založeného na obranu národných práv. Prof. Varsík ako zástupca SAVU vyzdvihol, že SHS nevzniká ako opozícia k jestvujúcim organizáciám, ale vzniká z potreby organizovania výskumu minulosti. Rudolf Brtáň za Maticu slovenskú prisľúbil sprístupnenie všetkého zozbieraného materiálu na využitie v práci historikov. Povereník školstva a osvetly Ladislav Novomeský ospravedlnil ministra školstva Z. Nejedlého, ktorý sa pre chorobu nemohol zúčastniť. Sám sa venoval hodnoteniu vývoja po roku 1938. „Obdobie po roku 1938 treba vysvetľovať ako nedostatočné zakotvenie zmyslu našich dejín v slovenskom národnom povedomí. Oba národy, český i slovenský mali do budúcnosti rovnaký osud, keď sa dostali na dosah germánskeho nacizmu. Väčšina českého národa verila vo zvrátenie tohoto stavu, u nás však nebolo hneď každému jasné, že ide o javy umelé. ... Preto je úlohou historika, aby prispel k zoceleniu slovenského národného povedomia o zmysel a odkaz našich národných dejín.“¹⁸ Potom dal prof. Rapant prečítať stanovky spoločnosti a opýtal sa prítomných „či si prajú založenie SHS a či schvaľujú jej stanovky. Všetci prítomní odpovedali kladne. Nato vyhlásil prof. Rapant SHS za utvorenú a jej stanovky za prijaté“.¹⁹ Riaditeľ A. Zauner prečítal návrh kandidátky výboru a aklamačne bol zvolený prvý výbor SHS.²⁰ O 13. hodine predsedajúci prof. Rapant zakončil valné zhromaždenie a pozval účastníkov na obed a po ňom na prehliadku piešťanských kúpeľov a ich zariadení.

V dňoch 15. a 16. apríla pokračoval pracovný zjazd, na ktorom odzneli už spomenuté prednášky Ondroucha, Rapanta, Varsíka, Vajcíka, Jankoviča a Wagnera a spoločné občerstvenie uzavrelo ustanovujúci zjazd.

16 ÚA SAV, f. SHS, 9/1.

17 Ref. 16.

18 Ref. 16, zápisnica.

19 Ref. 16, zápisnica.

20 Predseda D. Rapant, podpredsedovia B. Varsík a V. Wágner, tajomníci V. Jankovič a S. Danišovič, zapišovateľia G. Sedlák a J. Dubnický, pokladník J. Barták a členovia V. Ondrouch, E. Perfekcij, A. Húščava, J. Markov, M. Opočenska-Jeršová, P. Vajcik a F. Bokes. Náhradníci M. Dérer, J. Hodál, J. Niník, Piatko, B. Polla, Š. Adamovič, predseda zmierovacieho súdu J. Markov, delegát do medzinárodného združenia D. Rapant, revizori J. Trochta, A. Hutlas a V. Miro.

Po zjazde zavládlo vo výbore pracovné nadšenie. Dohodlo sa, že výbor sa bude schádzať mesačne, každý prvý pondelok o 17.30, predložili sa stanovy na schválenie,²¹ rozhodlo sa každý mesiac konať vzdelávaciu prednášku v amfiteátri SU,²² vydávať ročenku²³ a zborník o súčasnom stave slovenských dejín, vydať dielo o zrušení poddanstva k výročiu v roku 1948, vydať prácu V. Ondroucha *Od ľudu lužickej kultúry k Slovanom*, rokovať s ČsSH o spolupráci a vytvorení spoločného celoštátneho orgánu, každoročne konať zjazd spoločnosti,²⁴ na žiadosť Povereníctva školstva a osvety vykonať výskum slovenskej menšiny v Juhoslávii, nájsť vhodnú budovu pre Ústav SNP v Banskej Bystrici, vydať práce troch maďarských historikov²⁵ a hovorilo sa aj o zbieraní materiálu o SNP.

V marci 1947 dostal výbor SHS pozvanie ČsSH do Prahy na zjazd v termíne 26. – 31. mája 1947. Prof. Rapant zaujal k pozvaniu toto stanovisko: „*Pred vyriešením vzájomného pomeru medzi ČsSH a SHS by bola účasť taktickou chybou. Nech je to zjazd českých historikov, na ktorom zmenia stanovy a spoločný český a slovenský zjazd by sa konal v roku 1948. Na český zjazd sa vyše len pozorovateľ.*“²⁶ Jeršová sa vyslovila za účasť na zjazde s odôvodnením, že je to prvý povojnový a Slováci na ňom môžu prezentovať svoje výsledky za 6 rokov. Po búrlivej diskusii prijal výbor stanovisko, že „*súkromníkom SHS nebude mať za zlé, keď sa zúčastnia, ale predsa len v záujme hladkého vyriešenia vzájomného pomeru by sa žiadala solidarita členov SHS*“.²⁷ Stanovisko sa tlmočilo všetkým členom SHS prostredníctvom obežníka.²⁸ Na zjazde ČsSH sa zo Slovenska zúčastnilo niečo nad desať historikov, medzi nimi i prof. Varsík ako delegát SAVU. Zjazd Rapantom nastolený problém vzťahu dvoch spoločností neriešil. Člen výboru SHS a bratislavský dopisovateľ *Svobodných novín* Dr. František Bokes uverejnil v nich článok *Proč Slováci nepřišli na sjezd čs. historiků*.²⁹ Kvôli porozumeniu ďalšieho vývoja považujem za dôležité odcitovať niektoré časti článku: „*Českým historikům... dnes chybí informace o dějepisectví na Slovensku, ačkoliv by v Čechách rádi věděli, jak pokročil rozvoj slovenské vědy historické v letech nedobrovolného odloučení. Zatím, co v r. 1937 přišli Slováci na první sjezd čs. historiků v hojném počtu, nyní jich přišlo jen několik, ač slovenská věda historická má již slušný počet historiků. Proč tak neučinili není snad vinou sjezdové organizace, jako spíše důsledkem zvláštních poměrů, v nichž se nachází Slováci v poměru k Čechům. Slováci mají, ač za slovenského státu neměli, samostatnou SHS jejímž předsedou je univ. prof. Rapant.*“ Po konštatovaní, že na ustanovujúcom

21 Povereníctvo vnútra schválilo stanovy SHS 11. 9. 1946 pod číslom 20.533/3-1946-III/3.

22 Prvé prednášky mali mať Rapant o Samovi, Perfeckij o počiatkoch ruských dejín.

23 Mala obsahovať prednášky na I. zjazde a zápis z ustanovujúceho valného zhromaždenia.

24 Mal sa konať v Košiciach.

25 Fekete Nagy, A. *Urbáre treňčianskeho hradného panstva*; Esze: *Náboženské pomery na Slovensku za Rákócziho*; Mályusz, E. *Dejiny meštianskeho stavu na Slovensku*.

26 ÚA SAV, f. SHS, 59/6. Stanovisko nie je nové. Bolo známe aj ČsSH, ktorá sa ním zaoberala na základe Rapantovho listu z 8. 11. 1946. Rapant 13. 11. 1946 žiadal o riešenie vzťahu k novovzniknutej SHS a sám predložil svoju predstavu. ÚA SAV, f. SHS, 286/23.

27 Ref. 26.

28 Dôverný obežník č. 2 z 20. 3. 1947.

29 *Svobodné noviny* z 8. 10. 1947, s. 5, ÚA SAV, f. SHS, 98/7.

zjazde SHS sa zúčastnil predseda ČsSH prof. Stloukal, konštatoval, že zo slovenskej strany sa nenašlo porozumenie pre spoluprácu, lebo si nárokuje na samostatné vystupovanie na medzinárodnom fóre, čo je „v nesouladu s pravidlom, že... před cizinou mají vědecké organizace vystupovat vždy jako organizace státní, nikoliv národní. SHS činí výjimku mezi všemi vědeckými organizacemi v našem státě a právě proto nutno vytknout její postup jako nepřístojný a nepřijatelný. SHS, vlastně její předseda, způsobil letos na jaře, že se nemohl již v květnu uskutečnit 2. sjezd čs. historiků. Uvádělo se, že slovenští účastníci nemohli pro krátkost času vypracovat přednášky, ve skutečnosti příčiny byly jiné. Je to odmítavý postoj některých členů předsednictva SHS k takové formě spolupráce s ČsSH, která by byla v soulase s jednotou našeho státu. Je zajímavé, že předsednictvo SHS jejím členům přikazovalo nezúčastnit se pražského sjezdu, což je nutno zvláště vytknout a označit jako počinání, které je přinejmenším nezvyklé právě tak, jako je příznačné, že jen několik málo členů SHS vyhovělo tomuto příkazu. SHS, jejíž výkonný tajemník byl nedávno zatčen pro protistátní činnost, nevyšlala na pražský sjezd ani delegáta, ani sjezd nepozdravila. Totéž učinil Historický odbor Matice slovenské, združující většinu výkonných historiků slovenských, jejímž předsedou je prof. Dr. Rapant“. Svoju správu uzatvoril konštatovaním, že situácia je na škodu mladých slovenských historikov, ktorým ich vedúca osobnosť znemožnila účasť na zjazde.

Tlačový odbor Povereníctva informácií 9. októbra 1947 upozornil prof. Rapanta na správu Dr. Bokesa. Rapant napísal odvolanie,³⁰ ktoré zdôvodnil: „... lebo Dr. Bokes uverejnil plno nepresných správ, ktoré v záujme pravdy pokladá za potrebné opraviť.“ Vysvetlil situáciu a dodal: „Nakoniec sa musím ohradiť proti pokusu p. Dr. Bokesa, ako by všetko toto bolo len mojím osobným dielom. Pravda je, že tieto veci boli mnou vykonané na základe jednomyselného uznesenia výboru SHS resp. predsedníctva. Ak je niečo v celej veci neobvyklé, tak je to postup p. Dr. Bokesa, ktorý hoci Slováč a člen nie len SHS a jej výboru a tiež člen Historického odboru Matice slovenskej, neváha rozširovať o Slováčoch a ich inštitúciách vyložené nepravdy.“ Aj predseda ČsSH prof. Stloukal „odmítl spôsob referování Svobodných novin o příčinách neúčasti slovenských historiků na pražském sjezdu“.³¹ Upozornil, že aj stanovky SHS vyvracajú tvrdenia Dr. Bokesa. O Rapanťovi povedal, že: „... nevznikají žádné pochybnosti“ o pevnom československom stanovisku, ktoré preukázal i za Tisovho režimu. A pokiaľ ide o vystupovanie voči zahraničiu, Rapant bol spolu s ním delegátom na medzinárodnom kongrese historikov v Zürichu. Na slovenskej pôde sa ešte výraznejšie k téme vyjadril *Hlas práce*.³² Poukázal na ignorantstvo slovenských historikov, ktorí nešli na zjazd do Prahy, hoci jednou z hlavných tém zjazdu bol pomer Čechov a Slováčkov vo vývoji dejín. A pokračoval: „Vysvetlenie treba hľadať a nájsť v tom, že jednatel' spoločnosti Dr. Jankovič mal asi v čase pražských priprav starosti celkom iné a nie malé. Bol práve minulý týždeň zatknutý pre podozrenie z účasti na činnosti ľudácko-fašistického podzemia. Keď sverili slovenskí historikovia svoju organizáciu ľudom tejto orientácie, je pochopiteľné, že na vedeckom kongrese ich bude málo cítiť, na škodu slovenského dejepisectva.“ Na decembrovom zasadnutí výbo-

30 Uverejnili ho *Národní obroda* 12. 10. 1947, *Svobodné noviny* 14. 10. 1947, *Čas* 14. 10. 1947, *Práce* 15. 10. 1947.

31 *Lidová demokracie*, 10. 10. 1947.

32 Dňa 10. 10. 1947 uverejnil článok *Slovenskí historikovia na scesti?*

ru došlo k rozkolu. Predseda Rapant trval na rokovaní s ČsSH o návrhu SHS na vzájomný vzťah.³³ Pri hlasovaní sa proti postavila Jeršová. Na otázku Wágnera, či spoločnosť utrpela ujmu tým, že niektorí členovia boli v Prahe, Rapant odpovedal: „Morálnu.“ Zápisnicu z tohto výboru písal B. Polla a vyslovil v nej mienku (žiaľ, neuviedol čiu), že Dr. Bokes vzhľadom na svoj nepriateľný postoj k SHS by mal byť vylúčený.³⁴ Jeršová žiadala, aby bola z výboru SHS vynechaná, kým sa nevyriešia sporné otázky s ČsSH. Výbor jej nechcel vyhovieť a prosil ju, aby zostala naďalej. Udalosti nadobudli spád. Dňa 23. marca 1948 o 11. hodine vznikol Akčný výbor SHS.³⁵ Uzniesol sa na týchto opatreniach: pre účasť na protištátnom sprisahaní vylúčil zo zoznamu členov SHS Dr. Ladislava Čulena, profesora z Bratislavy, Dr. Vševlada Gajdoša, profesora z Nových Zámok, a Dr. Vendelína Jankoviča, archívára z Bratislavy. Považoval za potrebné, aby Ústredný akčný výbor už na základe doterajších opatrení rozhodol o otázke predsedníctva SHS podľa známeho stanoviska. Je známe, že medzi prof. Rapantom a prof. Varsikom trval osobný spor, ktorý však Akčný výbor nepovažoval za vhodné riešiť. Pre účasť na zredigovaní a vydaní politicky nevyhovujúceho Historického sborníka Matice slovenskej pozbavil Dr. Bela Pollu členstva vo výbore SHS. Namiesto prof. Rapanta určil za delegáta pre zahraničie prof. Varsika. Ústredný akčný výbor slovenských kultúrnych pracovníkov³⁶ dňa 25. marca 1948 D. Rapantovi oznámil, že na návrh Akčného výboru SHS bol pozbavený funkcie predsedu SHS. V zdôvodnení uviedol, že „*tento postup si vyžiadala záujem ďalšej existencie organizácie slovenských historikov a jej ďalšej činnosti v duchu pokrokovom a ľudovodemokratickom. Prosíme, aby ste odovzdali agendu Akčnému výboru SHS*“. Toto rozhodnutie poslal na vedomie podpredsedovi SHS B. Varsikovi.³⁷ Ten zvolal výbor SHS na 13. apríla 1948 a oboznámil ho s rozhodnutím Akčného výboru slovenských kultúrnych pracovníkov. Tajomník SHS prof. Húščava navrhol Bartákovi, aby zrevidoval svoje stanovisko voči D. Rapantovi³⁸ a B. Varsik sa vyjadril, že s Rapantom mali odlišné stanovisko k účasti na zjazde v Prahe a postupe voči Dr. Bokesovi. Iné rozpory nemali. Výbor dostal aj písomné odvolanie sa Dr. Bokesa proti vylúčeniu zo SHS. Tieto okolnosti prinútili výbor odložiť zjazd na október 1948 a pripraviť novú kandidátku výboru.³⁹ Zjazd sa konečne konal 8. – 10. októbra 1948 v Košiciach tak, ako

33 Formuloval ho v liste z 13. 11. 1946: vytvorenie nového spoločného orgánu s 12 – 24 členmi s paritným alebo tretinovým zastúpením Slovákov, hospodárenie rozpísať, zasadnutia konať striedavo v Prahe, Brne, Bratislave, zmeniť názov ČsSH.

34 Výbor na svojom zasadnutí 2. 2. 1948 vylúčil Dr. Bokesa z členstva v SHS. Z 12 hlasujúcich bolo 10 za vylúčenie. Na vylúčenie reagovala aj denná tlač, *Národná obroda* 4. 2. 1948.

35 ÚA SAV, f. SHS, 60/6. „*Podpísaní členovia SHS Július Barták, Jaroslav Dubnický, Michal Topol'ský a Peter Vajcík utvorili Akčný výbor SHS.*“

36 ÚA SAV, f. SHS, 99/7. Predsedom ÚAV slovenských kultúrnych pracovníkov bol doc. Dr. Mikuláš Bakoš, generálnym tajomníkom Rudolf Mrlian.

37 V zozname členov výboru k 15. 4. 1948 je niekoľko mien podškrtnutých červenou ceruzou a je tam vysvetlenie: „*Červenou tužkou podtrhnutí boli z očistných dôvodov odstránení.*“ Ref. 36.

38 Na ďalšom zasadnutí výboru SHS 6. 9. 1948 sa Barták vyjadril: „*Akčný výbor SHS nepokladá za potrebné revidovať zosadenie Rapanta.*“ ÚA SAV, f. SHS, 60/6.

39 Predseda Varsik, podpredsedovia Wagner, Zauner, tajomníci Dubnický, Lamoš, zapisovatelia Lehotská, Smetana, pokladník Barták, riadni členovia Ondrouch, Ratkoš, Niník, Jeršová, Purgina, Hodál, Dekan, náhradníci Gunterová, Adamovič, Danišovič, Tibenský, Gindl, Goláň, revizori Trochta, Hutlas, Marko, zmierovací sudca Markov a delegát do zahraničia Varsik.

ho od roku 1946 plánovali⁴⁰ a odkladali. Úradujúci predseda B. Varsik v úvodnom prejav-e zdôvodnil, prečo sa koná v Košiciach a v jubilejnom roku 1948. Z hostí sa na zjazde zúčastnili zástupcovia Umeleckej a vedeckej rady, SAVU, Matice slovenskej, Povereníctva školstva a osvety, Povereníctva pôdohospodárstva a pozemkovej reformy, MNV a ONV Košice, Vysokej školy technickej v Košiciach, múzejníkov, ktorí mali v tom čase svoj zjazd v Košiciach, a redakcií východoslovenských novín. Prvé dva dni vyplnili prednášky a exkurzia a v nedeľu sa konalo valné zhromaždenie spoločnosti.⁴¹ Na valnom zhromaždení bol zvolený nový výbor, Dr. Bokes verejne vyhlásil, že nechcel poškodiť SHS, a valné zhromaždenie vyhlásilo jeho vylúčenie pre formálne chyby za neplatné. Obdobie po II. zjazde malo dve charakteristické črty: výboru chýbalo nadšenie pre prácu a politické kruhy ho ignorovali a komunikovali len s Akčným výborom. Začalo sa to hneď po zjazde, keď povereník školstva, vied a umení L. Novomeský, kritizujúc košický zjazd, adresoval svoje hodnotenie predsedovi Akčného výboru SHS Júliusovi Bartákov-i.⁴² Barták mu odpovedal, že najpálčivejšia je otázka slovenských archívov. „Čomu to dalo práce a námahy, aby vznikol Pôdohospodársky archív!“ Poukázal na tendenciu maďarskej historiografie, tvrdil, že robotnícke hnutie existovalo v slovenských dejinách už od 13. storočia, že socialistické je na Slovensku už od roku 1847. Potvrdil, že v Košiciach sa mala venovať väčšia pozornosť roku 1848, ale „Akčný výbor SHS sa musel venovať reorganizácii spoločnosti, ...a tak predsedníctvo je viac-menej pokrokové, spor Rapant-Bokes sa zlikvidoval, na zjazde boli aj Česi (Dr. Husa a Charvát), ktorí patria medzi progresívnych historikov“. (Charvát bol predsedom Akčného výboru ČSSH). Výbor spoločnosti sa prvý raz zišiel až trištvrte roka po zjazde.⁴³ Predseda to zdôvodnil, že „čakalo sa na Čechov“ (rozumej na vyriešenie starého organizačného problému). Konštatoval, že Česi si vyslali svojich zástupcov na zjazd Poľskej historickej spoločnosti

40 Mal sa konať 27. – 31. 8. 1947.

41 Dňa 8. 10. 1948 prednášali J. Dekan: *Slovanské osídlenie východného Slovenska*; J. Hodál: *Patrílo Potisie k Veľkomoravskej ríši?*; B. Varsik: *Košice v ich národnostnom vývine*; K. Goláň: *Slovenské povstanie 1848/49 so zreteľom na východné Slovensko*; J. Barták: *Zrušenie poddanstva v roku 1848*. Dňa 9. 10. 1948 prednášali V. Budinský-Krička: *Výskum pravěkých východoslovenských mohýl*; Š. Janšák: *Východoslovenská obsidiánová kultúra*; V. Wagner: *Stredoveké umelecké pamiatky Košíc*; A. Hutlas: *Archívne fondy mesta Košíc a exkurzia po pamiatkach mesta (dóm a múzeum)*.

42 ÚA SAV, f. SHS, 60/6. Kritizoval košický zjazd najprv všeobecne („nie v plnej miere vychodia úsilia vedenia historickej spoločnosti našim očakávaniam v ústrety“) a upozornil, čo by mala historická spoločnosť robiť: „vzbrojiť naše učiteľstvo takou sumou vedomostí o našej histórii, aby vedelo utvrdiť národné a sociálne sebavedomie mladých generácií mu zverených. Naši historici nedotkli sa ešte epochy cyrilometodskej, spoločenského, politického a hospodárskeho dosahu pôsobnosti solúnskych bratov, takže v povedomí širokých vrstiev ostáva toto vynikajúce obdobie len súčasťou cirkevnej histórie. Tak isto nie je zhodnotený politické a hospodárske úzadie reformačných a protireformačných bojov. Temné je tak isto obdobie husitských zápasov. Nemôžeme sa uspokojiť len s legendami o povahe a zmysle bojov husitských vojsk, ako ich zachytili kláštorné kroniky“. Zaujímavá myšlienka: „Okolnosť, že slovenský národ vyrastal v atmosfére poddanstva a uláčatelia i slovenského pôvodu sa odnárodňovali, uspôsobuje náš národ v terajšej novej epoche dejinnej ľahšie sa včleňovať do sociálnej skladby aj socialistickej, než tzv. národy historickej, ktoré nemali sociálny útlak.“ „Vôbec nedotknutá je história robotníckeho hnutia, priemyselného rozvoja.“ Zdôraznil potrebu „oboznamovať sa s metódou práce sovietskych historikov“, odkázal na *Voprosy istorii*, práce prof. Tarleho. Požadoval „intímnejšiu spoluprácu s mladšími progresívnymi historikmi českými“.

43 Výbor sa zišiel 14. 6. 1949. Zúčastnilo sa len 6 členov, teda nebol uznášaniaschopný.

„a nás obišli“, nedodržiajú dohodu z Košíc. Na ďalšom výbore⁴⁴ sa rozhodlo, že sa zvolá valné zhromaždenie na 9. decembra 1949, na ktorom bude prednášať J. Macúrek na tému *Pokrovskij a súčasná sovietska historiografia*. Valné zhromaždenie otvoril predseda Varsik konštatovaním, že spoločnosť nestagnuje, ale pri výpočte činnosti od zjazdu uviedol len tri výborové schôdze a jednu prednášku prof. Kričku a Dr. Točíka o nových archeologických objavoch a svoj prejav na promócií in memoriam tragicky zosnulého historika Markuša. Prof. Varsik „pre inostrannú veľkú zaujatost“ sa vzdal svojej funkcie a požiadal prof. Trochtu, aby ako predseda *ad hoc* vykonal voľby nového výboru.⁴⁵ Nový predseda J. Barták predniesol plamenný, no veľmi nejasný prejav, z ktorého sa dá sumovať, že pozval na spoluprácu všetkých členov a že práca SHS bude roku 1950 naplnená iniciatívnymi návrhmi. V diskusii sa potom viaceré navrhované úlohy odsunuli do kompetencie Historického ústavu SAVU, Štátneho archeologického ústavu, resp. do nekonkrétnych polôh (učebnice). Aj Tibenského konkrétna požiadavka na zostavenie plánu činnosti (lebo doterajšia je individuálna a chaotická a nie všade úspešná) bola zavrnutá vyjadrením B. Varsika, že spoločnosť je len reprezentačná, nadväzuje styky s cudzinou, zvoláva zjazdy, kým práca, ktorú od nej žiada Tibenský, patrí akademii. Barták prislúbil konať debatné večierky a prednášky. Na nasledujúcom výbore⁴⁶ vytýčil čosi ako plán, v ktorom figurovalo: vyriešiť vzťah s českou historickou spoločnosťou, konať debatné večierky, zriadiť archívnu radu, pracovať na stredoškolských učebniciach s novou periodizáciou slovenských dejín, vytvoriť orgány kritiky historických prác, zabezpečiť stavovské výhody (honorovanie historických prác, oslobodenie honorárov od dôchodkovej dane). Aj ďalší funkcionár akčného výboru J. Dubnický predstavil svoju ideu. Podľa nej treba chápať pôsobenie SHS v dvoch oblastiach: vlastná (efektívna) činnosť a iniciatívna činnosť. Iniciatívna činnosť je v pôsobení spoločnosti na Historickom ústave SAVU a efektívna, alebo vlastná, je v prednáškovej činnosti. Prednášať by sa mali predmety historický materializmus a náuka o prameňoch, historický materializmus a pomocné vedy historické, problémy periodizácie, problémy archeológie a pod. Aby som zvýraznil osobitosť predstáv členov výboru o práci spoločnosti, uvediem, že prof. Golán chcel vydávať periodikum *Historické vedomosti* ako aplikáciu historickej vedy v pedagogike, Juraj Hodál chcel vydávať časopis pre učiteľov. Profesor Varsik týchto „editorov“ uzemnil konštatovaním, že spoločnosť od roku 1946 nedokázala vydať ani ročenku s materiálmi I. zjazdu a zapisovateľka Lehotská zvečnila atmosféru zasadnutia, keď zaznamenala, že „hoci výbor nevyriešil otázky nadhodené v debate, pre pokročilosť času predseda schôdzu uzatvoril“.⁴⁷ Výbor sa zišiel ešte dvakrát. V marci 1951 predseda Barták konštatoval, že spoločnosť za rok 1950 nevykázala nijakú činnosť, lebo „sa nevie, akú činnosť má SHS vyvinúť“.⁴⁸ Navrhol, aby sa starala o archívniectvo a popularizáciu vedy. Varsik

44 Konal sa 22. novembra 1949.

45 ÚA SAV, f. SHS, 21/4. Zvolený bol tento výbor: predseda J. Barták, podpredsedovia Wagner, Zauner, tajomníci Dubnický, Ratkoš, zapisovateľka Lehotská, Marsina, pokladník Šátek, členovia výboru Varsik, Húščava, Golán, Jeršová, Hodál, Gosiorovský, Niník, náhradníci Guntherová, Adamovič, Danišovič, Dekan, Purgyňa, Stavrovský, revízori Trochta, Hutlas, Markov, predseda zmierovacieho súdu Markov.

46 Konal sa 7. 1. 1950.

47 ÚA SAV, f. SHS, 62/6.

48 ÚA SAV, f. SHS, 33/5. Schôdza sa konala 6. 3. 1951.

dôvodil, že má chrániť stavovské záujmy. Dubnický odsekol, že stavovská organizácia dnes nie je potrebná a aj starostlivosť o poslucháčov je zabezpečená v novom systéme výchovy, pričom združenie poslucháčov histórie nemôže vyvíjať činnosť. Keď Barták navrhol, aby sa rokovalo o archívnej rade, Dubnický povedal: „*To nie je náplň SHS.*“ Šátek: „*Zvolajme valné zhromaždenie*“. Barták: „*Zatiaľ zostaňme na vyčkávacom stanovisku.*“⁴⁹ Vyčkávanie trvalo do 23. novembra 1951. Povereníctvo vnútra zvolalo poradu predstaviteľov spolkov, ktoré nepredkladali správy o činnosti. Pozvalo aj predsedu SHS J. Bartáka. Tam mu súdruh Dolanský oznámil, že na urgencie nepredložili správu o činnosti a on odporúča, aby sa spoločnosť rozšírila o laikov a zamerala sa na popularizáciu. Jeden z úradníkov navrhol jej zrušenie. Predseda Barták priznal, že „*spoločnosť je skutočne neživá, jej činnosť je skoro nijaká, v zásade však nie protil'udovodemokratická, niet o ňu záujem ani medzi členmi výboru. Navrhnuté nové smerovanie na popularizáciu vykonáva Matica slovenská v spolupráci s HÚ SAVU a navrhne jej likvidáciu*“.⁵⁰ Ešte z toho istého dňa je zápisnica o poslednej schôdzi výboru. Predseda Barták po privítaní prítomných informoval o porade na Povereníctve vnútra, o jeho stanovisku k existencii spoločnosti a prítomní sa rozhodli spoločnosť rozpustiť.⁵¹ Majetok SHS bol 150 000 Kčs a podľa stanov mal pripadnúť Historickému semináru SU. Výbor sa uzniesol, že stanovy sú staré a že majetok preberie Historický ústav SAVU ako zvláštny depozit určený spoločne na archívny výskum a spoluprice na odmeny a podpory, o čom budú spoločne rozhodovať Historický ústav SAVU a Katedra histórie SU. Spisový materiál sa odovzdá Historickému ústavu SAVU.⁵² Aby som zrušil dojem, že pri 60. výročí vzniku SHS mi išlo o vykreslenie jej likvidácie, pokúsim sa ešte krátko poinformovať o tom, čo urobila. Vyhotovala katalóg historikov (1946/215); zorganizovala viacero prednášok, či už v spojení so zjazdmi, alebo príležitostne; jej členovia mali hlavné slovo v miestopisnej komisii a zostavili zásady pre reslovakizáciu miestnych mien; zaujala stanovisko k vzniku celoštátnej akadémie vied; založila Združenie poslucháčov histórie a materiálne ho dotovala.⁵³ Poskytovala štipendiá na archeologický a archívny výskum; zasadila sa za zriadenie Ústredného banského a hutného archívu (prvá snaha je z decembra 1942) a navrhovala zriadiť Priemyselný a obchodný archív a Ústredný archív pre administratívu a súdnicstvo; nadviazala styky s českými archivármi (Vojtíšek, Janoušek, Volf); vyšla s iniciatívou vytvoriť archívnu radu a pripraviť archívny zákon, spracovať bibliografiu slovenskej histórie. Nepodarilo sa jej vyriešiť pomer k organizácii českých historikov a nájsť si cestu k zahraničiu. Aj vynikajúca myšlienka pravidelného vzdelávania stredoškolských učiteľov dejepisu, ktorou tak výdatne argumentovali pri získavaní finančných prostriedkov na konanie I. zjazdu, pomerne rýchlo zapadla, znova sa využila pri príprave II. zjazdu, no po ňom definitívne zanikla.

49 Ref. 48.

50 ÚA SAV, f. SHS, 102/7.

51 ÚA SAV, f. SHS, 63/6. V zápisnici nie je zaznamenaná účasť členov výboru. Sú v nej len mená Barták a Lehotská.

52 ÚA SAV, f. SHS, 102/7.

53 Vzniklo 15. 12. 1947.

DER SECHZIGSTE JAHRESTAG DER ENTSTEHUNG DER SLOWAKISCHEN
HISTORISCHEN GESELLSCHAFT (SHS)

JOZEF K L A Č K A

Die Anfänge der Slowakischen Historischen Gesellschaft sind eng mit der Tschechoslowakischen Historischen Gesellschaft (ČsSH) verknüpft. Vor dem 2. Weltkrieg waren 19 Slowaken Mitglied der ČsSH. Ende 1945 wandte sich der Vorsitzende der ČsSH, Prof. Stloukal an Prof. D. Rapant mit der Bitte um Hilfe bei der Wiederbelebung der ČsSH und bot die Möglichkeit an, in Bratislava eine slowakische Zweigstelle zu bilden. Im Ausland war ČsSH als Mitglied des Comité Internationale des Sciences Historiques anerkannt.

Die Gründungsvollversammlung der Slowakischen Historischen Gesellschaft (SHS) fand am 14.4.1946 im Grandhotel Royal in Piešťany statt. An ihr nahmen 89 Historiker und geladene Gäste teil. (Den Kern der SHS sollten 154 Geschichtswissenschaftler an staatlichen Gymnasien, 30 Geschichtswissenschaftler an Lehrerkademiem, 24 an Handelsberufsschulen und 7 Geschichtswissenschaftler an Fachmittelschulen sein). Dem ersten Ausschuss gehörten an: der Vorsitzende Prof. D. Rapant, die stellvertretenden Vorsitzenden B. Varsík und V. Wagner, die Sekretäre V. Jankovič und S. Danišovič, die Protokollführer G. Sedlák und J. Dubnický, der Kassierer J. Barták, Mitglieder: V. Ondrouch, E. Perfeckij, A. Húščava, J. Markov, M. Opočenská-Jeršová, P. Vajcík und F. Bokes. Ersatzmänner: M. Dérer, J. Hodál, J. Niník, Piatko, B. Polla, Š. Adamovič, Revisoren: J. Trochta, A. Hutlas und V. Miro. Das Problem der Lösung des gegenseitigen Verhältnisses zwischen ČsSH und SHS, dargestellt durch die offizielle Nichtteilnahme der Slowaken am Kongress der ČsSH im Mai 1947 in Prag, die Beschuldigung und Inhaftierung des Sekretärs der SHS wegen staatsfeindlicher Tätigkeit, vor allem aber die Konsequenzen des politischen Umsturzes im Februar 1948 (Entstehung des Aktionskomitees der SHS, Abberufung von D. Rapant, II. Kongress der SHS im Oktober und das auf ihm gewählte neue Präsidium mit unklarer Vorstellung von der Tätigkeit und Rolle der Gesellschaft) führten zu einer Eindämmung der Tätigkeit der SHS und ihrer faktischen Auflösung am 23. November 1951.

K NIEKTORÝM PROBLÉMOM VÝVINU SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFIE A SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV V 50. A 60. ROKOCH 20. STOROČIA

MAREK HAVRILA

HAVRILA, Marek. On some problems in the development of Slovak historiography and the Slovak Historical Society at the Slovak Academy of Sciences in the 1950s and 1960s. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 20-34, Bratislava.

The aim of this study is to approach selected problems in the development of Slovak historiography and the development of the Slovak Historical Society at the Slovak Academy of Sciences in the 1950s and 1960s. The author emphasizes the efforts to revive the activity of the Czechoslovak Historical Society at the Czechoslovak Academy of Sciences from the mid 1950s, within which the activity of the Slovak Historical Society was revived at the SAS. The paper points to the activity of this professional association of historians, its membership, organizational efforts, conferences, the international context of its activity and the actual contribution of the Slovak Historical Society to the development of history writing in Slovakia. The second part presents basic features of the decisive factors in the formation of Slovak historiography, in which the Marxist interpretation of history prevailed. *Historiography. Slovakia. Slovak Historical Society.*

Profesionálni slovenskí historici boli už v medzivojnovom období organizovaní v Československej historickej spoločnosti (ČsHS), ktorá vznikla roku 1935, pričom sa stala súčasťou medzinárodného komitétu historických vied. Slováci tu však mali skromné zastúpenie. Jej prvý zjazd sa konal v roku 1937. Napriek vytvoreniu určitej organizačnej základne prevládol v súdobej slovenskej historiografii individualizmus.¹ Slovenské dejiny boli v subordinovanom postavení voči českým či oficiálnym československým. Vzhľadom na presadzovanú koncepciu československých dejín, téz jednotného československého národa a jednotného dejepisectva, slovenskí historici, najmä cez osobnosť Daniela Rapanta, vyjadrovali svoj nesúhlas. Počas druhej svetovej vojny sa na Slovensku nekonštituovala samostatná historická spoločnosť. Pravda, historická obec v Slovenskej učenej spoločnosti (predtým Učenej spoločnosti Šafárikovej) a Muzeálnej slovenskej spoločnosti bola málo početná. Prvé správy o snahách slovenských historikov založiť vlastnú historickú spoločnosť, stavovskú organizáciu, sú známe až z prelomu rokov 1945 – 1946. Nesporným impulzom v tomto smere bolo obnovenie činnosti ČsHS

1 Po roku 1948 v našej historiografii v kontexte vznikajúcich profesionálnych (vedeckých, akademických, stavovských inštitúcií) individualita historika ustupovala na úkor pracoviska, kde pôsobil. Téza českého historika J. Šustu, že hlavným nástrojom pokroku v historickej vede je nadaný a usilovný jednotlivec, bola nahrádzaná myšlienkou kolektívneho úsilia a plánovaného postupu, ktoré zastrešovala príslušná inštitúcia či organizácia (združenie).

a snahy o zapojenie slovenských historikov do spolupráce s ňou.² Slovenskí historici mali v zmysle stanov ČsSHS možnosť založiť si vlastnú pobočku ČsSHS. Napokon sa rozhodli ísť svojou cestou a začali s organizačnými prípravami na založenie vlastnej organizácie, ktorá mala združovať nielen historikov, ale aj archeológov, archivárov a dejepiscov výtvarného umenia.

Slovenská historická spoločnosť (SHS) vznikla 14. – 16. apríla 1946 na zakladajúcom valnom zhromaždení v Piešťanoch. Po úspešnom rozbehnutí činnosti sa vedenie SHS v rokoch 1948 – 1950 izolovalo od členstva a spoločnosť začala stagnovať. Posledné valné zhromaždenie v prvej etape činnosti SHS sa konalo 9. 12. 1949 v Bratislave. Spoločnosť mala vtedy 125 členov, z toho 27 publikačne aktívnych. Poslednou verejnou akciou SHS bolo na jar 1950 usporiadanie prednášky skupiny poľských archeológov a historikov o najnovších výskumoch v Biskupimi.³ Evidentný útlm činnosti sa prejavil na poklese záujmu o jednotlivé podujatia. Svoju úlohu tu zohrávali i politické tlaky a úsilie štátnych orgánov dostať SHS pod prísnu kontrolu. SHS nikto formálne nerozpusťtil ani nezakázal jej činnosť. Zanikla vlastne spontánne,⁴ v kontexte nastolenia stalinského modelu totalitného systému. Na osem rokov sa stratila z verejného života a čiastočne i z povedomia samotných historikov.⁵

Iniciatíva obnoviť činnosť Československej a Slovenskej historickej spoločnosti vyšla z Historických ústavov ČSAV a SAV.⁶ Na konci roka 1955 bol ustanovený prípravný výbor, v ktorom boli zastúpení pracovníci Historického ústavu ČSAV, ďalších vedeckých ústavov a vysokoškolských katedier histórie. Jeho úlohou bolo urobiť všetky prípravné práce na zvolanie ustanovujúceho valného zhromaždenia Československej historickej spoločnosti. Motívom bola potreba organizačne sústrediť vedeckých pracovníkov v oblasti histórie k spoločnej práci pre historickú vedu a vytvoriť tak orgán, ktorý by mohol historickú vedu v Československu reprezentovať aj na medzinárodnej úrovni.⁷ Dňa 16. 1. 1956 sa v budove Historického ústavu ČSAV uskutočnilo prvé zasadnutie tohto prípravného výboru, na ktorom bol za predsedu zvolený F. Roubík, za podpredsedu J. Tibenský a konateľom sa stal P. Oliva. Zo slovenských historikov sa na tomto stretnutí zúčastnil ešte P. Ratkoš. Prípravný výbor nadviazal styk s doterajšími historickými spoločnosťami, a to: Historická spoločnosť (prof. Charvát); Historický spolek (akademik Vojtíšek); Historický klub (doc. Roubík) a SHS, ktorú zastupoval člen jej výboru P. Rat-

2 KAMENCOVÁ, L. Vznik Slovenskej historickej spoločnosti a prvá etapa jej činnosti (1946 – 1950). In *Historický časopis* (HČ), 1991, roč. 39, č. 2, s. 184.

3 MARSINA, Richard. O istých črtách terajšieho stavu slovenskej historiografie. In *HČ*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 4.

4 V zmysle platných stanov SHS mohla zaniknúť uznesením valného zhromaždenia, alebo ak počet členov bol menší než počet členov výboru. Ani jeden z uvedených dôvodov sa nenaplnil. Samotný zánik SHS súvisel s pasivitou, ba až s jej nečinnosťou.

5 KAMENCOVÁ, L. Vznik Slovenskej historickej spoločnosti a prvá etapa jej činnosti (1946 – 1950). In *HČ*, 1991, roč. 39, č. 2, s. 183.

6 BOKES, F. Obnovenie činnosti Slovenskej historickej spoločnosti In *Naša veda*, 1957, 4, s. 415. ph (HORVÁTH, Pavol). Založenie Slovenskej historickej spoločnosti (22. 6. 1957 v Bratislave). In *HČ*, 1957, roč. 5, s. 569.

7 Archiv AV ČR, fond VI. sekcie ČSAV, Vedecké spoločnosti pri VI. sekcii 1955 – 1961, Československá historická spoločnosť, inv. č. 73.

koš. Na tomto mieste je potrebné pripomenúť, že v prvej polovici 50. rokov minulého storočia z rozličných dôvodov zanikli niektoré spolky historikov, napr. v Česku to bola Československá archivní společnost, na Slovensku Historický odbor Matice slovenskej.

Pri úvahách o kandidátke do ústredného výboru ČsHS sa uvažovalo zo slovenských historikov a inštitúcií s nasledovnými kandidátmi: L. Holotík (HÚ SAV), M. Gosiorovský (FF UK), J. Tibenský alebo P. Ratkoš (HÚ SAV) a B. Graca alebo iný zástupca Ústavu dejín KSS.⁸

Rokovaniu o návrhu stanov pripravovanej ČsHS venoval prípravný výbor svoje zasadnutia v dňoch 27. februára, 9. apríla a 4. mája 1956. Pri vypracovaní stanov sa prekonávali niektoré ťažkosti, ktoré vyplývali z toho, že prípravný výbor sa na návrh slovenských historikov rozhodol zvýrazniť význam slovenských orgánov spoločnosti, a to vo väčšej miere, ako predpokladali „vzorové“ stanovy vydané ČSAV.⁹

Prípravný výbor ČsHS teda došiel v máji 1956 k záveru, že je potrebné spraviť určité korekcie v návrhu stanov, ktoré boli schválené prezídiom ČSAV. Uvedené zmeny spočívali v doplnení nasledovných skutočností: „*Na Slovensku plní úlohy ČsHS slovenská historická spoločnosť pri SAV, ktorá je nedeliteľnou súčasťou ČsHS (§ 1, bod 3 stanov). Sídлом ČsHS je Praha, sídlom SHS je Bratislava, obvodom činnosti ČsHS je územie Československej republiky (§ 2). Zo zvolených desiatich členov ústredného výboru ČsHS musia byť najmenej štyria členmi SHS (§ 17, bod 1). Jeden z revízorov a najmenej dvaja náhradníci ústredného výboru budú volení z členov SHS (§ 17, bod 2). V predsedníctve ČsHS majú byť najmenej dvaja členovia predsedníctva SHS (§ 21, bod 1). ČsHS vyvíja svoju činnosť na Slovensku prostredníctvom SHS. Orgánmi SHS na Slovensku sú: a) Slovenský zjazd spoločnosti; b) Výbor Spoločnosti; c) Predsedníctvo výboru spoločnosti. (§ 24, bod 1 a 2). Zjazd SHS zvoláva výbor spoločnosti raz za tri roky. Zjazd SHS, ktorého sú oprávnení zúčastniť sa členovia spoločnosti na Slovensku prerokuje otázky vyplývajúce z organizačných a vedeckých úloh SHS (§ 25). Výbor SHS volený zjazdom spoločnosti, má 9 členov a 5 náhradníkov (§ 26, bod 1).*“ K uvedeným korekciám a doplnkom sa ešte vyjadril právny výbor Komisie pre organizáciu vedeckých spoločností pri ČSAV. Ďalším krokom bolo vypracovanie organizačného poriadku, ktorý bol schválený 12. júna 1957.

Ústredný výbor ČsHS sa uzniesol na svojej tretej schôdzi dňa 25. novembra 1957, že bude od roku 1958 vydávať dvojmesačný bulletin *Zprávy Československé historické společnosti*. Toto periodikum malo vyplniť medzeru v dovedty vydávaných vedeckých časopisoch venovaných historickej vede. Nemali v ňom byť publikované vedecké články a úvahy, ale skôr zásadné programové články, informatívne správy o činnosti domácich i zahraničných organizácií a hlavných historických pracovísk. Pravidelne najmenej jedno číslo ročne bolo venované slovenskej problematike.

8 Archiv AV ČR, fond VI. sekce ČSAV, Vědecké společnosti při VI. sekci 1955 – 1961, Československá historická společnost, inv. č. 73. Zápis ze schůze Přípravného výboru Československé historické společnosti konané dne 16. 1. 1956 v budově Historického ústavu.

9 Archiv AV ČR, fond VI. sekce ČSAV, Vědecké společnosti při VI. sekci 1955 – 1961, Československá historická společnost, inv. č. 73. Správa o činnosti přípravného výboru za rok 1956.

Ako prílohy prvého čísla boli zaradené organizačný poriadok ČsHS a výťah zo štatútu Comité International des Sciences Historiques.¹⁰ Zo slovenských historikov figuroval v redakčnej rade V. Matula.

ČsHS pri ČSAV bola napokon založená 26. júna 1957. Na ustanovujúcom zhromaždení konanom na Filozoficko-historickej fakulte Karlovej univerzity bol zvolený ústredný výbor spoločnosti, ktorého predsedom sa stal Václav Husa, podpredsami Karol Goláň a Josef Macek. Zo slovenských historikov sa členmi výboru stali Bohuslav Graca, Vladimír Matula a Peter Ratkoš, náhradníkmi sa stali Michal Kušík a Darina Lehotská. ČsHS sa podľa organizačného poriadku stala dobrovoľným výberovým združením vedeckých a odborných pracovníkov v historickej oblasti. Ústredný výbor ČsHS sa stal Československým výborom Medzinárodného výboru historických vied – Comité International des Sciences Historiques.

V zmysle nových stanov ČsHS zvolal prípravný výbor Slovenskej historickej spoločnosti 22. júna 1957 zakladajúce Valné zhromaždenie v Bratislave, v čítárni SAV, ktoré zvolilo výbor SHS v tomto zložení: predseda K. Goláň, podpredseda P. Ratkoš, vedecký tajomník V. Matula, hospodár Jozef Watzka. Členmi výboru sa stali B. Varsík, L. Holotík, M. Gosiorovský, A. Hučková-Štvrtecká, J. Tibenský. Za náhradníkov boli zvolení J. Hrozičnik, M. Kušík, J. Gindl a J. Alberty. Funkcie revízorov zastávali A. Húščava a Š. Butkovič.¹¹ V roku 1958 sa V. Matula stal členom výboru, funkciu tajomníka prevzal P. Ratkoš a miesto podpredsedu pripadlo B. Varsikovi.

Začiatkom roka 1957 sa vyriešil aj pomer oboch spoločností. ČsHS úzko spolupracovala so SHS, čo sa prejavovalo v súčinnosti slovenských členov vo výbere ČsHS, v redakčnom kruhu *Zpráv ČsHS*, zastúpením predsedníctva ČsHS na zasadnutiach a jednotlivých akciách SHS od zjazdov až po pracovné konferencie.

Slovenská historická spoločnosť podľa organizačného poriadku ČsHS mala za úlohu:

-
- 10 CidSH bol založený na základe rozhodnutia piateho svetového kongresu historikov v Bruseli roku 1923. Ustanovil sa roku 1926 na zasadnutí v Ženeve. Jeho sídlom bolo Lausanne, a to až do reorganizácie v Paríži roku 1946. Bližšie pozri: Úkoly a činnosť medzinárodného výboru historických vied. In *Zprávy ČsHS*, 1958, roč. 1, č. 2, s. 57-60. Dejiny svetových kongresov historikov a medzinárodného komitétu historických vied spracoval v obsiahlej monografii ERDMANN, Karl Dietrich. *Die Ökumene der Historiker. Geschichte der Internationalen Historikerkongresse und des Comité International des Sciences Historiques*. Göttingen : Vandenhoeck&Ruprechtin, 1987, 490 s. Podľa tohto autora sa z Československa na svetových kongresoch historikov zúčastnili roku 1950 v Paríži dvaja (v poznámke uvádza, že podľa literatúry tam nebol nik zo socialistického tábora, čo korešponduje so stanoviskom našich historikov), 1955 v Ríme 7, 1960 v Štokholme 34 a 1965 vo Viedni 74 historikov. Pôsobeniu slovenských historikov na svetových kongresoch historikov nevenujem v tejto štúdii osobitnú pozornosť. V rámci celoštátnych delegácií boli početne málo zastúpení, na zjazdoch vystupovali len v rámci diskusií (napr. M. Gosiorovský, L. Holotík). Niektoré stručné vystúpenia slovenských historikov boli uverejnené v *Zprávach ČsHS*. Pozri napr. HOLOTÍK, L. Z medzinárodného kongresu historických vied v Ríme. In *HČ*, 1956, roč. 4, č. 2, s. 235-240. KROPILÁK, M., VLACHOVIČ, J. XI. medzinárodný kongres historikov v Štokholme. In *HČ*, roč. 9, 1961, č. 3, s. 527-534. POLLÁK, P. Medzinárodný kongres historikov vo Viedni. In *Svet vedy*, 1965, roč. 12, č. 11, s. 679-682. Ústredný archív SAV (ÚA SAV), fond SHS, sign. II. J, inv. č. 233 – Mésároš, J. Správa z medzinárodného kongresu historikov vo Viedni.
- 11 MATULA, V. Ustanovujúce Valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti. In *HČ*, 1958, roč. 6, č. 1, s. 166-168.

1. organizovať výskumnú a odbornú prácu v oblasti slovenských dejín, a to najmä vzhľadom na potreby v období dovŕšenia socializmu,

2. propagovať výsledky marxistickej historiografie v radoch členstva i medzi záujemcami o dejiny,

3. rozprúdiť spoluprácu slovenských a českých historikov.

Tieto úlohy mohla plniť organizovaním zjazdov slovenských historikov, usporadúvaním odborných konferencií, prednášok a diskusií, ako i aktívnou účasťou na celoštátnych zjazdoch a konferenciách historikov. SHS spolupracovala s príbuznými vedeckými organizáciami, vydávala publikácie a významné štúdie, viedla práce vo svojich pobočkách a odborných komisiách, sledovala evidenciu vedeckých pracovníkov v oblasti histórie a podporovala podujatie ČsHS pri spolupráci so zahraničnými organizáciami historikov.¹²

SHS pri SAV podľa organizačného poriadku predstavovala Československú historickú spoločnosť na Slovensku a bola jej neoddeliteľnou súčasťou. Rozpočtovo však bola od ČsHS nezávislá, mala svoj vlastný pracovný program a program edičný.¹³ Dokonca aj v medzinárodných súvislostiach jej zástupcovia mali istý zástoj. Napríklad v roku 1963 sa na pozvanie Poľskej historickej spoločnosti predseda SHS B. Varsik zúčastnil na zjazde poľských historikov vo Varšave, v tom istom roku sa J. Mésároš zúčastnil na pozvanie Maďarskej historickej spoločnosti na zasadnutí maďarských historikov v Sárospataku.

Znovuobnovená SHS za jednu z prioritných úloh považovala rozprúdenie výskumu vo všetkých slovenských krajoch a spracovanie regionálnych monografií na základe archívnych materiálov.¹⁴ Na zvýšenie efektivity práce sa uvažovalo o založení pobočiek SHS na východnom, strednom a západnom Slovensku. Veľkou a dovedy nevyužitou možnosťou pôsobenia SHS prostredníctvom pobočiek bola úloha rozvíjať a usmerňovať regionálnu bádateľskú prácu. Prípravou založenia pobočky SHS pre východné Slovensko so sídlom v Košiciach bol poverený O. R. Halaga, ktorý sa na zakladajúcej schôdzi dňa 21. 3. 1958 stal predsedom. Do predsedníctva boli zvolení J. Konček, E. Petách, J. Bageľ, L. Tajták. Súčasťou širšieho výboru sa stali Š. Butkovič, V. Grivna, P. Niederland, J. Repčák a J. Vizdal.¹⁵ Od leta 1959 košickú pobočku viedli E. Petách a L. Tajták.¹⁶ Košická pobočka za zameriavala predovšetkým na spracovávanie dejín hmotnej kultúry, J. Macúrek na jej pôde prednášal o problematike východoslovenských dejín, J. Macek a P. Ratkoš sa vo vystúpeniach venovali husitstvu, M. Gosiorovský hovoril o význame ČSR v dejinách robotníckeho hnutia, L. Holotík o Slovenskej republike rád, D. Lehotská

12 Zpráva o činnosti Slovenskej historickej spoločnosti za roky 1957 – 1960. In *Zprávy ČsHS*, 1960, roč. 3, č. 4, s. 202-206. MATULA, V. Rok práce SHS a jej ďalšie úlohy. In *Zprávy ČsHS*, 1958, roč. 1, č. 3, s. 68-73.

13 Zpráva o činnosti Československé historické společnosti v roce 1957. In *Zprávy ČsHS*, 1958, roč. 1, č. 1, s. 9-10.

14 RATKOŠ, P. Slovenská historická veda a Slovenská historická spoločnosť. Ústredný archív SAV. Fond SHS, sign. II J, 1958, inv. č. 204, k. 13.

15 MATULA, V. Založenie pobočky Slovenskej historickej spoločnosti v Košiciach. In *HC*, 1958, roč. 4, č. 4, s. 486.

16 Rok činnosti pobočky Slovenskej historickej spoločnosti v Košiciach. In *Zprávy ČsHS*, 1959, roč. 2, č. 2, s. 55. TAJTÁK L. Zpráva o činnosti východoslovenskej pobočky SHS pri SAV v Košiciach za obdobie 1960 – 1963. In *Zprávy ČsHS*, 1963, roč. 6, s. 117-119.

o význame pomocných vied historických, B. Polla s L. Šášky referovali o historicko-archeologických výskumoch na Bratislavskom hrade. Pobočka spočiatku združovala aj literárnych historikov, historikov umenia, archeológov a etnografov.¹⁷

V roku 1960 bola v Banskej Bystrici pri príležitosti konferencie o regionálnej histórii založená pobočka SHS pre stredné Slovensko. Jej predsedom sa stal V. Matula, podpredsedom J. Gindl a tajomníkom J. Alberty.¹⁸ V rámci banskobystrickej pobočky pracovalo 5 odborných komisií, najaktívnejšie boli komisia pre dejiny strany, komisia pre dejiny SNP a komisia pre dejiny robotníckeho hnutia.

V novembri 1960 bola na valnom zhromaždení SHS založená západoslovenská pobočka v Bratislave. Jej prvý výbor tvorili D. Lehotská (predsedníčka), V. Štibraný, po ňom M. Pisch (tajomník), V. Plevza, J. Hlinka, Š. Pozdišovský a J. Šimončíč. V pobočke pracovali na štyroch hlavných úlohách: prednášky, metodické semináre, práca na dejinách Bratislavy a regionálny výskum kraja. Pobočka spočiatku úzko spolupracovala s vlastivednými krúžkami, neskôr sa jej podarilo združiť širokú sieť historiografických pracovísk vo viacerých mestách kraja.¹⁹ Od roku 1967 vydávala zborník *Slavín (Historická ročenka Západoslovenského kraja)*, v ktorom prezentovala výsledky svojej práce na poli regionálnej historiografie.

V SHS okrem pobočiek pracovali od 60. rokov viaceré sekcie a krúžky historikov. Postupne sa vytvorili tieto sekcie: Právohistorická, Sekcia pre všeobecné dejiny, Sekcia pre vyučovanie dejepisu, Sekcia pre hospodárske a sociálne dejiny, Sekcia pre nové a najnovšie dejiny, Sekcia archívnictva a pomocných vied historických.²⁰ Aktívne boli krúžky historikov v Leviciach, Nitre, Senici, Trenčíne a Trnave.

V čase vzniku ČsHS mala SHS asi 50 členov. K 31. decembru 1957 ich už bolo asi 70. Začiatkom roka 1958 SHS mala 91 členov.²¹ Do konca roka 1960 evidovala 134 riadnych členov a niekoľko adeptov na členstvo. Spomedzi členov SHS bola najpočetnejšia skupina historikov špecializujúcich sa na novšie a najnovšie slovenské dejiny. Ich rady posilnili pracovníci katedier marxizmu-leninizmu, ktorí získavali členstvo v SHS.

SHS si založila pri Vydavateľstve SAV vlastnú edíciu – *Publikácie Slovenskej historickej spoločnosti*. Ako prvý zväzok tejto edície sa dostala na knižný trh monografia L. Holotíka,²² potom práca B. Kostického o Novej škole a ďalšie práce.

17 PETÁCH, E. Východoslovenská pobočka Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Košiciach. In *Nové obzory*, 1962, roč. 4, s. 439-440.

18 POLIŠENSKÝ, J. Založení středoslovenské pobočky Slovenské historické společnosti. In *Zprávy ČsHS*, 1959, roč. 2, č. 4, s. 243.

19 LEHOTSKÁ, D. Pět rokov činnosti západoslovenskej pobočky Slovenskej historickej spoločnosti. In *Slavín. Historická ročenka Západoslovenského kraja*, 1965, roč. 1, s. 229-239.

20 ÚA SAV, fond SHS, sign. II CH. Sekcie a iné zložky SHS.

21 Ich abecedne zoradený menný zoznam spolu s príslušnými pracoviskami pozri: Prví členovia SHS. In *Zprávy ČsHS*, 1958, roč. 1, č. 1, s. 29-31.

22 HOLOTÍK, L. *Októbrová revolúcia a národnoslobodzovacie hnutie na Slovensku v rokoch 1917 – 1918*. Bratislava 1958, 165 s. ÚA SAV. Fond SHS, sign. II J, 1957, inv. č. 203, k. 13. Edícia Slovenskej historickej spoločnosti.

Tretí zjazd slovenských historikov, zvaný Slovenskou historickou spoločnosťou, sa konal v dňoch 30. 6. – 3. 7. 1959 v Bratislave za účasti vyše 200 historikov.²³ Niesol názov *Úlohy slovenskej historickej vedy v období dovŕšenia socialistickej výstavby*. Jeho hlavným cieľom bolo zhodnotiť doterajšie výsledky a stav slovenskej marxistickej historiografie a stanoviť jej úlohy v procese dovŕšovania socialistickej výstavby podľa smerníc XI. zjazdu KSČ.²⁴ Tento zjazd bol považovaný za prípravnú akciu na uskutočnenie celoštátneho zjazdu, ktorý bol v zmysle stanov ČsHS zvaný na september 1959 do Prahy. Výsledky práce slovenských historikov tvorili ich vklad do pražského zjazdu,²⁵ ktorý bol prvým spoločným zjazdom českých a slovenských marxistických historikov pod vedením komunistickej strany.²⁶ Náplňou III. zjazdu SHS bolo zhodnotenie vtedajšieho stavu a úloh slovenskej historickej vedy. Rokovanie bolo rozdelené do piatich sekcií: dejiny feudalizmu, dejiny kapitalizmu, dejiny najnovšie, pomocné vedy historické a archívniectvo, regionálna história a vyučovanie dejepisu. V rámci sekcií boli prednesené referáty a po nich nasledovala diskusia.²⁷ Materiály zo zjazdu vyšli v osobitnom zborníku,²⁸ preto nebudem poukazovať na tematické zameranie hlavných referátov. Spomeniem len jednu skutočnosť, a to nadväznosť na predošlú skromnú tradíciu práce tejto stavovskej organizácie historikov, a sice, že okrem problémov dotýkajúcich sa vedeckej historickej práce bola pozornosť sústredená aj na otázky dejepisného vyučovania na školách. Už na zjazde československých historikov v roku 1937 školskí historici (učitelia dejepisu) dôrazne požadovali, aby ich vedecká príprava bola organizovaná tak, aby umožnila projekciu celej dejepisnej látky stredoškolského učiva. Už vtedy si uvedomovali dôležitý problém pomeru látky (učíva) univerzitných prednášok k ich pedagogickému spracovaniu a žiadali, aby sa na vysokých školách programovo oboznamovali s teóriou dejepisného vyučovania. Na zjazde SHS v roku 1959 sa objavili aj určité názorové odlišnosti týkajúce sa charakteru členstva historickej spoločnosti. Karol Goláň považoval napríklad za chybu, že sa na pôde SHS nevytvorili tesnejšie pracovné kontakty medzi historikmi pedagógmi a odbornými vedeckými pracovníkmi.²⁹ Určitej kritike sa

23 BUTKOVIČ, Š. Na okraj sjazdu Slovenskej historickej spoločnosti v Bratislave 30. 6. až 3. 7. 1959. In *Múzeum*, 1959, roč. 6, č. 3, s. 416-417.

24 GOLÁŇ, K. Pred sjazdom historikov. (Úvod pred sjazdom Slov. historickej spoločnosti 30. júna – 3. júla 1959.) In *Kultúrny život* zo dňa 28. 6. 1959, s. 2.

25 Slovenskému zjazdu boli venované *Zprávy ČsHS*, 1959, roč. 2, č. 3, a III. zjazdu československých historikov boli venované *Zprávy ČsHS*, 1959, roč. 2, č. 4 a 1960, roč. 3, č. 1-2. BOKES, F. Tretí zjazd československých historikov. In *Naša veda*, 1959, roč. 6, č. 11, s. 507-508.

26 PECH, S. Z. Ferment in Czechoslovak Marxist Historiography. In *Canadian Slavonic papers*, 1968, roč. 10, č. 4, s. 506.

27 ÚA SAV. Fond SHS, sign. II A, 1959, inv. č. 13, k. 2. Tretí zjazd SHS v Bratislave.

28 *Úlohy slovenskej historickej vedy v období socialistickej výstavby*. Bratislava 1961, 287 s. Príspevky v zborníku nevyčerpávajú celú problematiku slovenskej historiografie od čias, keď sa v nej dôslednejšie a badateľnejšie začala uplatňovať marxistická metóda, ale vlastne zhŕňajú všetko podstatné, čím sa slovenskí historici v uplynulom desaťročí zaoberali. K príspevkom do zborníka boli priradené ešte dve štúdie, ktoré vznikli pri príležitosti pracovnej konferencie venovanej regionálnej historiografii (február 1960). Ide o príspevok E. Petácha *O pamiatkach materiálnej kultúry ako historického prameňa* a príspevok J. Albertyho *O úlohách regionálnej histórie*. Na záver zborníka je publikovaná rezolúcia zjazdu SHS.

29 ALU SNK, fond Karol Goláň, sign. 187 K 24, Inc. „Už predošlé zjazdy slovenských historikov...“ 9 s.

nevyhla práca sekcie regionálnej histórie vo väzbe na vlastivednú prácu. Vedenie SHS preto zorganizovalo v dňoch 4. – 6. 2. 1960 v Banskej Bystrici konferenciu o regionálnej histórii, na ktorej prednášali viacerí členovia SHS i hostia.³⁰ Na zjazde sa venovala pozornosť už jestvujúcim prácam analytického a syntetického typu. Historici si uvedomili, že vo výskume slovenských dejín je potrebné vyriešiť mnohé čiastkové problémy, ale aj prekonať úzku špecializáciu. Zjazd osobitne vyzdvihol dôležitosť rozvíjania regionálneho dejepisectva, najmä v oblasti výskumu dejín slovenských miest. Ján Tibenský predniesol návrh rezolúcie, ktorá bola jednomyselne prijatá. Slovenskí historici sa v nej prihlásili k závažným úlohám, ktoré majú riešiť v období kultúrnej revolúcie. Vyslovili svoje presvedčenie, že v budúcich rokoch bude nutné sústrediť sa na štúdium kľúčových otázok hospodársko-spoločenského vývoja. Pokiaľ ide o obdobie feudalizmu, patrí k týmto problémom štúdium tureckej expanzie a protihabsburských povstaní, v období kapitalizmu štúdium úlohy buržoázie v národnom hnutí a významu robotníckeho hnutia, v najnovších dejinách štúdium dejín KSČ na Slovensku a SNP.³¹ V ideologickej rovine sa poukazyvalo na víťazstvo marxistickej orientácie a koncepcie slovenských dejín s dôrazom na štúdium hospodárskych a sociálnych dejín Slovenska.³² Už na tomto zjazde sa v nesmelých náznakoch objavila kritika netvorivých dogmatických prístupov a objektivismu pri riešení úloh a problémov slovenskej historickej vedy. Výsledkom desaťročného rozvoja marxistickej historiografie na Slovensku mal byť v tom čase dokončovaný prvý zväzok syntézy *Dejín Slovenska*.³³

Začiatkom 60. rokov dochádza k zmene predsedu SHS. Po smrti Karola Goláňa (31. 7. 1961) pôsobil vo funkcii predsedu SHS v rokoch 1961 – 1966 B. Varsik, ktorého v rokoch 1966 – 1970 vystriedal M. Gosiorovský.

Štvrtý zjazd slovenských historikov sa konal 28. – 30. júna 1962 v Košiciach. Svoje pracovné úsilie zameral okrem bilancovania práce historikov v medzizjazdovom období³⁴ na objasnenie aktuálnych problémov dejín východného Slovenska. Rokovanie zjazdu prebiehalo za účasti viac ako 150 historikov z vedeckých ústavov, vysokých škôl, archívov, múzeí, osvetových ustanovizní i zástupcov stredoškolských učiteľov dejepisu.³⁵ Tematické zameranie zjazdu bolo rozdelené do troch sekcií: dejín feudalizmu, dejín

30 SIRÁCKY, J. Konferencia o regionálnej histórii v Banskej Bystrici (4. – 6. 2. 1960). In *HČ*, 1960, roč. 8, s. 704-708.

31 Rezolúcia Sjazdu Slovenskej historickej spoločnosti v dňoch 30. júna – 3. júla 1959. In *HČ*, 1959, roč. 7, s. 495-499.

32 BOKES, F. Sjazd slovenských historikov v Bratislave. In *Naša veda*, 1959, roč. 6, č. 8-9, s. 406-408. SIRÁCKY, J. Tretí zjazd Slovenskej historickej spoločnosti. In *HČ*, 1959, roč. 7, č. 4, s. 638-644. Sjazd Slovenskej historickej spoločnosti v Bratislave v dňoch 30. 6. – 3. 7. 1959. Správa: Polišínský, J. *Zprávy ČsHS*, 1959, 2, s. 139-142.

33 HOLOTÍK, L. Niektoré problémy slovenskej historiografie. In *Zprávy ČSHS*, 1959, roč. 2, č. 2, s. 36-41.

34 V období rokov 1959 – 1962 vyšlo na Slovensku asi 100 knižných historických publikácií a desiatky odborných štúdií v historických časopisoch a zborníkoch.

35 MÉSÁROŠ, J. Správa o činnosti SHS pri SAV za obdobie rokov 1960 – 1963. In *Zprávy ČsHS*, 1963, roč. 6, č. 1, s. 79-85.

kapitalizmu a sekcie najnovších dejín.³⁶ Prvý tematický okruh v sekcii dejín feudalizmu, ktorej predsedal Jaroslav Dubnický, tvorila problematika osídlenia Slovenska.

Referáty a koreferáty, ktoré odznali v druhej sekcii pod predsedníctvom J. Mésároša, sa dotýkali rôznych otázok vývoja východného Slovenska v období kapitalizmu, a to od začiatku 19. storočia do roku 1938.

Ďalšia skupina referátov a koreferátov odznala v tretej sekcii pod vedením B. Gracu.³⁷ Zahrnovala obdobie od roku 1936 po súčasnosť. V tejto sekcii sa realizovali najmä pracovníci katedier marxizmu-leninizmu. M. Kropilák v záverečnom slove osobitne vyzdvihol, že zjazd priniesol cenné poznatky v regionálnom výskume.³⁸ Niektoré problémy však na zjazde neboli objasnené v celej šírke, napríklad ukrajinská otázka.³⁹ Na košickom zjazde SHS sa po prvýkrát dostali k slovu desiatky nových pracovníkov na poli histórie, a to nielen z Historického ústavu SAV, ale aj z vysokoškolských pracovísk (Bratislava, Prešov, Košice), múzeí, archívov, Vydavateľstva SAV, Matice slovenskej, Zemepisného ústavu SAV, katedier marxizmu-leninizmu, knižnic, Osvetového ústavu v Bratislave, Ústavu dejín KSS a ďalších vedeckých pracovísk. V Košiciach bolo možné pozorovať kvantitatívny nástup historikov najnovšieho obdobia, ktorý bol odrazom celkovej tendencie v slovenskej historiografii v posledných rokoch. Materiály IV. zjazdu slovenských historikov boli vydané tlačou ako *Príspevky k dejinám východného Slovenska* (Bratislava 1964).⁴⁰ Pri príležitosti zjazdu historikov sa problematikou východného Slovenska nezaoberali len miestni historici, ale aj bádatelia z ďalších miest Slovenska, najmä bratislavských inštitúcií (HÚ SAV, FF UK).

Výraznú kritiku 50. rokov v slovenskej spoločnosti a historiografii prinieslo riadne valné zhromaždenie SHS, ktoré sa konalo 10. júna 1963 v Bratislave za účasti vyše 100 členov. Hlavným cieľom zhromaždenia, ako na to poukázal M. Kropilák, bola príležitosť slovenských historikov zapojiť sa do tvorivého procesu zameraného na likvidáciu kultu osobnosti v zmysle uznesení XII. zjazdu KSČ. Niektorí historici v tomto duchu zaujímali kritické stanoviská k vlastnej práci v uvedenom období. Prejavilo sa to v negatívnych vplyvoch straníckych funkcionárov na historickú vedu, skresľovanie, ba až falšovanie historickej pravdy, zinscenované politické procesy a pod. Všetci sa napospol zamýšľali nad tým, prečo došlo k výrazným deformáciám a skresľovaniu hodnotiacich kritérií pri spracovaní historických reálií, hľadajúc možnosti dôkladného vyrovnania sa s už pub-

-
- 36 Resumé obsahu a výsledkov jednotlivých referátov a koreferátov (stručný výťah z rokovania v sekciách) sú publikované v *Zprávach ČsHS*, 1963, roč. 6, č. 1, s. 20-53. Zostavil a zredigoval J. Mésároš.
- 37 GRACA, B. O niektorých problémoch najnovších slovenských dejín. Po IV. zjazde slovenských historikov. In *Pravda* 22. 7. 1962.
- 38 Z publikovaných správ a informácií o zjazde uvádzam: IV. sjazd slovenských historikov v Košiciach. In *Nové obzory*, 1962, 4, s. 444-447. Tu F. Uličný referoval o sekcii feudalizmu, L. Tajták o sekcii kapitalizmu a V. Kočí o práci v sekcii socializmu. Le IV. congres des historiens slovaques (28. – 30. 6. 1962). In *Studia historica Slovaca*, 1963, 1, s. 239-245. IV. sjezd slovenských historiků v Košicích, 28. – 30. VI. 1962. In *Zprávy ČsHS*, 1962, roč. 5, č. 2, s. 133-134.
- 39 KROPILÁK, M. Slovenská historická veda tvárou k životu. In *Predvoj*, roč. 6, č. 28, 12. 7. 1962, s. 7.
- 40 Úvodné slovo v zborníku mal HOLOTÍK, Ľudovít. Za hlbšie poznanie dejín východného Slovenska. In *Príspevky k dejinám východného Slovenska*, 5-6. Príspevky a referáty sú rozdelené do troch skupín: obdobie feudalizmu (28 príspevkov), obdobie kapitalizmu (22 príspevkov) a obdobie socializmu (10 príspevkov).

likovanými omylmi. Zástupca ČsHS K. Gajan dokonca pripomenul, že v období kultu osobnosti bola napadnutá sama podstata historiografie ako vedy, čím vzniká otázka, či historici boli v tomto období vedcami, alebo len propagandistami.⁴¹ Valné zhromaždenie SHS z roku 1963 možno považovať za jeden z najzávažnejších medzníkov vo vývine slovenskej marxistickej historiografie. Tu sa slovenskí historici jednoznačne prihlásili k obrodnému, protikultovému hnutiu v našej spoločnosti. Od tohto momentu v slovenskej obci historikov zavládol nový duch a nebývalý pracovný rozmach. Dokumentuje to množstvo konferencií a zborníkov.

Veľký význam mal predovšetkým V. zjazd SHS, konaný 16. – 18. 6. 1965 v Banskej Bystrici s ústrednou témou *Slováci a ich národný vývoj*.⁴² Program zjazdu pozostával z troch častí. V prvej časti, ako to už bývalo zvykom, sa bilancovali výsledky slovenskej historiografie od predchádzajúceho zjazdu a hovorilo sa o problémoch a úlohách. Táto časť zjazdu, nazvaná Slovenská historiografia v súčasnosti, bola publikovaná v Zprávacích ČsHS (roč. 9, 1966, č. 1). Ľudovít Holotík hodnotil slovenskú historiografiu v súčasnosti, jej problémy a perspektívy, Ľubomír Lipták sa zaoberal problémami práce na všeobecných dejinách v slovenskom prostredí, vzťahom národných a všeobecných dejín. Ján Tibenský vo svojom príspevku mapoval stav a úlohy v oblasti výskumu dejín vied a techniky na Slovensku. Leonard Bianchi priblížil doterajšie výsledky a perspektívy úlohy právnej historiografie na Slovensku. Michal Kušík podal rozbor situácie v slovenskom archívniectve. Ján Guzi referoval na tému *Problémy rozvoja slovenského múzejníctva*. František Bokes hovoril o doterajších výsledkoch výskumu na úseku dejín školstva a Ladislav Saučín pertraktoval problematiku spracovania a výskumu dejín výtvarného umenia na Slovensku.

Druhá časť zjazdu sa niesla v znamení reflexie stavu vyučovania všeobecných a národných dejín na stredných a odborných školách (hlavný referát predniesol Ondrej Stojka). Materiály z tejto časti boli publikované v *Historickom časopise*.

Tretia, ústredná téma, ktorej bola venovaná väčšina zjazdového rokovania, niesla názov *Slováci v ich národnom vývine*. Historici sa v 11 referátoch zamýšľali nad zmyslom dejín, dejinnými osudmi vlastného národa od 11. storočia po súčasnosť. Materiály z tejto časti boli publikované v osobitnom zborníku,⁴³ v ktorom sú riešené tri okruhy otázok:

1. Problematika etnogenézy Slovákov v období raného feudalizmu a stredoveku.
2. Problematika národného obrodnenia a najmä otázky hodnotenia bernolákovského hnutia a národného hnutia počas revolúcie 1848/1849.
3. Hodnotenie národnej a demokratickej revolúcie 1944 – 1945 a vývoj slovenskej otázky v uvedenom období.

41 BOKES, F. Valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti. In *HČ*, 1963, roč. 11, č. 4, s. 650-652.

42 MÉSÁROŠ, J. Reflexie o šesťdesiatych a päťdesiatych rokoch. In *HČ*, 1991, roč. 39, č. 4-5, s. 382-386. Z početných referencií o uvedenom zjazde spomeňme: MÉSÁROŠ, J. V. zjazd slovenských historikov. In *Československý časopis historický*, 1965, roč. 13, č. 6, s. 928-931. HUBENÁK, L. V. zjazd slovenských historikov. In *Slavín. Historická ročenka Západoslovenského kraja*, 1965, roč. 1, s. 240-241. KROPILÁK, M. V. zjazd slovenských historikov v Banskej Bystrici. In *HČ*, 1965, roč. 16, č. 4, s. 639-641.

43 *Slováci a ich národný vývin*. Bratislava 1966.

Podpredseda SHS ako najpozitívnejšiu črtu zjazdu vyzdvihol otvorenosť vo výmene názorov, úsilie vedecky presne a hlboko analyzovať problémy slovenskej historiografie, ktorá sa na všetkých úsekoch oslobodzuje od deformácií, ktorými bola nepriaznivo poznamenaná obdobím kultu osobnosti.⁴⁴

Dňa 14. apríla 1966 sa v Bratislave uskutočnilo riadne Valné zhromaždenie SHS. Slovenská historická spoločnosť ako najvýznamnejšia vedecká spoločnosť pri SAV mala v tom čase 313 členov. Na danom zhromaždení bol zvolený nový výbor SHS, ktorého predsedom sa stal M. Gosiorovský a vedeckým tajomníkom A. Špiesz.⁴⁵

V septembri 1966 sa v Brne uskutočnil IV. zjazd československých historikov a valné zhromaždenie ČsHS, na ktorom bol M. Gosiorovský zvolený za podpredsedu ČsHS. Do výboru boli zo slovenských historikov zvolení J. Mésároš, A. Špiesz, D. Lehotská, J. Albery a E. Petách. Slovenskí historici referovali o výsledkoch svojho zjazdu z roku 1965. V sekcii pre dejiny rokov 1848 – 1918 vystúpil J. Mésároš, ktorý sa dotkol roku 1848 na základe výmeny názorov medzi maďarskou marxistickou historičkou A. Andicsovou a niektorými slovenskými historikmi. K súčasnému stavu slovenskej stredovekej diplomatiky aktívne vystúpil R. Marsina.⁴⁶

Skutočný medzník predstavujú spoločensko-politické udalosti, počnúc januárom 1968, i vtedajšie konanie VI. zjazdu slovenských historikov v Martine.⁴⁷ Na zjazde SHS v roku 1968 síce ešte platila zásada vedúcej úlohy komunistickej strany, bol to však prvý zjazd, na ktorom bolo možné vystúpiť s pluralitnými názormi. Uverejniť sa podarilo iba úvodný referát Ľubomíra Liptáka *Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti*.⁴⁸ Ide tu o rekapituláciu vývoja slovenskej historiografie v priebehu ostatného štvrtstoročia, presnejšie posledných dvadsiatich rokov, pretože Lipták nepochybne myslel na dejepisectvo po roku 1948. Autor diagnostikoval procesy, ktoré viedli ku generačnej výmene historikov, snažil sa odpovedať na otázku, ako došlo k prerhnutiu continuity a izolácii od Európy, identifikoval zníženie profesionálnej úrovne historiografie, tlaky z mimovedeckého prostredia.⁴⁹ Uznesenia zjazdu, ktorý „sa jednoznačne postavil za obrodňujúci proces našej spoločnosti“, boli nesporne pokrokové, ale rýchlym spádom udalostí čoskoro prekonané.

Na tomto mieste si dovoľím niekoľko poznámok, ktoré sa v základných črtách dotýkajú problémov vývinu historiografie na Slovensku v 50. a 60. rokoch 20. storočia. V rokoch 1945 – 1950 sa kládli základy nového dejepisectva v obnovennej ČSR, aj keď v inštitucionálnom či teoreticko-metodologickom zmysle nebola marxisticko-leninská

44 KROPILÁK, M. Sjazd skončil – história nie. In *Smer*, 19. júna 1965, s. 2.

45 BOKES, F. Valné zhromaždenie Slovenskej historickej spoločnosti. In *HČ*, 1966, roč. 14, č. 3, s. 511-512.

46 BOKES, F. IV. zjazd čs. historikov. In *HČ*, 1967, roč. 15, č. 1, s. 168-170.

47 Otvárací prejav na VI. zjazde, ako aj Stanovisko VI. zjazdu slovenských historikov pozri vo fonde SHS ÚA SAV. sign. II.A, k. 3, inv. č. 15. VI. zjazd slovenských historikov roku 1968. In *HČ*, 1990, 38, č. 6, s. 844-845.

48 LIPTÁK, Ľ. Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti. In *HČ*, 1969, roč. 17, č. 1, s. 98-118. Pozri MÉSÁROŠ, J. Reflexie o päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. In *HČ*, 1991, roč. 39, č. 4-5, s. 387.

49 MAREK, J. Slovenská historiografie. In *Dějiny a současnost*, 1969, roč. 11, č. 8, s. 44-46.

historiografia na Slovensku prítomná ani náznakom.⁵⁰ Na Slovensku dovtedy neexistovala takmer žiadna tradícia marxizmu a marxistickí „historici“ boli ojedinelým zjavom. Nadviazať bolo možné, aj to veľmi obmedzene, na pokusy Ladislava Novomeského v práci *Marx a slovenský národ* (1933) – marxistickej interpretácii národnoemancipačného hnutia.⁵¹ V mezivojnovom období vznikla i menej vydarená dizertácia Alexandra Markuša *Sedliacke povstanie v Zemplíne roku 1831* (vydaná 1952).⁵²

Toto obdobie kontinuálne nadväzuje v bádateľskej a inštitucionálnej rovine na pomery spred roka 1945. Zároveň je konečnou a poslednou demokratickou periódou pred nástupom dlhej totalitnej éry. Vznikali v ňom viaceré hodnotné práce, ale išlo o pomerne krátke obdobie, kde sa nevytvorili dostatočné podmienky na vznik mnohých, vskutku objavných prác. Slovenská povojnová historiografia v rokoch 1945 – 1950 napredovala bez výraznejších vybočení z predchádzajúceho vývoja, pravda, v nových spoločensko-politických a kultúrnych podmienkach, ktoré čoraz viac predznačovali je ďalšie možné smerovanie. Mnohí historici, podobne ako výrazná časť slovenskej inteligencie, boli presvedčení, že vývoj sa nebude uberať k totalitnému systému a mysleniu. Historici svoje metódy bezprostredne po vojne nemenili. Vychádzali z úplne samozrejmych predpokladov, že poznanie minulosti je možné, že otázky, ktorých zodpovedanie nie je možné z jestvujúcich prameňov, sa radšej nekladú, že fakty sú viac-menej objektívne a od subjektu nezávislé, že nedostatky v poznaní súvisia s absenciou prameňov alebo s neschopnosťou historika ich správne interpretovať.

Päťdesiate roky môžeme oprávnenne označiť za fázu vlastného prielomu k novému poňatiu historiografie, pravda, s istými deformáciami, pričom došlo k výraznej sovietizácii duchovného života. V kontexte dobových spoločensko-politických pomerov po roku 1950 historiografia na Slovensku prijímala a osvojovala si princípy vedeckého so-

50 Podobný názor vyjadril L. Holotík v štúdií Poslanie historickej vedy v našej spoločnosti. In *Úlohy slovenskej historickej vedy v období socialistickej výstavby*. Bratislava 1961, s. 7. Samotní marxistickí historici zdôrazňovali, že marxistická historická veda sa začala pevnejšie formovať až okolo roku 1951. Pozri HOLOTÍK, L. Proti buržoáznemu objektivismu v historickej vede. In *Predvoj*, 2. 7. 1959, č. 27, s. 13. Naopak, korene, tradície, etapy a osobnosti historického myslenia na Slovensku, ktoré zodpovedali vonkajším spoločensko-politickým podmienkam, ako i vnútornej ideologickej profilácii komunistickej strany, komplexne zmapoval historik Ivan Kamenec. Zároveň poukázal na proces prenikania historizmu do revolučného robotníckeho hnutia po vzniku KSC. Jeho práca vysvetľuje východiská a postuláty chápania dejín, ktorými boli otázky historického materializmu. Bližšie pozri KAMENEC, Ivan. *Začiatky marxistického historického myslenia na Slovensku*. Bratislava 1984, a *HC*, 1976, s. 481-495.

51 NOVOMESKÝ, L. *Marx a slovenský národ*. Bratislava 1933. (Dedikačná práca k 50. výročiu smrti K. Marxa). Pozri príspevok J. Mesároša In *HC*, 1990, roč. 38, č. 5, s. 706. Na túto prácu zareagoval aj RAPANT, D. *Slovenské povstanie roku 1848 – 49. Dejiny a dokumenty. Dl. I. slovenská jar 1848, časť 1. Dejiny*. Martin 1937, s. XIII-XIV. „Novomeského dielko : *Marx a slovenský národ, oživujúce kus revolučnej problematiky slovenskej, k správne riešeniu ktorej však nemôže dospieť jednak pre svoju svetonázorovú usmernenosť, jednak však i pre takmer úplnú neznalosť príslušného materiálu, je to tak asi všetko, čo hodnotného sa zjavilo v našej poprevratovej historickej spisbe k dejom pohnutých revolučných rokov na Slovensku.*“

52 MARKUŠ, A. *Sedliacke povstanie v Zemplíne roku 1831*. Bratislava 1952, 84 s.

cializmu, (oficiálne) nejestvovala iná ako marxistická historiografia.⁵³ Pravda, tu musíme zohľadniť špecifické črty exilového a cirkevného dejepisectva, kde marxizmus nenašiel uplatnenie. Medzi typické črty slovenskej historiografie najmä 50. rokov 20. storočia patrí hlboká diskontinuita oproti rokom 1945 – 1950. Tento predel možno vnímať v troch rovinách – personálnej, inštitucionálnej a interpretačnej. Kontinuitu prerušili reorganizácie vedeckého života, prevraty inštitucionálne a personálne. Na procese presadzovania marxistickej historiografie sa podieľali takmer výlučne historici, ktorí si marxizmus začali osvojovať až koncom 40. rokov 20. storočia. Na začiatku 50. rokov sa pokúšali vlastne prvýkrát riešiť metodologické úlohy spojené s touto ideovou platformou. Avšak už v polovici 60. rokov sa objavili práce založené na prameňoch, ktoré prinášali nové poznatky a závery, neraz nezlučiteľné s marxistickou interpretáciou dejín.

Vo vzťahu k marxistickej historiografii ako celku vyjadril zaujímavý názor, ktorý je hodno domyslieť, J. Marek: „*Ak toho vieme relatívne málo o dejinách dejepisectva nemarxistického, potom ešte menej je spracovaný vývoj historiografie marxistickej, ktorej obraz zostáva stále nejasný, statický a málo diferencovaný.*“⁵⁴

Po XX. zjazde KSSZ a marxistickej kritike „nemarxistického“ kultu osobnosti sa zvýšila snaha analyzovať fakty novozískaným archívnyim štúdiom. Neskôr sa táto tendencia prehlbovania historickej práce označovala za prehlbovanie pozitivistických tendencií, keďže sa začala objavovať opisnosť a jednotlivé problémy sa trieštili na drobné state. V 60. rokoch sme svedkami rastúceho kritického odstupu od politiky a ideológie v práci historikov (osobitne v rokoch 1963 – 1968). Spolu s tým sa vytváral priestor na odideologizovanie (zvedechtenie) historiografie. Historici sa podieľali na hľadaní východiska z politickej a morálnej krízy spoločnosti, spôsobenej predchádzajúcou stalinizáciou, v procese demokratizácie a vytvárania predpokladov politického pluralizmu. Samuel Cambel charakterizoval historiografickú produkciu 60. rokov 20. storočia slovami: „*Na začiatku 60. rokov pôsobili na vývoj slovenskej historiografie istý čas ešte tendencie, ktoré veľmi negatívne poznačili historickú tvorbu 50. rokov. Direktívne metódy zasahovania do vydavateľskej činnosti nemali už síce tú intenzitu, ale boli i naďalej faktorom, ktorým*

53 Na tomto mieste považujeme za vhodné uviesť názor E. Liptáka, ktorý naše konštatovanie dopĺňa slovami: „*Opozičná, podzemná historiografia, podobne ako literatúra na Slovensku vždy jestvovala – nie však ako širší spoločenský jav.*“ V ďalších vetách sa vracia k myšlienke, že česká historiografia sa v tejto oblasti značne líšila od slovenskej, vznikol teda „... obrovský rozdiel v opozičnej, nelegálnej aktivite, produkcii...“ In *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava 1999, s. 102. Ako príklad chceme uviesť D. Rapanta, ktorý sa nikdy k marxizmu nehlásil a „*bol tak vlastne v tej dobe (po perzekúcií v päťdesiatych rokoch) jediným tolerovaným činným nemarxistickým historikom.*“ In RYCHLÍK, J. *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vzťahy 1945 – 1992*. Bratislava 1998, s. 205. Nastolený problém možno postaviť aj tak, že je otáznne, či to, čo sa v oficiálnej marxistickej produkcii prezentovalo, je vôbec vo svojom jadre marxistické dejepisectvo, keďže podľa niektorých marxistických historikov mnohé z poučiek starého marxizmu boli už prekonané. Vytvorili sa totiž prázdne schémy, ktoré boli zaplnené príznakmi: „*Žiadny historik sa vo svojej bádateľskej práci nestretol s dámou zvanou buržoázia ani so súdružkou robotníckou triedou; realita týchto reálnych historických kolektív je neskonale zložitejšia, než naznačujú tieto pojmy, ktorých infláciou sú zaplnené učebnice ... Rovnako je tomu tak i s generálnymi hodnotovými kritériami, reprezentovanými tak frekventovanými elementárnymi pojmami, ako je pokrok či regres. Moderná doba ich dôkladne zrelativizovala a problematizuje ich stále viac.*“ KŘEN, J. *Bílá místa v našich dějinách?* Praha 1990, s. 102.

54 MAREK, J. *O historismu a dějepisectví*. Praha 1992, s. 80.

*aparát novotnovského režimu škrtil tvorivý nástup slovenskej historiografie. Pravda, obrodné myšlienkové prúdy stelesňujúce úsilie o vedeckú analýzu zložitých spoločenských procesov, ktorými prešiel slovenský národ v posledných 40. rokoch sa ukázali silnejšie a prelomili ľady ľahostajnosti a do stredu záujmu slovenskej spoločnosti posunuli otázky historickej pravdy o postavení slovenského národa, o osudoch jeho národnej reprezentácie, o duchovnom odkaze moderných slovenských dejín. V tomto pohybe objavuje sa nový prvok, slovenskí historici nehrajú úlohu pasívneho kronikára, ale stávajú sa aktívnym subjektom obrodného prúdu, ktorý blahodarne pôsobí na celý národný život. Na začiatku 60. rokov to ešte do takej miery knižnú tvorbu neovplyvňuje, ale už v polovici 60. rokov sú výsledky citelnejšie. Významným medzníkom s nesmierne závažným dopadom na ďalší vývin slovenskej historiografie najnovších dejín bolo plenárne zasadnutie ÚV KSČ v decembri 1963, ktoré po podrobnom skúmaní (na ktorom sa významným spôsobom podieľali historici) zásadne odmietlo tézy IX. zjazdu KSS o tzv. buržoáznom nacionalizme a KSS. Práca, ktorú historici aj v tejto súvislosti urobili, ako aj sprístupnenie a objavenie veľkého množstva nových, dovtedy neznámych archívnych dokumentov umožnili, aby sa na ceste za pravdivým poznaním moderných dejín Slovákov a Slovenska urobil podstatný krok vpred. Aktivita historických výskumov prudko vzrástla. Neobyčajne sa rozrástla faktografická základňa, mnohé známe fakty a hodnotenia sa objavili v inom svetle, ukázali sa predtým obchádzané súvislosti, dospelo sa k novým riešeniam a vynorili sa aj ďalšie otázky výskumov. Rok 1968 sa stal na historickom fronte prirodzeným vyústením viacročného úsilia o tvorivé chápanie marxizmu-leninizmu, o konfrontáciu ideálov s konkrétnou praxou socialistickej výstavby.*⁵⁵ Tento nepochybné pozitívny proces bol neskôr v normalizačnom kontexte vnímaný ako krízový stav, prenikanie buržoáznych názorov a koncepcií (pozitivismus, revizionizmus a pod.), akoby sa historiografia dostala do slepej uličky. Istej skupine normalizátorov začalo prekážať, že z viacerých prác a statí mizli povinné teoretické závery a strácala sa principiálna bojovnosť.

Pri príprave pokusu o spoločenskú reformu v roku 1968 zohrávala teda popri kultúre a literatúre výsostne politickú úlohu aj historiografia. Otázky našej minulosti a národnobuditeľský proces sa uberali v troch základných rovinách: návratom k staršej histórii (napr. popularizovaním nových archeologických poznatkov o Veľkej Morave), objasňovaním úlohy a významu osobností našej minulosti (napr. Ľudovíta Štúra k 150. výročiu jeho narodenia)⁵⁶ a revolúcie 1848 – 1849, ale predovšetkým to bol nový pohľad na Slovenské národné povstanie, ktorého fakty boli v minulosti účelovo prispôsobované našimi a českými historikmi podľa predstáv politickej moci. Išlo tiež o širšie historické súvislosti hľadaním zmyslu dejín a národa v dejinách,⁵⁷ jeho práv a podobne.

55 ÚA SAV, fond S. Cambel, sign. IA2, inv. č. 12. CAMBEL, Samuel. *Historiografia slovenských dejín po roku 1918*. Nepublikované, nedatované.

56 Bližšie pozri RAPANT, D. Štúr a štúrovci v službe národa a pokroku. In *Slovenská literatúra*, 1965, roč. 12, č. 5, s. 437-457; MĚSÁROŠ, J. K niektorým otázkam hodnotenia Ľudovíta Štúra. In *Slovenská literatúra*, 1965, roč. 12, č. 5, s. 459-465.

57 Z viacerých štúdií na túto tému uvediem aspoň RAPANT, D. Slováci v dejinách. Retrospektíva a perspektívy (Príspevok k filozofii a zmyslu slovenských dejín). In *Slovenské pohľady*, 1967, č. 4, s. 28-38.

ZU EINIGEN PROBLEMEN DER ENTWICKLUNG DER SLOWAKISCHEN HISTORIOGRAPHIE UND DER SLOWAKISCHEN HISTORISCHEN GESELLSCHAFT BEI DER SLOWAKISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN IN DEN 50ER UND 60ER JAHREN DES 20. JAHRHUNDERTS

MAREK HAVRILA

Die Slowakische Historische Gesellschaft (SHS) entstand im April 1946. Nach dem erfolgreichen Anlauf ihrer Tätigkeit isolierte sich ihre Führung in den Jahren 1948 – 1950 von den Mitgliedern und die Gesellschaft begann zu stagnieren. Der eigentliche Niedergang der Slowakischen Historischen Gesellschaft im Kontext der gesellschaftspolitischen und kulturellen Bedingungen der Zeit hing mit ihrer Passivität, ja nahezu Untätigkeit zusammen. Die Initiative, die Tätigkeit der Tschechoslowakischen und Slowakischen Historischen Gesellschaft zu erneuern, ging Mitte der 50er Jahre von den Historischen Instituten der Tschechoslowakischen und der Slowakischen Akademie der Wissenschaften aus. Im Jahr 1957 wurde die Tätigkeit der Slowakischen Historischen Gesellschaft wieder aufgenommen, die gemäß der Organisationsordnung die Tschechoslowakische Historische Gesellschaft in der Slowakei repräsentierte und ihr untrennbarer Bestandteil war. Etatmäßig war sie jedoch unabhängig von dieser, sie hatte ein eigenes Arbeits- und Editionsprogramm. Nach und nach baute sie sich drei regionale Zweigstellen auf und mehrere Historikersektionen und Zirkel begannen zu arbeiten. Regelmäßig wurden Kongresse slowakischer Historiker veranstaltet (bis Ende der 60er Jahre war das in den Jahren 1959, 1962, 1965, 1968) mit genau definierten zentralen Themen, die aktuelle Schlüsselprobleme behandelten und die Erfordernisse der Entwicklung der slowakischen Historiographie reflektierten. An der Tätigkeit der Slowakischen Historischen Gesellschaft als der höchsten Standesorganisation slowakischer Historiker kann man die thematisch-chronologischen, inhaltlichen und methodologischen Zusammenhänge der Entwicklung des historischen Schrifttums in der Slowakei dokumentieren, das von einer tiefen Entwicklungsdiskontinuität gegenüber den Jahren 1945 – 1950 betroffen war. Dieser Einschnitt in Form der Vorherrschaft der marxistischen Ideologie ist in drei Ebenen – der personellen, der institutionellen und der interpretatorischen – wahrzunehmen.

HISTORIOGRAFIA NA SLOVENSKU PO ROKU 1989 – SPLNENÉ OČAKÁVANIA?

JÚLIUS BARTL

BARTL, Július. Historiography in Slovakia after 1989 – fulfilled expectations? *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 35-55, Bratislava.

The paper devotes attention to the conferences of the Slovak Historical Society in Bratislava (1991), Trenčín (1996) and Smolenice (2001), and to other especially important conferences and events at home and abroad. In spite of the preceding discussions, the question of the conception of Slovak history remained open and will be the subject of further research. Views on some problems in the history of the 20th century are divided in Slovak historiography. The activity of bilateral international commissions of historians has recently been renewed. Various academic research institutions were established outside the Slovak Academy of Sciences. New universities have been founded or departments of history have been added. New or tabooed themes such as Church history, gender studies, history of the Jewish community, regional research and biographies of important people, have appeared in research. The publication of sources, school textbooks and collective historical works has continued.

Slovakia. Historiography. Slovak Historical Society.

Na tento nadpis, resp. na jeho druhú časť nemožno dať jednoznačnú odpoveď. Od roku 1989 nás už delí 17 rokov. Je to dostatočne dlhý čas, aby sme sa obzreli za seba, zhodnotili to, čo sa vykonalo, prípadne vykonať mohlo, videli úspechy, ale aj nedotiahnuté a nesplnené úlohy a predsavzatia, prípadne jednoznačné chyby a zakopnutia. Ako historika ma potešilo, keď som si v *Historickom časopise* čítal prvú rezolúciu z mimoriadneho valného zhromaždenia 30. januára 1990, na ktorom som sa osobne zúčastnil v aule Univerzity Komenského (UK) v Bratislave. Spomínam si na vzrušenú atmosféru tej doby, na X. zjazd Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) v apríli 1991, prvý po páde komunizmu, i na ďalšie zjazdy v Trenčíne v júni 1996 a v Smoleniciach v apríli 2001, ktoré už mali iný charakter, konali sa v iných podmienkach a naša historiografia už reagovala na novú situáciu, nové podnety, ktoré doba i aktuálny vývoj priniesli.

Keby sme boli veľmi prísni na seba, mohli by sme rozoberať jednotlivé uznesenia, rezolúcie i úlohy, ktoré sme si dávali, a kontrolovať, ako sa splnili. Niektoré sa ukázali ako nereálne i nesplniteľné krátko po tom, ako boli sformulované. V časoch budovania socializmu sa stanovovali ciele, termíny, zodpovednosť, úlohy sa prenášali, rozpracúvali atď. najmä na základe straníckych uznesení a zjazdov, aplikovali sa na podmienky historického frontu.

Teraz sa mi zdá, ako keby sme dospeli do druhého extrému. Spoliehame sa na akýsi samovývoj, samoreguláciu, nie je dostatočná spolupráca a kooperácia jednotlivých historických pracovísk, čo sa prejavuje v tej najelementárnejšej podobe, že nám kolidujú termíny jednotlivých akcií a podujatí. Samozrejme, že nie je možné direktívne zhora usmerňovať úlohy výskumu. Vedecké ústavy formulujú svoje plány v rámci svojich inštitúcií, najmä riešením grantov. Na vysokých školách vzrástol počet katedier histórie,

ale tie majú ako primárnu úlohu vyučovacie povinnosti a vedecký výskum robia akosi pomimo. V súčasnosti hodinová dotácia vyučovacích povinností pre mladých, začínajúcich odborných asistentov na UK je 12 hodín, na iných vysokých školách je to možno menej. Za takýchto podmienok nám nevyrastú špičkoví odborníci, ktorí by mohli vážne zasiahnuť do publikačnej činnosti. Ďalšie odborné pracoviská, ústavy a inštitúcie plnia aj iné úlohy, nielen vedecký výskum. To isté platí o archívoch, kde boli už dávno snahy o ich zatriedenie ako vedeckovýskumných pracovísk. To nie je len otázka systemizácie. Bez ohľadu na zákonné úpravy a zaradenie týchto pracovníkov dôležitý je podiel pracovného času, ktorý reálne môžu venovať vedeckovýskumnej práci. Nakoniec značné percento členov našej spoločnosti robí výskum bez inštitucionálneho krytia, ako hobby, lebo sú zamestnaní na takom pracovisku, kde sa to od nich ani nevyžaduje.

Vzniká tu legitímna otázka, ako a či naša historická spoločnosť môže usmerňovať tento výskum, či ho má len registrovať a dávať nejaké odporúčania. Práve elementárna požiadavka slobody vedeckého bádania, ktorú sme formulovali, ale aj prakticky uplatňovali hneď v roku 1990, viedla a vedie k heterogénnosti výskumu, jeho širokospektrálnosti, ale niekedy aj k nevedeckým a nezmyselným cieľom.

Ďalšou výraznou črtou vývoja po roku 1989 je záplava populárno-vedeckých, ale i vyslovene populárnych prác rozdielnej kvality. Tento módný výstrelok, ktorý nadobudol masové rozmery má široký čitateľský ohlas a často skresľuje a falšuje historickú skutočnosť, niekedy z nevedomosti, niekedy priam zámerne. Kritika, ktorú vzniesli historici na viacerých zjazdoch SHS a ďalších vedeckých podujatiach na adresu neprofesionálnych pisateľov, je oprávnená, ale túto záplavu nemôžeme zastaviť ani zlikvidovať. Matematické traktáty nepíše ten, kto tomu nerozumie. Do histórie sa cíti oprávnený zasahovať takmer každý, kto vie čítať a písať. Jedinou schodnou cestou je to, aby sme vlastnou populárno-vedeckou činnosťou prekryli ten balast, ktorý sa tu objavuje.

Naše ciele a odporúčania majú len charakter odporúčaní, pretože historici ich nemusia rešpektovať. Výskum možno orientovať poukazovaním na trendy vo svetovej historiografii, konfrontáciou a porovnávaním s výsledkami práce na podobných témach v zahraničí, vedeckými kontaktami s okolitými historiografiami.

Pri pohľade na zjazdy SHS, a to tak pred rokom 1989, ako aj po ňom, vidíme, že väčšina z nich bola bilančná, na ktorých sa hodnotili výsledky slovenskej historiografie, robila sa analýza odbornej produkcie, robili sa pokusy štatisticky a kvantifikovane vyjadriť výsledky historickej spisby. Iba niektoré z nich boli zamerané na skúmanie vymedzenej témy, ako napr. V. zjazd tu v Banskej Bystrici roku 1965, ktorého témou boli národnoemancipačné a štátotvorné snahy Slovákov od stredoveku do vtedajšej súčasnosti.¹ Niektoré zjazdy mali hybridný charakter, napr. VI. zjazd roku 1968 v Martine a zjazdy po roku 1989, ktoré boli kombináciou hodnotiaceho (bilančného) zjazdu a súčasne sa venovali aktuálnej problematike, ktorá vyplývala z neopakovateľnej politickej atmosféry. Spomínaný zjazd v Martine roku 1968 potom Ľ. Holotík označil za „*najvýraznejší kolektívny právicový akt slovenskej historickej obce*“.²

1 Jeho výsledkom bol zborník *Slováci a ich národný vývin*. Zost. J. Mésároš. Bratislava 1966.

2 HOLOTÍK, Ľ. Retrospektívy, stav a úlohy slovenskej historiografie. In *Historický časopis* (HČ), 1976, roč. 24, č. 1-2, s. 17.

Desiaty zjazd SHS sa konal v Bratislave v dňoch 16. – 19. 4. 1991³ na základe uznesení mimoriadneho valného zhromaždenia z 30. 1. 1990. V úvodnom referáte R. Marsina zhodnotil vývoj slovenskej historiografie v rokoch 1945 – 1990. Popri iných deformáciách za najväčšiu chybu považoval to, že slovenské dejiny sa museli písať z československého, t. j. z českého hľadiska a že neexistoval predmet „slovenské dejiny“ na vysokých školách. J. Mésároš vo svojich reflexiách o 50. a 60. rokoch podal zasvätený rozbor pomerov na historických pracoviskách so znalosťou osôb, ako aj ich pôsobení v tej dobe. Ostatní referenti analyzovali uplynulé obdobie vzhľadom na odbornú orientáciu, ktorá bola predmetom ich záujmu (V. Sedlák, I. Chalupecký, V. Kopčan, Ľ. Haraksim, M. Podrimavský, J. Jablonický, Ľ. Lipták, P. Petruf, A. Hrnko). Nechýbala ani problematika vojenských dejín (J. Bystrický), problémy výučby dejepisu, ktoré v podrobnom a fundovanom referáte J. Alberyho už vtedy nielen ukazovali deformácie, ktoré sa udiali v minulosti, ale aj naznačovali cesty a spôsoby, ako by sa im malo čeliť. Táto problematika sa potom objavila ako samostatný blok na zjazde SHS v Trenčíne.

Tradičnou témou zjazdu bola archívna problematika (E. Rákoš) a vývoj pomocných vied historických od roku 1945 vrátane štúdia archívniectva (J. Novák), ktorý jediný z referentov na zjazde nebol kritický k uplynulému vývoju vo svojom odbore a mohol konštatovať, že od roku 1945 „*nevyšla ani jedna práca..., ktorú by bolo potrebné odvolať*“. Bolo to zrejme preto, ako sám konštatoval, že klasici marxizmu leninizmu sa vo svojich prácach nevyjadřili k problematike pomocných vied historických.⁴

Na XI. zjazde SHS v Trenčíne (27. – 29. 6. 1996)⁵ vzbudil pozornosť úvodný referát R. Marsinu,⁶ ktorý sa vrátil k udalostiam po roku 1945 v našej historickej obci vrátane zániku prvej SHS roku 1950. Konštatoval, že výskum starších dejín v podstate budoval na predchádzajúcich výsledkoch, kritizoval extrémne tvrdenia o „veľkoslovenskej ríši“, šírené niektorými amatérskymi historikmi,⁷ na druhej strane kritizoval aj príklon bývalých marxistických historikov k svetoobčianstvu a národnému nihilizmu. Kritizoval i časopis *Historická revue*, čo odmietli už na zjazde V. Segeš a v písomnej odpovedi F. Višváder.⁸

V rámci zjazdu bola ako samostatný blok problematika vyučovania dejepisu (J. Bartl, V. Kratochvíl, M. Benčová, J. Beňková, J. Albery). Po prvýkrát sa hovorilo diferencovane o výučbe na rôznych typoch škôl, ako aj o vysokoškolskej výučbe dejepisu.⁹ Dôležité však je, že v diskusii a potom i na valnom zhromaždení J. Beňková presadzovala zaradenie povinnej maturity z dejepisu tak, ako je to napr. na stredných školách v Maďarsku.

3 Materiály zjazdu. In *HC*, 1991, roč. 39, č. 4-5.

4 NOVÁK, J. Pomocné vedy historické na Slovensku po roku 1945. Ref. 3, s. 504, 507.

5 Materiály zjazdu. In *HC*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 3-107.

6 MARSINA, R. O istých črtách terajšieho stavu slovenskej historiografie. In *HC*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 3-11.

7 Ref. 6, s. 8.

8 VIŠVÁDER, F. Čudesné objavy pána profesora. In *HC*, 1997, roč. 45, s. 374-376.

9 Do publikovaných materiálov zjazdu bol zaradený aj príspevok prof. Alexandra I. Siča z Univerzity v Černovciach na Ukrajine: Niekoľko poznámok k otázkam obsahu výučby dejín v súčasnosti. In *HC*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 100-107.

Zjazd v Trenčíne mal hybridný charakter v tom, že ďalšie referáty boli venované jednotlivým obdobiam a v rámci nich špeciálnym historickým problémom. Zo starších dejín to boli referáty F. Uličného (problémy kresťanstva a kultúry), J. Beňka (osídlenie), J. Lukačku (bádanie o dejinách miest), V. Čičaja (problémy novovekých dejín), M. Kohútovej (súčasný stav demografického bádania), z novších dejín to boli referáty Ľ. Liptáka (o modernizácii Slovenska v rámci Uhorska), D. Kováča (o nacionalizme 19. a 20. storočia) a E. Mannovej (mešťanstvo v 19. – 20. storočí). Blok týchto referátov uzatváral príspevok P. Kartouza o archívoch a ich poslaní v súčasnosti.¹⁰

Dvanásť zjazd SHS sa konal v Smoleniciach v dňoch 24. – 26. 4. 2001.¹¹ Jeho ústrednou témou mala byť slovenská historiografia na prelome tisícročia. V skutočnosti sa zjazd rozdrobil na dva diskusné bloky k starším a novším slovenským dejinám, pričom príspevky mali značne heterogénny charakter. Iba časť diskutujúcich sa venovala hodnoteniu historiografie ako celku, čo bolo pôvodným zameraním zjazdu (D. Kováč, V. Bystrický), iní analyzovali historickú produkciu z hľadiska svojho odborného zamerania (M. Kamenický, M. Daniš, B. Ferenčuhová, E. Ivaničková, A. Bartlová, M. Barnovský, T. Ivantyšinová a ďalší). I. Kamenec a R. Holec ladili svoje príspevky expresívne a vo všeobecnej rovine, konštatujúc rozpoltenosť slovenskej historiografie.

K problematike učebnice dejepisu a vydavateľskej praxi sa vyjadrili J. Alberty, V. Kratochvíl, a P. Valachovič.

Niektorí historici strednej generácie sa dožadovali kritickejšieho pohľadu mladších historikov a viac smelosti podľa vzoru v českej historickej obci, kde takéto zemetrasenie nastalo krátko predtým. Mám však obavy, že keby k tomu skutočne došlo, tak mnohí z tých, ktorí k tomu vyzývali, by boli schytali kritiku aj na svoju hlavu. Obviňovanie vedenia SHS, resp. organizátorov zjazdu z nekonceptnosti a bezperspektívnosti nie je celkom namieste. Pravdu mal V. Čičaj, keď v závere zjazdu konštatoval: „*Aká je naša spoločnosť, takí sú naši historici.*“ Možno ešte dodať, že sme sa po prvýkrát pokúsili dať voľný priebeh názorom historikov, ale ukázalo sa, že ako celok, okrem vzácných výnimiek nie sme schopní sebareflexie. Po prvýkrát sa aj oficiálne konštatovala rozpoltenosť slovenskej historiografie na tzv. nacionalistický a doslova ľuďacky, resp. neľuďacky smer a na historikov uznávajúcich svetoobčianske, liberalistické a demokratické princípy, ktoré však druhá strana označovala za preoblečených marxistov, oživujúcich čechoslovakizmus. Toto známkovanie či kádrowanie v takejto expresívnej polohe sa neudialo priamo na zjazde, ale prejavovalo sa už skôr v hodnoteniach slovenskej historiografie od konca 90. rokov a pokračuje v recenziách publikácií a štúdií až dodnes.

Jedna z dôležitých úloh, ktoré si SHS postavila po smolenickom zjazde, bola otázka koncepcie slovenských dejín. Ani diskusia k tomuto problému na Katedre slovenských dejín Filozofickej fakulty (FF) UK 20. 11. 2002 nevedla k nejakým jednoznačným záverom. Historici, ktorí vystúpili v diskusii (M. Kučera, Ľ. Lipták, D. Kováč, J. Baďurík, J. Bartl, V. Čičaj, R. Marsina, V. Sedlák, V. Bystrický, I. Kamenec a ďalší), nemali na otázku koncepcie jednotný názor, dokonca niektorí popierali nutnosť stanovenia nejakej koncepcie (Ľ. Lipták), prípadne hovorili o viacerých možných koncepciách (D. Kováč).

10 HC, 1997, roč. 45, č. 1, s. 38-99.

11 Materiály zjazdu (nekompletné). In HC, 2002, roč. 50, č. 1, s. 3-154.

M. Kučera v úvodnom vstupe podal prehľad syntéz slovenských dejín od barokového a osvietenského obdobia až po 20. storočie, ale ku koncepcii sa nevyjadril. Faktom však je, že pri súčasnom stave slovenskej historiografie nie je možné stanoviť nejakú koncepciu ani očakávať, že ju budú všetci historici rešpektovať.

Prehľad názorov na túto otázku už dávnejšie podal V. Jankovič,¹² pričom rozobral názory D. Rapanta, ktoré sa tiež vyvíjali od predmníchovskej republiky až po 70. roky 20. storočia, keď mohol publikovať aspoň v *Slovenskej literatúre* a v *Slovenských pohľadoch*.¹³ Ďalej to bola koncepcia A. A. Baníka, ktorý videl zmysel slovenských dejín ako dielo božskej prozreteľnosti, ako súčasť Božieho plánu, a koncepcia V. Mináča, ktorý sa z marxistického čechoslovakistu pretvoril na autora koncepcie slovenských plebejských dejín. Zo starších názorov V. Jankovič uviedol Š. Osuského, M. Chorváta a po roku 1948 Š. Polakoviča, H. Kočúcha, J. Jurička a ďalších, aj amatérov, ktorí len opakovali známe argumenty za a proti.¹⁴

Ak prijmeme za zmysel slovenských národných dejín zachovanie slovenskej svojbytnosti, zachovanie a rozvoj slovenského národa v koexistencii s inými národnosťami, ktoré na území SR existujú, nepotrebujeme sa detailnejšie trápiť s koncepciou slovenských dejín. Takto to zjednodušene, vychádzajúc z názorov D. Rapanta, formuloval roku 1992 J. Juriček.¹⁵ Samozrejme, že bude potrebné týmto veciam aj naďalej venovať pozornosť a sa nimi teoreticky zaoberať. Nazdávam sa, že slovenská historiografia v súčasnosti nie je schopná na túto tému povedať viac.

Takisto netreba donekonečna rozvíjať diskusie o tom, nakoľko sú naše dejiny súčasťou uhorskej histórie, prípadne habsburskej ríše po roku 1526 a po roku 1918 súčasťou dejín Československa a naopak, čo z dejín týchto štátnych útvarov patrí aj do našich dejín. Predpokladám, že historici, ktorí skúmajú jednotlivé obdobia, sú schopní tieto úlohy nielen formulovať, ale aj naplniť konkrétnym obsahom.

Podľa môjho názoru netreba zápasíť o formulácie, či „slovenské dejiny“, alebo „dejiny Slovenska“. Je to len hra so slovami. E. Mannová vo svojom vystúpení na konferencii Collegia Carolina roku 2002 správne postrehla, že aj keď (v období socializmu) neexistovali slovenské dejiny ako študijný predmet na vysokých školách, slovenskí historici pred rokom 1989 robili syntézy v 60. až 80. rokoch ako syntézy Slovenska a Slovákov, formulovali predmet a koncepciu týchto dejín vo forme eklektického teritoriálno-národného prístupu.¹⁶ Slovenskí historici robili teda slovenské dejiny, aj keď sa k nim deklaratívne nehlásili.

Dodal by som ešte, že to nebol len problém pomenovania slovenských dejín a akademických diskusií v odborných kruhoch, tak ako ich prezentoval už roku 1990 R. Mar-

12 JANKOVIČ, V. Pojem, štruktúra a zmysel slovenských národných dejín. In *Verbum, časopis pre kresťanskú kultúru*, 1993, č. 6, s. 325-337.

13 RAPANT, D. Slováci v dejinách. Retrospektíva a perspektívy (Príspevok k filozofii a zmyslu slovenských dejín). In *Slovenské pohľady*, 1967, s. 28-38.

14 Polemiky prebiehali na stránkach *Literárneho týždenníka* v roku 1992 (citácie u Jankoviča).

15 JURÍČEK, J. O filozofii slovenských dejín. In *Literárny týždenník*, 1992, č. 6, 6. 2. 1992.

16 MANNOVÁ, E. Problémy a nové prístupy historiografie na Slovensku. In *HČ*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 244.

sina.¹⁷ Treba jasne povedať, že to bola otázka politická. Akákoľvek myšlienka alebo propagácia slovenskej samostatnosti a štátnosti v období komunizmu bola protištátnym činom. Po roku 1989 sa situácia zmenila v tom, že bolo možné slobodne formulovať svoje názory. Zmenil sa, alebo mal sa zmeniť, aj pohľad na slovenské dejiny v tom zmysle, že mali a majú sa skúmať a vykladať zo slovenského hľadiska. Aby som bol správne pochopený, nejde tu o nejaké úzkoprsé hľadisko vykladať slovenské dejiny z nich samých, ako uzavretý systém, ako sa obáva D. Kováč,¹⁸ ani ich kompletne prehodnotiť z hľadiska odvekého vývoja k slovenskej štátnosti, čo sa tiež pripisuje národne orientovaným historikom.¹⁹

Na porovnanie uvediem, že v maďarskej historiografii, ktorú sledujem už dlhšie roky, samozrejme, z hľadiska stredovekých dejín Uhorska, a preto mi možno niečo uniklo, som sa nestretol s vážnymi polemikami na tému, či existujú maďarské dejiny, či majú zmysel a či ich treba vykladať z maďarského hľadiska. To len my Slováci si stavíme pred seba pseudoprblémy. Opakujem, problémy moderných maďarských dejín nesledujem, ale dovoľte mi aspoň hypotetickú otázku, ako maďarská historiografia skúmala a skúma podiel Maďarska na druhej svetovej vojne a či sa snaží vypestovať v obyvateľstve pocit viny na tom, že sa Maďarsko zúčastnilo po boku Hitlera na nej. O osloboditeľskej úlohe Červenej armády v roku 1945 po skúsenostiach Maďarov s rokom 1956 ani nehovoriac.

Zaujímavé je, že nielen pri diskusií o koncepcii slovenských dejín roku 2002, ale aj predtým viacerí historici upozorňovali na deformácie v historiografii, ktoré boli spôsobené nedostatkom metodologickej prípravy historikov. Už roku 1991 na X. zjazde SHS hovoril J. Mésároš o tom, že na Slovensku marxistickí historici až do roku 1948 v podstate neexistovali, na rozdiel od Česka a Maďarska. Boli tu len publicisti, novinári a vyslúžilí stranícki funkcionári, ktorí našli útočisko v historických a spoločenskovedných pracoviskách (L. Novomeský, D. Okáli, J. Šefránek, G. Husák, M. Fal'an, E. Friš, M. Gosiorovský).²⁰ Treba si však uvedomiť, že za marxistických historikov sa deklarovali aj bývalí odchovanci prof. Rapanta a ďalších vysokoškolských učiteľov na FF UK, ktorí skončili štúdium krátko po roku 1945 alebo 1948 a potom pracovali v Historickom ústave SAV a na iných pracoviskách. Popri nich sa úspešne uplatnili aj absolventi Vysokej školy politickej a rôznych prípraviek a rýchloukurzov.

Z toho vyplýva, že popri tejto politicky exponovanej generácii marxistických historikov amatérov, ktorí sa historikmi stali vďaka tomu, že ich osud zavial na historické pracoviská, vyštudovala za 40 rokov socialistického režimu omnoho početnejšia skupina profesionálnych historikov, ktorí mali za sebou odborné historické školenie na našich univerzitách. Je to staršia a stredná generácia historikov, ktorá končila univerzity pred rokom 1989. Môžeme im vyčítať, že neboli metodologicky pripravení, alebo skôr môžeme povedať, že museli tak písať, lebo ináč sa nedalo? Iba Ján Mlynárik v emotívne ladenom referáte na VI. zjazde SHS v Martine roku 1968 sa vyznal, že mu chýbal proseminár

17 MARSINA, R. Slovenské dejiny (K otázke ich pomenovania). In *HC*, 1990, roč. 38, č. 5, s. 625-638.

18 KOVÁČ, D. Slovenská historiografia desať rokov po. Zámery a ich realizácia. In *HC*, 2002, roč. 50, č. 1, s. 8.

19 KOVÁČ, D. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *HC*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 237.

20 MÉSÁROŠ, J. Reflexie o päťdesiatych a šesťdesiatych rokoch. In *HC*, 1991, roč. 39, č. 4-5, s. 382.

prof. Rapanta, ktorý nenavštevoval.²¹ Študoval na Karlovej univerzite, kde podobných profesorov ako D. Rapant tiež vyhodili. Zdá sa, že v tej situácii proseminár prof. Rapanta by nebol nikomu nič platný. Možno uviesť príklad dvoch veľmi známych osobností z toho obdobia. V. Plevza a J. Jablonický študovali v tom istom čase, robili moderné dejiny a boli aspirantmi Ľ. Holotíka, dokonca boli spolu aj na zahraničnom vedeckom výskume.²² Mali teda rovnakú odbornú aj metodologickú prípravu. Ich ďalšie osudy sa však diametrálne odlišovali a tým bola determinovaná aj ich tvorba. Preto si myslím, že aj dnes každý súčasný historik by sa mal sám vyrovnat' so svojou minulosťou a nepoučovať druhých a škandalizovať ich pre odlišný názor. Stačí si pozrieť bibliografické prehľady slovenskej historiografie spreď roka 1989 a hneď uvidíme, kto, čo a kedy napísal.

V diskusiách i publikovaných príspevkoch sa viacerí autori vracajú k nedostatočnej metodologickej príprave v minulosti (D. Kováč, R. Marsina, J. Mésároš, I. Kamenec a ďalší). Dokonca zaznievajú, i keď vo všeobecnej rovine, výčitky univerzitám, že zanedbali metodologickú prípravu, že absentovali (alebo ešte absentujú) prosemináre a úvody do štúdia dejepisu.²³ Tiež je to len pohľad do minulosti, lebo za uplynulých 17 rokov sa mnohé zmenilo na našich univerzitách, pokračuje príprava doktorandov na fakultách i v Historickom ústave SAV. Môžeme povedať, že je nedostatočná? U niektorých historikov, a to tak starších, ako aj mladších, nepomôže ani desať seminárov a proseminárov na vysokej odbornej úrovni, keď sú vopred determinovaní svojim politickým, ideologickým, ale aj náboženským videním, a to nielen katolíckym, ale aj evanjelickým, židovským a ateistickým.

Sme toho názoru, že slovenská historiografia ako celok nie je rozpoltená ani nie je postihnutá akýmsi syndrómom rozpoltenosti.

Pri výskume starších slovenských dejín zhruba do konca 19. storočia niet závažnejších konfliktných bodov. O tom, že na viaceré historické javy sú rozdielne názory, netreba pochybovať a bolo by asi aj nezdravé, keby sme mali unifikované názory, ako to bolo zvykom za socializmu. Pluralita názorov je to, po čom sme volali od roku 1990 a teraz sa jej čudujeme.

Problémom je niekoľko kritických bodov: rok 1918, rok 1938 a celé obdobie prvej Slovenskej republiky vrátane Povstania a oslobodenia či obsadenia Slovenska Červenou armádou až po tzv. víťazný február 1948. Obdobie socializmu sa *unisono* hodnotí negatívne, ale tiež nie je detailne preskúmané, i keď bývalý režim venoval veľkú pozornosť výskumu najnovších dejín.

Kým začiatkom 90. rokov bola snaha a možnosť viesť diskusie aj o najpálčivejších témach slovenských dejín za účasti historikov z protikladných táborov, postupne sa táto snaha vytratila a prestal sa viesť dialóg, ale dva monológy. Boli to napr. konferencie podporované Slovenskou národnou radou v rokoch 1990 – 1996, ktoré sa venovali Slovensku v období druhej svetovej vojny, v predmníchovskej republike, v období 1945

21 MLYNÁRIK, J. Vzťah politiky a historiografie. In *HC*, 1990, roč. 38, č. 6, s. 865 (Referáty VI. zjazdu SHS v Martine z roku 1968).

22 JABLONICKÝ, J. S amícnikom v Mnichove. In *Slovenské rozhlady*, Praha 1995, roč. 2, č. 4, s. 19-32.

23 D. Kováč v referáte na XII. zjazde SHS v Smoleniciach vyjadruje pochybnosti o študijných plánoch katedrií dejepisu vo všeobecnosti. In *HC*, 2002, roč. 50, č. 1, s. 7.

– 1948, na prelome 19. a 20. storočia a nakoniec v období prvej svetovej vojny. Najväčší záujem vzbudila konferencia o J. Tisovi roku 1992.²⁴

Konferencie k výročiam SNP a ukončenia druhej svetovej vojny v rokoch 1994, 1995, 2004 a 2005, ako aj k výročiu vzniku prvej SR roku 1999 sa nevyužili k zblíženiu názorov, hoci mohli byť východiskom k serióznemu dialógu. Už len letmý pohľad na bibliografiu obdobia 1938 – 1945 (i keď nie je doteraz vydaná a bibliograficky spracovaná produkcia za roky 2000 – 2004), ukazuje, že výskum tohto obdobia je nevyvážený. Problému prenasledovania Židov, aj keď ho považujeme za akokoľvek závažný, je venovaná mimoriadna pozornosť vrátane regionálnych výskumov,²⁵ takisto otázky odboja a Povstania. Iné stránky života na Slovensku stoja na okraji záujmu. Konferencia o slovenskom štáte v marci 1999, z ktorej bol vydaný zborník,²⁶ ukázala, že je možné skúmať tieto problémy aj s nadhľadom a bez ideologického zaujatia. Do budúcnosti bude úlohou mladej generácie historikov, aby sa na túto problematiku pozerali objektívnejšie, pretože sú schopnejší takéhoto pohľadu ako staršia generácia historikov. Predznamenáva to séria štyroch zborníkov pod názvom *Slovenská republika očami mladých historikov*, ktorá sa začala konferenciou Katedry histórie FF Univerzity Cyrila a Metoda (UCM) v Trnave roku 2002.²⁷

Ďalšie konferencie a zborníky na túto tému neboli vecou len jednej katedry a jednej skupiny historikov, ale sú v nich zastúpení autori z viacerých univerzít a vedeckových-skupných pracovísk. Podotýkam, že nemajú jediný a unifikovaný pohľad na túto problematiku. Podávajú nové pohľady nielen na priebeh SNP, ale aj na činnosť slovenskej armády na východnom fronte, činnosť partizánskych skupín, ktorú neidealizujú, sledujú zahraničné súvislosti i vnútorný život Slovenskej republiky.

V súvislosti s dejinami Židov, ktoré nie sú iba dejinami holokaustu, ale aj ich existencie na tomto území od stredoveku až do súčasnosti, sa objavili po roku 1989 nové práce. R. Marsina publikoval prehľadnú štúdiu o Židoch na Slovensku v stredoveku, kde oprávnené konštatoval, že za posledných 50 rokov sa tejto problematike na Slovensku nikto nevenoval.²⁸ S. Šimeková sa zaoberala údajmi o Židoch v právnych pamiatkach v dobe Arpádovcov.²⁹ Roztrúsené údaje o židovskom obyvateľstve sa objavujú v regionál-

24 *Pokus o politický a osobný profil J. Tisu* (5. – 7. 5. 1992) – rovnomenný zborník. Bratislava : SAP, 1992.

25 NIŽŇANSKÝ, E. Slovenská historiografia v 90. rokoch 20. storočia o holokauste. In *HC*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 317-330, tiež materiály z medzinárodného sympózia *Tragédia slovenských židov*. Banská Bystrica 25. – 27. 3. 1992. Zost. D. Tóth.

26 *Slovenská republika (1939 – 1945)*. Zost. J. Bobák. Martin : MS, 2000. K 50. výročiu zániku prvej SR usporiadal Historický odbor MS medzinárodnú konferenciu *Slovenský politický exil v zápase za samostatné Slovensko*. Materiály z konferencie zost. V. Repka a J. Bobák. Bratislava : MS, 1996. Na túto tému bol aj seminár *Slovenský povojnový exil. Zborník materiálov zo seminára MS v Martine 27. – 28. 6. 1996*. Martin : MS, 1998. Zost. J. Chovan-Rehák, G. Grácová, P. Maruniak.

27 *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov I*. Zost. M. Lacko. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2002; *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II*. Zost. M. Lacko. Trnava : 2003; *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. Povstanie roku 1944*. Zost. M. Lacko. Trnava : 2004; IV. Zost. M. Šmigel' a P. Mičko. Banská Bystrica : 2005. Piata konferencia sa konala v Banskej Bystrici, zborník z nej nie je zatiaľ vydaný.

28 MARSINA, R. Das Judentum in der Slowakei im Mittelalter. In *Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland*. Heft 92, Sigel WAB 92, 1993, Eisenstadt, s. 23-35.

29 ŠIMEKOVÁ, S. Židia v právnych pamiatkach za Arpádovcov. In *HC*, 2000, roč. 48, č. 3, s. 401-416.

nych monografiách, ale aj tu sa zaoberajú viac obdobiai novoveku a 20. storočia. Pokus napísať dejiny Židov na Slovensku urobil J. Mlynárik,³⁰ ale je to len stručný prehľad, ktorý obsahuje v staršom období množstvo faktografických chýb, do roku 1818 je to iba necelá štvrtina práce. Zaujímavé je, že ani vývoju po roku 1945 nevenoval veľa pozornosti. Pritom je to vďačná téma nielen pre historikov, ale aj pre sociológov. Postup v tomto smere naznačil už P. Salner vo viacerých prácach.³¹ Bolo by treba sledovať tento problém po celé obdobie budovania socializmu. Napriek ochote angažovať sa v službách režimu bolo židovské obyvateľstvo podozrievané zo sionizmu, takže svoju príslušnosť k židovstvu radšej nedeclarovalo. Procesy s buržoáznymi nacionalistami a sionistami definitívne ich umlčali. Zaujímavé však je, ako je židovská komunita tolerantná a veľkorysá aj k svojim poblúdencom a niektorí bývalí marxistickí ideológovia – ako napr. P. Mešťan – sa úspešne zapojili do budovania židovskej identity na Slovensku.

Ak máme hovoriť o úspechoch slovenskej historiografie za posledných 17 rokov a spomenúť, čo sa zmenilo a čo je novum oproti minulosti, za pozitívum možno označiť vznik, resp. obnovenie medzinárodných bilaterálnych komisií, ktoré fungovali predtým v rámci spoločného štátu.

Slovensko-česká historická komisia vznikla 23. 11. 1994 v Prahe, keď predtým prebiehali spoločné rozhovory o jej príprave počas konferencie k 50. výročiu SNP na Donovaloch v apríli 1994. Komisia si za úlohu stanovila podporovať bohemistiku a slovakistiku na univerzitách v oboch republikách. Mala organizovať pravidelné konferencie v Brne o česko-slovenských vzťahoch³² a podporovať letné stretnutia učiteľov Liberci s tematikou česko-slovenských vzťahov a vyučovania dejepisu. Tieto semináre sa konali od roku 1991 a organizovala ich Pedagogická fakulta Technickej univerzity v Liberci. Niektoré konferencie usporiadala komisia v spolupráci s inými pracoviskami, napr. s Katedrou dejín a archívniectva FF Prešovskej univerzity o Podkarpatskej Rusi (1997) alebo s Trnavskou univerzitou (1999).³³ Komisia sa vo svojej práci zamerala väčšinou na problémy českých a slovenských dejín a česko-slovenských vzťahov v 20. storočí (1999 v Hradci Králové, 2000 v Bratislave), židovskej otázke v Československu (2001 v Nitre), postaveniu ženy v novoveku (2001 v Českých Budějoviciach), problematike maďarskej menšiny v česko-slovenských vzťahoch (2002 v Košiciach), otázke česko-slovenského prihraničia (2004). Hlavnou a opakovanou témou konferencií a zasadaní komisie bolo rozdelenie Česko-Slovenska roku 1992.³⁴

Slovensko-poľská komisia historikov vznikla na konci roka 1996, prvé zasadanie uskutočnila v poľskom Rzesove roku 1997 s problematikou národnoemancipačných zá-

30 MLYNÁRIK, J. *Dejiny Židů na Slovensku*. Praha : Academia, 2005.

31 SALNER, P. *Židia na Slovensku medzi tradíciou a asimiláciou*. Bratislava 2000. Prácou zo stredoeurópskeho hľadiska je NIŽŇANSKÝ, E. *Židovská komunita na Slovensku medzi československou parlamentnou demokraciou a slovenským štátom v stredoeurópskom kontexte*. Prešov : Universum, 1999.

32 Boli to konferencie *Obnova spoločného štátu Čechov a Slovákov v roku 1945. Nádeje a obavy, predstavy a skutočnosť* (19. – 20. 10. 1995); *Česi a Slováci 1948 – 1967* (Brno 22. – 23. 10. 1997). Správa o vzniku komisie. In *HČ*, 1995, roč. 43, č. 1, s. 195.

33 Konferencia *Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1918 – 1939* (9. 4. 1997 na Prešovskej univerzite); konferencia *Náboženský exil v novoveku* (11. 3. 1999 v Trnave).

34 Materiály z konferencií a seminárov sú publikované v periodiku komisie *Česko-slovenská historická ročenka* (ČSHR) za roky 2000 – 2004.

pasov oboch národov od roku 1848 do roku 1914. Ďalšie zasadania komisie sa striedavo konali na Slovensku a v Poľsku (1999 v Bratislave,³⁵ 2001 vo Varšave). Komisia usporiadala konferenciu v Prešove o genéze miest na Slovensku a v Malopoľsku v spolupráci s Prešovskou univerzitou (2004).

Okrem toho existuje Slovensko-poľská komisia humanitných vied, ktorá vznikla roku 1996 na základe Dohody o spolupráci medzi Ministerstvom školstva SR a Ministerstvom národnej výchovy a športu Poľskej republiky. Okrem histórie sú v nej reprezentanti etnológie, literárnej vedy a jazykovedy. Komisia vydáva zborníky zo svojich konferencií a časopis Kontakty. Komisia sa pravidelne schádzala každý rok striedavo v Poľsku a na Slovensku.³⁶

Slovensko-maďarská komisia historikov, ktorá existovala už pred rokom 1989, obnovila svoju činnosť vzájomnými stretnutiami. Napr. už v decembri 1993 bolo spoločné zasadnutie komisie v Pécsi. Pokračovali vzájomné stretnutia, spojené s tematicky zameranými konferenciami, napr. v Bratislave 25. a 26. 11. 1996 na tému *Reformácia ako integračný a dezintegračný faktor v strednej Európe*. Pokračovali ďalšie stretnutia, v Ostrihome 25. – 27. 10. 2000 na tému *Začiatky našich spoločných dejín*. Nepodarilo sa splniť úlohu *Zhodnotenie učebníc na maďarských stredných školách na Slovensku a na slovenských stredných školách v Maďarsku*.³⁷

Podobne v roku 1995 vznikla slovensko-rumunská komisia, ktorej prvé spoločné zasadnutie bolo roku 1996 v Kluži. Aj táto komisia striedavo zasadala na Slovensku a v Rumunsku, pričom riešila témy, ktoré boli v popredí záujmu historikov oboch krajín. Bolo to napr. osvietenstvo a postosvietenské tendencie v strednej a juhovýchodnej Európe (1997)³⁸ vznik národných štátov v strednej a juhovýchodnej Európe (1998),³⁹ aktuálnou témou bolo 20. storočie v dejinách oboch krajín (2000),⁴⁰ cirkevné otázky (2002) a frekventovaná problematika druhej svetovej vojny a počiatkov mierovej výstavby na Slovensku a v Rumunsku (2004).⁴¹

Česko-slovensko-francúzska komisia historikov sa už v dňoch 27. – 28. 10. 1994 zišla na 3. kolokviu v Paríži s problematikou druhej svetovej vojny.⁴² V novembri 2000 usporiadala stretnutie na tému *Mestá v strednej Európe*. Roku 2005 bola témou stretnutia *Revolúcia 1848 – 1849 v strednej Európe*.

Nemecko-česko-slovenská komisia historikov existovala v takejto podobe od januára 1994.⁴³ Usporiadávala spoločné konferencie a zasadania. Významným bolo stretnutie

35 Konferencia v Bratislave na tému *Slovensko-poľské politické, hospodárske a kultúrne vzťahy od začiatku 14. storočia do konca 17. storočia*. In *Historické štúdie* (HŠt), 2000, roč. 41, s. 9-164, správa o činnosti komisie s. 163-164.

36 Napr. konferencia *Terra Scepusiensis – stav bádania nad dejinami Spiša* (Levoča 5. – 9. 11. 2002). Správa in *Historický zborník Matice slovenskej* (HZMS), 2003, roč. 13, č. 1-2, s. 200-201.

37 *Historická revue*, 2000, roč. 11, č. 1, s. 33. Správa o konferencii v Ostrihome. In *HZMS*, 2001, roč. 11, č. 1, s. 121-122.

38 Materiály konferencie. In *HŠt*, 1998, roč. 39, s. 91-203.

39 Správa o činnosti komisie. In *HC*, 1997, roč. 45, s. 566-567.

40 *HŠt*, 2002, roč. 42, s. 9-108.

41 Správa in *HC*, 2003, roč. 51, č. 2, s. 379-381.

42 Správa in *HC*, 1995, roč. 43, č. 1, s. 192-193.

43 Správa in *HC*, 1995, roč. 43, č. 1, s. 195.

slovenských, českých a nemeckých historikov v Mníchove 17. – 18. 10. 2002 s témou o slovenskej historiografii, koncentrované na obdobie 19. a 20. storočia.⁴⁴

Vzťahy medzi Rakúskom a Slovenskom sa orientovali na spoluprácu pri organizovaní konferencií a sympózií. Významnú úlohu pri spolupráci zohralo bratislavské pracovisko Ústavu pre východnú a juhovýchodnú Európu vo Viedni a Prešovská univerzita v spolupráci so Spoločnosťou pre dejiny a kultúru strednej a východnej Európy pri SAV. Bolo to napr. pri organizovaní viacerých konferencií, ktoré spomíname v súvislosti s aktivitami historikov na Prešovskej univerzite.

Komisia historikov Slovenska a Ruskej federácie začala pracovať až roku 2005, keď sa uskutočnilo zasadanie v Bratislave, spojené s vedeckou konferenciou na tému *ZSSR a Slovensko v záverečnej etape druhej svetovej vojny a v prvých povojnových rokoch – problémy profesionalnej politiky* (21. – 22. 9. 2005).⁴⁵

Problematika všeobecných dejín bola predmetom viacerých diskusií na konferenciách i na zjazdoch SHS. Už na konci 20. storočia sa konštatovalo, že tento výskum upadol z personálnych dôvodov, pretože po zániku, resp. pričlenení bývalého Ústavu dejín socialistických krajín k HÚ SAV viacerí historici opustili problematiku všeobecných dejín a začali robiť slovenské dejiny. Problém bol aj v tom, že bilaterálne historické československé komisie sa rozpadli, resp. prestali fungovať a vytvorili sa nové, o ktorých som teraz hovoril.

T. Ivantyšinová už roku 2002 poukazovala na to,⁴⁶ že netreba robiť len práce týkajúce sa vzťahov Slovenska k jednotlivým krajinám, ale priamo sa zaoberať aj dejinami týchto krajín vo forme monografií. V mnohých príkladoch sme odkázali na českú literatúru, prípadne preklady zahraničných prác do češtiny a ojedinele aj do slovenčiny.

Mám obavy, že je to nad silu slovenských historikov. Vzťahové práce vyplývajú priamo zo spoločnej histórie a kontaktov s týmito krajinami, najmä s krajinami strednej a juhovýchodnej Európy. Netreba ich prevahu preto kritizovať. E. Ivaničková na zjazde SHS v Smoleniciach roku 2001 konštatovala, že výskum všeobecných dejín 20. storočia tvorí 10 – 15 % slovenskej historiografie. Nerobil som a ani nemohol robiť nejaké prepočty súčasného stavu, je to iba mechanické kritérium. Ak si však uvedomíme, že orientácia na tento druh výskumu si vyžaduje znalosť jazyka príslušnej krajiny a ešte nejakého svetového jazyka, ďalej problémy so študijnými pobytmi, aj keď sú zastrešené grantami, tak netreba tento stav považovať za alarmujúci. Bude vecou profilujúcich historických pracovísk, najmä HÚ SAV, ale aj katedrií histórie na univerzitách, ktoré takéto kontakty pestujú, aby sa výskum nezanedbal aj v tejto oblasti. Nechcem to povedať tak primitívne, ale výskum Eskimákov alebo Patagónie bude pre slovenského historika menej prítlačlivý ako stredná a juhovýchodná Európa. Máme niekoľko odborníkov sinológov (M. Slobodník, M. Čarnogurská), po smrti V. Kopčana cítim cititeľnú medzeru v turkológii, ale vyplňajú ju ďalší (X. Celnarová), máme arabistov (J. Paulíny, K. Sorby), to sú však jednotlivci, ktorí nemôžu pokryť všetky krajiny a všetko. Spolupráca s Kabinetom

44 Materiály konferencie. In *HČ*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-378.

45 Správa in *HČ*, 2005, roč. 53, č. 4, s. 756-760.

46 IVANTYŠYNOVÁ, T. O probléme kontinuity a diskontinuity historiografie všeobecných dejín na Slovensku. In *HČ*, 2002, roč. 50, č. 1, s. 102-106.

orientalistiky a ďalším katedrami najmä na FF UK, ako aj výchova mladých odborníkov špecialistov môže v tomto smere pomôcť.

Za pozitívum treba označiť vznik a dobudovanie siete historických pracovísk. Bol to vznik Vojenského historického ústavu v máji 1994, ktorý začal vydávať roku 1997 vlastný časopis *Vojenská história* a pripravil projekt vydania vojenských dejín Slovenska, z ktorých vyšli už 4 zväzky (do roku 1939).⁴⁷ Tento ústav organizoval sám alebo sa spolupodieľal na viacerých konferenciách (1994 k 50. výročiu SNP a Karpatsko-duklianskej operácie, 2004 k 60. výročiu SNP, k výročiam skončenia druhej svetovej vojny (1995, 2005).

Vznikol a začal pracovať Historický ústav Matice slovenskej (MS) a Historický odbor MS, ktorý ako jednu zo svojich hlavných úloh začal vydávať obnovený Historický zborník. Kontinuitu naznačilo aj číslovanie zborníka, ktorý pokračoval 6. ročníkom roku 1996. Napriek veľkej personálnej základni ústavu dokázal sústrediť okolo seba kolektív prispievateľov. Za pozitívum možno označiť aj to, že HZMS uverejňuje pravidelnú rubriku jubileá, v ktorej zachytáva nielen profily žijúcich historikov, ale aj osobností žijúcich v predchádzajúcich storočiach, a takto supluje dosiaľ neexistujúce dejiny slovenskej historiografie. Takisto sa spolupodieľal na organizovaní vedeckých konferencií a sympózií k jubileám významných dejateľov, napr. J. B. Magina vo Vrbovom roku 2004,⁴⁸ F. V. Sasinka v Skalici roku 2005.

Treba spomenúť aj samostatne fungujúce spoločnosti a spolky. Napr. Gemersko-malohontská vlastivedná spoločnosť, ktorá funguje od roku 1968, vydávala a takmer bez prestávky vydáva *Obzor Gemera – Malohontu*, sa tiež popri iných aktivitách sústredila na významné osobnosti, keď usporiadala konferenciu k 240. výročiu narodenia osvietenca a kartografa Ladislava Bartolomeidesa. Spišskí historici po roku 1989 vytvorili Spišský dejepisný spolok, ktorý od roku 1993 vydáva ročenku *Z minulosti Spiša*. Usporiadali tiež viacero konferencií a podujatí ktoré v niektorých prípadoch prekročili regionálny rozmer.

Vedecký výskum sa opäť aktivizuje v múzeách, tak ako to bolo v minulosti, problémom sú však financie pri vydávaní periodík.

Po roku 1989 vznikli ďalšie katedry histórie na vysokých školách (Trnavská univerzita, UCM v Trnave, PedF UK v Bratislave, Katolícka univerzita v Ružomberku). Staršie katedry na pôvodných pedagogických fakultách, ktoré sa tiež zmenili na univerzity sa zreorganizovali a dobudovali (FHV v Nitre, FHV v Banskej Bystrici, kde vznikli dve katedry, podobne v Prešove na pôvodnej UPJŠ, teraz prešli ďalšou reorganizáciou a spojili do Historického inštitútu FF Prešovskej univerzity). Viaceré z nich vydávajú samostatné periodiká, kde prezentujú výsledky svojej práce. Pozitívne je aj to, že sa zapájajú do historického výskumu v širšom kontexte, sú spoluorganizátormi celoslovenských i medzinárodných sympózií a konferencií, napr. aj v spolupráci s bilaterárnymi komisiami.

Zameranie ich výskumu sa vyprofilovalo v niektorých témach. Napr. na Prešovskej univerzite je to problematika výskumu regionálnych dejín a mikroregiónov, dejiny re-

47 Vydania do roku 1998 1. (M. Klein, R. Marsina, A. Ruttkay), 2. (V. Dangl, V. Kopčan), 3. (V. Dangl, V. Segeš) 4. roky 1914 – 1939 (M. Hronský, A. Krivá, M. Čaplovič).

48 Správa in *HZMS*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 168.

formácie, prešovského kolégia a rekatolizácie, problémy osídlenia východoslovenských stolíc. Výskum regionálnych dejín prekročil hranice a začal sa skúmať v širšom historickom kontexte. Bola to napr. roku 1999 konferencia *Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918*.⁴⁹ K tejto téme sa organizátori vrátili roku 2001 v spolupráci s univerzitou v Grazi zborníkom z rovnomennej konferencie *Malé regióny vo veľkej politike, veľká politika v malých regiónoch*.⁵⁰ Podobne roku 2003 zorganizovali medzinárodnú konferenciu o národnostnej otázke v strednej Európe v rokoch 1848 – 1938 za účasti historikov z viacerých stredoeurópskych krajín.⁵¹

V Banskej Bystrici sa už v 90. rokoch venovali regionalistike pod vplyvom zakladateľskej osobnosti J. Albertyho, podobne aj teórii vyučovania dejepisu,⁵² zapojili sa aj do konferencií o odboji a SNP. Katedra dejín na nitrianskej univerzite sa venuje dejinám holokaustu a druhej svetovej vojny. Trnavská univerzita obnovila výskum cirkevných dejín, ktorý bol za socializmu tabuizovaný, alebo úplne deformovaný. Samozrejme, že som uviedol iba všeobecné príklady, lebo katedry na vysokých školách sa zaoberali aj inou problematikou. Problém výskumu na vysokých školách je v tom, že vyučujúci majú vo všeobecnosti pomerne vysoké záväzky, musia prednášať celú látku od praveku k dnešku, a preto aj ich výskumné zameranie jednotlivcov je značne heterogénne a niekedy je problém nájsť spoločnú tzv. veľkú tému.

Za nový prvok v historiografii po roku 1989 možno považovať rastúci počet biografii významných osobností, ktoré zasiahli do politiky, kultúry, ekonomiky, ako aj iných sfér života spoločnosti. Okrem monografií o takých osobnostiach, ako boli A. Hlinka, M. Hodža (s viacerými konferenciami a vedeckými podujatiami), J. Tiso, A. Mach, A. Dubček, I. Karvaš, G. Husák a iní, zjavili sa aj pamäti napísané nimi samými (P. Zaťko, J. Sivák, G. Medrický, I. Kružliak, Tido J. Gašpar, V. Biľak – aj keď proti jeho vôli),⁵³ pričom niektoré z nich sú kombináciou autobiografie z podkladového rukopisu, ktorý doplnil a upravil vydavateľ, buď odborný historik, alebo rodinný príslušník. Vyskytli sa i kolektívne biografie významných osobností, ktoré spojila nejaká významná udalosť. Napr. *Muži deklarácie* z pera desiatich autorov,⁵⁴ ďalej zborník *Do pamäti národa. Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia*.⁵⁵ Podobným kolektívnym dielom je aj biografía osobností z obdobia komunizmu zostavená J. Peškom.⁵⁶

K tomuto žánru možno priradiť aj edície dokumentov, článkov a iných prameňov z ich činnosti, často spracované inými autormi ako samostatné publikácie, niekedy ako prílo-

49 Zborník z konferencie, ktorá sa konala 11. – 12. 11. 1998 s rovnomenným názvom zost. P. Švorc a L. Harbuľová. Prešov; Bratislava; Wien 1999 (K životnému jubileu M. Daniláka).

50 Zost. P. Švorc, M. Danilák, H. Heppner. Prešov; Graz 2002.

51 Zost. P. Švorc, L. Harbuľová, K. Schwarz. Prešov : Universum, 2005 (K životnému jubileu M. Daniláka).

52 Napr. konferencie *Slovenské národné dejiny ako didaktický fenomén* (1994), *Regionálna história vo vyučovaní dejepisu* (1995), *Ako moderne vyučovať dejepis* (1996), *Dejiny Slovákov a Slovenska v učebniciach dejepisu susedných štátov* (1998).

53 *Paměti Váslava Biľaka*. Praha : Agentura Cesty, 1991, bez uvedenia autora.

54 Zost. D. Kováč. Bratislava : Osveta, 1991.

55 Zost. S. Michálek a N. Krajčovičová. Bratislava : Veda, 2003.

56 PEŠEK, J. a kol. *Aktéri jednej éry na Slovensku 1948 – 1989. Personifikácia politického vývoja*. Prešov : Vyd. M. Vaška, 2003.

hy k danej monografii. Napr. *Jozef Tiso, prejavy a články (1913 – 1938)*,⁵⁷ tiež *Alexander Dubček. Od totality k demokracii. Prejavy, články a rozhovory, výber 1963 – 1992*.⁵⁸

Samozrejme, že memoárová tvorba je nerovnakej hodnoty i kvality a je prameňom subjektívnej povahy, ktorý musí byť hodnotený v korelácii s inými dobovými prameňmi. To však neuberá na ich význam.

Objavili sa aj nové témy, ktoré tu neboli pred rokom 1989. Už predchádzajúce zjazdy a hodnotenia historiografie konštatovali rozmach produkcie z cirkevných dejín, ku ktorej prispeli aj konferencie, často s medzinárodnou účasťou.⁵⁹ Okrem spracovania dejín cirkví pribudli aj práce s tematikou represálií proti cirkvám (J. Pešek, R. Letz, J. Dubovský, F. Mikloško), ale aj diela všeobecne zamerané na represálie komunistického režimu voči obyvateľstvu.⁶⁰ Takisto sa rozmohol výskum šľachty a šľachtických rodín a s tým spojený aj genealogický a heraldický výskum. Novou témou sú aj Habsburgovci a habsburská monarchia, ktorá v hodnotení marxistickej historiografie vyznievala veľmi negatívne. Na FF UK v Bratislave sa konali dve konferencie (1994, 1998), z ktorých vznikli samostatné zborníky.⁶¹ Treba spomenúť aj medzinárodnú konferenciu k 500. výročiu narodenia Ferdinanda I. v Smoleniciach roku 2003, ktorá bola organizovaná za podpory Európskej únie.⁶²

Tradične obľúbenou a frekventovanou témou bola problematika miest, ku ktorej sa usporiadalo niekoľko konferencií aj s medzinárodnou účasťou. Napr. *Städte im Donauraum* (Smolenice 1991), konferencia o mestskom živote (Trenčianske Teplice 1999), o diplomatickej produkcii miest (Zvolen 2002), spoločenská štruktúra a stratifikácia miest a mestečiek (Poprad 2005).⁶³ Na tomto mieste nemožno ani vypočítať všetko, čo sa urobilo v oblasti regionálneho výskumu, vznikli ďalšie monografie významných miest, ale i menších dedín a oblastí, k niektorým boli usporiadané aj vedecké konferencie (napr. *Nitra v slovenských dejinách* 2002).

-
- 57 FABRICIUS, M., SUŠKO, L. (eds.) v spolupráci K. Hradská a A. Magdolenová. Bratislava : AEP, 2002.
- 58 LALUHA, I., ŽATKULIAK, J. (eds.) v spolupráci A. Sedliaková, S. Sikora, J. Uher, J. Vondrová. Bratislava : Veda, 2002.
- 59 Napr. *Kresťanstvo v dejinách Slovenska* (27. – 29. 6. 2000), z ktorej vyšiel zborník roku 2003. Zost. M. Kohútová; *Dejiny a kultúra rehoľných komunit na Slovensku II. sympóziom k cirkevným dejinám* (15.–16. 10. 1993 na Trnavskej univerzite).
- 60 PEŠEK, J. *Štátna bezpečnosť na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1996; PEŠEK, J., BARNOVSKÝ, M. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997; PEŠEK, J., LETZ, R. *Štruktúry moci na Slovensku 1948 – 1989*. Prešov : Vyd. M. Vaška, 2004; DUBOVSKÝ, J. M. *Akcia kláštory. Komunistický režim na Slovensku v boji proti mužským rehoľiam v rokoch 1949 – 1952*. Martin : MS, 1998; DUBOVSKÝ, J. M. *Akcia Rehoľníčky. Snaha komunistického režimu na Slovensku o stíhanie ženských rehoľných komunit 1949 – 1989*. Martin : MS, 2000; MIKLOŠKO, F., SMOLÍKOVÁ, G., SMOLÍK (eds.). *Zločiny komunizmu na Slovensku 1948 – 1984 I. – II*. Prešov : Vyd. M. Vaška, 2001.
- 61 *Slovensko a habsburská monarchia v 16. – 17. storočí*. Zost. J. Baďurík. Bratislava 1994; a *Slovensko v habsburskej monarchii 1526 – 1918*. Zost. J. Baďurík a P. Kónya. Bratislava 2000.
- 62 *Politický zrod novovekej strednej Európy. 500 výročie narodenia Ferdinanda I. – zakladateľa habsburskej monarchie*. Zost. J. Baďurík, K. Sládek. Prešov : Vyd. M. Vaška, 2005.
- 63 *Städte im Donauraum*. Sammelband der Beiträge aus dem Symposium in Smolenice 30. 9. – 3. 10. 1991, Herausgegeben von R. MARSINA; *Mestský život v zrkadle prameňov od stredoveku do konca 19. storočia*. Materiály z konferencie 25. – 27. 5. 1999 in *HŠt*, 2002, 42, s. 109-187; *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Zborník z konferencie 4. – 6. 9. 2002. Zost. J. Ragačová. Bratislava : MV SR, 2005, správa o konferencii v Poprade in *HC*, 2006, 54, č. 1, s. 174-175.

Novou témou bola každodennosť stredovekého človeka. Medzinárodný charakter mala konferencia v Častej-Píle 11. – 14. 9. 1995 na tému *Städtisches Alltagsleben im Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des neunzehnten Jahrhunderts*, z ktorej vyšiel rovnomenný zborník roku 1998.⁶⁴ Výskumu meštianstva a občianskej spoločnosti na Slovensku v 20. storočí bola venovaná vedecká konferencia za účasti slovenských a rakúskych historikov, z ktorej bol vydaný zborník pod redakciou E. Mannovej.⁶⁵ S podobným zameraním v širšom stredoeurópskom kontexte sa skúmali kolektívne identity. Zborník, ktorý zostavili M. Csáky a E. Mannová, bol vydaný v slovenskej i anglickej verzii (1999) a je výsledkom diskusií a stretnutí historikov z viacerých krajín, ktorí v rozsahu bývalej habsburskej ríše skúmali tento problém.⁶⁶

Nemožno obísť ani výskum *gender Studies* (rodových štúdií), ktorý sa etabloval aj v rámci sekcie SHS a jeho výsledkom sú viaceré štúdie a zborníky z konferencií. Treba uviesť najmä konferenciu na tému *Žena a právo* (Smolenice 2002).⁶⁷ Pokračovalo sa vo výskume dejín kultúry, zvlášť knižnej kultúry, cestopisov,⁶⁸ vzdelanosti a pod. Objavili sa aj exkluzívne a doteraz neskúmané témy, napr. *Mágia v minulosti*, ktorej bola roku 2004 venovaná konferencia v Smoleniciach.

V edičnej činnosti možno označiť za pozitívne vydanie dvojzväzkového diela *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*,⁶⁹ ktorý zaštitilo Národné literárne centrum. Ďalší rozsiahlejší projekt podporovaný týmto centrom sú *Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov*, ktoré sa začali prvým zväzkom roku 1998 pod redakciou P. Valachoviča (*Územie Slovenska pred príchodom Slovanov*). Celá edícia bola pôvodne naplánovaná na 18 zväzkov, doteraz bolo vydaných v chronologickom poradí 7 zväzkov. Posledný zväzok pod redakciou V. Čičaja (*Turci v Uhorsku*, 1. časť, chronologicky dovedený po rok 1608) bol vydaný roku 2005. Okrem toho bol vydaný 14. zväzok V. Hlavová, J. Žatkuliak (*Novembrová revolúcia a česko-slovenský rozkol*, Bratislava 2002), ktorý zachytáva obdobie od novembra 1989 do decembra 1992). Zmena číslovania zväzkov oproti pôvodnej predstave nasvedčuje, že konečná podoba i počet zväzkov bude iný.

Zo stredovekého obdobia boli vydané výbery z uhorských kroník z pera J. Sopka a paralelná edícia legiend od R. Marsinu.⁷⁰ Obe tieto edície sú v slovenskom preklade s bohatým poznámkovým aparátom, takže sú využiteľné aj na didaktické účely na vysokých školách i pre širšiu čitateľskú obec. Okrem toho treba spomenúť mimo tejto edičnej

64 Zost. V. Čičaj a O. Pick. Bratislava : AEP, 1998.

65 *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku v rokoch 1900 – 1989*. Zost. E. Mannová. Bratislava : 1998.

66 CSÁKY, M., MANNOVÁ, E. (eds.). *Collective Identities in Central Europe in Modern Times*. Bratislava : HÚ SAV, 1999; CSÁKY, M., MANNOVÁ, E. (eds.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : HÚ SAV; AEP, 1999.

67 Konferencia 5. – 7. 11. 2002 Smolenice. Zborník *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Zost. T. Lengyelová. Bratislava : AEP, 2004.

68 Zborník z medzinárodnej konferencie vydali FRIMMOVÁ, E., KLECKER, E. *Itineraria Posoniensia*. Bratislava : HÚ SAV – Institut für klassische Philologie, Mittel- und Neulatein, Universität Wien – AEP, 2005.

69 Red. J. Beňko, M. Hronský, R. Marsina, M. Pekník. Bratislava : Národné literárne centrum, 1998.

70 SOPKO, J. *Stredoveké Slovensko očami kráľovských a mestských kronikárov*. Budmerice : RAK, 1995; MARSINA, R. *Legény stredovekého Slovenska*. Budmerice : RAK, 1997.

rady: *Arabské správy o Slovanoch* od Jána Paulínyho, vydané vydavateľstvom SAV Veda a Bernolákovou spoločnosťou (Bratislava 1999). *Anonymovu kroniku V. Múcsku* podľa faksimilového maďarského vydania z roku 1975, teraz vo vydavateľstve RAK (Budmerice 2000).

Na tomto mieste treba spomenúť edičnú činnosť fínskeho germanistu Ilpa Tapaniho Piirainena, ktorý mal už pred rokom 1989 kontakty so Slovenskom (edícia nemeckého práva zo Žilinskej knihy). Po roku 1989 za aktívnej spolupráce so spišskými historikmi i M. Paponovou vydával viaceré texty spišského práva, ale aj bratislavské právne pamiatky.

Veľkou chybou je, že sa nepodarilo pokračovať v edícii listín najstaršieho obdobia až po vymretie Arpádovcov, ktorú začal R. Marsina už roku 1971 (CDSL) a anjouovského registára, ktorý začal V. Sedlák roku 1980. Z oboch sérií vyšli iba po dva zväzky. V období socializmu boli naozaj problémy vydať takéto diela, avšak po roku 1989 nenašli editori dôstojných pokračovateľov ani v Historickom ústave SAV, ani v kruhoch archivárov. Na viacerých fórach historikov i v zápisoch z týchto diskusií sa riešili otázky, či takáto edičná činnosť má pokračovať v HÚ SAV, alebo byť doménou archívnych pracovísk, avšak to nie je technicko-organizačný problém, ale fakt, že to nemá kto urobiť. Ak si pozrieme aktivitu maďarských historikov, ktorí dávno majú za sebou edíciu arpádovských listín (Szentpéteryho edíciu), pokračujú viacerými zväzkami anjouovského diplomátara, a vydali už 9. zväzok žigmundovského registára⁷¹ (v skutočnosti je zväzok 10, lebo 2. zväzok je rozdelený na dve časti), je to úctyhodný výkon. Aj keď táto edícia vychádza už od roku 1951 a pri jej spracovaní sa vymenili viacerí autori a spolupracovníci počnúc E. Mályuszom, vidieť, že sa nevzdávajú a stále na tejto téme pracujú. Tu nám môže byť súčasná maďarská historiografia vzorom.

Od polovice 15. storočia diplomatická produkcia narastá geometrickým radom a nie je možné pokračovať vydávaním celého zachovaného listinného materiálu ani vo forme registrov. Navyše sa tu objavujú ďalšie formy, knihy ako diplomatická kategória a spisový (aktový materiál). Jedinou schodnou cestou sú tematicky zamerané edície, edície podľa fondov a ich častí, prípadne podľa archívov. Zo staršieho obdobia to bol pokus o vydávanie mestského diplomátara, ktorý začal E. Juck.⁷² Jeho odchodom z HÚ SAV skončil aj tento projekt, čo je na škodu veci.

V neskorších storočiach novoveku a najmä v 20. storočí je už problémom, čo vydať z nepreberného množstva písomného materiálu. Edície materiálov z modernej doby sú jednoznačne zamerané tematicky a obvykle vznikajú pri riešení tzv. veľkých tém slovenskej historiografie, prípadne viažu sa k jednotlivým významným osobnostiam ako výbery z osobných fondov, publikované denníky, pamäti, korešpondencia a pod.

Boli publikované dokumenty k udalostiam novembra 1989 (J. Žatkuliak a kol.),⁷³ ďalej dokumenty k Viedenskej arbitráži (L. Deák),⁷⁴ viaceré edície k obdobiu prvej SR

71 BORSA, I., TÓTH, C. Norbert. *Zsigmondkori oklevéltár IX. (1422)*, MOL kiadványai : Budapest 2004.

72 JUCK, E. *Výsady miest a mestečiek na Slovensku (1238 – 1350)*. Bratislava : Veda, 1984.

73 *November 1989 a Slovensko. Chronológia a dokumenty (1985 – 1990)*. Ed. J. Žatkuliak, V. Hlavová, A. Sedliaková, M. Štefánský. Bratislava : Nadácia M. Šimečku; HÚ SAV, 1999.

74 DEÁK, L. *Viedenská arbitráž 2. november 1938. Dokumenty zv. 1-3*. Martin : MS, 2002, 2003, 2005.

a holokaustu (I. Kamenec, V. Prečan, S. Škorvánek, E. Nižňanský, K. Hradská, I. Baka)⁷⁵ ďalej k obdobiu obdobiu prvej SR a vývoju po roku 1945 (P. Petruf, F. Vnuk)⁷⁶ a ďalší. Veľa archívneho materiálu je publikovaného ako prílohy k monografiám a štúdiám v historických periodikách, ktorými autor dokumentuje svoje tvrdenia a zistenia.

Na tomto mieste nemám veľa priestoru na to, aby som podrobne spomínal a analyzoval práce syntetického a súborného charakteru, ku ktorým patria aj čitateľsky prít'azlivé kroniky. Je to *Kronika Slovenska a Kronika 20. storočia*,⁷⁷ publikácie o významných osobnostiach, panovníkoch a prezidentoch (*Knihá kráľov a Panovníci a prezidenti v dejinách Slovenska*). Novinkou je zostavenie multimedialného slovníka *Osobnosti slovenských dejín* na CD-ROMe od D. Škvarnu (Bratislava : SNM 1998). V oblasti dejín vied a techniky je to 3. zväzok série, ktorá sa začala už pred rokom 1989 *Priekopníci vedy a techniky*. Zost. J. Tibenský a O. Pöss. (Bratislava : AEP 1999). Dejiny baníctva, ktoré boli a sú jednou z veľkých tém slovenskej historiografie sa dočkali zatiaľ prvého dielu syntetickej monografie zostavenej P. Zámorom.⁷⁸ Dejiny hutníctva v paralelnej slovensko-anglickej verzii sú kolektívnym dielom viacerých autorov pod vedením J. Schmiedla a L. Weignera.⁷⁹

Záujem širokej verejnosti motivoval vydávanie prehľadov slovenských dejín už začiatkom 90. rokov, ktoré sa nevyhli istým zjednodušeniam či formuláciám poukazujúcim na orientáciu autora, ktorý, samozrejme, nebol odborníkom na všetky historické obdobia a musel sa spoľahnúť na predpráce iných autorov. Boli to Špieszove⁸⁰ i Kováčove *Dejiny Slovenska*.⁸¹ Roku 1993 vyšli vo vydavateľstve MS *Slovenské dejiny* (autori R. Marsina, V. Čičaj, D. Kováč, L. Lipták). Keďže náklad bol rýchlo rozobratý, vydal *Dejiny Slovenska* pozmenený autorský kolektív (D. Čaplovič, J. Lukačka, V. Čičaj, D. Kováč, L. Lipták).⁸² Práca *Starý národ, mladý štát* (autori M. Ferko, R. Marsina, L. Deák, I. Kružliak, Bratislava 1994) je pristročná. Najväčší rozruch spôsobila práca M. S. Ďuricu *Dejiny Slovenska a Slovákov*, ktorá vyšla v dvoch vydaniach (1995, 1996). Voči nej sa zdvihla kampaň iniciovaná Európskou úniou a po stanovisku HÚ SAV bola nakoniec

75 KAMENEC, I., PREČAN, V., ŠKORVÁNEK, S. *Vatikán a Slovenská republika (1939 – 1945). Dokumenty*. Bratislava : SAP, 1992; NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku, zv. 1*. Bratislava 2001; NIŽŇANSKÝ, E., KAMENEC, I. *Holokaust na Slovensku, zv. 2*. Bratislava 2003; HRADSKÁ, K. *Holokaust na Slovensku, zv. 3*. Bratislava 2003; NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku, zv. 4*. Bratislava 2003; NIŽŇANSKÝ, E., BAKA, I., KAMENEC, I. *Holokaust na Slovensku, zv. 5*. Zvolen 2004; NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku, zv. 6*. Bratislava 2005; NIŽŇANSKÝ, E. *Holokaust na Slovensku, zv. 7*. Bratislava 2005.

76 PETRUF, P. *Politické vzťahy medzi Francúzskom a ČSR a Francúzskom a Slovenskom 1939 – 1948, výber dokumentov*. Martin : MS, 2003; VNUK, F. *Dokumenty o postavení katolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1945 – 1948*. Martin : MS, 1998.

77 *Kronika Slovenska. Zv. 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia*. (1998); *Kronika Slovenska. Zv. 2. Slovensko v dvadsiatom storočí* (1999). Zost. D. Kováč. Fortuna print : Bratislava; *Kronika 20. storočia*. Zost. E. Ivaničková. Fortuna print : Bratislava, 2000, ktorá nie je iba púhym prekladom nemeckej verzie, ale poskytuje prehľad svetového vývoja z hľadiska Slovenska.

78 ZÁMORA, P. a kol. *Dejiny baníctva na Slovensku I*. Košice 2003.

79 SCHMIEDL, J., WEIGNER, L. *Dejiny hutníctva na Slovensku*. Košice 2006.

80 ŠPIESZ, A. *Dejiny Slovenska na ceste k sebauvedomeniu*. Bratislava : Perfekt, 1992.

81 KOVÁČ, D. *Dejiny Slovenska*. Praha 1998. Vyšli paralelne v českej i slovenskej verzii.

82 Vyd. Bratislava : AEP 2000. V tejto verzii bola veľmi podstatne rozšírená archeológia (D. Čaplovič).

stiahnutá zo škôl. Pre potreby zahraničných čitateľov vznikla v angličtine *A Concise history of Slovakia* pod redakciou E. Mannovej.⁸³ Ukázalo sa, že je potrebné ju poskytnúť aj domácemu čitateľovi, a tak vznikla jej slovenská verzia roku 2003 a následný preklad do ruštiny.⁸⁴

I. Mrva vydal krátky prehľad slovenských dejín.⁸⁵ J. Tibenský a V. Urbancová zozbierali správy zahraničných cestovateľov o Slovensku.⁸⁶ Pred slovenskou historiografiou ostáva podať syntetický pohľad na dejiny vo viacväzkovej publikácii, ktorej autorský kolektív sa teraz formuje v HÚ SAV. Takisto je potrebné vydať chronológiu slovenských dejín, ktorá je tiež vo výskumnom pláne tohto ústavu aspoň v takom rozsahu, ako je staršia maďarská chronológia. *Lexikón slovenských dejín* (zost. D. Škvarna) a *Lexikón svetových dejín* (zost. M. Kamenický), ktoré vydalo SPN už vo viacerých vydaniach (po prvýkrát v roku 1997), splnili svoju úlohu pri nedostatku učebníc, pri príprave gymnazistov na prijímacie pohovory i pri všeobecnom záujme verejnosti o tento druh literatúry. Treba spomenúť aj Lettrichove *Dejiny Slovenska*, ktoré vznikli roku 1954 v exile a boli preložené do slovenčiny len v poslednom období.⁸⁷

Nemožno zabúdať ani na výskum najnovších dejín po roku 1989, od ktorých nás už delí 17 rokov. Prvou lastovičkou bola konferencia na pôde Právnickej fakulty UK 10. – 12. 9. 2003 na tému *Desaťročie SR*.⁸⁸ Táto tematika sa dostáva do chronologických prehľadov i do učebných osnov dejepisu, takže treba s ňou počítať. Treba ešte spomenúť nové a nevyužitie metódy spomienok pamätníkov tzv. *oral history*, ktoré sa začali uplatňovať už v období socializmu. Upozornila na ne už roku 1996 E. Mannová v *Etnologických rozpravách* a bežne ich používajú aj etnografi. Okrem toho, že poskytujú jedinečné informácie osobného charakteru, sú dôležité aj preto, lebo pamätníci historických udalostí vymierajú a ich údaje sú preto nenahraditeľné.

Všimnime si aj vydávanie učebníc dejepisu. Hoci sme mali v rokoch 1990 – 1998 dvoch ministrov školstva z radov historikov (M. Kučera a E. Slavkovská), nepodarilo sa presadiť (možno aj preto, lebo sme ich v tom nepodporili) väčšiu dotáciu vyučovania dejepisu na gymnáziách a ostalo pri starom modeli (po 2 hodinách týždenne v 1. – 3. ročníku a seminár v 3. – 4. ročníku). Aj v súčasnosti sa zdá, ako keby technokracia a technokratický prístup k vzdelávaniu mladej generácie boli určujúcim, pretože sa vždy argumentuje, že rozšíriť dejepis. Ale na úkor čoho? Dokonca boli pokusy, napr. v Česku, dúfam že u nás sa to nepodarí, integrovať dejepis do nejakého spoločného modelu občianskej výchovy, kde by sa úplne rozplynul. Naša historická spoločnosť vydávala podporné stanovisko v prospech českých historikov, ktorí sa proti tomu postavili. Okolité národy nemajú takýto problém s dejepisom a napr. v Maďarsku je dejepis povinne maturitným predmetom s dotáciou po 2 hodiny týždenne v 1. – 4. ročníku, čo je spolu

83 Autori: J. Lukačka, J. Steinhübel, B. Brezováková, D. Dvořáková, I. Mrva, D. Daniel, T. Lengyelová, E. Kowalská, E. Mannová, R. Holec a L. Lipták. Bratislava : HÚ SAV, 2000.

84 Bratislava : AEP; HÚ SAV, 2003.

85 MRVA, I. *Dejiny v kocke*. Bratislava : Perfekt, 2003.

86 TIBENSKÝ, J., URBANCOVÁ, V. *Slovensko očami Európy 900 – 1850*. Bratislava : AEP, 2003.

87 LETTRICH, J. *History of Modern Slovakia*. New York 1954; *Dejiny novodobého Slovenska*. Bratislava : Archa, 1993.

88 *Desaťročie Slovenskej republiky*. Ed. N. Rolková. Martin : MS, 2004.

8 hodín týždenne za celé štúdium, podobne je to aj v Poľsku, Chorvátsku, Slovinsku, Srbsku a Čiernej Hore, v Bosne, dejepis v týchto krajinách však je len voliteľným maturitným predmetom. V rakúskych v gymnáziách, ktoré nemajú autonómny učebný plán, je dotácia po 2 hodiny v 2. – 4. ročníku, spolu 6 hodín. V školách, ktoré majú autonómny učebný plán, je dotácia 5 – 10 hodín, podľa záujmu žiakov. V Česku je to podobne ako u nás: dejepis je v prvých 3. ročníkoch po 2 hodiny, spolu 6 hodín, v 3. – 4. ročníku je seminár po 2 hodiny, ak žiak maturuje z dejepisu, ktorý je voliteľným predmetom. Väzba dejepisu na iné predmety, alebo tzv. medzipredmetové vzťahy sú potrebné, a to nielen na občiansku a etickú výchovu, ale aj na literatúru a estetickú výchovu. Nemôžeme však dopustiť oklieštenie dejepisu, prípadne nejakú jeho skrytú likvidáciu.

Učebnice dejepisu boli vydávané neskoro v dôsledku neskoro vypísaných konkurzov i pre prieťahy pri posudzovaní jednotlivých titulov. Ako prvé vyšli učebnice pre základné školy, ktoré boli dielom spoločného projektu pod vedením D. Kováča a vydávané vo vydavateľstve *Orbis pictus* v rokoch 1994 – 1998, ďalej učebnica R. Letza pre 8. triedu základných škôl (1997), bloku 4 učebníc pre stredné odborné školy a učilištia pod vedením E. Chylovej s kolektívom z Univerzity Mateja Bela, ktoré boli vydané v rokoch 1997 – 1999, a bloku gymnaziálnych učebníc, ktoré sme pripravili na Katedre histórie PdF UK v spolupráci s ďalšími autormi z iných univerzít (P. Valachovič, M. Otčenáš) a HÚ SAV (A. Bartlová, D. Kodajová) v rokoch 2000 – 2006. Je pravda, že nevyšli ďalšie alternatívne učebnice, ktorých sa tak vehementne dožadovali niektorí historici. Kvôli objektívnosti treba povedať, že ministerstvo školstva oficiálne prisľúbilo možnosť vydania ďalších učebníc, pokiaľ by sa takéto texty objavili.

Na záver si dovoľujem pripomenúť dve dôležité otázky. Je to otázka terminológie a vykráďania, resp. necitovania prác predchádzajúcich autorov.

Rozkolísanosť v terminologických otázkach je všeobecne známa. Týka sa to nielen niektorých pojmov, ktoré sú konvenciou historikov napr. „Veľká Morava“, lebo v čase jej existencie sa takto nenazývala, ale aj mnohých ďalších pojmov, ktoré sa bežne používajú a historici ich rôzne interpretujú. K riešeniu týchto otázok prispel seminár Bernolákovej spoločnosti 4. 10. 2001, z ktorého vyšiel aj zborník.⁸⁹ Tento problém bol živý už pred rokom 1989 a vznikla aj terminologická komisia pri HÚ SAV, ale táto agenda sa akosi vytratila. O tom, že je to potrebné, netreba pochybovať.

Stretli sme sa s tým pri tvorbe súborných a prehľadových prác počnúc rôznymi kronikami, lexikónmi k slovenským i svetovým dejinám, pri učebniciach dejepisu, ale i pri ostatných historických dielach.

Pod vplyvom maďarskej literatúry oživuje sa písanie mien šľachtických rodov v starej forme, ktorú zavrholi jazykovedci i historici (Bocskey, Bethlen, Wesselényi, Rákoczi), veľmi frekventované je pomenovanie Prešporok, napr. v *Bratislavských novinách* Š. Holčík sústavne píše o Prešporoku, ale robia tak aj iní autori vo vedeckých prácach. To by sme však potom mohli písať aj Račišdorf, Mariatál a pod. Zakarpatská Ukrajina je len pre Rusov a Ukrajincov, z hľadiska Slovenska a Uhorska je pod Karpatmi, a teda Podkarpatná Rus, ako sa aj oficiálne nazývala do roku 1945. Rakúsko-maďarské vyrovnanie je

89 *Slovo o slove. K niektorým problémom slovenskej historickej terminológie*. Zost. P. Mulík. Bernolákova spoločnosť : Bratislava, 2001. Zborník materiálov z vedeckého seminára 4. 10. 2001.

ustálený pojem pre tento štátoprávny akt. Aj keď je to pravda, východná časť ríše bola aj po vyrovnaní Uhorským kráľovstvom a nie Maďarským kráľovstvom. Bolo by sa preto treba zjednotiť aj pri tomto bode. Aj keď tento zjazd nastolený problém nevyrieši, treba ho mať na pamäti a urobiť ho témou niektorého ďalšieho podujatia SHS.

Rád by som pridal ešte jednu pripomienku k morálnemu deficitu u niektorých slovenských historikov, ktorý sa hojne vyskytoval v minulosti, ale dnes sa znovu objavuje. Je to vykrádanie vedeckých prác iných autorov bez citácií, prípadne citovanie archívnych materiálov z druhej ruky, ktoré sú odpísané z iných prác a je evidentné, že tieto pramene odpisujúci autor ani nevidel. Navodili ma na túto myšlienku disidentskí autori J. Jablonický a J. Mlynárik, ktorí si vo svojich spomienkových črtách sťažovali na to, že ich práce sa hojne vykrádali. V období socializmu to bolo spôsobené tým, že postihnutí autori sa nemohli ozvať ani brániť. Dnes však je situácia diametrálne odlišná. Tí, ktorí to robia, vedome porušujú etiku historika a tento neduh sa rozširuje aj medzi mladými historikmi.

Vážení prítomní!

Nepochybne som nezachytil všetky stránky života našej vedeckej komunity, pretože to ani nie je technicky možné. Za uplynulých 17 rokov vzniklo oveľa viacej vynikajúcich diel, ktoré tu ani neboli spomenuté. Nech mi to ich autori prepáčia. Pokúsil som sa aspoň poukázať na základné vývojové trendy i na to, čo by sa mohlo a malo urobiť. Ako som už na začiatku povedal, sme vedecká spoločnosť a direktívne nemôžeme nič prikazovať ani zakazovať. Závisí iba od nás, ako splníme to, pre čo sme sa vnútorne rozhodli.

DIE HISTORIOGRAPHIE IN DER SLOWAKEI NACH 1989 – ERFÜLLTE ERWARTUNGEN?

JÚLIUS BARTL

Das auf dem XIII. Kongress der Slowakischen Historischen Gesellschaft (Slovenská historická spoločnosť - SHS) in Banská Bystrica gehaltene Referat erfasst die Situation in der slowakischen Historiographie für die zurückliegenden 17 Jahre. Es widmet sich den SHS-Kongressen in Bratislava (1991), Trenčín (1996) und Smolenice (2001) sowie den bedeutendsten Konferenzen und Veranstaltungen im In- und Ausland, die unsere Forschung beeinflusst, aber auch Ansichten zu Schlüsselfragen der slowakischen Geschichte formuliert haben. Solche waren etwa die durch den Slowakischen Nationalrat geförderten Konferenzen in den Jahren 1990 – 1996, die der neuen und neuesten Geschichte der Slowakei vom Ende des 19. Jh. bis 1948 gewidmet waren, ferner die gemeinsam mit dem Münchener Collegium Carolinum (2002) veranstaltete internationale Konferenz und weitere heimische und internationale Konferenzen. Die Frage der slowakischen Geschichtskonzeption ist trotz vorheriger Diskussionen nach wie vor offen und wird Gegenstand der weiteren Forschung sein.

Man kann nicht pauschal behaupten, die slowakische Historiographie als Ganzes sei meinungsgespalten sei. Unterschiedliche Ansichten bestehen nur zu einigen Problemen der Geschichte des 20. Jahrhunderts. Als Positivum ist die Wiederaufnahme der Tätigkeit bilateraler internationaler Historikerkommissionen anzusehen. Mehrere wissenschaftliche Forschungsstellen

entstanden außerhalb der Slowakischen Akademie der Wissenschaften (Vojenský historický ústav (Militärgeschichtliches Institut), Historický ústav (Historisches Institut) und Historický odbor MS (Historische Sektion der Matica Slovenská), an den Hochschulen wurden neue Lehrstühle für Geschichte errichtet oder die bestehenden ausgebaut. In der Forschung tauchten neue Themen auf, die vor 1989 nicht erforscht werden konnten, beziehungsweise deren Interpretation zweckdienlich deformiert wurde. Einen Aufschwung verzeichnete die Kirchengeschichtsforschung, die nicht nur die Geschichte einzelner Kirchen, sondern auch der geistlichen Bewegungen, die diese Kirchen geformt und beeinflusst haben, betrifft. Ferner sind das Geschlechterstudien (Gender Studies), die Geschichte der jüdischen Kultusgemeinde, regionale Forschungen, Biographien bedeutender Personen und weitere Themen. Fortgeführt wurde die Herausgabe von Quellen, wo ein Defizit gegenüber den Historiographien der Nachbarländer festzustellen ist, ferner von Geschichtslehrbüchern und gesammelten historischen Arbeiten. Es wäre wünschenswert, auch der historischen Terminologie einschließlich des Gebrauchs geographischer Begriffe und der Namensschreibung bedeutender Persönlichkeiten und Geschlechter entsprechendes Augenmerk zu widmen.

K HODNOTENIU JEDNOTLIVÝCH CHRONOLOGICKÝCH A TEMATICKÝCH OBLASTÍ

HISTORIOGRAFIA OBDOBIA RENESANCIE A HUMANIZMU NA SLOVENSKU PO ROKU 1989

EVA FRIMMOVÁ

FRIMMOVÁ, Eva. Historiography of the Renaissance period and humanism in Slovakia after 1989. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 56-68, Bratislava. Research into the period of the Renaissance and humanism has been approached differently in different periods in Slovakia. The latest research by Slovak scholars in this area can be compared with preceding periods since the origin of the Czechoslovak Republic. Although information about source and bibliographic material can now be obtained more easily thanks to new trends in the area of computer technology, a large number of important humanist authors and their works remain unresearched, as do various events of this period. Slovakia lacks a comprehensive evaluation of historical stages, comparable to those produced in the neighbouring countries. What are the causes of this situation, what are the present possibilities and problems in research, and especially, what results have been achieved since 1989? *Historiography. Humanism. Renaissance. Research after 1989.*

Vývin renesancie a humanizmu na území Slovenska v rámci mnohonárodnostného Uhorska možno orientačne vyčleniť obdobím od polovice 15. storočia do polovice 17. storočia. V tomto čase prevládali vo vtedajšej spoločnosti dva vplyvy nových filozofických prúdov, ktoré pomaly menili jej charakter v širšom zmysle slova. Prvým bola talianska renesancia, ktorej najmarkantnejší záber možno pozorovať v čase panovania uhorského kráľa Mateja Korvína Huňadyho (1458 – 1490), keď celá krajina zažívala nebývalý rozmach. Prejavilo sa to v jej celkovej stabilizácii, ale aj vo vytvorení prostredia vhodného na rozvoj vedy, kultúry a umenia. K zvratu došlo za vlády Vladislava II. Jagelovského (1490 – 1516) a jeho syna Ľudovíta II. (1516 – 1526). Postavenie celého Uhorska sa zmenilo po bitke pri Moháči v roku 1526, keď víťazstvo Turkov a smrť mladého kráľa Ľudovíta znamenali koniec tohto stredovekého kráľovstva a v európskej politike výrazné nastolenie tureckej otázky. Rozohrala sa 15-ročná dráma o nástupnícke práva medzi Ferdinandom Habsburským (1526 – 1564)¹ a Jánom Zápoľským;² územie Slovenska sa

1 Ferdinand Habsburský, brat kráľovnej Márie – vdovy po Ľudovítovi II. Jagelovskom († 1526), si robil nároky na uhorský trón vzhľadom na prirodzené právo následníka trónu. Opieral sa o dohodu podpísanú cisárom Maximiliánom I. Habsburským a českým i uhorským kráľom Vladislavom II. Jagelovským vo Viedni v roku 1515. Časť uhorskej šľachty ho zvolila v Bratislave dňa 17. decembra 1526 za uhorského kráľa.

2 Sedmohradský knieža Ján Zápoľský († 1540) bol na sneme v Stoličnom Belehrade prouhorskou alebo národnou stranou podľa uhorského práva zvolený 10. 11. 1526 za kráľa.

nakoniec stalo súčasťou habsburskej monarchie.³ Ale aj v tomto mimoriadne historicky nepriaznivom období naďalej pretrvávali a rozvíjali sa renesančné tendencie, väčšinou vo väčších mestách – v Bratislave alebo v stredoslovenských banských mestách, na Spiši a na východnom Slovensku. Druhý, omnoho výraznejší rozsah zaznamenávame ako vplyv neskorého nemeckého, presnejšie melanchtonovsko-erazmovského a zároveň konfesionálne podfarbeného humanizmu, ktorý sa rozvíjal na solidných, i keď nie až tak výrazne literárne dokumentovaných základoch predošlej éry.

Aké zložité bolo historické pozadie na rozvoj tejto významnej a nesmierne zaujímavej etapy, tak sa stretávame s nepriazňou osudu aj pri jej štúdiu v súčasnosti a vôbec celkovo v moderných dejinách. Pretože aj dnešný výskum treba obsiahnuť v širšom časovom priestore v stredoeurópskych pomeroch, a teda v závislosti od hospodárskych, spoločenských, politických a kultúrnych podmienok. Samotný výskum ovplyvnili viaceré objektívne okolnosti, ktoré treba aspoň v stručnosti načrtnúť, i keď by si zaslúžili hlbšiu analýzu. Na jednej strane je potrebné komplexne posúdiť celkový prístup k slovenským národným dejinám, vrátane uvedeného obdobia, zo strany oficiálnych vlád v minulosti a na druhej strane podmienky, ktoré následne vytvorili na tento výskum.

Už koncom 19. storočia väčšina európskych národov, akými sú Nemci, Maďari, Francúzi, Poliaci, mala vytýčené základné metodické postupy výskumu vlastných dejín a kultúry a aj sa tímovo postupovalo pri zmapovaní prameňov a ich editovaní. Avšak na území Slovenska, i keď by sme išli hlbšie do minulosti, sa od obdobia barokového slavizmu a osvietenstva veľmi zriedkavo objavovali vzdelanci (najmä bernolákovci), ktorí pisali o slovenských dejinách a národe, dokonca niekedy aj po slovensky. Ostávali však vždy na úrovni jednotlivcov, lebo takéto prejavy nezapadali do koncepcie o jednotnom uhorskom národe *natio hungarica*.

Po roku 1918 a vzniku prvej Československej republiky zase nebol oficiálny záujem o štúdium slovenských dejín, pretože nezapadal tentoraz do koncepcie o československom národe. Všetko sa ponímalo v intenciách širšieho slovanského národa ako protipólu uhorskému. A možno potvrdiť, že potláčanie slovanského národa sa nezmenilo ani za socializmu v rámci Československa. Okrem toho záujem o obdobie novovekých tendencií prelínaných s náboženskými a navyše plné konfesionálnych zápasov bol v ideovom rozpore voči vtedajšiemu režimu.

Koncom prvej ČSR a za Slovenského štátu (1939 – 1945) sa po prvýkrát objavili mladí slovenskí vedci, ktorí mali možnosti dostatočného štúdia na domácich univerzitách aj v zahraničí, a prejavili skutočný záujem objektívne interpretovať dejiny. Už vtedy vznikli významné práce a z tejto silnej generácie vyrástli vo viacerých sférach vynikajúce osobnosti, ktoré v neskorších podmienkach vytvorili významné diela dôležité aj pre výskum renesancie a humanizmu. Normalizácia zabrzдила však rozvoj práve v tejto oblasti – ide napr. o zrušenie štúdia klasickej filológie, o nepodporovanie až anulovanie adekvátnych postov na vedeckých pracoviskách a o nemožnosť štúdia a výskumu v zahraničí, príp. získavania potrebnej primárnej i sekundárnej literatúry pre štúdium humanistov pohybujúcich sa, vydávajúcich svoje diela a pôsobiacich i korešpondujúcich v európskom

3 Ferdinand I. (1526 – 1564), Maximilián II. (1564 – 1576), Rudolf II. (1576 – 1608), Matej II. (1608 – 1619), Ferdinand II. (1619 – 1637), Ferdinand III. (1637 – 1657).

meradle. Ale aby sa toto všetko nechápalo jednostranne, vždy tu bol spoločenský záujem o renesanciu a humanizmus, o jej filozofiu, krásnu literatúru i o umelecké diela, ktoré pôsobili motivačne a ako východisko pri celkovom poznávaní a vzdelávaní. Ved' ešte aj v 60. až 80. rokoch minulého storočia sa programovo vydávali tieto diela alebo preklady v najznámejších slovenských vydavateľstvách. V tejto situácii treba rozlíšiť viacero rovin, čo sa prejavilo na jednej strane pri poznávaní a implantácii staršej kultúry, príp. pri zachovaní domácich artefaktov, a na druhej strane pri (ne)vytvorení podmienok na solídny vedecký výskum, na publikovanie jeho výsledkov a na výchovu novej generácie.

Zdá sa, že rok 1989 priniesol v tomto smere zmeny. V tomto prípade však komplikuje situáciu nedostatok odborníkov a nevyhovujúce finančné možnosti, ktoré by mohli zabezpečiť náročnú heuristiku, ale aj publikovanie výsledkov výskumu. Isteže, v porovnaní s inými vednými odbormi, v oblasti výskumu renesancie a humanizmu bol prechod pozvoľnejší a po roku 1989 sa pokračovalo v niektorých rozbehnutých projektoch, znovu sa rozšírilo štúdium klasickej filológie na Univerzite Komenského v Bratislave, ale otvorili sa aj nové odbory a univerzity v iných mestách, napr. Fakulta humanistiky na Trnavskej univerzite alebo Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici. Vytvorili sa možnosti dlhodobých výskumných pobytov v zahraničí a začali vznikať rozličné projekty a granty na domácej pôde i v spolupráci so zahraničnými kolegami. Vyvrcholením týchto činností sú zaujímavé semináre a konferencie, kde sa hodnotia čiastkové výsledky a zároveň sa publikujú zborníky, ktoré sú významným príspevkom k celkovému výskumu.

Vďaka bádateľom predošlých generácií možno sa dnes pri výskume renesancie a humanizmu na Slovensku oprieť o diela, ktoré pomáhajú zorientovať sa v problematike jednotlivých disciplín. Výskumy Jozefa Minárika⁴ a Jozefa Kuzmíka⁵ poukazujú na počet až 1 400 vzdelancov, ktorí pochádzali zo Slovenska, alebo ich sem povolali z iných krajín, aby tu pôsobili. Vysoké percento slovenských vzdelancov však ostávalo po svojich štúdiách v zahraničí. Všetky skupiny vzdelancov, ktorí buď pochádzali z tohto teritória, alebo mali k nemu určitý vzťah, a tým prispeli k jeho kultúrnemu či vedeckému rozvoju, považujeme za autorov slovenských alebo so slovenskými vzťahmi. Komplexnejší pohľad možno získať na základe viacerých vydání *Dejín Slovenska*,⁶ *Bibliografie k dejinám Slovenska*,⁷ ktorej prvé vydanie bolo ihneď zošrotované a odbornej verejnosti sa dostalo až po tridsiatich rokoch. Významný je i zborník⁸ zostavený pri príležitosti 500. výročia založenia Academie Istropolitana v Bratislave, predstavujúci prvé vplyvy talianskej renesancie v čase existencie tejto univerzity, ktorý zostáva aj po 40 rokoch odborne neprekonaným súhrnom poznatkov v danej problematike. Nemožno nespome-

4 MINÁRIK, Jozef. *Renesančná a humanistická literatúra*. Svetová, česká, slovenská. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985.

5 KUZMÍK, Jozef. *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu. I – II*. Martin : Matica slovenská, 1976.

6 *Dejiny Slovenska I (do roku 1526)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1986; *Dejiny Slovenska II (1526 – 1848)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1987.

7 JANKOVIČ, Vendelín - ŠKORUPOVÁ, Anna. *Bibliografia k dejinám Slovenska (Literatúra vydaná do roku 1965)*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1997.

8 *Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí*. Ed. Ľudovít Holotík - Anton Vantuch. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1967.

núť významné publikácie hodnotiace renesanciu a reformáciu alebo prírodnú filozofiu v 16. storočí od Branislava Varsika, Petra Ratkoša a Jána Tibenského, literárne spracovania Jána Mišianika, Jána P. Ďuroviča, Jozefa Minárika a Evy Tkáčikovej, bibliografické práce Jána Čaploviča, Jozefa Kuzmika, Imricha Kotvana alebo Júliusa Sopka. Osobitné zastúpenie majú publikácie o významných humanistoch aj s vydaním súborného diela, príp. s ich prekladmi od Miloslava Okála – o Martinovi Rakovskom, Jurajovi Koppajovi, Jurajovi Purkircherovi, či Pavlovi Rubigallovi,⁹ ale aj monografie, napr. o ostrihomskom arcibiskupovi Mikulášovi Oláhovi od Vojtecha Bucka,¹⁰ o Jánovi Sambucovi Trnavskom od Antona Vantucha,¹¹ o Jánovi Jesseniovi-Jesenskom od Josefa Polišíenského,¹² tiež o profesorovi na pražskej univerzite Vavřincovi Benediktovi Nedožerskom a jeho školských reformách od Otta Kollárika.¹³

V súčasnosti sa v tomto smere pracuje na viacerých úrovniach, a to na rozličných pracoviskách Slovenskej akadémie vied alebo iných vedeckých inštitúcií, ako aj na fakultách jednotlivých univerzít. Postupom času sa začínajú vytvárať väčšie i menšie tímy spolupracovníkov, aj z medzirezortných domácich či zahraničných inštitúcií, najmä z Česka, Maďarska a Rakúska, ktoré sa sústreďujú na úzko odborne ladené výskumy. V poslednom decéniu vidno už výsledky aj takejto tímovej práce.

Najmarkantnejšie možno uviesť oblasť výskumu dejín knižnej kultúry, kde sa vlastne nadväzovalo na dlhodobý veľkoryso koncipovaný interdisciplinárny projekt, ktorého úlohou je zmapovať a spracovať historické knižné fondy na Slovensku a aj tie v zahraničí, ktoré sa kedysi nachádzali na našom území. Tvorili totiž súčasť nášho kultúrneho vývoja a považujeme ich za pamiatky so slovenskými vzťahmi, a teda aj za národné kultúrne dedičstvo. Takto spracovali Imrich Kotvan a Eva Frimmová inkunábuly zo Slovenska dnes v Maďarsku, Rumunsku a v Rakúsku.¹⁴ Okrem stredovekých rukopisov a inkunábulí obrovský materiálový potenciál sa skrýva v tlačiarňach 16. storočia, ktorých

-
- 9 OKÁL, Miloslav. *Martin Rakovský. Opera omnia*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1980; OKÁL, Miloslav. *Martin Rakovský. Zbrané spisy*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1974; OKÁL, Miloslav. *RUBIGALL, Pavol. Hodoeporicon itineris Constantinopolitani*. Wittembergae : excudebat Nicolaus Schirlentz, 1544; *Paulus Rubigallus Carmina*. Ed. Miloslav Okál. Leipzig : BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1980; OKÁL, Miloslav. *Panónčan Pavol Rubigal. Opis cesty do Konštantínopolu a iné básne*. Bratislava : Tatran, 1985; *KOPAJ, Juraj. Dvorský život*. Ed. Miloslav Okál. Praha : Juraj Dačický, 1580; OKÁL, Miloslav. *Georgius Purkircher. Opera quae supersunt omnia*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1988.
- 10 BUCKO, Vojtech. *Mikuláš Oláh a jeho doba 1493 – 1568*. Bratislava : Vedecké ústavy mesta Bratislavy, 1940.
- 11 VANTUCH, Anton. *Ján Sambucus. Život a dielo renesančného učenca*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1975.
- 12 POLIŠENSKÝ, Josef. *Jan Jessenius-Jesenský*. Praha : Svobodné slovo, 1965.
- 13 KOLLÁRIK, Oto. *Vavřinec Benedikt Nedožerský*. Martin : Matica slovenská, 1965.
- 14 KOTVAN, Imrich - FRIMMOVÁ, Eva. *Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách*. Martin : Matica slovenská, 1996.

počet sa odhaduje na približne 27 000 exemplárov a ktoré sa postupne spracúvajú.¹⁵ Ak pripočítame ešte tlače vydané na Slovensku zo začiatku 17. storočia, ktoré po Jánovi Čaplovičovi dokončil Jozef Telgársky,¹⁶ ako aj naše pamiatky v zahraničí, tieto výsledky budú veľmi presne a objektívne zobrazovať komplexný zachovaný knižný materiál obdobia renesancie, humanizmu, ale aj reformácie na Slovensku. Množstvo literatúry a prameňov k uvedenému obdobiu obsahuje aj monumentálny súpis slovacikálnych tlačí Univerzitnej knižnice v Bratislave, ktorý vypracovali vo forme provizórneho súpisu Jozef Telgársky a Zuzana Banská.¹⁷ Isteže sa nemôže zabúdať na rukopisne zachovaný materiál knižného charakteru spolu s archívnymi dokumentmi spracovanými aspoň vo forme inventárov, v súčasnosti aj počítačovou technikou, podobne ako výskum výročných školských správ v rámci nepravých periodík pod vedením Ľubice Kriškovej.¹⁸ Gestorom rozsiahleho výskumu dejín knižnej kultúry na Slovensku je Slovenská národná knižnica v Martine. Spracovávajú sa aj ďalšie čiastkové témy, ktoré sa najskôr prezentujú na každoročných seminároch vždy v inom regióne Slovenska a potom sa vydávajú v *Zborníku o problémoch a dejinách knižnej kultúry Kniha*, založenom už roku 1974. V rámci neho vyšli mimoriadne zaujímavé témy, pozoruhodné z rozličných aspektov – o tlačiach a ich autoroch, o vydavateľoch a tlačiaroch, o vydavateľských programoch a možnostiach vydávania kníh, o obsahovej náplni zachovaných pamiatok a ich literárnych, filozofických, teologických, filologických, umenovedných analýzach. V neposlednej miere je významný aj výskum dobových knižníc na základe archívnych materiálov – testamentárnych a iných protokolov, zachovaných súpisov alebo exlibrisov a provenienčných záznamov priamo v knihách, ktoré dokumentujú dobovú vzdelanosť a jej úroveň, prinášajú tiež informácie o mnohých neznámych osobnostiach. Veď kniha v renesancii slúžila svojmu majiteľovi aj okruhu jeho priateľov, ako o tom vypovedajú rukopisné poznámky v knihách na spôsob tohto záznamu z Derschwamovej knižnice: „*Iste liber mihi et amicorum meorum est.*“ Z takto spracovávaných knižníc možno uviesť knižnicu palatína Juraja

-
- 15 SAKTOROVÁ, Helena - KOMOROVÁ, Klára - PETRENKOVÁ, Emília - AGNET, Ján. *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*. Martin : Matica slovenská, 1993; SAKTOROVÁ, Helena - KOMOROVÁ, Klára - PETRENKOVÁ, Emília. *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1997; STRELKA, Vojtech. *Tlače 16. storočia v piaristickej knižnici v Trenčíne*. Martin : Matica slovenská, 1996; VIERIKOVÁ, Mária. *Tlače 16. storočia v zbierkach Ústrednej knižnice Slovenskej akadémie vied*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1996; STRELKA, Vojtech - KOMOROVÁ, Klára - SAKTOROVÁ, Helena. *Tlače 16. storočia v trnavských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1998; FÁBRYOVÁ, Livia. *Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2000; LACKO, Kamil. *Tlače 16. storočia v Knižnici evanjelického kolégia a v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2003; KOMOROVÁ, Klára - SAKTOROVÁ, Helena - PETRENKOVÁ, Emília. *Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005.
- 16 ČAPLOVIČ, Ján. *Bibliografia tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700. I – II*. Ed. Jozef Telgársky (II). Martin : Matica slovenská, 1972 a 1984.
- 17 *Katalóg slovacikálnych tlačí Univerzitnej knižnice v Bratislave do roku 1918. (Provizórny súpis.) Zv. 1 – 8*. Ed. Jozef Telgársky – Zuzana Banská. Bratislava : Univerzitná knižnica – Národné knižničné centrum, 1999 – 2003.
- 18 Databáza výročných školských správ z územia Slovenska 1701 – 1850. Pod vedením Ľubice Kriškovej « <http://phobos.ulib.sk/wwwisis/retro.htm> ».

Turzu,¹⁹ nitrianskeho biskupa Zachariáša Mošovského²⁰ alebo Jána Henkela, levočského a košického farára a svedníka kráľovnej Márie, vdovy po kráľovi Ľudovítovi Jagelovskom,²¹ ktoré skúmali Helena Saktorová, Klára Komorová a Eva Frimmová; levočské stredoveké knižnice spracovala Eva Márza-Selecká,²² tieto vyšli v Szegede v reedícii, podobne ako slávna knižnica trnavského humanistu Jána Sambuca, spracovaná Pálom Gulyásom ešte v roku 1941.²³ Sú to však skôr zahraniční bádatelia, ako napr. Katalin Keveházi a István Monok, ktorí sa dôsledne zaoberali knižnicou humanistu Jána Derschwama, faktora u Fuggerovcov, pôsobiaceho v Banskej Bystrici a Častej pri Červenom Kameni,²⁴ Ilona Pavercsik hodnotila dielo cisárskeho astronóma Dávida Frölicha z Kežmarku, známeho vydavateľa viacjazyčných, aj slovenských kalendárov,²⁵ Edina Zvara zakomponovala do svojho popisu biblioték katolíckych inštitúcií od roku 1526 aj územie Slovenska,²⁶ príp. Judit Ecsedi popísala tlače s falošným udaním miesta vydania.²⁷ J. Ecsedi predstavuje v osobitnom diele všetkých tlačiarov starého Uhorska od roku 1473 – 1600, ktorí mali veľký podiel na vydávaní humanistickej literatúry,²⁸ aj s ich typografickými ukázkami. Pred odbornou verejnosť sa po prvýkrát predkladá publikácia, ktorá sa komplexne zaoberá problematikou značiek vlastníkov kníh vo vzťahu k Slovensku od najstarších čias až po koniec novoveku, resp. zachytáva aj 19. storočie.²⁹ Knižnú kultúru banských miest Banskej Bystrice, Kremnice a Banskej Štiavnice skúmal Viliam Čičaj a vydal v spolupráci s maďarskými kolegami,³⁰ hungariká v Herzog August Bibliothek wo Wolfenbüttel priblížila Katalin Németh – vysoké percento z nich predstavujú práve slovenské tlače.³¹ István Monok opísal dvadsať rokov výskumu knižnej kultúry

-
- 19 SAKTOROVÁ, Helena. Knižnica palatína Juraja Turzu. In *Zborník Oravského múzea*. Oravský Podzáмок, 1995, roč. 12, s. 38-45.
- 20 KOMOROVÁ, Klára. Zachariáš Mošovský a jeho diár. In *Kniha 1999 – 2000. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2001, s. 235-256; KOMOROVÁ, Klára. Zachariáš Mošovský – nitriansky biskup zo 16. storočia a jeho knižnica. In *Cirkevné pamiatky - pramene kultúry a vzdelanosti*. Nitra : Biskupský úrad v Nitre, 2001, s. 235-256.
- 21 FRIMMOVÁ, Eva. Knižnica Jána Henkela. In *Kniha '97 – '98. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 163-181.
- 22 SELECKÁ-MÁRZA, Eva. *A középkori Lőcsei könyvtár*. Szeged : Scriptorum KFT, 1997.
- 23 GULYÁS, Pál. *A Zsámboky-könyvtár katalógusa (1587)*. Szeged : Scriptorum KFT, 1992.
- 24 KEVEHÁZI, Katalin - MONOK, István. *A Derschwam-könyvtár: Egy magyarországi humanista könyvjegyzéke*. Szeged : Kiadja a József Attila Tudományegyetem, 1984.
- 25 PAVERCSEK, Ilona. Dávid Frölich sajátkezű feljegyzései műveiről. I – II. In *Különlenyomat a Magyar Könyvszemle*. Budapest, 1996. 3-4. számából.
- 26 ZVARA, Edina. *Katolikus intézményi könyvtárak magyarországon. 1526 – 1726 Jegyzékszerű források*. Szeged : Scriptorum Rt., 2001.
- 27 ECSEDI, Judit V. *Alte ungarische Bücher mirßfalschen deutschen Druckarten 1561 – 1800*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1999.
- 28 ECSEDI, Judit V. *A régi magyarországi nyomdák betűi és díszei 1473 – 1600*. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, Balassi Kiadó, 2004.
- 29 JANKOVIČ, Lubomír. *Exlibris a supralibros na Slovensku v 16. – 19. storočí*. Martin: Matica slovenská, 2004.
- 30 ČIČAJ, Viliam a kol. *Á bányavárosok olvassmányai (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya) 1533 – 1750*. Budapest – Szeged : OSZK – Scriptorum Rt., 2003.
- 31 NÉMETH, Katalin. *Ungarische Drucke und Hungarica 1480 – 1720. Katalog der Herzog August Bibliothek Wolfenbüttel. I – III*. München – New York – London – Paris : K.G. Saur, 1993.

v Karpatskej kotline, čiže najmä na území Slovenska.³² Treba podotknúť, že v prácach maďarských bádateľov sa reflektujú výsledky slovenského výskumu v skromnejšej miere. Publikácia Vojtecha Brezu³³ zachytáva tlačiarne existujúce na Slovensku v širšom časovom rozpätí, rovnako Kuzmíkova práca sa zaoberá knižnými zbierkami a knižnicami na Slovensku v období renesancie.³⁴ K šľachtickým knižniciam sa v roku 2005 otvorila veľká medzinárodná putovná výstava predstavujúca knižnice deviatich najvýznamnejších rodov v Uhorsku, ako aj ich podiel na kultúrnom a duchovnom vývoji v krajine. Išlo o rodiny Zríni, Valvasor, Bánfi, Nádašdy, Baťán, Esterházi, Pálfi, Turzo-Ilešházi, Révai. Uvedené vzácne fondy³⁵ sú a budú v rokoch 2005 – 2007 postupne inštalované v Záhrebe, Bratislave, Martine, Budapešti, Forchtensteine a v Mníchove. Do knihovnickej i do teologickej problematiky zasahuje príspevok o založení prvého kňazského seminára v Trnave humanistom, ostrihomským arcibiskupom a výrazným rekatolizátorom Mikulášom Oláhom.³⁶ Silvia Haladová informovala o opravenom kalendári na rok 1583 v zmysle reformy pápeža Gregora XIII., ktorý vydal administrátor Ostrihomskej arcidiecézy v Trnave Mikuláš Telegdy.³⁷

Osobitne treba vyzdvihnúť monografie a štúdie o humanistoch, kde sa prezentuje ich život v rozličných súvislostiach a zároveň sa hodnotí ich dielo. Valentínom Eckom z Lindau, ktorý zostal pôsobiť v Bardejove, ako aj ďalšou východoslovenskou osobnosťou, Leonardom Stöckelom, sa zaoberal Daniel Škoviera,³⁸ Stöckelovi a jeho dielu venoval monografiu aj Andrej Hajduk.³⁹ Filologický podtext má anonymná učebnica latinčiny pre Slovákov zo 16. storočia pripisovaná zvolenskému rodákovi Hieronymovi Pelargiovi, ktorú predkladá so štúdiou v latinskom jazyku Daniel Škoviera.⁴⁰ Vzťah autora

-
- 32 MONOK, István. Vingt ans de recherche sur la culture du livre dans le bassin des Carpates. In *K výskumu zámeckých, mestanských a cirkevných knižoven*. Ed. Jitka Radimská. Opera Romanica, České Budějovice, 2000, roč. 1, s. 53-73.
- 33 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1997.
- 34 KUZMÍK, Jozef. *Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii*. Martin : Matica slovenská, 1989.
- 35 *Modrá krv, tlačiarenská čerň. Šľachtické knižnice 1500 – 1700. Medzinárodná putovná výstava Zagreb, Bratislava, Martin, Budapest, Burg Forchtenstein, jeseň 2005 – jeseň 2007*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, 192 s.; *Kék vér, fekete tinta. Arisztokrata könyvgyűjtemények 1500 – 1700*. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2005, 179 s.; *Plava krv, crna Tinta. Knjižnice velikaških obitelji od 1500. do 1700.* Zagreb : Nacionalna i Sveučilišna Knjižnica, 2005, 179 s.; *Blue Blood, Black Ink. Book Collection of Aristocratic Families from 1500 to 1700*. Budapest : Országos Széchényi Könyvtár, 2005, 183 s.; *Blaues Blut & Druckerschwärze. Aristokratische Büchersammlungen von 1500 – 1700*. Eisenstadt : Esterházy Privatstiftung, 2005, 192 s.
- 36 FRIMMOVÁ, Eva. Založenie jezuitského kolégia a kňazského seminára v Trnave v 16. storočí. In *Kniha 2005*. Martin : SNK, 2005, s. 14-31.
- 37 HALADOVÁ, Silvia. Trnavský kalendár Mikuláša Telegdiho na rok 1583. In *Studia historica Tyrnavien-sia I*. Trnava, 2002, roč. 1, s. 103-117.
- 38 ŠKOVIERA, Daniel. *Bardejovčan Valentin Ecchius a jeho učebnica Ars versificandi. Príspevok k dejinám latinskej humanistickej literatúry na Slovensku*. Bratislava : Stimul, 2002; ŠKOVIERA, Daniel. Leonard Stöckel und die Antike – Die klassische Bildung eines Schullhumanisten. In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Graecolatina et orientalia*, Bratislava, 1992, roč. 23-24, s. 73-84.
- 39 HAJDUK, Andrej. *Leonard Stöckel. Život a dielo*. Bratislava : Ev. bohoslovecká fakulta UK, 1999.
- 40 ŠKOVIERA, Daniel. *De litteratura Slavorum germanissima. O írečitej spisbe Slovákov*. Bratislava : Stimul, vydavateľstvo FFUK v Bratislave, 2005.

divadelných hier štiavnického rodáka Pavla Kyrmezera k Slovensku analyzovala Angela Škovierová,⁴¹ humanistov pochádzajúcich zo slovenského prostredia a pôsobiacich na predbielohorskej pražskej univerzite spracovala Eva Frimmová v publikácii o polyhistorovi astronómovi a právnikovi Danielovi Basiliovi⁴² a v príspevkoch od odborných časopisov o vynikajúcom básnikovi Petrovi Fradeliovi z Banskej Štiavnice.⁴³ Nelatinské tlače od týchto autorov hodnotila A. Škovierová.⁴⁴ Spomedzi ďalších humanistov možno spomenúť tlačiara bakalára Mikuláša Štetinu zo západného Slovenska, pôsobiaceho na prelome 15. a 16. storočia v Plzni, ktorým sa zaoberal Leo Kohút.⁴⁵ Literárne charakterizoval slovenské básne *Fanchalihu kódexu* Pavol Koprda⁴⁶ a Sambucove *Emblemata* Zuzana Kákošová.⁴⁷ Jozef Minárik priblížil boccacciovské motívy v staršej slovenskej literatúre, písal aj o denníku palatína Juraja Turza do Benátok koncom 16. storočia.⁴⁸ Vzdelávací a zároveň popularizačný charakter majú Minárikove, príp. spolu s Okálom pripravené preklady slovenskej renesančnej poézie.⁴⁹ Teoretický podtext určenia literárnych žánrov aj v renesancii má publikácia Zuzany Kákošovej.⁵⁰

Pôsobním jezuitského rádu na Slovensku od humanistického obdobia sa zaoberajú Emil Krapka a Vojtech Mikula v osobitnej práci *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*.⁵¹ Portréty niektorých osobností tej doby obsahuje aj *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*⁵² a konfesiónálne odlišných slovníková príručka *Evanjelici v deji-*

41 ŠKOVIEROVÁ, Angela. Štiavnický rodák Pavel Kyrmezera jeho vzťahku Slovensku. In *Kniha 1999–2000. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2001, s. 88-93.

42 FRIMMOVÁ, Eva. *Daniel Basilius (1585 – 1628)*. Bratislava : Veda, 1997.

43 FRIMMOVÁ, Eva. Korešpondencia humanistu Petra Fradelia. In *Historické štúdie*, 2002, roč. 42, s. 121-132; FRIMMOVÁ, Eva. Humanistické tlače banskoštiavnického rodáka Petra Fradelia. In *Kniha 1999 – 2000. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : SNK, 2001, s. 60-69.

44 ŠKOVIEROVÁ, Angela. Nelatinské tlače slovenských autorov účinkujúcich v Čechách v predbielohorskom období. In *Opera Romanica 4. K výzkumu zámeckých, měšťanských a církevních knihoven „Čtenář a jeho knihovna“*. Ed. Jitka Radimská. České Budějovice : Jihočeská univerzita, 2003, s. 171-182.

45 KOHÚT, Leo. *Neznámy Bakalár*. Bratislava : Príroda, a. s., 1994.

46 KOPRDA, Pavol. Slovenské básne Fanchalihu kódexu a petrarkizmus. In *Slovenská literatúra*, Bratislava, 1998, roč. 45, č. 1, s. 1-80.

47 KÁKOŠOVÁ, Zuzana. The Emblems of Ján Sambucus (An interpretation of selected emblems). In *Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Graecolatina et orientalia*, Bratislava, 1992, roč. 23-24, s. 85-91.

48 MINÁRIK, Jozef. Boccacciovské látky v slovenskej literatúre od stredoveku do baroka. ‚Sogetti boccaceschi nella lettera slovacca tra medioevo e barocco‘. In *Studi italo-slovacchi*, Bratislava, 1993, roč. 3, (1994), s. 5-34; MINÁRIK, Jozef. Denník Juraja Thurzu z cesty do Benátok roku 1597. ‚L´itinerario di G. Thurzo del viaggio a Venezia compiuto nel 1597‘. In *Studi italo-slovacchi*, Bratislava, 1992, roč. 2 (1993), s. 29-41.

49 *Z klenotnice staršieho slovenského písomníctva. II. Renesancia a humanizmus*. Ed. Jozef Minárik. Preklad z latinčiny Ján Kosecký, Jozef Minárik a Miloslav Okál; z nemčiny Jozef Minárik. Bratislava : Slovenský Tatran, 1997.

50 KÁKOŠOVÁ, Zuzana. *Kapitoly zo slovenskej literatúry : 9. – 18. storočie : typológia a poetika stredovekej, renesančnej a barokovej literatúry*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2001.

51 KRAPKA, Emil - MIKULA, Vojtech. *Dejiny Spoločnosti Ježišovej na Slovensku*. Cambridge : Dobrá kniha, 1990.

52 *Lexikón katolíckych kňazských osobností Slovenska*. Bratislava : Lúč, 2000.

nách slovenskej kultúry.⁵³ *Summa summarum* vychádza pokračovanie, resp. doplnená reedícia široko koncipovaného výskumu *Slovenského biografického slovníka*⁵⁴ vrátane skrátenej anglickej verzie.⁵⁵

Primárny podklad na informáciu o výskume renesancie a humanizmu predkladajú bibliografie súpisov starých tlačí a slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie od Alžbety Sedliakovej,⁵⁶ okrem uvedených, doteraz už spracovaných. Na dôkladnejšie poznanie historického pozadia tohto obdobia prinášajú zaujímavé výsledky viacročné projekty alebo dlhodobšie koncipované granty, zoskupujúce menšie pracovné tímy. Zvyčajne vrcholia, ako bolo povedané, seminármi a konferenciami, príp. monotematickými zborníkmi alebo monografiami. Niektoré konferencie sa konajú ojedinele pri príležitosti jubileí, napr. humanistov Martina Rakovského,⁵⁷ ale aj významných súčasných bádateľov⁵⁸ alebo dôležitých udalostí, napr. k 500. výročiu vzniku turzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici,⁵⁹ zväčša sa však pravidelne opakujú, spresňujúc a dopĺňujúc staronové témy z rozličných aspektov na základe nových materiálov. Z posledného obdobia nemožno obísť interdisciplinárne medzinárodné konferencie zamerané na určitú zaujímavú tému, kde je taktiež zachytené obdobie renesancie a humanizmu. Ich výstupom boli zaujímavé zborníky obsahujúce príspevky aj v cudzích jazykoch, napr. o cestopisoch v novoveku,⁶⁰ o spoločenskom postavení žien v minulosti, najmä z právneho aspektu,⁶¹ o františkánskej hudbe, literatúre a umení⁶² alebo o úlohe

-
- 53 *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry. I – II.* Ed. Pavol Uhorskai - Eva Tkáčiková. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 1997. 172, 169 s.
- 54 *Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). III K-L – VI T-Ž.* Martin : Matica slovenská, 1989 – 1994; *Biografický lexikón Slovenska. I A-B, II C-F.* Ed. Augustín Maťovčík. Martin : SNK Národný biografický ústav, 2002, 2004. 638, 696 s.
- 55 *Slovak biographical dictionary.* Ed. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 2002.
- 56 SEDLIAKOVÁ, Alžbeta. *Historiografia na Slovensku 1990 – 1994. Historiography in Slovakia.* Bratislava : Historický ústav SAV, 1995; SEDLIAKOVÁ, Alžbeta. *Slovenská historiografia 1995 – 1999. Výberová bibliografia. Slovak Historiography 1995 – 1999. Selected Bibliography.* Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2000; SEDLIAKOVÁ, Alžbeta. *Slovenská historiografia 2000. Výberová bibliografia.* In *Historický časopis*, Bratislava, 2002, roč. 50, č. 4.; 2003, roč. 51, č. 4; 2004, roč. 52, č. 4; 2005, roč. 53, č. 4.
- 57 *Martin Rakovský a latinská humanistická kultúra na Slovensku.* [Vedecký seminár 25. 5. 1995]. (= Ed. Acta Facultatis Paedagogica). Bratislava : Univerzita Komenského, 1998.
- 58 *Rozpravy k slovenským dejinám. Zborník príspevkov k nedožitému 75. výročiu narodenia Pavla Horvátha.* Ed. Viliam Čičaj. Bratislava : Slovak Academic Press, s. r. o., 2001; *Život slova v dejinách a jazykových vzťahoch. Na sedemdesiatiny profesora Jána Doruľu.* Ed. Peter Žeňuch. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2003.
- 59 *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici. Zborník z konferencie v Banskej Bystrici dňa 15. 3. 1995.* Banská Bystrica : UMB, 1995.
- 60 *Itineraria Posoniensia.* Ed. Eva Frimmová – Elisabeth Klecker. Bratislava : Academic Electronic Press, s. r. o., 2005.
- 61 *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti.* Ed. Tünde Lengyelová. Bratislava : Academic Electronic Press, s. r. o., 2004.
- 62 „*Plaude turba paupercula*“ – *Franziskanischer Geist in Musik, Literatur und Kunst. Konferenzbericht Bratislava, 4. – 6. Oktober 2004.* Ed. Ladislav Kačic. Bratislava : Slavistický ústav Jána Stanislava SAV.

mágie v minulosti.⁶³ Prispievajú do nich renomovaní domáci a zahraniční odborníci, ale aj začínajúci mladí vedeckí pracovníci, historici, archivári, archeológovia a literárni historici, jazykovedci, knihovníci alebo teológovia. Možno uviesť pertraktovanú tému nástupu Habsburgovcov na trón na začiatku novoveku,⁶⁴ výskumu latinských písomností so vzťahom k Slovensku z 15. – 18. storočia,⁶⁵ ale aj vzdelanie v historickom procese,⁶⁶ každodenný život v mestách,⁶⁷ mestá v povodí rieky Dunaj.⁶⁸ Pozornosť sa dostáva aj významným šľachtickým rodom, ktorých členovia zohrali významnú úlohu v politickom alebo kultúrnom a náboženskom živote v minulosti. Možno uviesť Pálfičovcov, ktorých počiatky vzostupu spadajú do 16. a začiatku 17. storočia.⁶⁹

Sporadicky sa objavujú špecifické témy, ktoré sa priamo dotýkajú problematiky renesancie a humanizmu na Slovensku v mnohých renomovaných zborníkoch, desaťročia vydávaných na domácej pôde. Spomedzi nich možno spomenúť *Historický časopis*, *Historické štúdie*, *Studia Historica Slovaca*, *Slovenská archivistika*, *Slovenská literatúra – revue pre literárnu vedu*, *Studia Slavica Slovaca*, *Literárnomúzejný letopis*, zborníky Univerzity Komenského v Bratislave, *Kniha – Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*, ale aj zborníky vydávané v zahraničí – *Český časopis historický* a *Acta Comeniana* v Prahe, *Colloquia* v Kluži alebo *Opera Romanica* v Českých Budejoviciach. Konkrétne o renesancii a humanizme možno uviesť štúdie o kultúrnom vývoji na Slovensku do roku 1526 od Júliusa Sopka,⁷⁰ od Evy Frimmovej⁷¹ a o antických súradniciach

-
- 63 *The role of magic in the past. Learned and popular magic, popular beliefs and diversity of attitudes.* Ed. Blanka Szeghyová. Bratislava : Pro historia – Historický ústav SAV, 2005.
- 64 BAĎURÍK, Jozef. *Slovensko v zápase Ferdinanda I. o uhorskú korunu.* Bratislava: Mistrál, 1998; BAĎURÍK, Jozef. Slovensko v pomoháčskom období. In *Studia Academica Slovaca*, 1996, roč. 25, s. 8-14; *Slovensko a Habsburská monarchia v 16. – 17. storočí.* Ed. Jozef Baďurík. Bratislava : Österreichisches Ost- und Südosteuropa Institut – Filozofická fakulta UK v Bratislave, 1995.
- 65 *Slovenská, latinská a cirkevnoslovenská náboženská tvorba 15. – 19. storočia.* Ed. Ján Doruľa. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2002.
- 66 *Formy a obsah vzdelanosti v historickom procese. Zborník z materiálov z vedeckej konferencie v Smoleniciach 17. – 19. novembra 1997.* Ed. Viliam Čičaj. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 1997.
- 67 *Städtisches Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts.* Ed. Viliam Čičaj – Othmar Pickl. (Die Referate des Internationalen Symposiums in Častá-Píla vom 11. – 14. September 1995.) Bratislava : Academic Electronic Press, 1998.
- 68 *Städte im Donauraum. Sammelband der Beiträge aus dem Symposium in Smolenice 30. 9. – 3. 10. 1991. Bratislava-Preßburg 1291 – 1991.* Ed. Richard Marsina. Bratislava : Slovenská historická spoločnosť, 1993.
- 69 *Pálfiovci v novoveku. Vzostup významného uhorského šľachtického rodu.* Ed. Anna Fundárková – Géza Pálfy. Bratislava – Budapest : Academic Electronic Press, s. r.o., 2003.
- 70 SOPKO, Július. The Image of the Cultural Development of Medieval Slovakia. (From the 11th Century till the Year 1526.) In *Studia Historica Slovaca*. Bratislava, 1990, roč. 17, s. 53-89.
- 71 FRIMMOVÁ, Eva. Der Humanismus in Pressburg am Ausgang des Mittelalters. In *Verdrängter Humanismus – Verzögerte Aufklärung. 1.1. Philosophie in Österreich (1400 – 1650).* Klausen – Leopoldsdorf: Verlag Leben-Kunst-Wissenschaft, 1996, s. 272-292; FRIMMOVÁ, Eva. Renaissance et Humanisme en Slovaquie. In *Renaissance et Reformation / Renaissance et Réforme*, Canada, Guelph, 1998, roč. 22, č. 2, s. 19-40.

v kultúrnych a literárnych dejinách Slovenska od Daniela Škovieru.⁷² Alexander Avenarius⁷³ priblížil toto obdobie vo východnej Európe, Július Bartl⁷⁴ a Vendelín Jankovič⁷⁵ sa zase zaoberali školstvom v Bratislave do roku 1526. Národnostný vývin v slovenských mestách do 16. storočia hodnotil Ferdinand Uličný.⁷⁶ Náboženskej otázke sa venoval z kultúrneho pohľadu Ivan Chalupecký,⁷⁷ Ján Babjak⁷⁸ i Marta Melníková⁷⁹ informovali o cirkevnej organizácii v 16. storočí, Mária Kohútová⁸⁰ priblížila zase politické pozadie náboženského zákona schváleného na korunovačnom sneme v roku 1608 v Bratislave, ktorý dával záruky náboženskej slobody. David Paul Daniel hodnotil predovšetkým reformáciu na Slovensku.⁸¹ Filozoficky a umelecky ponímali renesanciu v dejinnom vývoji Ľudovít Marci⁸² a Vladimír Godár.⁸³ Zdanlivo okrajovo voči uvedenej téme staja politické a hospodárske vzťahy, ktoré analyzovali v období pred moháčskou katastrofou a po nej Ivan Mrva a David Paul Daniel,⁸⁴ Anna Fundárková⁸⁵ a Jozef Baďurík,⁸⁶ hos-

- 72 ŠKOVIERA, Daniel. Cordonnées antiques dans l'histoire culturelle et littéraire de la Slovaquie. In *Il Mediterraneo. Una rete interletteraria*. Ed. Dionýz Ďurišin – Armando Gnisci. Roma : Bulzoni Editore, 2000, s. 287-29.
- 73 AVENARIUS, Alexander. Humanizmus a renesancia vo východnej Európe. In *Slovenské pohľady*, Bratislava, 1992, roč. 108, č. 6, s. 8-12.
- 74 BARTL, Július. Bratislavské školstvo v predmoháčskom období. In *Zborník FFUK – Historica*. Bratislava, 1995, roč. 41, s. 91-105.
- 75 JANKOVIČ, Vendelín. Bratislavská univerzita. In *Literárnoumúzejný letopis*, 1990, roč. 23, s. 95-119; JANKOVIČ, Vendelín. Stredoveká bratislavská univerzita. In *Historický časopis*, Bratislava, 1992, roč. 40, č. 2, s. 145-170.
- 76 ULIČNÝ, Ferdinand. The nationality of townspeople in Slovakia in the 13th to 16th centuries. In *Slovak contributions to 19th international congress of historical sciences*. Ed. Dušan Kováč. Bratislava : Veda, vydavateľstvo SAV, 2000, s. 167-176.
- 77 CHALUPECKÝ, Ivan. Dejiny a kultúra rehoľných komún na Slovensku. In *Slovenská archivistika*. Bratislava, 1995, roč. 30, č. 1, s. 111-115; CHALUPECKÝ, Ivan. Protireformácia alebo rekatolizácia? In *Historické štúdie*. Bratislava, 1999, roč. 40, s. 131-140; CHALUPECKÝ, Ivan. Spoločenský a duchovný život Levoče v prvej polovici 16. storočia. In *Z minulosti Spiša*. Levoča, 1999, roč. 5-6 [1997 – 1998], s. 89-104.
- 78 BABJAK, Ján. Dejiny a kultúra rehoľných komún na Slovensku. In *Verbum*. Bratislava, 1995, roč. 6, č. 3, s. 204-205.
- 79 MELNÍKOVÁ, Marta. O stave cirkevnej organizácie na Slovensku začiatkom 16. storočia. In *Slovenská archivistika*. Bratislava, 1995, roč. 30, č. 2, s. 59-69.
- 80 KOHÚTOVÁ, Mária. Politické pozadie náboženského zákona z roku 1608. In *Historické štúdie*. Bratislava, 1999, roč. 40, s. 123-130.
- 81 DANIEL, David Paul. The Reformation and Eastern Slovakia. In *Human Affairs*, 1991, roč. 50, s. 172-186; DANIEL, David Paul. Hungary. In *The Early Reformation in Europe*. Ed. Andrew Pettegree. Cambridge : University Press, 1992.
- 82 MARCI, Ľudovít. Poznámky k chápaniu renesancie ako spojivka medzi stredovekom a novovekom. In *Studia historica Nitriensia*. Nitra, 1997, roč. 6, s. 44-54.
- 83 GODÁR, Vladimír. Slovo a hudba vo svetle dialógu renesancie s antikom : (Triáda médií a dichotómia ciešov.) In *Slovenská hudba*. Bratislava, 1992, roč. 18, č. 1, s. 55-70.
- 84 MRVA, Ivan - DANIEL, David Paul. Slovakia during the Early Modern Era 1526 – 1711. In *A Concise History of Slovakia*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2000, s. 105-157.
- 85 FUNDÁRKOVÁ, Anna. Politické pomery v predmoháčskom Uhorsku a kráľovná Mária Habsburská (1521 – 1526). In *Historický časopis*. Bratislava, 2000, roč. 48, č. 2, s. 231-255.
- 86 BAĎURÍK, Jozef. Ferdinand I. Habsburský a Slovensko. Kráľovské Uhorsko v zápase s Jánom Zápoľským o ovládnutie krajiny. In *Historický časopis*. Bratislava, 2000, roč. 48, č. 2, s. 32-45;

podárskymi pomermi v banskom prostredí a vo vzťahu k Poľsku sa zaoberal Marián Skladaný.⁸⁷

Zložitému a rozporuplnému obdobiu renesancie, humanizmu a reformácie sa ešte stále nedostáva náležitej podpory a pomoci. Predkladaná štúdia podáva náčrt najnovších úsilí slovenských bádateľov v tomto smere v porovnaní s predchádzajúcimi epochami. Aj keď sa už v mnohom uľahčuje práca pri získavaní informácií o potrebnom pramennom aj bibliografickom materiáli v knižniciach a archívoch nástupom nových trendov v rámci počítačovej techniky, ostáva množstvo nespracovaných dôležitých autorov a diel, ako aj rozličných udalostí obdobia renesancie a humanizmu. V slovenských súvislostiach chýbajú komplexné hodnotenia celých historických etáp, ako to poznáme zo susedných krajín – napr. čo sa týka súčasníkov Erazma Rotterdamského,⁸⁸ obdobie panovania Mateja Korvína⁸⁹ alebo Jagelovcov v Poľsku⁹⁰ i v Čechách,⁹¹ ale najmä spracované obdobie cisára Maximiliána I.⁹² i jeho potomkov Karola V.⁹³ a Ferdinanda I. Habsburského.⁹⁴ Chýbajú pramenné edície, ktoré si susedné krajiny pochystali už dávnejšie, nehovoriac o prekladoch prameňov a dokumentov, alebo dokonca o ich paralelnom vydávaní. V poslednom čase je tu veľkolepý projekt vydávania prekladu *Prameňov k dejinám Slovákov a Slovenska od najstarších čias po súčasnosť*. Z nich 6. a 7. zväzok zachytáva, avšak len výberovo, dokumenty z obdobia renesancie a humanizmu.⁹⁵ Na porovnanie v osobitnom zborníku *Humanizmus* sa maďarskí kolegovia sústredili na časovo obmedzenejší priestor, ale ponúkajú ukážky v preklade aj v paralelnom latinsko-maďarskom vydaní. Nachádzajú sa tu diela autorov pôsobiacich i na Slovensku, ako napr. Mikuláša Oláha, Jána

-
- 87 SKLADANÝ, Marián. Das erste frühkapitalistische Unternehmen in Slowakischem Bergbau. In *Urbs – pro-vincia – orbis*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1993, s. 83-90; SKLADANÝ, Marián. Slovensko-poľské hospodárske vzťahy v 15. – 16. storočí. In *Historické štúdie*. Bratislava, 2000, roč. 41, s. 69-78; *Politický zrod novovekej strednej Európy (500. výročie narodenia Ferdinanda I. – zakladateľa habsburskej monarchie)*. Ed. Jozef Baďurík - Kamil Sládek. Bratislava : Centrum pre európsku politiku, 2005.
- 88 *Contemporaries of Erasmus. A biographical register of the Renaissance and Reformation*. Ed. Peter G. Bietenholz – Thomas B. Deutscher. I-III. Toronto – Buffalo – London : University of Toronto Press, 1991.
- 89 KUBINYI, András a kol. *Matthias Corvinus. Die Regierung eines Königsreiches in Ostmitteleuropa 1458 – 1490. I – II*. Herne : Tibor Schäfer Verlag, 1998, 1999.
- 90 KOWMIANŃSKI, Henryk. *Polityka Jagiellonów*. Ed. Krzysztof Pietkiewicz. Poznań : Wydawnictwo Poznańskie, 1999.
- 91 MACEK, Josef. *Jagellonský věk v českých zemích. 1 – 2, 3 – 4*. Praha : Academia, 2001, 2002.
- 92 WIESFLECKER, Hermann. *Kaiser Maximilian I. Band I – V*. Wien : Verlag für Geschichte und Politik. 1971 – 1986.
- 93 *Karl V. 1500–1558. Neue Perspektiven seiner Herrschaft in Europa und Übersee*. Ed. Alfred Kohler – Barbara Haider – Christine Ottner. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2002.
- 94 KOHLER, Alfred. *Fürst, König und Kaiser*. München : Verlag C. H. Beck o HG, 2003; *Kaiser Ferdinand I. Aspekte eines Herrscherlebens*. Ed. Martina Fuchs – Alfred Kohler. Münster : Aschendorff Verlag, 2003.
- 95 *Pod osmanskou hrozbou. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VI*. Ed. Ján Lukačka. Bratislava: Slovenské literárne centrum, 2004; *Turci v Uhorsku. Život v Uhorskom kráľovstve počas tureckých vojen od tragickej bitky pri Moháči až do Bratislavského snemu. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov. VII*. Ed. Viliam Čičaj. Bratislava: Literárne informačné centrum, 2005.

Bocatia, Jakuba Pisu, alebo odtiaľto pochádzajúcich – Jána Sambuca i Jána Filického.⁹⁶ Pociťujeme aj z minulých čias veľký nedostatok vydávania faksimile najvzácnejších diel – v tomto smere výrazne zaostávame za inými národmi, ale tu by sa dalo nazerať do budúcnosti optimistickejšie, pretože počítačové spracovanie, digitalizácia textov a ich sprístupnenie v knižniciach i na internete sa pre nás stávajú jednoduchšie a budúcej generácii už budú samozrejmosťou. V tejto súvislosti by bolo treba spomenúť aj celosvetový projekt *Pro memoria*, ktorý zachytáva najzákladnejšie a najvzácnejšie texty s prepisom a komentárom na CD-rome. Postupne a veľmi pomaly sa rozbiehajú medzinárodné projekty, ktoré budú veľkým prínosom práve pre výskum humanistov, prepojených pôsobením i kontaktmi v rámci celej Európy.

Renesancia prináša nový pohľad na svet a človeka v ňom. V pozadí humanistického kultu stojí v strede záujmu človek všestranne rozvíjajúci svoju osobnosť. Mnohotvárnosť renesancie a reformácie stavia do protikladu človeka v jeho boji proti stredovekej spoločnosti; obe majú nesmierny vplyv na celkový spoločenský život, ale aj na rozvoj národnej kultúry, jazyka a literatúry. Vďaka šíreniu vzdelania, školstva a vedy je to predovšetkým literatúra, kde možno priblížiť prejav vzdelanca tej doby a kde možno pochopiť ju v jej historickom kontexte. Preto je nesmierne dôležité vyvinúť adekvátne úsilie pri výskume tejto etapy vlastných národných dejín a zhodnotiť ich v medzinárodnom meradle.

DIE HISTORIOGRAPHIE DER EPOCHE DER RENAISSANCE UND DES HUMANISMUS IN DER SLOWAKEI NACH 1989

EVA FRIMMOVÁ

Die Entwicklung der Renaissance und des Humanismus auf dem Gebiet der Slowakei im Rahmen des Vielvölkerstaates Ungarn kann man orientierungsmäßig eingrenzen mit der Zeit von der Mitte des 15. bis zur Mitte des 17. Jahrhunderts. In dieser Zeit überwiegen in der damaligen Gesellschaft zwei Einflüsse der neuen Gedankenströmungen, die durch die italienische Renaissance und im 16. Jahrhundert den Erasmusschen und Melanchthonschen Reformationshumanismus beeinflusst waren. Der Erforschung dieser komplizierten und widerspruchsvollen Zeit ist noch immer keine entsprechende Unterstützung und Hilfe zuteil geworden. Die vorliegende Studie zeichnet eine Skizze der diesbezüglich neuesten Bestrebungen slowakischer Forscher in einem Vergleich mit den vorangegangenen Epochen seit der Entstehung der ersten ČSR. Auch wenn heute die Arbeit bei der Informationsgewinnung über das notwendige Quellen- und bibliographische Material in den Bibliotheken und Archiven mit den neuen Trends im Rahmen der Computertechnik in vielem leichter geworden ist, ist eine Vielzahl wichtiger Autoren und Werke, auch verschiedener Ereignisse aus der Zeit der Renaissance und des Humanismus noch unbearbeitet geblieben. Im slowakischen Kontext fehlen komplexe Bewertungen ganzer historischer Etappen, wie wir sie aus den Nachbarländern kennen. Die Autorin denkt über die Ursachen eines solchen Zustandes nach, gleichzeitig berührt sie die heutigen Möglichkeiten und Probleme in der Forschung, würdigt aber auch die erreichten Ergebnisse.

96 *Humanizmus*. Ed. Pál Ács – József Jankovics – Péter Kőszeghy. Budapest : Balassi Kiadó, 1998.

ŠEŠŤDESIAT ROKOV SLOVENSKEJ PROFESIONÁLNEJ HISTORIOGRAFIE. VÝSKUM NOVOVEKÝCH DEJÍN

MÁRIA KOHÚTOVÁ

KOHÚTOVÁ, Mária. Sixty years of professional Slovak historiography. Research into modern history. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 69-74, Bratislava.

The previous congresses of the Slovak Historical Society were either monothematic or balanced. The majority of congresses were mainly concerned with the history of the 20th century. In the field of modern history, formerly preferred themes are no longer receiving attention, for example, we no longer have researchers on the history of Ottoman expansion. Attention also needs to be directed to further themes such as the place of our royal boroughs and other towns subordinate to feudal lords in the economy of the Kingdom of Hungary, the role of the lower nobility in the anti-Turkish struggle and in the administration of the counties, the relationship of the counties to the monarch and the government, the role of Slovakia in the Thirty Years War or the participation of the Hungarian army in campaigns abroad for the Habsburgs, childhood, the work of children and old age.

Slovak Historical Society. Congresses. Modern history. Themes.

Významným medzníkom v živote každej vedeckej spoločnosti sú jej zjazdy. Znamenajú pozastavenie sa, zhodnotenie činnosti, vytýčenie úloh, ktoré by sa mali dostať do popredia záujmu členov vedeckej spoločnosti, prípadne iniciovať zásadnú zmenu v cieľoch alebo postupoch vedeckého výskumu.

Predchádzajúce zjazdy SHS bývali alebo monotematické, alebo bilančné. Pri bilančných boli tiež dve možnosti. Mohli byť zamerané na konštatovanie, ako spoločnosť plnila závery predchádzajúceho zjazdu, a najmä úlohy, ktoré pre ňu vyplývali z uznesení zjazdov Komunistickej strany Československa, prípadne vrcholných straníckych orgánov, alebo bývali konkrétne bilančné, s menami autorov, ktorí sa zaoberali jednotlivými témami, aj s bibliografickými údajmi o ich prácach. Ako vyplýva zo správ o jednotlivých zjazdoch, jednou ich zložkou vždy bola bohatá diskusia. Iste je zaujímavé, že mená diskutujúcich sa iba pomaly obmieňali, čiže na niekoľkých zjazdoch po sebe diskutovali vždy tí istí ľudia.

Keby sme sa aj dnes pustili cestou konkrétne bilančnou, bolo by určite užitočné podrobne zhodnotiť prácu historikov, ktorí sa zaoberajú obdobím novoveku, ale bolo by na to treba omnoho viac času ako jedno popoludnie. Okrem toho by bolo znovu treba vymedziť pojem „obdobie novoveku“. Spočiatku sa totiž používalo delenie na obdobie feudalizmu a kapitalizmu a do obdobia feudalizmu sa počítalo s érou od Veľkej Moravy alebo od vzniku Uhorského kráľovstva do roku 1720, lebo po roku 1720 sme už mali obdobie kapitalizmu,¹ potom sa prešlo na delenie stredovek a novovek. Pre začiatok

1 Rezolúcia Sjazdu Slovenskej historickej spoločnosti v dňoch 30. júna – 3. júla 1959. In *Historický časopis* (HČ), 1959, roč. 7, č. 4 s. 495-497.

novoveku sa u nás stal medzníkom rok 1526 a novovek trval do roku 1848,² neskôr bol medzníkom rok 1780.

Väčšina zjazdov sa však podrobne zameriavala najmä na dejiny 20. storočia. Starším dejinám sa venovali len v nevyhnutnej miere.³ Napríklad zjazd roku 1959 sa zameriaval na zhodnotenie výsledkov obdobia 1945 – 1959, v rezolúcii zhrnul úlohy výskumu dejín feudalizmu a kapitalizmu, teda viac ako tisíc rokov, na 22 riadkoch (rovnako ako 40 rokov 20. storočia). Zdôraznil potrebu prednostne sa venovať dejinám slovenských roľníkov v období celého feudalizmu, hlbšie skúmať otázku česko-slovenských vzťahov od 13. do 18. storočia, venovať sa zanedbanej otázke tureckej expanzie a protihabsburských šľachtických povstaní, osvetliť podmienky triednych bojov, ako aj hospodársky a sociálny vývoj v mestách. Medzníkom pre dejiny feudalizmu bol vtedy rok 1720. Pri štúdiu dejín kapitalizmu bolo treba sledovať vývoj spoločenských rozporov, triednych a národnostných, koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia, špecifikovať zvláštnosti pruskej cesty vývoja kapitalizmu na Slovensku v rokoch 1848 – 1849 a ukázať jej dôsledky pre slovenské roľníctvo, osobitne sa venovať slovenskému železiarstvu, prehĺbiť štúdium vývoja robotníckej triedy...⁴ Príkladom pre prácu slovenských historikov bolo poňatie významu histórie a pokrokových tradícií v živote podľa akademika Zdenka Nejedlého.⁵

Ako jeden z hlavných referentov na tomto zjazde vystúpil Ľudovít Holotík s príspevkom *Poslanie historickej vedy v našej spoločnosti*. Pripomenul vážnosť a úctu, ktorej sa teší historická veda medzi ľuďom, postoj strany a vlády k vede, bohaté dotácie určené na rozvoj vedeckých pracovísk a vedy. Každý historik, ktorý pracuje aj na problémoch najvzdialenejšej minulosti má žiť problémami dneška, aby jeho dielo mohlo slúžiť budúcnosti.⁶

V sekcii pre dejiny feudalizmu sa Peter Ratkoš zaoberal problematikou druhého nevoľníctva. Buržoázna historiografia charakterizovala 16. a 17. storočia ako obdobie boja reformácie a protireformácie a obchádzala dejiny sociálne, najmä triedne boje a hospodárske dejiny. Zvýšenú pozornosť preto bude treba venovať dejinám roľníckeho ľudu a meštianstva, tureckej expanzii a protihabsburským povstaniam.⁷ Zjazd roku 1975, prvý po roku 1968, sa chcel vyrovnáť s pravicovým pokusom o revíziu a zvrat budovania našej cesty k socializmu. Zrejme preto bol aj konkrétne bilančný. V hlavnom referáte však Ľudovít Holotík upozornil aj na skutočnosť, že z viacerých tém historici nevenovali pozornosť, aká im skutočne náleží, napr. geografickým pomerom. „*Geografické pomery*

2 Syntéza *Dejiny Slovenska II (1526 – 1848)*. Bratislava : Veda, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1987, 846 s.

3 „*Dôraz na potrebu hlbšieho poznania a poznávania etáp starších našich dejín nikto iste nechápe ako výzvu k návratu do čias idylického štúdia archíválií, ktorých obsah nemá vzťah k súčasnému dňaniu, a nie je schopný byť znepokojujúcim zrkadlom súčasnosti.*“

HOLOTÍK, Ľ. Súčasný stav a problémy slovenskej historiografie (Prednesené na sjazde slovenských historikov v Banskej Bystrici v dňoch 16. – 18. 6. 1965). In *HČ*, 1966, roč. 14, č. 1, s. 8.

4 Rezolúcia Sjazdu Slovenskej historickej spoločnosti v dňoch 30. júna – 3. júla 1959. In *HČ*, 1959, roč. 7, č. 4, s. 496-499.

5 Ref. 4, s. 500.

6 SIRÁCKY, J. Sjazd Slovenskej historickej spoločnosti. In *HČ*, 1959, roč. 7, č. 4, s. 639.

7 Ref. 6, s. 640.

najmä v starších dejinách... majú neobyčajný význam pre poznanie často nielen odtieňov, ale i značnej odlišnosti vývinu v rozličných oblastiach".⁸ Vyzdvihol však, že historická veda riešila pohotovoto problémy vzniku a počiatkov feudalizmu, problémy humanizmu a renesancie...⁹

Prácami z obdobia neskorého feudalizmu, ktorý zaberá roky 1526 – 1848, vytvorenými v rokoch 1960 – 1975, sa zaoberal Jozef Vozár. Jednotlivé odvetvia výskumu podľa dôležitosti výrobných odvetví a problematikou s nimi súvisiacimi zoradil na práce z oblasti dejín poľnohospodárskej výroby, osídlenia a migrácií, baníctva, mincovníctva, remeselnej výroby a manufaktúr, dejiny miest (o ktoré bol mimoriadny záujem), mzdy, ceny, obchod. Podľa jeho hodnotenia za vymedzené obdobie nevznikli práce z oblasti postavenia poddaných, neurobil sa hlbší rozbor rozvoja majerského hospodárenia, výskum trhu, majetkovej diferenciacie na dedinách. Málo pozornosti sa venovalo dejinám lesníctva a lesného robotníctva. Z problematiky politických dejín sa najviac pozornosti venovalo otázkam osmanskej expanzie. Výskum problematiky protihabsburských povstaní publikovanými prácami neprekročil etapu sondážnych prieskumov. Veľmi málo sa urobilo na objasňovanie politiky Habsburgovcov. S primeraným záujmom sa stretla národnostná problematika, najmä preto, lebo otázkami národného povedomia sa zaoberal aj zjazd SHS roku 1965 v Banskej Bystrici a vyšiel aj osobitný zborník s prednesenými príspevkami. Veľký úspech zaznamenalo pomerne nové odvetvie, dejiny vedy a techniky. Z kultúrnych dejín, kde predmet bádania je dosť široký, jednou zo základných zložiek sú dejiny školstva. Na monografické spracovanie čaká veľká časť stredného a nižšieho školstva. Chýba nám aj kritické porovnanie a zhodnotenie učebných plánov škôl. Citelným nedostatkom je, že nemáme spracovanú kompletnú biografiu našich kultúrnych dejateľov. Ide nielen o vrcholných tvorcov a reprezentantov kultúry, ale aj o množstvo menších predstaviteľov kultúrneho života na všetkých stupňoch spoločenského rebríčka. K splneniu tejto úlohy by značne prispelo vydanie matrik jednotlivých škôl. Aj keď archívničitvo má plány na vydávanie prameňov, málo miesta sa venuje vydávaniu prameňov z obdobia neskorého feudalizmu.¹⁰

Na ďalší problém poukázal Miroslav Kropilák na IX. zjazde SHS roku 1986. Významný projekt *Náčrt slovenskej historiografie* zostal len v čiastkových témach, publikovaných v periodikách. Medzi naliehavé úlohy označil vydanie obsiahlych dejín slovenskej historiografie.¹¹

Matúš Kučera zdôraznil, že východiskovým bodom bádania v oblasti konca 18. a začiatku 19. storočia by mal byť výskum celej doby osvietenstva, s ktorým si naša historiografia stále nevie príliš rady. Pregnantne to vystúpilo do popredia pri jubileu Mateja Bela, ale aj pri 200. výročí úmrtia Márie Terézie, kde naša historiografia nemohla byť žiadnym partnerom stredoeurópskemu bádaniu.¹²

8 HOLOTÍK, E. Retrospektívy, stav a úlohy slovenskej historiografie. In *HC*, 1976, roč. 24, č. 1-2, s. 9.

9 Ref. 8, s. 13.

10 VOZÁR, J. Slovenská historiografia obdobia neskorého feudalizmu v rokoch 1960 – 1975. In *HC*, 1976, roč. 24, č. 1-2, s. 57-89.

11 KROPILÁK, M. Historiografia – náš dnešok a budúcnosť. In *HC*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 17.

12 KUČERA, M. Postavenie starších slovenských dejín. Hlavné otázky do roku 1848. In *HC*, 1987, roč. 35, č. 1, s. 63.

Keď sa pozrieme na historickú produkciu za ostatných 60 rokov z oblasti novovekých dejín vymedzených rokmi 1526 – 1780, môžeme byť vcelku spokojní. Máme edície prameňov, viacero syntéz dejín Slovenska aj slovenských dejín, monografie aj množstvo štúdií a publikovaných príspevkov z domácich i zahraničných konferencií alebo domácich konferencií so zahraničnou účasťou.

Pri podrobnejšom pohľade na jednotlivé práce vidíme, že vedecké edície prameňov sú zamerané na triedne boje ľudových mäs,¹³ urbáre feudálnych panstiev,¹⁴ pramene k dejinám baníctva, ale väčšina vyšla v 50. a 60. rokoch minulého storočia. Pramene k dejinám Slovenska a Slovákov majú ráz vedecko-popularizačný a vidieť to aj na vydaných textoch, ktoré majú byť v prvom rade zaujímavé, a preto mnohé nie sú uvedené v plnom rozsahu. Je otázne, či sa ako historici máme aj naďalej spoliehať na pracovníkov archívov, alebo sami sa dať ešte aj do vydávania prameňov.

Ďalším pretrvávajúcim problémom sú monografie. Vidí sa mi, že obzor našich záujmov je príliš široký na to, aby sme sa mohli sústrediť na monografie. Treba zbierať body do celkového hodnotenia a tie sa nazbierajú účasťou na konferenciách, najlepšie v zahraničí, a publikačnou činnosťou viacerých, aj keď rozsahom kratších štúdií. Problémy s bodovým hodnotením monografií, štúdií, vývesiek a iných prezentácií výsledkov historikovej práce všetci dobre poznáme.

Kým roku 1975 J. Vozár mohol konštatovať, že z politických dejín sa najviac pozornosti venovalo otázkam osmanskej expanzie, v súčasnosti to už nie je pravda. Bádatelia, ktorí sa touto problematikou zaoberali, pomreli a nemajú nasledovníkov.

Čiastočne inak je to s problematikou protihabsburských šľachtických povstaní. Preto hovorím čiastočne, lebo nosnou líniou je téma luteráni a protihabsburské povstania. V dôsledku toho sa výskum teritoriálne sústreďuje na východné Slovensko, a to aj preto, lebo protihabsburské povstania mali pevnú oporu vo východoslovenských slobodných kráľovských mestách a koordinátorom mnohých výskumných a prezentačných akcií je univerzita v Prešove.¹⁵

Aj naďalej „*nedoceneným obdobím našich národných dejín je pomohácke obdobie. Pritom je dôležitá nielen z hľadiska formovania Slovákov ako etnika na svojom území, ale dáva možnosť ilustrovať miesto našich predkov pri obrane nielen Uhorska, ale aj celej strednej Európy pred osmanskou expanziou*“.¹⁶ Naozaj veľmi málo sa urobilo na objasňovanie politiky Habsburgovcov. Jedna monografia je, myslím si, málo na zhodnotenie miesta Habsburgovcov a ich politiky voči Uhorsku v rôznych obdobiach. Našou snahou by mala byť aspoň jedna monografia o každom z týchto panovníkov. Veď pobyt

13 GÁCSOVÁ, A. *Boje slovenského ľudu proti feudálnemu útlaku a vykorisťovaniu*. Bratislava 1960; *Listy poddaných z rokov 1538 – 1848*. Red. Pavol Horváth. Bratislava 1955, 375 s. RATKOŠ, P. *Povstanie baníkov na Slovensku 1525 – 1526*. Bratislava 1963, 340 s.

14 *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku. 1 (16. storočie), 2 (17. storočie)*. Na vydanie pripravili Richard Marsina a Michal Kušík. Bratislava 1959, 572 a 595 s.

15 KÓNYA, P. *Prešov, Bardejov a Sabinov počas protireformácie a protihabsburských povstaní (1670 – 1711)*. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2000, 225 s.

16 BAĎURÍK, Jozef. Historik, jeho tvorba a problémy na prelome tisícročí. In *HČ*, 2002, roč. 50, č. 1, s. 29.

v zahraničných archívoch už nie je limitovaný vernosťou komunistickej strane, ale financiami.

Za socializmu bola preferovaná téma postavenia poddaného ľudu, predovšetkým ako hlavného aktéra triednych bojov za feudalizmus. Preto sa vyhľadávali vzbury poddaných proti feudálom, aj keď roľníci neboli ideologicky takým spoľahlivým činiteľom triedneho boja ako robotnícka trieda, ktorá sa v uhorských pomeroch vytvárala najmä v druhej polovici 19. storočia. Hlbší rozbor rozvoja majerského hospodárenia, výskum trhu alebo majetkovej diferenciacie na dedinách bol problematický aj z hľadiska prístupnosti a v prípade, keby sa ukázalo, že zemepán v určitom období upustil od bezohľadného zdierania poddaných, lebo z hospodársky slabých poddaných by nemal veľký osôh, ťažko by boli takéto výsledky zverejniteľné. V súčasnosti, keď by sa dalo na základe podrobných štúdií znovu pozrieť na problematiku druhého nevoľníctva, nie je o túto tému záujem. Už niekoľko rokov nebola nijaká konferencia ani žiadny seminár zameraný na problémy z dejín poľnohospodárstva. Pritom v novoveku sa poľnohospodárskou výrobou zaoberala väčšina obyvateľstva Slovenska.

Ak som sa nevenovala podrobnejšie dejinám kultúry, neznamená to, že by som zaznávala jej postavenie v našich dejinách. Je to skôr preto, lebo pojem kultúra je veľmi široký a spolieham sa aj na prítomných, že s problémami kultúrnych dejín vystúpia v diskusi.

Bolo by potrebné zamerať pozornosť i na ďalšie témy, napríklad miesto našich slobodných kráľovských, ale aj viacerých zemepánskych miest v ekonomike Uhorska, uplatnenie nižšej šľachty v protitureckom vojsku aj v stoličnej správe, činnosť stoličnej správy, vzťah stolic k panovníkovi a ku guberniu, detstvo a staroba (existovala u nás práca detí, ale od ktorého veku, v akých oblastiach hospodárstva ju využívali?).

Nemali by sme sa vyhýbať orientovať naše výskumné úlohy nielen úzko na Slovensko, ale aj na širšie, celouhorské hľadisko. Pre naše obdobie to znamená všímať si vývoj hlavne na západe dnešného Maďarska, ktoré väčšiu časť novoveku, tak ako Slovensko, bolo súčasťou tzv. kráľovského Uhorska. Potrebné je osvetliť aj úlohu Slovenska v tridsaťročnej vojne alebo účasť uhorských vojsk v bojoch v zahraničí za záujmy Habsburgovcov.

Pomaly už charakteristickou črtou našich historikov je nechut' diskutovať o koncepčných a metodologických otázkach.¹⁷ Je to téma, ktorá sa pravidelne opakuje na všetkých zjazdoch historickej spoločnosti od roku 1990. Ale ani tí, ktorí volajú po teoretických a metodologických prácach, nie sú príkladom.

Môžem azda vysloviť nádej, že čoskoro sa dočkáme vedeckého prehľadu slovenskej historickej tvorby od jej počiatkov, čo nám umožní vidieť aj ďalšie slabšie miesta našich bádateľských záujmov. Nik nepopiera naše pracovné úspechy, len by sme nemali zaspať na vavrínoch (aj tak by sa nám zle spalo, lebo naše vavrínové venčeky sú trochu malé).

17 ČIČAJ, V. Výskum obdobia dejín novoveku v slovenskej historiografii. In *HČ*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 55. „Diskusie na zjazdoch ukázali veľmi malý záujem historickej obce o teoretické a metodologické otázky.“ MANNOVÁ, Elena. Problémy a nové prístupy historiografie na Slovensku po roku 1989. In *HČ*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 240.

Dúfam, že môj príspevok poskytol dost' podnetov na diskusiu a tiež, že neprídeme k takému častému záveru, že robíme, čo môžeme, ale pri súčasnom postavení vedy ťažko môžeme dosiahnuť viac.

60 JAHRE SLOWAKISCHE PROFESSIONELLE HISTORIOGRAPHIE.
ERFORSCHUNG DER NEUZEITGESCHICHTE

MÁRIA KOHÚTOVÁ

Ein bedeutsamer Meilenstein im Leben jeder wissenschaftlichen Gesellschaft sind ihre Kongresse. Sie bedeuten ein Innehalten, eine Einschätzung der Tätigkeit, das Abstecken von Aufgaben, die in den Vordergrund des Interesses der Mitglieder der wissenschaftlichen Gesellschaft gelangen bzw. eine grundsätzliche Veränderung in den Zielen oder Verfahren der wissenschaftlichen Forschung initiieren sollten. Die früheren Kongresse der SHS waren entweder monothematisch oder bilanzierend. Bei den bilanzierenden gab es ebenfalls zwei Möglichkeiten. Sie konnten auf die Feststellung gerichtet sein, inwieweit die Slowakische Historische Gesellschaft die Beschlüsse des vorangegangenen Kongresses erfüllt hatte oder sie pflegten konkret bilanzierend zu sein, mit den Namen von Autoren, die sich mit einzelnen Themen befasst hatten, und mit bibliographischen Angaben über ihre Arbeiten. Die Mehrheit der Kongresse widmete sich eingehend hauptsächlich der Geschichte des 20. Jahrhunderts. Der älteren Geschichte widmeten sie sich nur, soweit es unerlässlich war. Die in der Vergangenheit auf dem Gebiet der Neuzeitgeschichte bevorzugten Themen sind gegenwärtig nicht Gegenstand des Interesses, wir haben keine Forscher für die Geschichte der osmanischen Expansion, aber man sollte die Aufmerksamkeit auch weiteren Themen zuwenden, zum Beispiel: die Position unserer königlichen Freistädte, aber auch mehrerer grundherrschaftlicher Städte in Ungarns Wirtschaft, der Einsatz des niederen Adels im gegentürkischen Heer, in der Gespanschaftsverwaltung, die Tätigkeit der Gespanschaftsverwaltung, die Beziehung der Gespanschaften zum Herrscher und zum Gubernium, die Rolle der Slowakei im Dreißigjährigen Krieg oder die Beteiligung ungarischer Truppen an Kämpfen für die Interessen der Habsburger im Ausland, Kindheit, Kinderarbeit, Alter.

„KRÁTKE“ DEJINY „DLHÉHO“ STOROČIA

ROMAN HOLEC

HOLEC, Roman. A „short“ history of a „long“ century. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 75-95, Bratislava.

The article is concerned with the views on the „long“ 19th century (1780-1918) in Slovak historiography during the last 15 years. It notes a whole series of methodological, terminological and linguistic problems connected with this period, but most attention is devoted to the shocking state of ignorance of the latest material and methodological contribution of foreign literature, among which Hungarian expert texts dominate. Without claiming to be complete, the paper gives basic bibliographic information on the foreign literature devoted to themes from the territory of Slovakia or about the Slovaks. It indicates directions for further research and points to various still not fully used sources, such as artistic literature and less known memoirs.

Slovakia. Historiography. 19th century.

Našou úlohou je zamyslieť sa nad spracúvaním 19. storočia, teda historického obdobia, ktoré je vo svojom strede rozdelené revolúciou 1848/1849 a ktoré navyše nemožno zúžiť len na obyčajných sto rokov. „Dlhé“ 19. storočie sa totiž v našich podmienkach začína na sklonku vlády Márie Terézie a končí sa až medzníkovým rokom 1918. Spája v sebe štandardnú stavovskú spoločnosť s takou, ktorú už poznačili modernizačné procesy a ktorá mala zreteľný nábeh k spoločnosti občianskeho charakteru, pričom sa vyvíjala v konfrontácii s priemyselnou revolúciou, kapitalistickým trhovým mechanizmom, nacionalizmami a ďalšími ideovo-politickými prúdmi.

Priestor, ktorý máme k dispozícii, nám umožňuje sústrediť serióznejší pohľad len na niektoré otázky. Zámerne rezignujeme na problematiku všeobecných dejín, na terminologické problémy (napr. pretrvávajúce používanie zastaraného pojmu „Bachov absolutizmus“, otvorená otázka pomenovania vyrovnania ako rakúsko-uhorské či rakúsko-maďarské, rozkolísané používanie pojmov stolica/župa, chybné používanie pojmu „čechoslovakizmus“ pred rokom 1914) alebo na mimoriadne páľčivú otázku transkripcie osobných historických mien a priezvisk, keď prijatá norma je svojou nejednotnosťou a používaním nejazykových kritérií pre 19. storočie absolútne neprijateľná.¹ Prehľad situácie na poli hospodárskych dejín venujeme pozornosť v osobitnom príspevku.²

-
- 1 K tomu predovšetkým pre 19. storočie polemicky ladené príspevky HORVÁTH, Pavel. Neuvážený návrh na zrušenie slovenskej transkripcie rodových mien a priezvisk. In *Historický časopis (HČ)*, roč. 47, 1999, č. 2, s. 306-315; KOWALSKÁ, Eva. Úvaha o príčinách a dôsledkoch prepisu „uhorských“ mien do slovenčiny. In KRÁLIK, Ľubor (ed.). *Problémy adaptácie cudzích mien v slovenčine*. Bratislava : Veda, 2002; príspevky Gizely Szabómihályovej, Edity Chrenkovej a Kláry Mészárosovej v SIMON, Attila (ed.). *Mýty a predsudky v dejinách*. Šamorín; Dunajská Streda : Fórum inštitút pre výskum menšín; Lillium Aurum, 2005, s. 59-93 (tu je aj početná maďarská literatúra k uvedenému problému).
 - 2 HOLEC, Roman. *Hospodárske dejiny na Slovensku – stav a problémy výskumu*. Vyjde v *Česko-slovenskej historickej ročenke*, roč. 11, Brno 2006.

Neradostný stav výskumu 19. storočia a jeho mnohé deficity nás právom podnietili k oxymoronu „krátke dejiny dlhého storočia“. Isteže, pohľad môže byť subjektívny a pohár tak poloprázdny, ako aj poloplný. Akékoľvek prikrášľovanie stavu na poli odbornej literatúry by však nebolo produktívne. Ešte kritickejšie ako nedostatok solídnej novej monografickej literatúry však vnímame otázku koncepcie tohto obdobia, ktorá vedie niektorých historikov k tvrdeniam o konflikte národných a nenárodne orientovaných názorov, následne k pochybnostiam o tom, či majú slovenské dejiny do roku 1918 svoj subjekt alebo nie,³ odkiaľ už nie je ďaleko k chronickému a obranársko-insitnému zachytávaniu národných úsilí, k neustálym analýzám národných programov, národných organizácií, spolkov a tlače, ktoré objektívne neprinášajú vôbec nič nové v porovnaní s výsledkami generácie Bela Pollu, Júliusa Mésároša, Michala Potemru, Ladislava Tajtáka, Milana Podrimavského a ďalších, ktorí práve tento národný rozmer už spracovali na solídnej úrovni, a to aj na základe celoštátnych, maďarských prameňov a vtedajšej maďarskej odbornej literatúry. Mikulášske žiadosti, Memorandá, Matica, gymnáziá, Slovenská národná strana, Muzeálna slovenská spoločnosť, slovenská tlač, niektoré osobnosti a pod. sú témy, ktoré znovu a znovu nachádzame uchopené bez toho, aby ich autori čo len dosiahli úroveň vymenovaných prác. Táto koncepcia, orientovaná na národnoemancipačný boj, na slovenské elity, slovenské organizácie a tlač je – pokiaľ neprináša nič nové, a to býva pravidlom pri tomto type „odbornej“ literatúry – slepou uličkou a vylamovaním už otvorených dverí. Je to (aj) dôsledok tristnej skutočnosti, že obdobie pred rokom 1918 je obľúbeným azylom historikov medzivojnového obdobia, pre ktorých je jeho problémovosť buď minimálna, alebo naivne zúžená na slovensko-maďarský antagonizmus. Nielen oni, ale dokonca ani mnohí historici a pedagógovia, ktorí sa pasujú na odborníkov tohto obdobia, nech to znie akokoľvek paradoxne, nečítajú maďarsky, čo ich pohľad deformuje o to výraznejšie, o čo viac sa ojedinele a márne snažia vymaniť z ulity svojho záberu zameraného teritoriálne na Slovensko a predmetom výskumu na Slovákov. Ak je najdôležitejšou pramennou základňou Archív literatúry a umenia Slovenskej národnej knižnice v Martine, slovenská tlač či osobné fondy niektorých činiteľov v Slovenskom národnom archíve, tak iný obraz ani nemôžeme očakávať.

Je úžasné a doslova vyráža dych, ako dokonale sa ignoruje najnovšia maďarská literatúra postavená na vysokej metodologickej úrovni a na kľúčových prameňoch ústredného, župného či mestského charakteru. Najznámejším maďarským historikom pre obdobie 19. storočia je na Slovensku už desaťročia László Szarka, a to predovšetkým preto, lebo publikuje aj v slovenčine, pochádza zo Slovenska a má veľmi čulé osobné vzťahy s čes-

3 MARSINA, Richard. Problémy a perspektívy dejín v súčasnosti. In *Studia Historica Tyrnaviensia*, Trnava 2002, roč. 2, s. 17.

kými a so slovenskými kolegami, resp. s jednotlivými inštitúciami.⁴ Významnú úlohu zohráva aj Szarkov široký záber, keď začínal v 19. storočí a kontinuálne prešiel obdobím dualizmu, medzivojnovým dvadsaťročím a v poslednom desaťročí sa venuje výlučne menšinovým otázkam v 20. storočí, a to až do súčasnosti. Všimá si zásadne aj širší rámec (monarchia, Uhorsko, Československo, stredná Európa), čo zvyšuje príťažlivosť, resp. argumentačnú presvedčivosť jeho prác na Slovensku, v Česku, Maďarsku i v iných krajinách. Menej výraznou obdobou Szarku bola v Rakúsku (minulý čas je použitý preto, lebo v súčasnosti pôsobí na Slovensku) Emília Hrabovcová s početnými prácami na tému katolíckej cirkvi na Slovensku, z hľadiska našej témy však len ojedinele zasahujúcimi aj pred rok 1918.⁵

Doslova v schizofrenickej situácii sa nachádzajú zväčša po maďarsky píšuci historici z radov maďarskej menšiny na Slovensku. Ich dielo sa vyvíja mimo slovenskej historiografie a nepovažuje sa za jej súčasť (ani sa nepozná), aj vinou osobnej izolácie, do ktorej sa uvedení autori – úmyselne či nechtiac – dostali. Nenachádzajú sa teda v slovenskej historiografickej bibliografii a na druhej strane ich ani maďarská historiografia neprijíma jednoznačne za svojich. Skúmajú témy z územia dnešného Slovenska, publikujú zväčša na Slovensku, hoci po maďarsky, ale v periodikách, ktoré medzi slovenskými odborníkmi nemajú (žiaľ) žiadny ohlas a v Maďarsku len obmedzenú spätnú väzbu. Často im chýbajú kontakty a metodické impulzy zo širšej historickej obce v oboch krajinách. Pritom napr. časopis *Fórum*, ktorý vydáva Fórum inštitút pre výskum menšín v Šamoríne, má solídnu úroveň a aj k „dlhému“ 19. storočiu v ňom nájdeme pozoruhodné príspevky.⁶

Nielen maďarské práce postavené na materiáloch ústredného charakteru, ale ani koncepcne a metodicky najpozoruhodnejšie publikácie z pera popredných maďarských historikov na Slovensku takmer nikoho nevzrušujú, a to predovšetkým (ale nielen) preto,

-
- 4 Z novších prác SZARKA, László. Magyarosodás és magyarosítás a felső-magyarországi szlovák régióban a kiegyezés korában. Adalékok a dualizmus kori asszimiláció természetrajzához. In SOMOGYI, Éva (ed.). *Polgárosodás Közép-Európában*. Tanulmányok Hanák Péter 70. születésnapjára. *Verbürgerlichung in Mitteleuropa*. Festschrift für Péter Hanák zum 70. Geburtstag. Budapest : MTA TTI, 1991, s. 35-46; SZARKA, László. *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika 1867 – 1918*. Pozsony : Kalligram, 1995; SZARKA, László. Asszimiláció a 20. századi Magyarországon (Adatok és adalékok a hazai német és szlovák kisebbség elmagyarosodásának történetéhez). In NAGY, Mariann (ed.). *Híd a századok felett*. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Pécs : University Press, 1997, s. 397-408; SZARKA, László. *Duna-táji dilemmák*. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában. Budapest : Ister, 1998; SZARKA, László. The Slovak National Question and Hungarian National Policy before 1918. In *The Hungarian Quarterly*, Budapest 1999, roč. 35, s. 98-114; SZARKA, László. Multikulturalita a asimilácia v Uhorsku v druhej polovici 19. storočia. In SIMON, Attila (ed.). *Mýty a predsudky v dejinách*. Šamorín; Dunajská Streda : Fórum inštitút pre výskum menšín; Lilium Aurum, 2005, s. 23-38.
- 5 HRABOVCOVÁ, Emília. Revolúcia 1848 a katolícka cirkev v Uhorsku. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Slováci v revolúcii 1848 – 1849*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 153-179; HRABOVEC, Emília. *Der Heilige Stuhl und die Slowaken im Kontext internationaler Beziehungen*. Frankfurt/M.; Bern; New York; Wien : Peter Lang, 2002 (historický úvod); HRABOVEC, Emília. Ťažká rozlúčka s „apoštolským kráľovstvom“: Svätá Stolica a Maďarsko 1918 – 1922. In ŠVORC, Peter - HARBULOVÁ, Ľubica - SCHWARZ, Karl (ed.). *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 – 1938*. Prešov : Universum, 2005, s. 161-184.
- 6 Napr. BUKOVSKÝ, László. Népképviseleti választások a Nyitra megyében 1848-ban. In *Fórum. Társadalomtudományi Szemle*, Galanta 2000, roč. 2, č. 3, s. 43-56, alebo práce Aranky Terebessy Sárosi zaoberajúce sa národnostným zložením a migračnými procesmi na dnešnom východnom Slovensku v období dualizmu.

lebo sú písané po maďarsky. Mnohé z nich predsa vychádzajú aj v angličtine. Slovenská historiografia sa takouto ignoranciou a zahľadenosťou do seba ochudobňuje predovšetkým heuristicky a metodicky, keďže pramenná základňa a mnohé originálne prístupy zostávajú úplne nepovšimnuté. Maďarská historiografia je jednak početnejšia a súčasne tradične otvorenejšia akýmkoľvek metodickým podnetom. V minulosti si totiž vypestovala istú nezávislosť od marxizmu a na druhej strane schopnosť pružne prijímať podnety zo Západu.

Otvorenosť a dialóg so zahraničím sa v Maďarsku v posledných pätnástich rokoch azda ešte zvýšili. O to zarážajúcejšie preto pôsobí fakt, že bez akéhokoľvek záujmu slovenskej odbornej verejnosti vyšli pozoruhodné historicko-geografické a ekonomicko-sociálne porovnávacie analýzy miest a regiónov predmarcového obdobia i desaťročí dualizmu,⁷ mlčaním sa obišli výročia Istvána Széchenyiho a Ferenc Deáka (a premárnila sa tým výborná príležitosť na zásadné zaujatie stanoviska k obom osobnostiam). Uvedené a ďalšie výročia (napr. k národnostnému zákonu) priniesli množstvo literatúry aj k národnostnej otázke z pera autorov, ktorí sa programovo zaoberajú touto témou.⁸ Úplne mimo záujmu a reakcií slovenských historikov zostali metodicky novátorské práce, v ktorých sa prezentujú na tradičnom i novom materiáli celkom nové metódy a rozmanité metodologické diskurzy.⁹ Predpokladám takmer s istotou, že zásadné práce o pro-

-
- 7 BELUSZKY, Pál. Magyarország városhálózata 1900-ben. In TÓTH, József (ed). *Tér – idő – társadalom*. Huszonegy tanulmány Enyedy Györgynek. Pécs : MTA Regionális Kutatások Központja, 1990, s. 92-133; BELUSZKY, Pál. A polgárosodás törékeny váza – városhálózatunk a századfordulón. I. (Városhierarchia – vázlat, tényképekkel). In *Tér és társadalom*, 1990, roč. 4, č. 3-4, s. 13-56; CZOCH, Gábor - SZABÓ [SONKOLY], Gábor - ZSINKA, László. Magyarország városodása a 18. században. In *Sic itur ad astra*, Budapest 1991, roč. 1, s. 42-74; CZOCH, Gábor - SZABÓ [SONKOLY], Gábor - ZSINKA, László. Változások a magyar város- és településrendszerben 1784 és 1910 között. In *Aetas*, Szeged 1993, č. 4, s. 113-133; SONKOLY, Gábor. *Erdély városai a XVIII-XIX. században*. Budapest : L'Harmattan, 2001; BELUSZKY, Pál. *The Spatial Differences of Modernisation in Hungary at the Beginning of the 20th Century*. Pécs : Centre for Regional Studies, 2002; BÁCSKAI, Vera. *Városok Magyarországon az iparosodás előtt*. Budapest : Osiris, 2002; PÁL, Judit. *Városfejlődés a Székelyföldön 1750 – 1914*. Csíkszereda : Pro-Print, 2003 (najmä teoretické časti); BELUSZKY, Pál – GYÖRI, Róbert. „A város a ház, a nyugtalanság, a munka és a fejlődés” - Magyarország városhálózata a 20. század elején. In *Korall*, Budapest 2003, č. 11-12, s. 199-238; BELUSZKY, Pál – GYÖRI, Róbert. *Magyar városhálózat a 20. század elején*. Budapest; Pécs : Dialog Campus, 2005; BELUSZKY, Pál. Az (egykori) szabad királyi városok a dualizmus kori városhálózatban. In *Urbs*. Magyar várostörténeti évkönyv, Budapest 2006, roč. 1, s. 269-288. Z hľadiska poľnohospodárstva a regionálnej komparácie je kľúčovou prácou NAGY, Mariann. *A magyar mezőgazdaság regionális szerkezete a 20. század elején*. Budapest : Gondolat, 2003.
- 8 Napr. SPIRA, György. Széchenyi István és a nemzetiségi kérdés. In *Regio*, Budapest 1992, roč. 3, č. 1, s. 100-119; KATUS, László. Egy kisebbségi törvény születése. Az 1868. évi nemzetiségi törvény évfordulójára. In *Regio*, Budapest 1993, roč. 4, č. 4, s. 99-128; KATUS, László. Deák Ferenc és a nemzetiségi kérdés. In *Kisebbségkutatás*, Budapest 2003, roč. 12, č. 3, s. 536-546. K tomu aj FERGELY, András. The Hungarian Nationalities Act of 1849. In ROMSICS, Ignac - KIRALY, Bela K. (ed.). *Geopolitics in the Danube Region*. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848 – 1998. Budapest : CEU Press, 1999, s. 41-60; KATUS, László. József Eötvös and Ferenc Deák: Laws on Nationalities. In Tamže, s. 133-160; CSUCSUJA, István. Lajos Mocsáry's Political Theory of National Minorities. In Tamže, s. 161-176; KATUS, László. Nemzetiségi kérdés, nemzetiségi politika 1848 – 1849-ben. In *Kisebbségkutatás*, Budapest 2002, roč. 11, č. 1.
- 9 Najnovšie napr. KÖVÉR, György. *A felhalmozás íve*. Társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányok. Budapest : Új mandátum, 2002; GYÁNI, Gábor. *Történezdiskurzusok*. Budapest : L'Harmattan, 2002; BÓDY, Zsombor - Ö. KOVÁCS, József (ed.). *Bevezetés a társadalom-történetbe*. Hagymányok, irányzatok, módszerek. Budapest : Osiris, 2003.

cesoch národnej stereotypizácie z pera Andrása Váriho,¹⁰ diela a polemiky o tradične kľúčových témach slovenských historikov – o nacionalizme, národnostnej problematike a národnostnej asimilácii – Istvána Schletta,¹¹ Ildikó Nagy,¹² Katalin Kéry,¹³ Viktora Karádyho,¹⁴ Gábora Gyániho,¹⁵ Évy Kovács¹⁶ a ďalších¹⁷ (s malou výnimkou už spomína-

-
- 10 VÁRI, András. Etnikai sztereotípiák a Habsburg Birodalomban a 19. század elején. Szövegek és szerzők. In *Tabula*, Budapest 2000, roč. 3, č. 1, s. 48-76; VÁRI, András. A ma és a XIX. század gazdasági megújulási programjai és etnikai sztereotípiái. In *Új holnap*, 1998, roč. 18, s. 138-160; VÁRI, András. The functions of ethnic stereotypes in Austria and Hungary in the early nineteenth century. In WINGFIELD, Nancy M. (ed.). *Creating the Other: Ethnic Conflict and Nationalism in the Habsburg Central Europe*. New York - Oxford : Berghahn Books, 2003, s. 39-55.
- 11 SCHLETT, István (ed.). *A nemzetiségi törvényjavaslat országgyűlési vitája 1868*. Budapest : Kortárs, 2002.
- 12 NAGY, Ildikó. Rákosi Jenő és a harmincmillió magyar impérium. In NAGY, Mariann (ed.). *Híd a századok felett*. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Pécs : University Press, 1997, s. 295-308.
- 13 KÉRY, Katalin. Az 1879 : XVIII. törvénycikktől a „Lex Apponyi“-ig (Adalékok a kötelező magyar nyelvoktatás történetéhez). In NAGY, Mariann (ed.). *Híd a századok felett*. Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Pécs : University Press, 1997, s. 269-280.
- 14 KARÁDY, Viktor. Assimilation and Schooling: National and Denominational Minorities in the Universities of Budapest around 1900. In RÁNKI, György (ed.). *Hungary and European Civilization*. Budapest 1989, s. 285-319; KARÁDY, Viktor. Egyenlőtlen elmagyarosodás, avagy hogyan vált Magyarországot magyar nyelvű országgá? In *Századvég*, Budapest 1990, roč. 2, s. 5-37; KARÁDY, Viktor. *Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció*. Tanulmányok. Budapest : Cserépfalvi, 1997; KARÁDY, Viktor. *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867 – 1945)*. Budapest : Replica, 1997; KARÁDY, Viktor. Kényszerhelyzet vagy stratégikus asszimiláció? Névmagyarosítások a dualizmus korában. In GYÁNI, Gábor - PAJKOSSY, Gábor (ed.). *A pesti polgár*. Tanulmányok Vörös Károly emlékére. Debrecen : Csokonai, 1999, s. 159-170; KARÁDY, Viktor - KOZMA, István: *Név és nemzet*. Budapest : Osiris, 2002; Karády, Viktor. Szekularizáció, szegregáció, asszimiláció. Felekezetek a magyar elemi iskolai piacon (1867 – 1946). In *Világosság*, Budapest 2002, č. 8-9, s. 61-83.
- 15 GYÁNI, Gábor. Pojem asimilácie v moderných maďarských sociálnych dejinách. In KOVÁČ, Dušan (ed.). *História a politika*. III. bratislavské sympóziium konané 12. – 15. novembra 1992. Bratislava : Česko-slovenský výbor Európskej kultúrnej nadácie, 1993, s. 81-86 (vyšlo aj v angličtine); GYÁNI, G.: Asszimiláció és akkulturáció a századfordulós Budapesten. In *Regio*, Budapest 1995, roč. 6, č. 1-2, s. 101-113; GYÁNI, Gábor. Etnikai kisebbségek a városban. In *Regio*, Budapest 1995, roč. 6, č. 1-2, s. 224-227; GYÁNI, Gábor. Az asszimiláció fogalma a magyar társadalomtörténetben. In TENŽE: *Történelemszinkurzusok*. Budapest : L'Harmattan, 2002, s. 119-133. GYÁNI, Gábor. Kulturális modernizmus és identitásválság a századelő Budapestjén. In HORVÁTH, Zsolt - KISS, Bori - SÁNDOR, Tibor (ed.). *A város könyvtárnoka*. Konferencia Szabó Ervin születésének 125. évfordulója alkalmából, 2002. október 10. Budapest : FSZEK 2003, s. 59-73. Pozoruhodný rozmer mala polemika Gyáni – Karády (a ďalších) o asimilačných procesoch a metodických otázkach, ktoré s nimi súvisia, na stránkach časopisov *BUKSZ* (1997 – 1998) a *Korall* (2002).
- 16 Keďže Éva Kovács sa do značnej miery venuje teritóriu dnešného Slovenska, výber z jej prác je v poznámke č. 25.
- 17 Napr. HEISZLER, Vilmos. Soknyelvű ország multikulturális központja. Németek és szlovákok a reformkori Pest-Budán. In *Budapesti Negyed*, 1994, s. 5-22; KONTLER, László (ed.). *Pride and prejudice: national stereotypes in 19th and 20th century: Europe East to West*. Budapest : CEU 1995; KISS, Endre - KISS, Csaba Gy. - STAGL, Justin (ed.). *Nation und Nationalismus in wissenschaftlichen Standardwerken Österreich-Ungarns, ca. 1867 – 1918*. Wien; Köln; Weimar : Bohlau, 1997; LIMPÁR, Péter. A többnemzetiségű fegyveres erők problematikája a magyar politikai és közgondolkodásban a 19. század második felében. Vita a magyar nemzeti hadseregről 1867/68-ban. In EGRY, Gábor - FEITL, István (ed.). *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században*. Budapest : Napvilág, 2005, s. 276-295.

ného Lászlóa Szarku) sú medzi slovenskými historikmi úplne neznáme. Minimálne ich recenzovanosť a citovanosť je nulová.

Maďarskí historici – využívajúc „uvolnený priestor“ a predovšetkým podstatne bohatšie mestské archívy na Slovensku – bežne spracúvajú aj vyslovene tzv. slovenské témy. Výsledkom je, že Gábor Czoch sa venuje východnému Slovensku a Košiciam pred revolúciou,¹⁸ Árpád Tóth Bratislave v prvej polovici 19. storočia,¹⁹ Béla Pálmány uhorškému snemu v Bratislave ako inštitúcii, jej fungovaniu a aktérom,²⁰ Ambrus Miskolczy pestrým témam k národnostnej otázke predmarcového obdobia,²¹ Zsolt Vesztróczy slovenskému národnému hnutiu v predmarcovom období a v revolúcii, v období dualizmu spolku FEMKE,²² László Kiss a Károly Vígh slovenskému národnoemancipačné-

-
- 18 CZOCH, Gábor. Kassa polgársága a 19. század első felében. In *Limes*, Tatabánya 1998, č. 2-3, s. 55-86; CZOCH, Gábor. A reformkori közigazgatás az éhínséggel szemben (1845 – 47). In BÓDY, Zsombor - MÁTAY, Mónika - TÓTH, Árpád (ed.). *A mesterség iskolája*. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára. Budapest : Osiris, 2000, s. 371-389; CZOCH, Gábor. A kassai polgárság származási és foglalkozási összetétele a Liber Neocivium alapján (1781 – 1848). In HORVÁTH, Zsolt - LUGOSI, András - SOHAJDA, Ferenc (ed.). *Léptékváltó társadalomtörténet*. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére. Budapest : Osiris, 2003, s. 145-156; CZOCH, Gábor. A városi polgárság nemzeti hovatartozásának kérdése Magyarországon a 19. század közepén. In FEDINEC, Csilla (ed.). *Nemzet a társadalomban*. Budapest : Teleki László Alapítvány, 2004, s. 49-65; CZOCH, Gábor. Bratislava a „mestská otázka” v prvej polovici 19. storočia. In CZOCH, Gábor - KOCSIS, Aranka - TÓTH, Árpád. *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 305-323.
- 19 TÓTH, Árpád. A megőrzött presztízs. Pozsony rendi polgársága a XIX. század első felében. In BÓDY, Zsombor - MÁTAY, Mónika - TÓTH, Árpád (ed.). *A mesterség iskolája*. Tanulmányok Bácskai Vera 70. születésnapjára. Budapest : Osiris, 2000, s. 151-175; TÓTH, Árpád. A középiskoláztatás stratégiái. A pozsonyi középiskolák társadalomtörténete a XIX. század első felében. In *Korall*, Budapest 2001, č. 3-4, s. 70-103; TÓTH, Árpád. A pozsonyi német evangélikus egyházközösségben 1780 – 1848 között vezetett házassági anyakönyvek vizsgálatának első eredményei. In *Sic itur ad astra*, Budapest 2004, roč. 16, č. 3, s. 29-60; TÓTH, Árpád. „A polgárok józanabb része...” Pozsony evangélikus választott polgárai, 1800 – 1848 (Archontológia és propozográfia). In *Fons*, Budapest 2004, roč. 11, č. 2, s. 235-276; TÓTH, Árpád. Iskoláztatás a reformkori Pozsonyban. Az egykori főváros felsőbb iskolái mint a városiak társadalmi stratégiáinak eszközei. In FEITL, István - SIPOS, András (ed.). *Iskolák, diákok, oktatáspolitiká a 19. – 20. században*. Budapest : Napvilág, 2004, s. 9-23; TÓTH, Árpád. A polgárfelvételi stratégiák és a polgári cím vonzereje Pozsonyban a 19. század első felében. In *Urbis*. Magyar várostörténeti évkönyv, Budapest 2006, roč. 1, s. 241-268; TÓTH, Árpád. Spoločenské stratégie v kruhu obyvateľov Bratislavy (1783 – 1848). In CZOCH, Gábor - KOCSIS, Aranka - TÓTH, Árpád (ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 283-304.
- 20 PÁLMÁNY, Béla. Prešporskí poslanci reformného obdobia. In CZOCH, Gábor - KOCSIS, Aranka - TÓTH, Árpád (ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 348-371.
- 21 MISKOLCZY, Ambrus. „... a zem sa nám pod nohami otvorila“. Židovský pogrom v Bratislave 23. – 24. apríla 1848. In CZOCH, Gábor - KOCSIS, Aranka - TÓTH, Árpád (ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 372-410.
- 22 VESZTRÓCZY, Zsolt. Petíciók és kudarcok. A szlovák nemzeti mozgalom és a középfokú oktatás kérdése az 1840-es években. In *Sic itur ad astra*, Budapest 2003, roč. 15, č. 1, s. 95-126; VESZTRÓCZY, Zsolt. A polgári és nemzeti átalakulás kérdései Ludevít Stúr publicisztikájában (1845 – 1848). In *Pro Minaritate*, Budapest 2005/Tél, s. 16-31; VESTRÓCZY, Zsolt. Kísérletek a szlovák felsőfokú oktatás megteremtésére (1848 – 1918). In *Kút*, 2005, č. 2, s. 67-83; VESTRÓCZY, Zsolt. Bratislava ako centrum slovenského politického života v prvej polovici 19. storočia. Pokusy vybudovať sieť slovenských národných inštitúcií v 40. rokoch 19. storočia. In CZOCH, Gábor - KOCSIS, Aranka - TÓTH, Árpád (ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy*. Bratislava : Kalligram, 2006, s. 324-347.

mu pohybu v štyridsiatych rokoch 19. storočia,²³ Róbert Hermann priebehu revolúcie 1848/1849, a to aj na Slovensku,²⁴ Éva Kovács židovskému etniku v Košiciach a situácii na slovensko-maďarskom pomedzí²⁵ a pod. Iní autori sa dostávajú k slovenskej problematike sprostredkovane v rámci výskumu celoštátnych otázok: Ágnes Deák sa venuje reformnému obdobiu a neoabsolutizmu, pričom národnostná otázka patrí k jej kľúčovým v období 1848 – 1860,²⁶ Attila Schönbaum a József Pap píšu o národnostných

- 23 Napr. VÍGH, Károly (ed.). *Fejezetek Losonc történetéből*. Bratislava : Kalligram, 2000; KISS, László: A „szlovák triumvirátus“ a szlovák-magyar együttéléstről az 1840-es években. A magyar és a szlovák nemzet-felfogás az 1840-es évek elején. In EGRY, Gábor - FEITL, István (ed.). *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században*. Budapest : Napvilág, 2005, s. 184-213; KISS, László. Magyarellen szlovák fegyveres megmozdulások 1848 – 1849-ben. In *Aetas*, Budapest 2006, roč. 21, č. 2-3, s. 132-153.
- 24 HERRMANN, Róbert. Kormánybiztosok Görgei táborában (Luzsénszky Pál és Ragály Ferdinánd kormánybiztosi tevékenysége 1849. január 31. – március 1.). I. – II. In *Folia Historica*, roč. 15 a 16, Budapest 1990 a 1991, s. 25-53 a s. 93-124; HERMANN, Róbert. „A tábornok úr kézipéztára“. In *Aetas*, Szeged 1997/1, s. 97-123; HERMANN, Róbert. A kormánybiztosi rendszer 1848 – 1849-ben. In *Történelmi tanulmányok* (Studia Miskolcincensia 3.), Miskolc 1999, s. 181-193; HERMANN, Róbert. Felső-magyarországi polgárok az 1848 – 1849. évi szabadságharcban. In DANGL, Vojtech – VARGA, János J. (ed.). *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918. Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig*. Bratislava : VHÚ; MO SR, 2002, s. 205-221. K tomu aj ZAKAR, Péter. Egy szlovák származású 1848/49-es mártír: Rázga Pál. In FISCHER, Ferenc - MAJOROS, István - VONYÓ, József (ed.). *A Kárpát-medence vonzásában*. Tanulmányok Polányi Imre emlékére. Pécs : University Press, 2001, s. 577-586.
- 25 KOVÁCS, Éva. Disszimiláció, zsidó azonosságtudat, regionális identitás Szlovákiában (1920 – 1938). In *Regio*, Budapest 1991, roč. 2, č. 2, s. 67-73; KOVÁCS, Éva. A kassai zsidóság identitása a két világháború között – Módszertani problémák egy a 20. századi zsidó identitást kutató társadalomtörténeti vizsgálatban. In *Közép-Európa Intézet Évkönyve*, Budapest 1993; KOVÁCS, Éva. Identitát oder Loyalitát. Die Juden von Košice (Kaschau, Kassa) von der Ziehung der tschechoslowakisch-ungarischen Grenze bis zum Ersten Wiener Schiedsspruch. In HASLINGER, Peter (ed.). *Grenze im Kopf*. Beiträge zur Geschichte der Grenze in Ostmitteleuropa. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1999, s. 103-114; KOVÁCS, Éva. „A házassági piac“ alakulása Komáromban (1900 – 1940). Az etnikumok közötti kulturális csere „mérésének“ lehetőségei. In HORVÁTH, Zsolt - LUGOSI, András - SOHAJDA, Ferenc (ed.). *Léptékváltó társadalomtörténet*. Tanulmányok a 60 éves Benda Gyula tiszteletére. Budapest : Osiris, 2003, s. 366-394; KOVÁCS, Éva. *Felemás asszimiláció. A kassai zsidóság a két világháború között (1918–1938)*. Somorja; Dunaszerdahely : Fórum Kisebbségkutató Intézet; Lilium Aurum, 2004.
- 26 DEÁK, Ágnes. A magyar nemzet jövője cultura kérdése (Eötvös József nemzetiségpolitikai koncepciója 1850 – 1868). In *Aetas*, Szeged 1990, č. 1-2, s. 7-28; DEÁK, Ágnes. Társadalmi ellenállási stratégiák Magyarországon az absolutista kormányzat ellen 1851 – 1852-ben. In *Aetas*, Budapest 1995, č. 4, s. 27-59; DEÁK, Ágnes. A Habsburg Birodalom a nacionalizmus kihívásai között. Tervek és koncepciók a birodalom újjáalakítására (1848 – 1849). In *Aetas*, Budapest 1997, č. 4, s. 5-44; DEÁK, Ágnes. Miklós Wesselényi on the Future of the Habsburg Empire and Hungary. In: ROMSICS, Ignac - KIRALY, Bela K. (ed.). *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848 – 1998*. Budapest : CEU Press, 1999, s. 21-40; DEÁK, Ágnes. „Nemzeti egyenjogúsítás“ 1849 – 1860. Budapest : Osiris, 2000; DEÁK, Ágnes. Egyházpolitika és nemzetiségpolitika összefonódása az 1850-es években Magyarországon. In SARNYAI, Csaba Máté (ed.). *Állam és egyház a polgári átalakulás korában Magyarországon 1848 – 1918*. Budapest : METEM, 2001, s. 89-100; DEÁK, Ágnes. A besúgók és a közvélemény az 1860-as években. In *Századvég*. Új folyam, Budapest 2006, č. 39, s. 3-28; DEÁK, Ágnes. Államrendőrség és besúgóhálózat Magyarországon egy rendszerváltás fordulatos hónapjaiban (1860-1861). In *Századvég*, 2006, roč. 140, č. 6, s. 1551-1573. K slovenskej otázke v 60. rokoch 19. storočia VARSÁNYI, Péter I. A szlovák kérdés a helyreállítandó magyar alkotmányosság idején (1860-1861). In MÓZER, Ibolya (ed.). *A szabadság tüze még ég... 1848 vonzásában Nyugat-Magyarországon*. Szombathely : Berzsényi D. Főiskola Történelem Tanszék, 1999, s. 49-85.

poslancoch,²⁷ Dorottya Lipták sa zaoberá vydavateľmi a začiatkom tlače v monarchii a v rámci nej v Čechách a v Uhorsku (i na teritóriu Slovenska),²⁸ Ivan Halász, László Szarka a László Katus (jeden z najväčších odborníkov na národnostnú otázku) sa venujú budapeštianskym slovenským elitám,²⁹ Zoltán Gál finančným inštitúciám,³⁰ Judit Pál v rámci výskumu sedmohradských dejín obdobia dualizmu grófovi Emanuelovi Péchy- mu pochádzajúcemu z Abova,³¹ viacerí autori sa zaoberajú študentstvom z celého Uhorska študujúcim mimo Uhorska,³² mladý József Demmel – ešte len poslucháč na ELTE

-
- 27 SCHÖNBAUM, Attila. Pária elit? Nemzetiségi képviselők a Magyar Országgyűlésben (1900 – 1918). In ILONSZKI, Gabriela (ed.). *Képviselek Magyarországon I.* Budapest : Új mandátum, 2005, s. 75-104; PAP, József. A nemzetiségi képviselők és a koalíció kapcsolata az 1905 – 1906-os alkotmányos válság időszakában. In EGRY, Gábor - FEITL, István (ed.). *A Kárpát-medence népeinek együttélése a 19-20. században.* Budapest : Napvilág, 2005, s. 296-329.
- 28 LIPTÁK, Dorottya. *Újságok és újságolvasók Ferenc József korában. Bécs – Budapest – Prága.* Budapest : L'Harmattan, 2002. K tomu aj MARINELLI-KÖNIG, Gertraud. *Oberungarn (Slowakei) in den Wiener Zeitschriften und Almanachen des Vormärz (1805-1848).* Blicke auf eine Kulturlandschaft der Vormoderne. Wien : Verlag der ÖADW, 2004; PAVERCSIK, Ilona. *A kassai könyvek útja a nyomdatól az olvasóig.* Budapest 1992, a RÓZSA, Mária. Bratislava v miestnej nemeckej tlači (1850 – 1920). In CZOCH, Gábor - KOCSIS, Aranka - TÓTH, Árpád (ed.). *Kapitoly z dejín Bratislavy.* Bratislava : Kalligram, 2006, s. 429-445.
- 29 SZARKA, László. A budapesti szlovákság asszimilációja. In DEMETER ZAYZON, Mária (ed.): *Másság – azonosság.* I. Budapest : Budapest Köbányai Önkormányzat, 1994, s. 124-129; HALÁSZ, Ivan. Možnosti kariéry pre Slovákov v Budapešti počas dualizmu. In HRIVNÁK, Michal (ed.). *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov – A budapesti szlovákok kulturális öröksége.* Budapest 1998, s. 7-28 (v tomto zborníku sa nachádzajú na tému Slovákov v metropole Uhorska aj štúdie Istvána Käfera, Csabu Gy. Kissa, Lászlóa Szarka a Anny Kováčovej); HALÁSZ, Ivan. Ján Nepomuk Bobula. In KOVÁCS, Anna – SZABÓ, Orsolya (ed.). *Szlovák életpályák a dualizmus kori Budapestén – Slovenské životné dráhy v Budapešti v období dualizmu.* Budapest : MTA Etnikai-nemzeti kisebbségkutató intézet; Józsefvárosi szlovák kisebbségi önkormányzat, 2003, s. 57-67; HALÁSZ, Ivan. *Cirkev, národ, štát.* Daniel Bachát a jeho budapeštianske roky (1873 – 1906). Esztergom; Piliscsaba : Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2003. K tomu KATUS, László. Szlovák politikai és társadalmi élet Budapestén a dualizmus korában. In GYÁNI, Gábor - PAJKOSSY, Gábor (ed.). *A pesti polgár.* Tanulmányok Vörös Károly emlékére. Debrecen : Csokonai, 1999, s. 137-151.
- 30 GÁL, Zoltán. A felvidéki városainak pénzügyi funkciói a századfordulón. In FRISNYÁK, Sándor (ed.). *A Felvidék történeti földrajza.* Nyíregyháza : MTA Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Tudományos Testülete a Bessenyei Gy. Tanárképző, 1998, s. 455-474.
- 31 PÁL, Judit. Az erdélyi kormánybiztos kinevezése 1867-ben. In PÁL-ANTAL, Sándor - SIPOS, Gábor - W. KOVÁCS, András - WOLF, Rudolf (ed.). *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2003, s. 417-432; HOLEC, Roman - PÁL, Judit. Emanuel Péchy ako župan Abova a Košic (1860 – 1867). In *Historica Carpatica*, roč. 35/2004, Košice 2005, s. 55-72; PÁL, Judit. Kiegészítés és unió. In PÁL, Judit - SIPOS, Gábor (ed.). *Emlékkönyv Csetri Elek születésének nyolcvanadik évfordulójára.* Kolozsvár : Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2004, s. 344–355; HOLEC, Roman - PÁL, Judit. *Aristokrat v službách štátu. Gróf Emanuel Péchy.* Bratislava : Kalligram, 2006.
- 32 SZÖGI, László. *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemén. I. 1790 – 1850.* Budapest : ELTE Levéltára, 1994; KISS, József Mihály. *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1715 – 1789.* Budapest : ELTE Levéltára, 2000; SZÖGI, László. *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken és főiskolákon 1789 – 1919.* Budapest : ELTE Levéltára, 2000; SZÖGI, László. *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789 – 1919.* Budapest : ELTE Levéltára, 2001; MÉ-SZÁROS, Andor. *Magyarországi diákok a prágai egyetemeken 1850 – 1918.* Budapest : ELTE Levéltára, 2001; KISS, József Mihály - SZÖGI, László. *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolán 1849 – 1867.* Budapest : ELTE Levéltára, 2003; PATYI, Gábor. *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolán 1890 – 1918.* Budapest : ELTE Levéltára 2004. Sem patri aj SZÖGI, László. *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumai egyetemeken és akadémiákon, 1528 – 1788.* Budapest : ELTE Levéltára, 2003.

– sa prezentoval niekoľkými pozoruhodnými štúdiami z obdobia revolúcie i dualizmu³³ a tak by sa dalo pokračovať. Raz maďarskí kolegovia napíšu knihy o Tatríne, Matici, memorandách, Hlinkovi, Štúrovi...

Apropo Štúr: 150 rokov od jeho smrti sme prešli absolútnym mlčaním. Ešteže Zdenka Sojková v Prahe vydala reedíciu svojich starších prác v štyroch sympatických knižkách.³⁴ V Moskve vyšiel zaujímavý zborník k 175. výročiu narodenia L. Štúra s početnými príspevkami ruských hungaristov a slovakistov.³⁵ Nabudúce to budú Maďari. Ako je možné, že doteraz nemáme monografiu o tejto z rôznych ankiet údajne jednej z najväčších postáv našich dejín? Ako je možné, že po Rapantovej, vlastne nečitateľnej práci, nemáme spracovanú revolúciu, od ktorej hrdo odvíjame svoje štátoprávne tradície?

Príčiny sú naporúdzi. Akútne a doslova celoslovensky nám chýbajú odborne pripravené kádre (vrátane zvládnutia maďarčiny, nemčiny a pomaly už aj tu čoraz nevyhnutnejšej angličtiny) pre prvú polovicu 19. storočia. Chceli sme svojho času novým pohľadom na revolúciu prekonať Daniela Rapanta, ale my sme nedospeli ani k dôkladnému poznaniu stavu, ktorý predchádzal revolúcii. Spracovanie štúrovskej generácie a jej aktivít je len marginálnou témou z hľadiska zachytenia a pochopenia celoštátnych a uhorských procesov. Revolúciu nikdy nezvládneme a nepochopíme, ak pred nami zostanú uzavreté ideové, politické a sociálne pnutia od osvietenstva až do reformného obdobia. Navyše s kvantom novej po maďarsky písanej odbornej literatúry sa musí vyrovnávať každý, kto by chcel pokračovať v Rapantových šľapajach. Z tohto hľadiska je, žiaľ, úplne logické, hoci nie ospravedliteľné, naše mlčanie okolo Štúrovho výročia a revolúcie.

Stav výskumu o prvej polovici 19. storočia je viac ako kritický a pohár tu je vyslovene poloprázdny, ak nie úplne bez obsahu. Ak v súvislosti s historiografiou po roku 1848 spomenieme aj výsledky a nábehy na pozitívny vývoj, tu sa naozaj s výnimkou niektorých parciálnych otázok a biografii nemáme veľmi čím pochváliť. Mechanizmy fungovania stoličných štruktúr, vedenia jednotlivých miest, sedrií, súdnej tabule, administrátorského systému, bratislavský snem a ideový kvas, ktorým vtedy krajina na prahu nového veku žila, nepoznáme alebo poznáme veľmi jednostranne. Hoci územie horného Uhorska prežívalo z celoštátneho hľadiska posledné obdobie svojho vrcholu a Bratislava ešte rezonovala ako centrum politického diania, slovenskí historici tohto obdobia (vrátane doktorandov) – a je ich ako šafranu – sa stále zaoberajú národnoobrodenskými akti-

33 DEMMEL, József. Egy irodalmi vállalkozás története: A Losonczy Phönix. A szabadságharc utáni Magyarorszag irodalom- és társadalomtörténeti vonatkozásai a Losonczy Phönix című almanach tükrében. In *Sic itur ad astra*, Budapest 2003, roč. 15, č. 1, s. 55-72; DEMMEL, József. Az elfelejtett sortűz. Társadalom- és technikatörténeti gondolatok az 1907. évi csernovai események kapcsán. In *Első század*, Budapest 2006, roč. 5, č. 1, s. 125-148; DEMMEL, József. Egy trencsényi választás története. A pánszlávizmus vádja és a valóság. In *Aetas*, Budapest 2006, roč. 21, č. 2-3, s. 109-131; DEMMEL, József. Haza és szülőföld antagonizmusa. Milan Rastislav Štefánik nemzeti – társadalmi háttere. In *A múlt feltárása előttelekt nélkül*. Budapest: ELTE BTK, 2006, s. 9-26; DEMMEL, József. „Virágzó” nemzetiségi béke Magyaróriában. A magyar-szlovák viszony sokszínűsége a dualizmus középső szakaszában a Trencsény Vármegyei Természettudományi Egyesület vizsgálatainak tükrében. In *Sic itur ad astra*, Budapest 2006, roč. 18, č. 1-2, s. 183-208.

34 SOJKOVÁ, Zdenka. *Slovenské jaro*. Praha: Slovensko-český klub, 2003; SOJKOVÁ, Zdenka. *Knižka o životě Ludovíta Štúra*. Praha: Slovensko-český klub, 2005; SOJKOVÁ, Zdenka. *Téma Štúr – problémy a návraty*. Praha: Slovensko-český klub, 2006; SOJKOVÁ, Zdenka. *Obrysy politické publicistiky Ludovíta Štúra z let 1836 – 47*. Praha: Slovensko-český klub, 2006.

35 *Ljudovit Štur i ego vremena. K 175-letiju so dnja roždenija*. Moskva 1992.

vitami, fungovaním lýceí, slovenským politickým programom, pričom uhorský kontext, v ktorom sa vtedajšie elity a spoločnosť prirodzene pohybovali a z ktorého Slováci ešte neboli vytlačení, zostáva takmer neznámy. Rozsah a úroveň textu akademickej syntézy, ktorý je venovaný uhorským súvislostiam, je viac ako výrečný.

Najväčší posun v porovnaní s uvedenou syntézou a skutočnú medzinárodnú úroveň dosiahla v cirkevných dejinách, dejinách školstva, spoločnosti a ideí z úplného začiatku „dlhého“ 19. storočia v Uhorsku Eva Kowalská. Nepochybne aj preto, lebo problémy videla programovo v stredoeurópskom rámci a uplatnila najnovšiu terminológiu a metódu.³⁶ Po Antonovi Špieszovi a Júliusovi Albertym je na druhej strane úplne zanedbaný sociálno-ekonomický vývoj; problém manufaktúr, protoindustrializácie a poddanstva zostáva neriešený a skôr pod stolom ako na stole. Uvedená skutočnosť vyniká o to viac, že v zahraničí sú autori, ktorí práve desaťročiam pred revolúciou pripisujú z hľadiska modernizačného *take off* rozhodujúcu úlohu. Napríklad John Komlos pripisuje ako industrializačnému impulzu v Uhorsku oveľa väčší význam kapitálovým tokom z Rakúska ako dôsledkom revolúcie 1848/1849 a za základný predpoklad rozvoja uhorského poľnohospodárstva považuje rastúci dopyt po obilí, najmä zo strany Rakúska po roku 1828.³⁷

Dovoľujem si tvrdiť, že odkedy bola napísaná akademická syntéza, neštudoval zo Slovenska (s výnimkou Evy Kowalskej) nikto materiály Miestodržiteľskej rady, Uhorskej dvorskej kancelárie, komory a ďalších orgánov. Rokovania stavovského snemu, ale i občianskeho parlamentu sa rekonštruujú (s výnimkou Vojtecha Dangla a jeho výskumov vzťahu armády a spoločnosti) výlučne na základe dobovej tlače, aj to ešte len slovenskej.

Kým sa dostaneme k otázkam vlastného výskumu a jeho deficitov, pristavme sa pri niektorých problémoch, ktoré zaťažujú náš výklad dlhého 19. storočia na Slovensku.

Popri úplne zbytočne vyprodukovaných problémoch okolo transkripcie neslovenských osobných historických mien a priezvisk považujem za otvorenú otázku skutočnosť, že pre obdobie 19. storočia sa v slovenskej odbornej literatúre veľmi často používa pojem „Slovensko“. Bez presného vymedzenia túto prax nepovažujeme pre pomery 19. storočia v žiadnej serióznej historickej práci za korektnú.³⁸ Slovensko, ako ho dnes poznáme, bolo totiž v rôznych fázach historického vývoja (pred rokom 1918 a po ňom) rôzne vymedzované. Termíny *Felvidék*, *Oberungarn* alebo *Nordungarn*, *Horniaky* alebo *Slovensko* označovali pôvodne severné, zväčša Slováckmi obývané hornaté teritórium. Po roku 1918 sa ním však označovalo celé Československu pripadnuté územie Uhorska vrátane prevažne etnicky maďarského juhu, ktorý bol pred prvou svetovou vojnou organickou časťou Maďarmi osídleného jadra Uhorského kráľovstva. Mechanické prenášanie súčasného územia Slovenska do podmienok 19. storočia je historicky sporné,

36 Napr. KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelicé a. v. spoločenstvo v 18. storočí*. Bratislava : Veda, 2001.

37 Podrobne KOMLOS, John. *The Habsburg Monarchy as a Customs Union*. Princeton : Princeton University Press, 1983, neskôr vyšlo aj po nemecky a maďarsky.

38 „Práve historici najlepšie vedía, že pojmy aj termíny v priebehu historického vývoja menili svoj význam aj náplň a neraz býval aj teritoriálny rozdiel v ich chápaní a aplikovaní... Historik by mal striktné rozlišovať aktuálny politický a historický význam používaných terminov.“ (MARSINA, Richard. O istých črtách terajšieho stavu slovenskej historiografie. In *HČ*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 10).

a preto vyžaduje adekvátne vysvetlenie o to viac, že tento región netvoril samostatnú administratívno-správnu jednotku a z ekonomického hľadiska neexistovala ani slovenská ekonomika, ani slovenský národný trh. Ako integrálna súčasť štátu musí byť vždy takto aj chápaná. Opačným prípadom je napr. Sedmohradsko, ktoré sa dá minimálne oveľa jednoduchšie definovať a má svoju jednoznačnú územnú identitu, hoci už po stáročia netvorí vlastný štátny útvar a vlastná ekonomika ani trh neexistujú.

Ak dejiny Maďarska alebo Uhorska (v maďarčine označované jedným názvom *Magyarország története*) sledujú nielen Uhorsko (teda predtrianonský štátny útvar), potrianonské Maďarsko, Maďarsko počas vojny po dvoch viedenských arbitrážach, ale i povojnové Maďarsko v duchu dejín štátneho útvaru (hoci rôzneho), dejiny Slovenska by rovnako mali v oveľa väčšej miere sledovať štátne útvary, ktorých bolo Slovensko do konca roka 1992 prirodzenou súčasťou. Problém vzniká, keď sa dejiny toho-ktorého územia vzťahujú aj na obdobie, keď dané územie s jasne vymedzenými hranicami a identitou ešte neexistovalo (dejiny Uhorska/Maďarska pred „zaujatím vlasti“ alebo dejiny Slovenska napr. v 16. alebo 19. storočí). Predstavy o Slovensku a jeho vymedzenie nebolo totožné s dnešnými hranicami, navyše ani dobové predstavy neboli jednotné.³⁹ Jednoduché vymedzenie pojmu „Slovensko“ je preto v každej práci nevyhnutné.

Niektorí autori dokonca otvárajú otázku existencie a oprávnenosti pojmu „slovenská spoločnosť“ v 19. storočí. Podľa T. Pichlera „v zmysle Giddensovej definície neexistovali národné spoločnosti, pretože existovala spoločná politická autorita a v slovenskom prípade národná celoslovenská identita čakala na svoje uskutočnenie. „Slovenstvo“ existovalo v multilokálnych identitách, rozdrobené do viacerých lokálnych identít, ktorých spoločným menovateľom bolo vlastníctvo spoločného materinského jazyka... registroval sa však deficit všeobecne reflektovanej a všeobecne afirmovanej súdržnosti. Išlo o situáciu prechodu od slovensky hovoriacich lokálne určených spoločenstiev na slovenskú spoločnosť“.⁴⁰ Pichler prikladá v tomto smere rozhodujúci význam roku 1918, čo je vlastne aj rok zrodu Slovenska v jeho presne definovaných hraniciach. Pichlerovo problematizovanie pojmu „slovenská spoločnosť“ platí aj pre maďarskú spoločnosť, navyše slovenský „prípád“ mal odlišnú štruktúru a vývoj odlišné parametre, ako to bolo v prípade spoločnosti dominantného národa.

Tradičnému chápaniu národných dejín, ktoré prevláda i v súčasnosti, sa právom môže prisudzovať len regionálny rozmer, keďže národné dejiny v pravom zmysle slova by sa mali stotožňovať s dejinami štátu, ktorého bolo národné územie súčasťou (teda regiónom). Slovenskí historici však zväčša vo vzácnej jednote – vo vzťahu k Viedni, Budapešti alebo k Prahe – rezignujú na celoštátne témy a výskum, a ako keby tu existovali neviditeľné hranice, venujú sa vyslovene témam vzťahujúcim sa k teritóriu (navyše dnešného) Slovenska. Výsledky takéhoto výskumu hrozia vyčleňovaním nevyčleňiteľného, preceňovaním istých záverov a v dôsledku ich inkompatibility nemožnosťou komparácie a následne izoláciou. Je to nebezpečný trend, ktorý akoby si nevedomou, že slovenská problematika často ako samostatná kategória neexistovala a treba ju vždy

39 K východnej hranici napr. ŠVORC, Peter. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 11-108.

40 PICHLER, Tibor. *Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : Veda, 1998, s. 119-120.

vidieť ako súčasť celku. Historici sa tak ochudobňujú o celoštátny kontext a o možnosť vstupovať do diskusií s kolegami z Česka a Maďarska. Živnou pôdou na uvedený trend bolo vnášanie nevedeckých postojov do vedy zo strany tej časti slovenskej politiky a myslenia, ktoré po roku 1918 samoúčelne zdôrazňovali samobytnosť slovenského národa. Podľa Ľubomíra Liptáka „*absenciu štátnych tradícií od desiateho storočia však ani ona (časť politiky – R. H.) nedokázala preklenúť, pretože to by si vyžadovalo prisvojiť si aj príslušný podiel uhorskej štátnej tradície. To však nebolo vtedy možné ani politicky, ani to nedovoľovala úroveň slovenskej historickej vedy*“.⁴¹ V súčasnosti už vedecká časť historiografie – oproti vlastivedno-národnej insitnej spisbe – nemá problém s uhorskou štátnosťou a nevníma jednotlivé stáročia nehistoricky cez prizmu konfrontačnej asimilačnej politiky desaťročí obdobia dualizmu.

Vymedzovať kategoriálne a kategoricky dejiny Slovenska v podmienkach Uhorska je teda nehistorické – ani územie, ani spoločnosť, ani ekonomiku nemožno vyňať bez ahistorických dôsledkov. Stotožnenie národných dejín s celoštátnymi umožňuje potom vnímať dynastie, armádu, inštitúcie a pod. ako súčasť jednotlivých národných dejín a neumožňuje sa „zmocniť“ celoštátnych dejín s jeho inštitúciami a inštitútmi len vládnucim, resp. dominantným národom.

Chápanie medzinárodného kontextu ako rámca pre geopolitické súvislosti, ideový transfer, zahraničnopolitické zakotvenie slovenskej (národnostnej) otázky alebo objekt migračných tendencií kladie národné dejiny do stredoeurópskeho (európskeho) kontextu a vytvára model, ktorý svojho času dával Mikuláš Písch pod názov „Slovensko a Európa“. Hoci ide o metodicky spochybniteľný názov a presnejšie by bolo pomenovanie „Slovenská otázka a Európa“, z hľadiska obsahu potenciálneho textu máme už predpráce vzťahujúce sa napr. na vnímanie medzinárodnej problematiky Slováckmi, a to vo vzťahu k Čechom, Poliakom, Juhoslovanom, Rusku, Bulharsku, Francúzsku, Nemecku a Rumunsku, ktoré umožňujú pomýšľať už aj na syntetický tvar. Druhú stranu mince tvorí, pravda, vnímanie Slovákov (národnostnej otázky v Uhorsku) zahraničím.

Ďalším problémom je stále striktné oddeľovanie vzťahov politických a hospodárskych dejín. Dovoľujem si tvrdiť, že takýto prístup – a to je akútny nedostatok aj pri vysokoškolskej či vedeckej výchove – vedie k problémom v pochopení slovenských dejín v posledných dvoch storočiach. Inštitucionálne vymedzenie hospodárskych dejín by v prípade pretrvávania takéhoto oddeľovania mohlo pôsobiť ešte škodlivejšie, ako je súčasný stav.

Publikovanie prameňov sa dostalo, žiaľ, vyslovene na vedľajšiu koľaj. Matica slovenská úplne rezignovala na vydávanie korešpondencie osobností národných dejín a kultúry, čo bola desaťročia jej priorita, a Slovenská národná knižnica si toto dedičstvo rovnako neosvojila. Výnimkami, ktoré potvrdzujú pravidlo, bolo v posledných pätnástich rokoch napr. vydanie korešpondencie manželov Gregorovcov, R. W. Setona-Watsona a druhý diel listov Jána Francisciho. V tejto situácii len *Historický časopis* a *Slovenské štúdie* plnia v malom meradle a fragmentárne úlohy, ktoré sa kladú na vedecké edície. Podstatne lepšia situácia je pri vydávaní memoárov, čo je síce dôležitá, ale z hľadiska výskumných úloh len periférna problematika.

41 LIPTÁK, Ľubomír. *Storočie dlhšie ako sto rokov*. Bratislava : Kalligram, 1999, s. 260.

Faktom je, že ak sa máme pre „dlhé“ 19. storočie čím pochváliť, bolo to dielom skôr historikov, o ktorých sa zvykne hovoriť, že nepatria k tzv. národnému prúdu. Ten možno nazvať skôr prúdom národno-vlastivedným, lebo na takejto úrovni sa uvedené práce pohybujú. Keby k nemu a k jeho ahistoricky veľmi úzko vymedzenému či skonštruovanému historickému procesu patrili všetci historici na Slovensku, asi by sme sa nedočkali prác o rôznych rovinách nacionalizmu, o formovaní moderného národa v stredo-európskom kontexte, o národných identitách, kolektívnej pamäti, stereotypoch, mýtoch a symboloch.⁴² Určite by sme nedospeli k prácam zo sociálnych a hospodárskych dejín ani k niektorým pokusom o dejiny všedného dňa, ktoré majú priekopnícky charakter.⁴³ Asi by sme sa nedočkali analýz spolkov a meštianskej spoločnosti, jej mentality, stratégie správania a prežívania, ako aj jej premien na príkladoch takých miest ako Lučenec, Levoča, Komárno, Trenčín, Bratislava, Košice, ktoré boli so svojimi neslovenskými vrstvami pre Slovensko 19. storočia oveľa typickejšie ako Martin, Skalica, Dolný Kubín či Liptovský Mikuláš.⁴⁴

Pracovníci strednej (G. Dudeková, P. Macho) alebo nastupujúcej generácie historikov (L. Vörös) pomenúvajú problémy úplne novým spôsobom a riešia ich rovnako s úplne novou metodikou. Sú zárukou, že stagnujúce tendencie nenadobudnú trvalý charakter a že sa stane minulosťou stále platné tvrdenie, že svet politiky, dokonca i ekonomiky máme lepšie-horšie zmapovaný, skutočného človeka a spoločnosť v jej vnútorných väzbách však nepoznáme. A dejiny by mali byť predovšetkým o človeku.

Prvým spoločným pokusom o zmenu sa napriek všetkým uvádzaným deficitom stal nakoniec prvý zväzok *Dejín Slovenska v 20. storočí*. Je pokusom o modernú syntézu, za ktorú sa skutočne nemusíme hanbiť.⁴⁵ Pripraveným druhým zväzkom o období prvej

42 Napr. CSÁKY, Moritz - MANNOVÁ, Elena (ed.). *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : AEP, 1999 (vyšlo aj v angličtine); STEKL, Hannes - MANNOVÁ, Elena (ed.). *Heroen, Mythen, Identitäten. Die Slowakei und Österreich im Vergleich*. Wien : WUV, 2003; ŠKVARNA, Dušan. *Začiatky moderných slovenských symbolov*. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia. Banská Bystrica : UMB, 2004; MANNOVÁ, Elena. Clio na slovenský spôsob. Problémy a nové prístupy historiografie na Slovensku po roku 1989. In *HČ*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 239-246; KREKOVÍČ, Eduard - MANNOVÁ, Elena - KREKOVÍČOVÁ, Eva (ed.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : AEP, 2005; HAHN HENNING, Hans - MANNOVÁ, Elena (ed.). *Nationale Wahrnehmungen und Stereotypisierung*. Beiträge zur historischen Stereotypenforschung. Frankfurt/M.; Berlin; Bern; Bruxelles; New York; Oxford; Wien : Peter Lang, 2007. K historickej pamäti a jej premenám sú mimoriadne podnetné štúdie Petra Macha.

43 Podrobnejšie DUDEKOVÁ, Gabriela. Sociálne dejiny 19. a 20. storočia na Slovensku – bilancia a nové impulzy. In: *HČ*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 331-346.

44 Napr. MANNOVÁ, Elena. „Aber jetzt ist er ein guter Slowake“. Varianten nationaler Identität im Vereinswesen zweier südslovakischer Kleinstädte 1918 – 1938. In HASLINGER, Peter (ed.). *Regionale und nationale Identitäten*. Wechselwirkungen und Spannungsfelder im Zeitalter moderner Staatlichkeit. Würzburg : Ergon, 2000, s. 215-226; MANNOVÁ, Elena. Nemzeti hősöktől az Európa térig. A kollektív emlékezet jelenetei Komáromban a szlovák-magyar határon. In *Regio*, Budapest 2002, roč. 13, č. 3, s. 26-45; Czoch, Gábor - Kocsis, Aranka - Tóth, Árpád (ed.). *Fejezetek Pozsony történetéből szlovák és magyar szemmel*. Pozsony : Kalligram, 2005 (vyšlo aj v slovenčine pod názvom *Kapitoly z dejín Bratislavy*). Bratislava 2006); MANNOVÁ, Elena. Slovenský Norimberg a malá Moskva. Symbolické premeny obrazu Levoče. In *OS*, 2006, roč. 10, č. 1-2, s. 154-168.

45 KOVÁČ, Dušan (ed.). *Na začiatku storočia 1901 – 1914*. (Slovensko v 20. storočí. I.). Bratislava : Veda, 2004.

svetovej vojny sa môžeme dokonca dostať pred našich južných susedov, ktorí okrem stále zlepšovanej práce Józsefa Galántaia trpia v tomto smere značnými nedostatkami vo výskume. Ak mohol vzniknúť v čitateľovi pocit, že doteraz som až priveľmi propagoval výsledky maďarskej historiografie, nie je to v žiadnom prípade pocit klamný. Dokonca som presvedčený, že prinajmenšom upozornenie na najzásadnejšie práce maďarskej historiografie posledných pätnástich rokov môže byť produktívne a zmysluplné. A to som upozornil len na literatúru bezprostredne sa týkajúcu územia dnešného Slovenska a stranou som nechal celý rad najnovších výskumov týkajúcich sa Slovenska len nepriamo, ako súčasť Uhorska. Rovnaký stav, aký existuje pri maďarských autoroch, je však aj v recipovaní iných zahraničných historikov, ktorí siahajú po doslova sa povalujúcich „slovenských“ témach. Je zaujímavé, že sú svojou panenskosťou a vnútorným napätím pre mnohých zahraničných bádateľov mimoriadne atraktívne. Špecifické postavenie tu majú, pochopiteľne, českí historici. Patrí k dedičstvu spoločnej historiografie, že aj pri spracúvaní dejín Československa zostávali a zostávajú stáť pred riekou Moravou a stále – s výnimkou vyslovených slovakistov (napr. už spomínanej Z. Sojkovej) – nepociťujú potrebu špeciálne sa zaoberať slovenskou problematikou. Výnimky sú v tomto smere skutočne ojedinelé.⁴⁶ Okrem v poznámke uvedenej málo známej literatúry by som menovite upozornil na viaceré práce P. Vošahlíkovej, J. Harnu, J. Rychlíka, V. Čelka a predovšetkým celej Česko-slovenskej komisie historikov, ktorá tu zohráva nezastupiteľnú úlohu. Evidentné je to na jej *Česko-slovenskej historickej ročenke*, ktorá má za sebou už desať ročníkov. Aj vďaka komisii a osobným väzbám zostávajú kontakty oboch historiografií stále nadštandardné. O najnovšej ruskej literatúre ku stredoeurópskemu priestoru informuje podrobne článok Oľgy Chavanovej a Alexeja Millera.⁴⁷ Prvá z dvojice autorov reprezentuje mladú generáciu ruských hungaristov.⁴⁸

-
- 46 Pred rok 1918 a k Slovensku sa dostávajú zborníky a práce: GONĚC, Vladimír - VODIČKA, Stanislav (ed.). *Češi a Slováci a východní Evropa ve 20. století*. Sborník Vojenské akademie v Brně, Řada C (mimořádné číslo), Brno : VA, 1994; KOHÁROVÁ, Marta. Výroba výbušnin na Slovensku v rokoch 1918 – 1938. In *Historické štúdie*, Bratislava 2000, roč. 41, s. 213-218; KOHÁROVÁ, Marta. *Monopolní výroba výbušných látek v Československé republice, Česko-Slovensku a Protektorátu Čechy a Morava 1918 – 1945*. Pardubice-Semtín : Aliachem, 2002; GRULICH, Petr. *Obchodní a živnostenské komory 1918 – 1938*. Nepodařená reforma československé hospodářské správy a samosprávy. Hradec Králové : Gaudeamus, 2004 (Dissertationes Historicae 10). Inak české práce zachytávajú v dostatočnej miere prístupné české historografické bibliografie a bibliografie slovacík na stránkach *Česko-slovenskej historickej ročenky*.
- 47 KHAVANOVA, Oľga - MILLER, Alekszej. A magyar történelem tanulmányozása Oroszországban 1989 és 1999 között. In *Regio*, 11 (Budapest 2000), č. 2, s. 207-236; ISLAMOV, T. M. - MASLENNIKOVA, E. N. - POPOVA, I. V. - KHAVANOVA, O. V. (ed.). *Avstro-Vengrija: integracionnyje procesy i nacionalnaja specifika*. Moskva, RAN, 1997.
- 48 Okrem prác uvedených v spomínanej bibliografii by som z novších vybral: CHAVANOVA, Oľga V. *Nacija – otečestvo – patriotism v vengerskoj političeskoj kul'ture: dviženije 1790 g*. Moskva : Institut slavianovedenija RAN, 2000; CHAVANOVA, Oľga V. *Zaslugi otcov i talanty synovje: vengerskije dvorjane v učebnyh zavedenijach monarchii Gabsburgov, 1746 – 1784*. Sankt-Peterburg 2006. K národnostnej problematike možno uviesť ilustratívne tri autorkine štúdie (v druhom a treťom prípade i celé zborníky): CHAVANOVA, Oľga V. „Chungarskaja” i „maďarskaja” proekcii vengerskoj nacii v občestvennoj žizni i sisteme obrazovanija v konce XVIII. veka. In: *Slavianovedenije*, Moskva 2003, č. 4, s. 3-13; CHAVANOVA, Oľga V.: Etničeskij aspekt konkurencii za dostup k obrazovaniju monarchii Gabsburgov v XVIII. v. In: *Istoričeskije korni etnokonfessionalnych konfliktov v stranach Centralnoj, Vostočnoj i Jugo-Vostočnoj Evropy*. Moskva 2003, s. 86-90; CHAVANOVA, Oľga V. *Obraz „drugogo” v istoričeskom opyte narodov Avstro-Vengrii v kontekste tvorčestva K. Miksata*. In VAGAPOVA, N. M. - VINOGRADOVA, E. K. (ed.). *Chudožestvennaja kul'tura Avstro-Vengrii 1867 – 1918*. Sankt-Peterburg : Aleteja, 2005, s. 176-185.

Okrem nej možno aspoň výberovo a bez nároku na úplnosť menovať zahraničných auto-rov (severoamerickí sú zmapovaní v príspevku Martiny Winkler – pozri pozn. č. 57) ako I. V. Popovu,⁴⁹ Zoju S. Nenaševu,⁵⁰ Tofika M. Islamova,⁵¹ Jelenu A. Oblauchovu,⁵² Susannu Pazmandi,⁵³ Joachima von Puttkamera,⁵⁴ Franka Hadlera,⁵⁵ Moniku Glettler,⁵⁶ Martinu Winkler,⁵⁷ Ismo Nurmiho,⁵⁸ Petra Haslingera,⁵⁹ Petra Buggeho,⁶⁰ Etienna Bois-

-
- 49 POPOVA, I. V. Vengerskoe dvorjanskoe soznanie i slovackej panslavizm (načalo 40. godov XIX. veka). In *Iz istorii obščestvennoj mysli narodov Centralnoj i Vostočnoj Evropy (konec XVIII. – 70. gody XIX. veka)*. Moskva 1995, s. 124-134.
- 50 NENAŠEVA, Zoja S. Slavjanskij vopros v kontekste nacionalnych dviženij Vengrii v konce XIX. – načale XX. vv. (Po materialam rossijskich diplomatičeskich služb). In *Slavjanskij vopros: Vechi istorii*. Moskva 1997, s. 130-151.
- 51 Popri početných prácach zaoberajúcich sa rozpadom monarchie a otázkou Sedmohradska aspoň ISLAMOV, T. M. From „natio Hungarica” to Hungarian nation. In RUDOLPH, Richard L. - GOOD, David F. (ed.). *Nationalism and Empire. The Habsburg Empire and the Soviet Union*. New York : St.Martin's Press; Center for Austrian Studies University of Minnesota, 1992, s. 159-184.
- 52 OBLAUCHOVA, Jelena A. Slovenská otázka v ruskej tlači a publicistike v rokoch prvej svetovej vojny (1914 – jar 1916). In *Slovenské štúdie*, 1993/1-2, s. 51-66.
- 53 PAZMANDI, Susanne. Industrialisierung und Urbanisierung und ihre Auswirkungen auf Deutsche und Magyaren in Oberungarn/Slowakei 1900 – 1938. In HÖSCH, Edgar - SEEWANN, Gerhard (ed.). *Aspekte ethnischer Identität*. München : Oldenbourg, 1991, s. 161-231; PAZMANDI, S. Migration, Urbanisierung und Assimilation in der Vojvodina und der Slowakei im Vergleich (1880 – 1938). In *Minderheitenfragen in Südosteuropa*, 1992, s. 211-235; PÁZMÁNDY, Zsuzsana. Az urbanizáció hatása a szlovákiai, illeltve vajdasági magyar és német kisebbségek asszimilációjára. In *Regio*, 3 (Budapest 1992), č. 1, s. 32-47.
- 54 PUTTKAMER, Joachim von. *Schulalltag und nationale Integration in Ungarn*. Slowaken, Rumänen und Siebenbürger Sachsen in der Auseinandersetzung mit der ungarischen Staatsidee 1867 – 1914. München : R. Oldenbourg, 2003.
- 55 Napr. HADLER, Frank. Utváření česko-slovenské spolupráce v exilu během první světové války. In MOMMSEN, Hans - KOVÁČ, Dušan - MALÍŘ, Jiří - MARKOVÁ, Michaela (ed.). *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matice moravská, 2000, s. 63-72.
- 56 Popri starších prácach o slovenskom vystaňovalectve a Bratislave napr. GLETTLER, Monika. The Slovaks in Budapest and Bratislava, 1850 – 1914. In ENGMAN, Max (ed.). *Ethnic Identity in Urban Europe*. Dartmouth : New York University Press, 1992; GLETTLER, Monika. Slovenská spoločnosť pod vplyvom vojny a militarizácie v rokoch 1914 – 1918. In MOMMSEN, Hans - KOVÁČ, Dušan - MALÍŘ, Jiří - MARKOVÁ, Michaela (ed.). *První světová válka a vztahy mezi Čechy, Slováky a Němci*. Brno : Matice moravská, 2000, s. 73-86.
- 57 WINKLER, Martina. Alte Bilder und neue Perspektiven: Aktuelle Arbeiten zur slowakischen Geschichte. In *Bohemia*, München 2001, roč. 42, č. 2, s. 391-404; WINKLER, Martina. Pohľad zblízka a zďiaľky: výskum Slovenska v Severnej Amerike a stredoeurópske diskusie. In *HC*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 247-260.
- 58 NURMI, Ismo. *Slovakia – a Playground for Nationalism and National Identity, 1918 – 1920*. Manifestations of the National Identity of Slovaks. Helsinki : Suomen Historiallinen Seura, 1999.
- 59 HASLINGER, Peter. *Arad, November 1918*. Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918. Wien-Köln-Weimar: Böhlau, 1993; HASLINGER, Peter (ed.). *Grenze im Kopf*. Beiträge zur Geschichte der Grenze in Ostmitteleuropa. Frankfurt am Main : Peter Lang, 1999; HASLINGER, Peter. The Nation, the Enemy and Imagined Territories. Slovak and Hungarian Elements in the Emergence of a Czechoslovak National Narrative during and after World War I. In RUDOLPH, Richard L. - JUDSON, P. (ed.). *Creating the Other. The Causes and Dynamics of Nationalism, Ethnic Enmity and Racism in Eastern Europe*. Providence 2001; HASLINGER, Peter. Národné alebo nadnárodné dejiny? Historiografia o Slovensku v európskom kontexte. In *HC*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 269-280.
- 60 BUGGE, Peter. The Making of a Slovak City: The Czechoslovak Renaming of Pressburg/Pozsony/Prešporok, 1918 – 1919. In *Austrian History Yearbook*, 2004, roč. 35, č. 1.

serieho⁶¹ alebo nedávno zosnulého Antoniho Gizu.⁶² To sú pritom len niektoré prípady, ktoré robia našu prácu za nás – a na dobrej úrovni – pri mapovaní „dlhého“ 19. storočia. Čudujeme sa potom, že na medzinárodné konferencie pozývajú skôr ich ako slovenských historikov?

Naša programová ľahostajnosť k dejinám a výskumu 19. storočia vyniká o to viac, že v zahraničí sa už pripravujú podujatia k výročiu rakúsko-uhorského vyrovnania roku 2007, k tradičným osmičkovým výročiam roku 2008 (v našom prípade 1848 a 1918), ako aj k národnostnému zákonu v Uhorsku (2008). Iste, výročia by nemali byť stimulom k výskumu, avšak spoločenskú objednávku nemožno ignorovať, práve naopak, mala by sa využiť na prezentáciu najnovšieho výskumu a popularizáciu jeho výsledkov.

Teraz vnesieme do nášho výkladu trochu protirečenia. Je zrejme, že spomínané deficity tvoria dostatok úloh pre celý malý (i veľký) ústav. Napriek tomu by sme mali myslieť koncepcne a rezignovať na tzv. biele miesta, ktorých odkrývanie nám buď nepomôže, alebo je v súčasnosti neefektívne (proces poddanského vyvážovania a urbárskych procesov je pri nadštandardnej zachovanosti materiálov nad silu jedného vedeckého tímu) alebo ich môžeme robiť na vedľajší úväzok. Nikdy sa nám predsa nepodarí poskladať mozaiku života pred 100 či 200 rokov. Rovnako proklamovaný návrat *ad fontes* hneď spochybným tvrdením, že zachované pramene, ku ktorým sa utiekame, zachytávajú len torzo ľudských aktivít, aj to v subjektívnom výbere.⁶³

Nekonceptnosť práce s 19. storočím naliehavo nastoľuje otázku koncepcie jeho spravovania. Podľa stanoviska Ľubomíra Liptáka „*vedecký neúspech snáh absolutizovať jeden prvok, jediný, čo ako dôležitý stavebný kameň dejín – dynastiu, národ, štát, triedu atď. bol logický a nevyhnutný, bez ohľadu na talent, erudíciu a námahu historikov*“.⁶⁴ Koncentrácia sa na tradičné „dejiný Slovenska a Slovákov“ vyčleňuje v podmienkach Uhorska teritórium, ktoré nebolo ani administratívno-správnou, ani ekonomicky samostatnou jednotkou a súčasne programovo rezignuje na celoštátny kontext. Rovnako izolované od prostredia a jeho určujúcich vplyvov sa potom vníma aj diaspóra Slovákov mimo Uhorska. Lipták navrhoval koncepcie „stredného rozmeru“ – zakotvené medzi všeľudským a individuálnym, so sledovaním čiastkových tém, ale bez hrozby rozparcelovania dejín na hospodárske, politické, sociálne a pod., teda s rešpektovaním kontinuity a časovo dostatočne dlhého historického úseku, bez rezignácie na štátoprávne zmeny, ale

61 BOISSERIE, Etienne. From the Astro-Hungarian compromise to independence (1867 – 1945). A look at the post-1989 Slovakian historiographical quarell. In *Revue d'Etudes Comparatives Est-Ouest*, roč. 35, č. 3, s. 39-65; BOISSERIE, Etienne. La Question de l'Etat en propre et son usage politique entre 1994 et 1998. In SERVANT, Cathérine - BOISSERIE, Etienne (ed.). *La Slovaquie face à ses heritages*. Paris : L'Harmattan, 2004; BOISSERIE, Etienne. A magyar tényező az 1914 előtti szlovák történetírás kialakulásában. In *Pro Minoritate*, Budapest 2005/Tél, s. 3-15.

62 GIZA, Antoni. *Slowacki ruch narodowy w XIX i początkach XX wieku (do 1914 roku)*. Szczecin : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2000; GIZA, Antoni. *Słowacja przelomu XIX i XX wieku w opisach polskich podróżników*. Szczecin : Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2004.

63 O tom hovoril podrobne už na zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Martine v júli 1968 Ľubomír Lipták. Pozri LIPTÁK, Ľubomír. Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti. In *HČ*, 1969, roč. 17, č. 1, s. 103-104.

64 LIPTÁK, Ľubomír. Koncepcia slovenských dejín od 18. storočia. In FANO, Štefan (ed.). *Slovenské dejiny v dejinách Európy*. Bratislava 1997, s. 21.

so zahrnutím variabilných segmentov z bohatej palety ľudskej činnosti a pod. Svoj prístup demonštroval na prezentácii historických procesov zo zorného uhla modernizácie, čo môže byť z hľadiska dejín 19. a 20. storočia dostatočne produktívnym zámerom.⁶⁵

Takže, čo robiť – aby sme sa vrátili k otázke hodnej klasika. Našou úlohou, ak chceme byť kompatibilní aj so zahraničím, je predovšetkým vstupovať s ním do komunikácie, teda čítať ho. Novo tváriace sa projekty nezaplňovať obsahom našich šuplíkov, ale dať im presne tú náplň, ktorou sa nadchýname v zahraničí, a spojiť ich so základným výskumom. Solídny výskum, ktorý by posunul prah nášho poznania z čias Daniela Rapanta, Pavla Horvátha, Júliusa Mésároša a iných, je ďalšou úlohou. Neabsolutizovať ho však na zaklínadlo, v duchu ktorého budeme teraz dvadsať rokov študovať vyvážovanie urbárskeho roľníctva, aby som uviedol jednu zo skutočne kľúčových tém spoločnosti v 19. storočí, a výskum zakončíme monografiou, ktorú si prečíta 10 ľudí. Našou výhodou by mohlo byť, že využijeme metódy a prístupy, ktoré za nás aplikovali na podobnom a porovnateľnom materiáli iní, predovšetkým zahraniční autori. Všetko by sme mali systematicky porovnávať s výsledkami okolo nás, ktoré už existujú.

Tematickou prioritou by sa pre nás mala stať spoločnosť – nie ako vágny pojem, ale ako konkrétny mechanizmus záujmov a vzťahov. Z toho vyplýva celý rad rozsiahlych úloh, napr. zbaviť doteraz skúmaný proletariát a slovenské elity ich deformácií, adorácie a jednostrannosti.⁶⁶ Napriek tomu, že si uvedomujeme pretrvávajúce deficity v ich spracovaní, ktoré však bez modernej metodiky neodstránime, považujeme za potrebné sústrediť sa namiesto na proletariát a slovenské elity – z celoštátneho hľadiska početne i významom periférne – na tie vrstvy, ktoré boli z hľadiska rozhodovacích procesov rozhodujúce. To znamená odkliať šľachtu na našom území, jej životný štýl a mentálnu výbavu bez neproduktívneho hľadania jej slovenskosti za každú cenu a v každom jej slovenskom prejave.⁶⁷ V podmienkach Uhorska do roku 1918 zohrávala šľachta stále kľúčovú úlohu, politickým i ekonomickým vplyvom, či už svojimi strednými alebo aristokratickými zložkami. Väčšina z nej nebola schopná adaptácie na nové pomery, degenerovala alebo zaujala uzavretím sa do seba vyslovene obranársky postoj. Mimoriadne zaujímavé sú tie zložky, ktoré sa v stratégii svojich postojov pokúšali o transformáciu skutkovú i mentálnu.

65 Tamže, s. 22-26. K tomu vstupné referáty z XI. zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti v Trenčíne publikované v *HČ*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 71-99.

66 K tomu KOVÁČ, Dušan. Probleme der sozialhistorischen Forschung zum 19. und 20. Jahrhundert in der slowakischen Historiographie. In *Archiv für Sozialgeschichte*, 34 (1994), s. 111-130; KOVÁČ, Dušan. Die Geschichte der Arbeiterbewegung und die Sozialgeschichte in der slowakischen Historiographie seit 1945. In *Mitteilungsblatt des Instituts für soziale Bewegungen*, Heft 23, Bochum 2000, s. 100-110; DUDEKOVÁ, Gabriela. Sociálne dejiny 19. a 20. storočia na Slovensku – bilancia a nové impulzy. In *HČ*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 331-346. Na konkrétnom materiáli HOLEC, Roman. „Nerestí“ slovenských národovcov spred sto rokov. In *Historické štúdie*, Bratislava 2002, roč. 42, s. 173-187.

67 K tomu výstižne MACHO, Peter. Poznámky k výskumu kolektívnych identít v 19. a 20. storočí na Slovensku. In *HČ*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 354 a nasl.

Treba pokračovať vo výskume meštianstva a rodiaciach sa občianskych vrstiev, kde sa už podarilo zásluhou E. Mannovej a ďalších autorov dosiahnuť solídne výsledky.⁶⁸ Namiesto zrodu proletariátu je potrebné popasovať sa s úplne zanedbaným zdrojom kapitalistickopodnikateľských vrstiev vrátane židovských podnikateľských štruktúr.⁶⁹ A vrátiť sa k najpočetnejšej mase obyvateľstva, určujúcej aj z hľadiska ekonomiky štátu – k roľníctvu a statkárom.

Ak sa slovenská historiografia doteraz orientovala na národné elity (priorita národného princípu) alebo na najslabšie sociálne vrstvy (priorita triedneho princípu), tak naliehavou úlohou výskumu zostávajú – ako už bolo naznačené – tzv. nenárodné a vykorisťovateľské vrstvy. Veľmi dôležitým je výskum tzv. sivých vrstiev spoločnosti, ktoré síce verejne neprejavovali svoju slovenskú identitu, ale mali ju popri maďarskej (alebo presnejšie uhorskej, čo však pre Maďara bolo totožné) viac či menej rozvinutú a po roku 1918 nemali problém s jej deklarovaním. Národne „vyspelejšiu“ súčasť týchto tzv. sivých vrstiev tvorili napr. odberatelia politicky vyprofilovanej slovenskej tlače (náklad liberálne umierneného Hodžovho *Slovenského týždenníka* dosahoval až 16 000 exemplárov, náklad katolíckych *Slovenských ľudových novín* takmer 20 000 exemplárov, pričom len málokto odoberal oba uvedené periodiká súčasne). Ak si uvedomíme tieto počty, stále tradovaný mýtus o niekoľkých stovkách príslušníkov, resp. rodín národne uvedomelých elit dostane očividné trhliny a lepšie pochopíme národnoidentifikačné procesy, ktoré sa na Slovensku odohrali po roku 1918.⁷⁰ Výskum týchto ľudí musí prekonať hranice ich súkromnej sféry, čo vyžaduje úplne inú metodiku, než na akú sme boli doteraz zvyknutí.⁷¹

Pri výskume spoločnosti treba nielen uplatniť bohatú metodickú výbavu sociálnych dejín, ale aj zmapovať dejiny všedného dňa a mentalitu ich nositeľov. Posledný pojem nás dostáva k výskumu životných hodnôt a myslenia, ako i počiatkov nacionalizmu, liberalizmu, socializmu a kresťanského socializmu, konzervativizmu, agrarizmu a ďalších. Dostávame sa k ich – historikmi takmer nedotknutému – náboženskému svetu, k ich prioritám, limitom, stratégiám správania, historickej pamäti, zahraničným vplyvom. Ak v čitateľovi vyvolávajú tieto riadky pocit, že ide o spoločnosť v jej totalite, nie je to omyl. Rovnako je zrejmé, že podobné úlohy čakajú slovenskú historiografiu aj pri

68 Bližšie MANNOVÁ, Elena. Meštianstvo na Slovensku v 19. a 20. storočí ako predmet historického výskumu. In *HC*, 1997, roč. 45, č. 1, s. 85-90; MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Bratislava : AEP, 1998 (vyšlo aj v nemčine). Konkrétne „prípadové“ štúdie pozri pozn. č. 42 a 44.

69 HOLEC, Roman. Podnikatelia a podnikanie na Slovensku pred rokom 1918. In *Historické štúdie*, Bratislava 2000, roč. 41, s. 165-174.

70 O tom, že tento mýtus má pevné korene aj v súčasnej vede, svedčí napr. GLETTLER, *Slovenská spoločnosť*, ref. 56, s. 73.

71 Ako príklad takejto metodiky a jej moderného uplatnenia pozri metodicky GYÁNI, Gábor. A minden-napi élet mint kutatási probléma. In *Aetas*, Budapest 1997, č. 1, s. 151-161, a prakticky na konkrétnom materiáli napr. HOLEC, Roman. Slovenský bankový úradník na prelome 19. a 20. storočia (Aristokrat alebo nádeník?). In KAMENEC, Ivan - MANNOVÁ, Elena - KOWALSKÁ, Eva (ed.). *Historik v čase a priestore*. Laudatio Ľubomírovi Liptákovi. Bratislava : Veda, 2000, s. 13-36; HOLEC, Roman. „Neres-ti“ slovenských národovcov pred sto rokov. In *Historické štúdie*, Bratislava 2002, roč. 42, s. 173-187. Ako príklad zamerania sa na širšie vrstvy v špecifických okolnostiach vojny DUDEKOVÁ, Gabriela. Protirečivé spomienky? Zázitky z prvej svetovej vojny. In *OS*, 2006, roč. 10, č. 1-2, s. 102-115.

výskume nasledujúceho 20. storočia. Zložitejšiu v tom, že spoločnosť už bola bohatšie štruktúrovaná, jednoduchšiu azda v tom, že sa možno účinnejšie oprieť o interdisciplinárny výskum.

Ako na to v súvislosti s „dlhým“ 19. storočím? Pokojne siahnime aj po beletrii z tohto obdobia, veď poviedkari Jozef Gregor Tajovský, Martin Kukučín, Ladislav Nádaši Jégé, Géza Csáth, Ján Hrušovský (*Zrada slečny Assunty, Mamma mia!, Muž s protézou, Žid*), autori noviel či románopisci Svetozár Hurban Vajanský, Ján Čajak (*Rodina Rovesných*), Andrej Seberíny (*Slováci a sloboda*), Peter Kompiš (*Osloboditeľ*), Kálmán Mikszáth (*Prípad mladého Nosztyho s Maryškou Tóthovou, Posledný hradný pán, Podivné manželstvo*), Mór Jókai (*Uhorský nabob, Posledný zemepán, Čierne diamanty, Syn človeka s kamenným srdcom*), Gyula Krúdy (*Červený poštový koč, Dedička, Zázračný mesiac*), Zsigmond Móricz (*Panská lumpačka*), József Eötvös (*Dedinský notár*), Mihály Babits (*Kalif bocianom*), Joseph Roth (*Radeckého pochod, Kapucínska krypta*), Robert Musil (*Muž bez vlastností*), Franz Werfel (*Nie vrah, ale zavraždený je vinný, Malomeštiakova smrť*), Arthur Schnitzler (*Cesta slobody, Profesor Bernhardi*) a ďalší nám ho odkryli viac, ako sú schopné akékoľvek pramene. Predovšetkým mentalitu dobového človeka, ktorú z tlače alebo verejných prejavov len veľmi ťažko vygenerujeme.⁷²

Rovnako produktívne je štúdium stále málo využívaných memoárových prác, napr. z pera Jána Kollára (*Pamäti z mladších rokov života*), Jozefa Miloslava Hurbana (*Cesta Slováka ku bratrům slovenským*), Maríny Ormisovej (*Marína Ormisová spomína*), Hany Gregorovej (*Spomienky*), Petra Viťazoslava Rovnianka (*Zápisky zažíva pochovaného*), Ivana Thurza (*Medzi vrchmi a na rovine*), Jégého (*Cesta životom*), Margity Figuli (*Mladosť*), Bohdana Haluzického (*Stopami rozpomienok*), Sándora Máraia (*Spoved', Košická pochôdzka*), Jána Hrušovského (*Takí sme boli..., Stála vojna, stála..., Peter Pavel na prahu Nového Sveta, Starý Martin v živote a ľudoch, Stalo sa v našom mestečku*), Ivana Stodolu (*Bolo, ako bolo*), Stefana Zweiga (*Svet včerajška*) a ďalších. A to už nehovorím o obrovskej matérii v nemčine a maďarčine prístupných dobových memoárov (aspoň na ilustráciu Splény, Pulszky, Apponyi, Podmaniczky, Zichy, Fiáth, Festh, Wirkner, Szuper, Szűcs, Brace, Szárazberky, Wizdalek a mnohí ďalší), ktoré zostávajú slovenskými historikmi úplne nedotknuté. Uvedené memoáre patria z hľadiska výpovednej hodnoty o spoločnosti a jej každodennom živote k najproduktívnejším.

Ak poznáme mechanizmy fungovania jednotlivých inštitúcií a inštitútov (snem a výbory, politické strany a kluby, mestské rady a municipiálne výbory, verejnoprávne výbory, obchodné a priemyselné komory, župné a celoštátne spolky) a ak využijeme pramene v zahraničí bežne používané, no u nás neznáme alebo nevyužívané (zoznamy

72 K tomu pre slovenskú problematiku práce Karola Wlachovského, Csabu Gy. Kissa (napr. KISS, Csaba György. *A haza mint kert*. Budapest : Nap, 2005); CHAVANOVA, Obraz „drugogo“, ref. 48; KRŠÁKOVÁ, Dana. Obraz spoločenského života meštianskych vrstiev v slovenskej literatúre na konci 19. a začiatku 20. storočia. In MANNOVÁ, Elena (ed.). *Meštianstvo a občianska spoločnosť na Slovensku 1900 – 1989*. Bratislava : AEP, 1998, s. 93-99; MIKULOVÁ, Marcela. Mestský živel (u) Janka Jesenského. In *Tamže*, s. 101-109. Všeobecne na tému beletrie a dejín pre „dlhé“ 19. storočie práce STRELKA, Joseph (ed.). *Im Takte des Radetzkymarschs*. Bern-Berlin-Frankfurt/M.-New York-Paris-Wien 1994; VAJDA, György M. *Wien und die Literaturen in der Donaumonarchie*. Zur Kulturgeschichte Mitteleuropas 1740 – 1918. Wien; Köln; Weimar : Böhlau, 1994.

daňovníkov a virilistov, členov obchodných a priemyselných komôr, rôzne schematizmy, voličské zoznamy, zoznamy nobilitovaných, snemové a parlamentné protokoly oboch snemovní, stoličné a župné materiály, súdne spisy, Gothajský almanach, obrovské kvantá už spomínaných memoárov šľachty, jurátov, verejných osobností, politikov i celé rodinné ságy), potom sa myšlienkový svet všetkých uvedených vrstiev z doterajších deficitov zmení na súvislý komplementárny obraz vyjadrujúci štandardnosť slovenských dejín vo svojej pluralite a v minulosti toľko zdôrazňovanej kauzalite.

Snemová šľachta spojená s Bratislavou, aristokracia zo Zemplína, zemanía z Liptova, neslovenské podnikateľské elementy z Gemera a Horehronia, slovenský podnikateľ z Ružomberka i zo Žiliny, Makovickí ako obdoba nemeckých Buddenbrokvcov, zahraniční podnikatelia ako Alfred Nobel a Thonetovci, progresívni veľkostatkári zo západného Slovenska, roľníci so skúsenosťami z Viedne, Moravy i USA, liptovskí murári, príslušníci panovníckych rodov Habsburgovcov, Coburgovcov, Obrenovičovcov, vysoká šľachta z rodu Hohenlohe, Schwarzenberg, Metternich, Andrassy, Apponyi, rôzne etniká a konfesie – to všetko sú témy a pojmy, ktorými môže byť Slovensko jedinečné a zaujímavé. Tí všetci na Slovensku žili a tvorili tu spoločnosť, ktorá vo svojom celku nebola národno-slovenská, ale určite väčšinová.

* * *

Ak sa nám podarí zachytiť vnútorné spoločenské väzby a procesy v ich kontinuálnom vývoji, pomenovať ich a kvantifikovať, ani vtedy sme ešte nevyhrali. Musíme naše výsledky aj adekvátne prezentovať. Jednak v zahraničí, aby sme natoľko zvýšili svoj kredit, aby sa naša účasť v medzinárodných projektoch stala žiaducou, ba nevyhnutnou; a jednak smerom k verejnosti a študentom, pre ktorých obdobie 19. storočia je často len nudnou kapitolou, plnou neuskutočnených projektov a vízií. A to len preto, lebo nepoznajú jeho dynamiku a vnútorné napätie. A dostávame sa k tomu, kto im vlastne toto obdobie a ako prednáša. O tom sme však už hovorili na začiatku.

„KURZE“ GESCHICHTE EINES „LANGEN“ JAHRHUNDERTS

ROMAN HOLEC

Der Beitrag befasst sich mit der Bearbeitung des „langen“ 19. Jahrhunderts (1780-1918) in den letzten fünfzehn Jahren der slowakischen Historiographie. Er betrachtet eine ganze Reihe methodologischer, terminologischer und sprachlicher Probleme, die sich mit diesem Zeitraum verbinden. Am meisten aber widmet er sich dem befremdlichen Zustand der Ignoranz gegenüber der neuesten materiell und methodisch förderlichen Auslandsliteratur, namentlich ungarischer Fachtexte. Man braucht keineswegs mit allem einverstanden zu sein, man kann auch gegen sie polemisieren, aber sie achtlos zu übergehen und zu tun, als existiere sie nicht, ist nicht nur unwissenschaftlich, sondern bedeutet, sich um originales, häufig ganz neues Material, neue Methoden und eine ganze Reihe von Anregungen ärmer zu machen. Der Beitrag gibt, ohne Anspruch auf Vollständigkeit

und ohne Werturteile, einen grundlegenden bibliographischen Überblick über Auslandsliteratur, die Themen vom Territorium der Slowakei bzw. Themen über die Slowaken gewidmet ist. Es erweist sich, dass die slowakische Geschichte des „langen“ 19. Jahrhunderts ihre Historiker über ganz Europa verstreut hat. Der Beitrag deutet Richtungen der weiteren Forschung an und weist auf mehrere bislang ungenutzte Quellen hin, etwa künstlerische Literatur und weniger bekannte Memoiren. Es werden auch einige konzeptionelle Probleme genannt, wo vor allem die mittlere und jüngste Historikergeneration mit vielen vollkommen neuen Fragen, Themen und Methodik gekommen ist. Hier gibt es erkennbare Möglichkeiten, sich aus der derzeitigen, nicht sehr positiven, Situation zu befreien, wenn das „lange Jahrhundert“ in der Slowakei langfristig durch eine „kurze“ Literatur und eine „kurze“ Geschichte repräsentiert wird.

NEKOĽKO POZNÁMOK K STAVU A AKTUÁLNYM PROBLÉMOM VÝSKUMU REGIONÁLNYCH DEJÍN

MARTIN PEKÁR

PEKÁR, Martin. Some comments on the state and current problems of research into regional history. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 96-103, Bratislava.

In recent years, ever more attention has been devoted to regional history, which represents a specialization in the field of historiography from the point of view of its spatial division. The main reason is the growth of social demand, but also the natural development of Slovak historiography. This paper is a contribution to a discussion arising from a lecture given at a session of the Czecho – Slovak Commission of Historians in November 2005. It briefly analyses the state of research into regional history, maps the institutions and associations, which devote attention to it, and opens various questions, concerning not only the place and importance of regional history for Slovak historiography, but also questions of methodology, terminology and the practical use of the results of research. The main task for the Slovak historical community should be to raise the expert level of the research or create an organizational basis to connect it with society. Slovak historiography, regional history, methodology.

V dňoch 8. a 9. novembra 2005 sa na pôde Univerzity Palackého v Olomouci uskutočnilo v rámci zasadnutia Česko-slovenskej komisie historikov fórum s názvom *Slovenská historiografia po roku 1989*. Pozvaní slovenskí historici na ňom prezentovali svoje vlastné videnie stavu, problémov a perspektív slovenskej historiografie. Väčšina referátov vyznela pomerne kriticky a ako ozvena v nich zaznievali niektoré konkrétne problémy, ako napr. nedostatky v metodológii či otázka materiálnej a personálnej poddimenzovanosti. V diskusii aj v kuloároch bolo potom neraz počuť názor, že takéto nastavenie zrkadla by azda bolo potrebné priamo pred slovenskou historickou obcou. Využívam preto túto príležitosť – valné zhromaždenie SHS, aby som aspoň v podobe diskusného príspevku v rámci jednej sekcie priblížil hlavné myšlienky svojho referátu, ktorý bol venovaný výskumu regionálnych dejín na Slovensku po roku 1989.

V slovenskej historickej obci sa udomácnil názor, že výskum regionálnych dejín bol dlhé desaťročia okrajovou záležitosťou a že samotné regionálne dejiny boli vnímané len ako ilustrujúci doplnok slovenských dejín. Tento názor, ktorý vychádzal viac z osobných pocitov a skúseností generácií historikov ako zo serióznej analýzy či kvantifikácie, je do značnej miery opodstatnený, avšak nie vždy celkom zodpovedá pravde. Regionálny historický výskum má v slovenskej historiografii tradíciu. Na druhej strane treba povedať, že ani po roku 1989 sa celkom logicky a správne nestal výskum regionálnych dejín prvoradým. Je však potešiteľné, že sa o ňom v odborných kruhoch začalo hovoriť ako o dôležitej a nezastupiteľnej zložke historického bádania.

Regionálne dejiny predstavujú špecializáciu v rámci priestorového členenia historiografie s rovnakým predmetom výskumu, metódami a úlohami. Z tohto dôvodu je zrejmé, že stav vo výskume regionálnych dejín je v zásadných otázkach do značnej miery

analogický stavu slovenskej historiografie ako celku. Od roku 1989 sa uskutočnil celý rad odborných a vedeckých podujatí, ktorých cieľom bolo zmapovanie a prehodnotenie stavu slovenskej historickej vedy, neobchádzali sa ani koncepcné otázky a poukazovalo sa na biele miesta či nedostatky. Osobitná pozornosť bola výskumu regionálnych dejín venovaná len sporadicky, no v zásade možno konštatovať, že v podstate všetky pertraktované problémy (azda s výnimkou vydávania zbierok dokumentov) sa týkajú aj výskumu regionálnych dejín.

Jedným z hlavných problémov slovenskej historiografie ostávajú otázky teórie a metodológie výskumu. Pohľad do odborných bibliografií ukazuje, že o tejto problematike sa publikuje málo. Vo vzťahu k regionálnym dejinám je tento problém ešte zložitejší, pretože kvalitný regionálny výskum má dnes multidisciplinárny a interdisciplinárny charakter a zároveň vytvára priestor na použitie moderných, netradičných metód (napr. metódy orálnej histórie). Pri aplikovaní tradičných metód výskumu môže, samozrejme, vzniknúť odborná práca, nemusí však byť naplno využitý potenciál informačných zdrojov. Teoreticko-metodologické nedostatky negatívne najviac ovplyvňujú odbornú prípravu mladých historikov, ktorí majú síce v rámci štúdia predpísané disciplíny ako úvod do štúdia dejepisu či základy vedeckej práce, pri ich zvládnutí sú však odkázaní na staršiu, príp. cudzojazyčnú literatúru a na osobu pedagóga. Pritom práca na téme z regionálnych dejín je často ich prvou skúsenosťou s vedeckým výskumom. Nedostatočná teoretická príprava má negatívne dôsledky i pre prácu odborníkov z príbuzných vedných odborov a neprofesionálnych historikov.

Niektoré otázky súvisiace s problémami výskumu regionálnych dejín nastolil vedecký seminár *Výskum miestnych a krajových dejín Slovenska v októbri 1999* v Prešove a predovšetkým konferencia *Teoretické a metodologické otázky výskumu regionálnych dejín*, ktorá sa konala v septembri 2003 tiež na pôde Prešovskej univerzity. Obsahovo i kvalitatívne rôznorodé príspevky z nej boli publikované v zborníku *Regionálne dejiny a dejiny regiónov*.¹ Jeho texty napriek niekoľkým ťažiskovým príspevkom nemohli dať odpovede na celý rad ďalších otázok, ktoré boli viac či menej naznačené, no ostali nezodpovedané. Zborník aj tak ostáva jediným ucelenejším materiálom o danej problematike.

S metodológiou výskumu je úzko prepojená otázka terminológie. V spojení „regionálne dejiny“ pod pojmom regionálne – región bežne rozumieme územie definované inak ako politologickým pojmom štát, ktorý označuje politickú organizáciu spoločnosti na určitom teritóriu. Pri regióne ide o územie spravidla rozlohou menšie ako štát, ktoré je možné v dôsledku špecifického historického vývoja vyčleniť nielen historicko-geografickými a politickými hranicami, ale najmä existenciou spoločenských vzťahov, štruktúr a javov (napr. kultúrnych, jazykových a pod.), charakteristických v konkrétnej skladbe len pre to-ktoré územie, pričom jeho exaktná definícia je akademickou otázkou. Región v tomto zmysle nie je v žiadnom prípade len územie, na ktorom sa historické udalosti odohrali, ale jeden z dominantných faktorov, ktorý určoval ich podobu. Samotnou podstatou a zmyslom regionálnych dejín vždy bolo skúmať práve také celky a v rámci nich

1 *Regionálne dejiny a dejiny regiónov : Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2004*. Zost. M. Pekár, P. Derfiňák. Prešov : Universum, 2004. 322 s.

špecifické spoločenské vzťahy, na ktoré sa štát z rôznych hľadísk na základe objektívnych historických skutočností a faktorov člení, a to od tých najväčších až po jednotlivé sídla či komunity.² V súvislosti s procesom rozširovania Európskej únie a s jej inštitucionalizáciou sa však do slovenského jazyka postupne dostáva nové chápanie pojmu región, ktoré tento pojem stotožňuje s pojmom štát, či dokonca s ešte väčšími, prípadne štátne hranice presahujúcimi celkami (tzv. euroregióny), pri ktorých je z hľadiska historického výskumu elementárne a primárne historické hľadisko často neaplikovateľné. V nadväznosti na tento trend vývoja bežného jazyka sa v slovenskej historiografii objavili neustálené a v minulosti neopodstatnené, hoci niekedy používané pojmy, ako napr. krajové, miestne či lokálne dejiny. Je zrejmé, že pred slovenskou historickou obcou stojí naliehavý problém vyrovnania sa s odbornou terminológiou ako základným nástrojom vedeckého riešenia problémov, ale zároveň nástrojom ich artikulácie.

Napriek spomenutým metodologickým a terminologickým nedostatkom sa výskum regionálnych dejín na Slovensku realizuje a, ako už bolo naznačené, po roku 1989 nabral na dynamike. Pád ideologických bariér, vydavateľských monopolov, demokratizácia výskumu, návraty i generačné výmeny v historickej obci priniesli so sebou celý rad pozitív i negatív. Pred rokom 1989 neexistovala, rovnako ako dnes, žiadna centrálna celoslovenská inštitúcia špecializovaná na výskum regionálnych dejín a regionálnu historiografiu. Z dôvodu ekonomického alebo spoločenského tlaku začiatok 90. rokov 20. storočia neprežili mnohé tradičné inštitúcie regionálneho charakteru (vydavateľstvá, záujmové združenia, periodiká a pod.), ktoré túto sféru pred rokom 1989 dlhodobo zabezpečovali. Výskum a publikovanie v niektorých špecializovaných pracoviskách (napr. v múzeách) prežili často na úkor zníženia kvality. Na druhej strane uvoľnené a zmenené pomery umožnili vytvoriť väčší priestor na výskum regionálnych dejín na už existujúcich i novovznikajúcich vysokoškolských pracoviskách či na pôde záujmových združení.

V 90. rokoch 20. storočia sa centrom výskumu regionálnych dejín a ich využitia vo výučbe dejepisu stali najmä pod vplyvom osobnosti Júliusa Albertyho pracoviská na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici (dnes Katedra histórie na Fakulte humanitných vied). V ostatných rokoch sa výrazné pracovisko sformovalo na Prešovskej univerzite v Prešove (po organizačných zmenách v roku 2005 Inštitút histórie na Filozofickej fakulte), kde sa viacerí bádatelia systematicky venujú výskumu regionálnych dejín a dejinám slovenskej historiografie. V menšej miere sa podobný výskum realizuje aj na iných vysokoškolských pracoviskách (Nitra, Trnava, Bratislava, Ružomberok atď.). Univerzitná pôda ponúka bádateľom relatívne dobré pracovné podmienky, inštitucionálne zázemie a často tiež možnosť publikovať príspevky z regionálnych dejín.³ Napriek tomu z tohto prostredia zatiaľ nedochádza k snahám o vytvorenie nejakého nadregionálneho organizačného centra pre výskum regionálnych dejín. Dôvod je celkom prozaický – tento typ vedeckej práce neponúka podľa súčasných kritérií hodnotenia, postavených najmä na

2 K teoretickým otázkam pozri bližšie BARTOŠ, Josef a kol. *Metodické otázky regionálnych dejín*. Praha : SPN, 1981, 71 s.

3 Väčšina univerzitných historických pracovísk už disponuje vlastným periodikom, napr. *Acta historica Neosoliensia*, *Annales historici Presovienses* (predtým Ročenka Katedry dejín FHPV PU), *Studia historica Nitriensia*, *Studia historica Tyrnaviensia* (Trnavská univerzita), *Historické rozhľady* (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave).

zahraničných aktivitách a množstve citácií a ohlasov, možnosť efektívnej publikačnej činnosti a kvalifikačného postupu. Historici pôsobiaci na univerzitných pracoviskách sa výskumu regionálnych dejín venujú spravidla sekundárne, najmä po uzavretí kvalifikačných postupov, v rámci voľného času alebo ako vedľajšiemu zdroju príjmov, čo neraz negatívne ovplyvňuje obsahovú i odbornú stránku výstupov.

Ďalšiu tradičnú inštitucionálnu základňu výskumu tvoria popri takých odborných pracoviskách, akými sú archívy a múzeá, v ktorých pôsobia pripravení a skúsení odborní pracovníci, regionálne záujmové alebo stavovské združenia a spolky, spájajúce profesionálov i amatérov. Na Slovensku ich pôsobí celý rad, pričom spôsob ich fungovania a náplň činnosti sú rôzne. Je samozrejmé, že aktivity regionálnych združení sú nielen výskumom, ale i jeho prezentáciou zamerané na konkrétny región a sú limitované organizačnou a materiálnou základňou.

Osobitné miesto pri výskume regionálnych dejín patrí knižniciam. O ich úlohách a význame pre prácu historika nemožno pochybovať. Z hľadiska poznania a výskumu regionálnych dejín vystupuje do popredia najmä úloha bibliografických a rešeršných oddelení či už ústredných, alebo regionálnych knižníc. V tomto smere sa po roku 1989 ocitli všetky knižnice v zložitej situácii, v rámci ktorej sa museli vyrovnávať s celým radom problémov. Popri finančných problémoch a zmenách legislatívnych dokumentov hľadám najviac problémov spôsobil pád vydavateľských monopolov a kvantitatívny nárast knižnej produkcie. Knižnice na všetkých úrovniach nielenže nemali prostriedky na nákup literatúry, z objektívnych dôvodov neraz nemali možnosť ani jej úplnej a efektívnej evidencie. V tejto situácii sa napriek platnej legislatíve ocitli i knižnice, ktoré podľa zákona mali dostávať povinné výťažky, pretože vydavatelia ich z dôvodu zvýšených nákladov často vedome nezasielali. Situácia slovenských knižníc sa pozvoľna zlepšuje, rastie úroveň realizovaných činností aj poskytovaných služieb. Je však otázne, či sa podarí odstrániť medzery, ktoré vznikli v minulom období. Dobrou správou je postupujúca elektronizácia databáz a ich jednoduché sprístupňovanie cez internet, ako aj vznik regionálnych či špecializovaných elektronických databáz.

Predmet výskumu regionálnych dejín je závislý od konkretizácie východiskového pojmu región. Z uvedenej definície je zrejmé, že nemôže ísť o výskum dejín umelo vytvorenej množiny jedincov žijúcich na rovnakom území. Základnou podmienkou je, že musí ísť o výskum historickej reality, objektívne rozčlenenej na základe existencie spoločenských vzťahov a javov, ktoré vyplývajú zo spolužitia jedincov na konkrétnom teritóriu. Tieto vzťahy sú z hľadiska historiografie ako celku podružné, pretože ľudská spoločnosť sa delí podľa dôležitejších kritérií (politické, národnostné, kultúrne, konfesijné atď.). O vzťahoch založených na teritoriálnom členení (t. j. o objektívnej existencii konkrétneho regiónu) sa dá hovoriť vtedy, ak tieto vzťahy vytvorili či už inštitucionálne, alebo vo vedomí ľudí rozmer spolupatričnosti, teda vytvorili istú formu územnej individuálnej alebo kolektívnej identity, prejavujúcej sa v správaní, konaní a záujmoch jednotlivcov. Do regionálnych dejín v zmysle uvedenej definície nepatrí skúmanie vzťahov a udalostí založených na iných ako teritoriálnych faktoroch, resp. vzťahov a udalostí, pri ktorých

sú teritoriálne faktory vedľajšie. Pre posudzovanie práce z hľadiska jej zaradenia alebo nezaradenia do regionálnej historiografie je preto dôležité zohľadniť nielen jej názov či tematické zameranie, ale v neposlednom rade spôsob spracovania.

Ako bolo uvedené, od začiatku 90. rokov 20. storočia narastal z odborných i spoločenských dôvodov význam výskumu regionálnych dejín, hoci pre profesionálnych historikov ostával a stále ostáva výskum regionálnych dejín sekundárnou záležitosťou a len málo z nich sa špecializovalo týmto smerom. Za týchto okolností vzniklo množstvo prác rôzneho obsahového zamerania a rôznej kvality. Pod výber tém sa podpísali základné vývojové trendy slovenskej historiografie, v ktorej dominovali také okruhy problémov, ako napr. židovská komunita na Slovensku (najmä v 20. storočí), významné osobnosti, interetnické vzťahy či cirkvi a cirkevné dejiny.⁴ Samostatnú kapitolu dodnes predstavujú dejiny jednotlivých miest a obcí, ktoré sa stali predmetom zvýšenej spoločenskej objednávky po tom, čo sa v súvislosti so spoločensko-politickými zmenami výrazne posilnilo postavenie samospráv. Diskusie pri reformách územnej správy spôsobili posilnenie regionálneho povedomia i posilnenie tradičného záujmu ľudí o ich rodiská či domovy. Práve tento typ prác je aj v odbornej historiografii najpočetnejší, a to napriek tomu, že veľká časť prác z dejín obcí a miest pochádza od amatérskych autorov.⁵

Dobre napísané a vydavateľsky pripravené dejiny miest a obcí sú nesporne veľkým odborným a spoločenským prínosom. Odborné práce, ktoré vznikli po roku 1989 a ktoré má dnes odborná i laická verejnosť k dispozícii, sú veľmi rozdielne. Odlišujú sa nielen grafickým prevedením a rozsahom, ale i spôsobom spracovania. Výrazne sa na nich prejavilo podceňovanie metodologických otázok i vplyv marxistických východísk. Z hľadiska spôsobu spracovania možno jestvujúce odborné práce rozdeliť do dvoch základných kategórií.⁶

Prvou, početnejšou sú publikácie typu vlastivednej monografie, v ktorých sa popri dominantnej historicky orientovanej časti nachádzajú tiež tematicky odlišné kapitoly, najčastejšie o prírodných pomeroch regiónu či o jeho materiálnej a duchovnej kultúre. Takáto schéma má svoju logiku i opodstatnenie, no vyžaduje participáciu odborníkov z iných vedných odborov a, ak nemajú byť jednotlivé kapitoly samoučelné, seriózny prístup k tvorbe samotného textu, v ktorom by poznatky z prírodovedných a etnografických častí mali tvoriť relevantné východisko pri interpretácii historického vývoja.

Druhým, o niečo menej frekventovaným typom publikácie sú práce postavené výlučne na historickom výskume. Tieto práce sa začínajú spravidla časťou o pravekom osídlení a končia sa súčasnosťou. Niekedy je ich súčasťou chronologický prehľad udalostí, portréty významných rodákov a pod. Sú bohato štruktúrované, najčastejšie chro-

4 Porovnaj tiež KOVÁČ, Dušan. Zamyslenie sa nad slovenskou historiografiou deväťdesiatych rokov. In *Česko-slovenská historická ročenka 2003*. Brno : Masarykova univerzita; Česko-slovenská komise historiků, 2003, s. 225-231.

5 Pozitívami a negatívami výskumu regionálnych dejín realizovaného či už profesionálmi, alebo amatérmi sa zaoberala spomínaná konferencia *Výskum miestnych a krajových dejín Slovenska*. Pisomný výstup z nej neexistuje, jej závery stručne sumarizuje ŠVORC, Peter. Regionálne dejiny 19. a 20. storočia na Slovensku a slovenská historická spisba. In *Regionálne dejiny a dejiny regiónov : Ročenka Katedry dejín FHPV PU 2004*. Zost. M. Pekár, P. Derfiňák. Prešov : Universum, 2004, s. 24-25.

6 Mimo týchto kategórií stoja propagačné, popularizačné a obrazové (fotodokumentačné) publikácie, pričom najmä tie posledné majú nesporne odbornú a historickú hodnotu.

nologicky (v súlade so všeobecnými periodizačnými medzníkmi, zriedkavejšie na báze miestnych medzníkov) a v rámci chronologického členenia problémovo.⁷

Bez ohľadu na to, o ktorý typ publikácie ide, na jej písaní sa podieľa autorský kolektív. Práce jednotlivcov sú skôr výnimkou, čo súvisí so spomínanou podružnosťou výskumu regionálnych dejín a s úzkou špecializáciou profesionálnych historikov. Na prácach o dejinách jednotlivých sídel sa popri historikoch z vysokoškolských pracovísk podieľajú bádatelia z SAV a v pomerne veľkej miere i odborní pracovníci z archívov a múzeí, pre ktorých je veľkou výhodou znalosť miestnych reálií.

Hlavným problémom prác o dejinách sídel je ich vedecký prínos, ktorý je ovplyvnený najmä určením publikácie a požiadavkami zadávateľa. Tento typ publikácie je určený širšiemu okruhu čitateľov, preto musí byť napísaný ľahším štýlom. Napriek dodržaniu niektorých formálnych náležitostí, akými sú napr. bohatý poznámkový aparát, práca s prameňmi a pod., majú tieto publikácie v absolútnej väčšine nanajvýš odborný, nie vedecký charakter, čo, samozrejme, nemožno apriori považovať za negatívum. Neraz sa však pod kvalitu práce podpíše fakt, že nejde o produkt dlhodobého cieľavedomého výskumu. Nedostatok času na výskum má za následok nedodržanie postupnosti krokov vedeckého výskumu, nejednotnosť metodologických východísk, nekompatibilitu jednotlivých častí či medzery v obsahu⁸ pri kolektívnom autorstve, nevyváženosť pramennej bázy a obsahu či formálnosť recenzného pokračovania.

Odborný charakter majú i práce encyklopedického a slovníkového typu a niektoré neperiodické zborníky. Vedecký výskum regionálnych dejín reprezentujú v slovenskej historiografii nepočtetné práce monografického charakteru⁹ (ako bolo už uvedené, tematicky kopírujú základné trendy slovenskej historiografie) a štúdie, ktoré sú spravidla publikované v periodických alebo príležitostných zborníkoch. Štúdie sú venované najčastejšie konkrétnym parciálnym problémom a majú často podobu mikroanalýzy, sondy alebo štruktúrnej analýzy. Spôsobom svojho spracovania stoja neraz na hranici regionálnych a všeobecných dejín.

O potrebe a význame výskumu regionálnych dejín niet pochýb, no otvorených problémov je viac ako dost'. Regionálna historiografia je samozrejmom a prirodzenou súčasťou slovenskej historiografie, tá sa však s ňou ešte musí vyrovnáť. Dnes už ide nielen o stanovenie miesta regionálneho výskumu, ale najmä o zvyšovanie jeho odbornej úrovne a o spôsob využitia získaných poznatkov na úrovni všeobecných i národných dejín. Na úspešné napredovanie tohto procesu sú dobré východiská, keďže reálne funguje inštitu-

7 Popri komplexných spracovaniach dejín miest a obcí existujú v menšom počte práce (monografické, zborníkové) venované len vybranému problému alebo obdobiu dejín.

8 Typickými nedostatkami sú napr. opisnosť, parafrázovanie, alebo dokonca odpisovanie odbornej verejnosti všeobecne známych prác pri starších dejinách, obchádzanie sporných či menej prebádaných tém pri najnovších dejinách (slovenský štát, cirkevné dejiny) atď. Žiaľ, neraz sa aj práce profesionálnych bádateľov vyznačujú elementárnymi metodologickými chybami, keď regionálne dejiny sú v nich len akýmsi odrazom všeobecných dejín, alebo naopak súhrom miestnych historických zaujímavostí a konkrétností.

9 Na tomto mieste sa žiada osobitne uviesť práce J. Tibenského o dejinách Budmeríc, I. Michnoviča o dejinách Vranova nad Topľou v 20. storočí, L. Sokolovského o Malohonte a F. Uličného o osídlení.

cionálna, personálna aj obsahová prepojenosť. Je však potrebné venovať viac pozornosti teoretickým a metodologickým otázkam a zamyslieť sa nad vytvorením štruktúr (napr. v podobe regionálnych pobočiek SHS), ktoré by pôsobili ako koordinátor a odborný garant výskumu a prezentácie regionálnych dejín. Hoci odbornosť výskumu a jeho vedecký prínos sú z hľadiska vedy primárne kritérium, regionálna historiografia musí mať a má i iné opodstatnenie a význam.

V súčasnosti vzniká regionálna historiografia prevažne na základe spoločenskej požiadavky, čo je dobré, pretože to vytvára ideálne východisko na šírenie poznatkov smerom k verejnosti. Základným prínosom regionálnej historiografie zo spoločenského hľadiska je jej význam pri budovaní regionálneho a lokálneho povedomia. Preto fakt, že väčšina prác je publikovaná v podobe odborných a popularizačných textov, možno chápať ako pozitívum. Súčasnosť ponúka tiež možnosť rozširovania poznatkov prostredníctvom regionálnych rozhlasových a televíznych vysielaní, ktoré či už pravidelne, alebo príležitostne siahajú po témach z histórie. Z tohto uhla pohľadu má mimoriadny význam fungovanie a rozvoj regionálnej historiografie a jej praktické využívanie nielen na profesionálnych pracoviskách (univerzity, archívy, múzeá, galérie a pod.), ale aj v tradičných regionálnych záujmových spolkoch a združeníach, ktoré jednak umožňujú vytvoriť organizačnú bázu výskumu a jeho prezentácie, jednak môžu pôsobiť ako nástroj na usmernenie neraz škodlivých aktivít amatérov.

EINIGE BEMERKUNGEN ZUM STAND UND AKTUELLEN PROBLEMEN DER REGIONALGESCHICHTSFORSCHUNG

MARTIN PEKÁR

Die Regionalgeschichtsforschung hat in der slowakischen Historiographie Tradition und in den letzten Jahren wird ihr immer größere Aufmerksamkeit gewidmet. Der Hauptgrund ist das Anwachsen der gesellschaftlichen Forderung, aber auch die natürliche Entwicklung der slowakischen Historiographie. Der Stand der Regionalgeschichtsforschung ist in den Grundsatzfragen in großem Maße analog dem Stand der slowakischen Historiographie als Ganzes. Spezielles Augenmerk wurde der Regionalgeschichtsforschung nur sporadisch gewidmet, aber im Grunde ist festzustellen, dass nahezu alle Probleme der Historiographie auch die Regionalgeschichtsforschung betreffen. Vor 1989 gab es, so wie heute, keine zentrale gesamtslowakische Institution, die auf Regionalgeschichtsforschung und regionale Historiographie spezialisiert wäre. Aufgrund des ökonomischen oder gesellschaftlichen Drucks Anfang der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts haben viele traditionelle Institutionen regionalen Charakters (Verlage, Interessenvereinigungen, Periodika u.Ä.), die diesen Bereich vor 1989 langfristig sicherstellten, nicht überlebt. Forschung und Publikation überlebten in einigen spezialisierten Stellen häufig auf Kosten einer Qualitätsminderung. Andererseits ermöglichten die gelockerten und geänderten Verhältnisse die Schaffung eines größeren Raums für die Regionalgeschichtsforschung an den bereits bestehenden und neuentstehenden Hochschulstellen bzw. auf dem Boden von Interessenvereinigungen. Das Hauptproblem der Arbeiten zur Regionalgeschichte ist ihr wissenschaftlicher Nutzen, der

vor allem durch die Bestimmung der Publikation und die Forderungen des Auftraggebers beeinflusst ist. Dieser Publikationstyp ist für einen breiteren Leserkreis bestimmt, deshalb muss er in einem leichteren Stil geschrieben sein. Trotz der Einhaltung einiger formaler Angelegenheiten, haben diese Publikationen in der absoluten Mehrheit höchstens einen fachlichen, nicht wissenschaftlichen Charakter, was natürlich nicht a priori als Negativum anzusehen ist. Bei ihrer Gestaltung kommt es jedoch häufig zu so negativen Erscheinungen, wie etwa Nichteinhaltung der Aufeinanderfolge der wissenschaftlichen Forschungsschritte, Uneinheitlichkeit der methodologischen Ausgangspunkte, Inkompatibilität einzelner Teile bzw. Lücken im Inhalt bei kollektiver Autorschaft, Unausgewogenheit der Quellengrundlage und des Inhalts bzw. der Formalität des Rezensionsverfahrens. Der Grundbeitrag der regionalen Historiographie ist, gesellschaftlich gesehen, ihre Bedeutung beim Aufbau eines regionalen und lokalen Bewusstseins.

K NIEKTORÝM OTÁZKAM REGIONÁLNYCH DEJÍN NA SLOVENSKU

LADISLAV TAJTÁK

TAJTÁK, Ladislav. Some questions on the history of regions of Slovakia. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 104-106, Bratislava.

The paper points to the importance and contribution of regional history in research on national history in the 19th and 20th centuries and its influence on the historical consciousness of the Slovaks. Research into regional history has reached a higher level thanks to it being included in the field of study of departments of history in university faculties. Conferences, seminars and regular publications of volumes of good quality papers are contributing to this.

Slovakia. Regional history. National history.

Výrazným prejavom rozvoja slovenskej historiografie v poslednom desaťročí je výskum v oblasti regionálnych dejín a spisby. Aj v období socializmu bola regionálnym dejinám venovaná značná pozornosť, ale poznačilo ju marxistické dogmatické učenie. Podnetná z tohto obdobia je štúdia Pavla Horvátha venovaná regionálnej historiografii v 19. storočí, v ktorej autor konštatuje, že prevažná časť historickej tvorby v tomto období mala na Slovensku regionálny charakter a len malá časť prác bola syntetického charakteru, ktoré pochádzali od P. V. Sasinka a J. Botta, pričom poukazuje na to, prečo to tak bolo. Publikovanie takýchto príspevkov a prác sa uskutočňovalo v dobových časopisoch a tlači a niektoré v *Letopise Matice slovenskej*. Pri hodnotení významu regionálnej historiografie vyzdvihuje význam prác M. Bela a jeho *Notícií* o stoliciach, ale i práce ďalších predstaviteľov, ako boli Bartholomeides, Szirmay, Čaplovič, Medňanský, ktorých práce hodnotí ako priekopnícke.

Môžeme konštatovať, že Horváthova práca nám môže slúžiť ako príklad na spracovanie slovenskej regionálnej historiografie 20. storočia. Získali by sme tým celistvý obraz o vývine a prínose regionálnej historiografie pri výskume národných dejín, ich vplyvu na vývine historického vedomia Slovákov.

V tejto súvislosti musím pripomenúť, že v tom období sa vytvárala aj maďarská, nemecká a v menšej miere i rusínska regionálna spisba. Charakter maďarskej a nemeckej regionálnej spisby je pre dobové poznanie dejinných procesov na Slovensku obzvlášť dôležitý, lebo odráža štátnopolitické ciele maďarských vládnucich kruhov a postavenie voči slovenskému národu.

Istým pokusom o zobrazenie maďarskej historiografie na Slovensku je štúdia M. Mihokovej *Maďarská historiografia o Slovákoch a o Slovensku do roku 1918*. V tejto štúdii autorka poukázala na úlohu regionálneho poznávania na základe vydávania maďarských monografií žúp a významnejších miest pod redakciou S. Borovszkého. Na Slovensku okrem piatich vyšli monografie všetkých stolíc. V tejto súvislosti podnetnú úlohu zohrávali maďarské historické regionálne časopisy, ako boli *Príspevky k dejinám Zemplínskej stolice (Adalékok Zemplén vármegyje történetéből)*. Podobný časopis vychádzal k dejinám Spiša, Abovskej stolice a Košíc. Rozvoju maďarskej historiografie pomáhali puťovné kongresy v mestách na Slovensku. Táto historická spisba a aktivity nám umožňujú zoznámiť sa s interpretáciou dejín Slovenska a Slovákov z pozície cieľov maďarských vládnucich kruhov.

V súčasnosti sa výskum regionálnych dejín dostal na vyššiu úroveň v celoslovenskom meradle vďaka tomu, že to už nie je záležitosťou iba záujmových historických spoločností a spolkov, ale že na katedrách dejín univerzitných fakúlt sa tento výskum začleňuje do inštitucionálneho rámca. V záujme prehĺbenia jeho teoretického a metodologického prístupu k daným otázkam katedry organizujú vedecké konferencie, sympóziá a semináre. V poslednom období bola takým podujatím konferencia usporiadaná Katedrou slovenských dejín a archívnictva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v roku 1999 na tému *Výskum miestnych a krajových dejín Slovenska*. S úvodným, teoreticky zameraným referátom vystúpil F. Uličný. Ďalší účastníci vystúpili s prácami, ktoré reprezentovali ich výskumné úlohy. Koncepcne širšie zameraný príspevok na špecifiku regiónu predniesol L. Tajták na tému *Východné Slovensko ako regionálny fenomén*, ktorý bol publikovaný v *Historickom časopise* roku 2001, č. 2. Pre rôzne ťažkosti ostatné príspevky nemohli byť publikované v osobitnom zborníku.

Ďalším takým podujatím bola konferencia Katedry dejín Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity v roku 2003 na tému *Teoretické a metodologické otázky výskumu regionálnych dejín*, ktorá sa konala ako súčasť riešenia grantu VEGA č. 1/9214/02, vďaka čomu boli štúdie a príspevky publikované v zborníku s názvom *Regionálne dejiny a dejiny regiónov* (Prešov). Treba konštatovať, že zameranie konferencie na teoretické a metodologické otázky bolo príliš náročné a obsah jednotlivých príspevkov tomu celkovo nezodpovedal, preto bolo správne, že redakcia zborníka pristúpila na iné pomenovanie.

Podľa charakteru a tematického zamerania práce v zborníku môžeme rozdeliť na štúdie teoreticko-metodologického zamerania a na príspevky regionálne a celoslovenské. Podľa nášho názoru k prvej skupine patrí štúdia P. Švorca *Regionálne dejiny 19. a 20. storočia na Slovensku a slovenská historická spisba*. Je to fundovaná štúdia so širokým záberom, ale škoda, že autor nenadviazal na Horváthove výsledky v tejto oblasti. Výrazne metodologické aspekty má štúdia R. Holeca *Osobnosti a región (metodologické úvahy)*.

Prínosná je štúdia L. Sokolovského *Historické aspekty v lokálnom a regionálnom povedomí (na príklade Gemera, Malohontu a Novohradu)* z hľadiska formovania celonárodného povedomia. Fundovaný obraz o vývine regionálnej historiografie na Slovensku po roku 1945 podáva J. Alberty, právom označovaný za priekopníka tejto historickej disciplíny u nás, v štúdiu *Regionálna história nie je iba historiografia (so zreteľom na stredné Slovensko)*. Alberty podáva plastický obraz aj o ťažkostiach a prekážkach vo výskume v tejto oblasti, no napriek tomu číselné údaje o vydávaných prácach presvedčivo dokazujú, že Gemerská vlastivedná spoločnosť bola za celé obdobie do roku 1990 najaktívnejšou regionálnou spoločnosťou na Slovensku. Na záver autor podčiarkuje názor, že regionálna história je rozvetveným kultúrnym fenoménom. Štúdia P. Kónyu *K problému výskumu miestnych dejín zemľanských mestečiek a obcí* poskytuje prehľad fondov archívnych a literárnych prác viažucich sa k dejinám tohto regiónu. Táto najvýchodnejšie položená stolica prejavovala v minulosti najmenšie známky národného života, čo sa prejavovalo aj v archívnych fondoch a odbornej literatúre. Preto by bolo žiaduce uviesť také pramene, aké sú uvedené v historických prácach D. Rapanta, súvisiace s roľníckym povstaním v roku 1831 a s revolúciou 1848 – 1849, ako ja s prácami dobových spisova-

teľov a buditeľov, ktorí sa zaoberali aj udalosťami tohto regiónu. V moderných dejinách významným zdrojom poznatkov bola slovenská a maďarská tlač, ktorej prehľad podávajú Potemrove bibliografie.

Obsah a zameranie ostatných štúdií a príspevkov nebudeme komentovať vzhľadom na obmedzený charakter tohto príspevku, ale uvedieme mená ich autorov: M. Bodnárová, Z. Jirásek, M. Belej, J. Tej, P. Zmátlo, N. Jurčišinová, M. Havrila, M. Lipka, J. Michnovič, P. Derfiňák, N. Kračunová, D. Vasilová, R. Madrinová, M. Pekár, P. Mičko, V. Karpáty, M. Šmigel, A. Tkáčová.

Možno konštatovať, že *Ročenka KD FHPV-PU na rok 1904* sa v svojich zámeroch dobre orientovala na výskum regionálnej problematiky a je prínosom pre hlbšie poznanie celoslovenských dejinných súvislostí. Treba dodať, že ročenky začali vychádzať roku 2001 a doteraz vyšlo päť čísel s tým, že ročenka 2005 má názov *Annales Historica Presoviensis* a tematicky je zameraná aj na širší stredoeurópsky región. Žiada sa uviesť, že v súčasnosti so zreteľom na región vychádzajú zborníky so staršou tradíciou, ako sú *Nové obzory* (Prešov), *Historica Carpatica* (Košice), *Z minulosti Spiša* (Levoča) a katedrový zborník *Annales Historica Presoviensis* a o susednom regióne *Acta Historica Neosolien-sia* (Banská Bystrica). Všetky tieto ročenky majú veľmi dobrú odbornú úroveň.

ZU EINIGEN FRAGEN DER REGIONALGESCHICHTE IN DER SLOWAKEI LADISLAV TAJTÁK

Der Autor hebt in seinem Beitrag die Bedeutung und den Beitrag der Regionalgeschichte bei der Erforschung der Nationalgeschichte hervor. Er verweist an Beispielen auf ihre Entwicklung im 19. und 20. Jahrhundert, als die Regionalhistoriographie eine Rolle in der Entwicklung des Geschichtsbewusstseins der Slowaken spielte. Heute hat die Regionalgeschichtsforschung ein höheres Niveau erlangt dadurch, dass sie in den institutionellen Rahmen an den Lehrstühlen für Geschichte der Universitätsfakultäten eingegliedert wurde. Diese organisieren wissenschaftliche Konferenzen und Seminare und geben Konferenzberichte heraus, die bereits auf einem guten wissenschaftlichen Niveau sind, sie sind ein Gewinn für die slowakische Historiographie und für die Erziehung des Geschichtsbewusstseins.

PROBLÉMY DEJÍN ŠPORTU NA SLOVENSKU

JÁN GREXA

GREXA, Ján. Problems in the history of Slovak sport. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 107-111, Bratislava.

In Slovakia Sports history (formerly the history of physical education and sport, or history of physical culture), as an applied scientific discipline of general history, is traditional school subject in the preparation of sports teachers and experts. The pioneers of the Slovak sports historiography originated from the groups of “non-historians” The first Slovak sports history was written by the sports theorist Prof. RNDr. Karol Stranai, DrSc., in cooperation with J. Perutka. The result was a two-part text (1952). Prof. PhDr. Jaromir Perutka, DrSc. went in for sports history in the territory of Slovakia and he educated a few disciples. In the field of sports history there is a minimal number of researchers; the result is a low quantity of scientific works, which insufficiently enrich our general history with this important area of social life. One of possibilities to resolve this non-favorable situation of the sports history in Slovakia could be the doctoral study not only at the faculties preparing sports experts, but at the relevant faculties also. Otherwise the sports history stays only a topic of enthusiasm of individuals and it lose its scientific basis.

Sports history. Applied scientific discipline. Sports historiography.

Formovanie dejín športu na Slovensku

Dejiny športu ako aplikovaná vedná disciplína skúmajú vznik a rozvoj ideí, organizačných foriem, prostriedkov a metód športu od najstarších čias v súlade so všeobecnými dejinami ľudstva alebo konkrétneho etnika. V minulosti sa nazývali aj dejinami telesnej výchovy a športu, prípadne dejinami telesnej kultúry, čo bol bezprostredný preklad z ruského pojmu *fizkultura – fizičeskaja kultura*. V poslednom období v záujme pojmovej kompatibility so svetom používame integrálny termín šport, ktorý okrem športu v užšom zmysle slova (ako činnosti zameranej na výkon, systematický tréning a súťaženie) zahŕňa všetky pohybové aktivity vrátane rekreačného športu, turistiky a rekreácie.

Dejiny športu sú na našom území tradičným vyučovacím predmetom v príprave športových pedagógov a odborníkov vlastne už od čias prvých vzdelávacích kurzov pre učiteľov telesnej výchovy, čiže od 70. rokov 19. storočia. V súčasnosti je tento predmet zaradený do študijných programov všetkých fakúlt, ktoré pripravujú odborníkov pre školskú telesnú výchovu a pre športové hnutie.

Prvé vzdelávacie inštitúcie na území Slovenska v prípade dejín športu spočiatku ťažili z prác maďarských, respektívne českých športových historikov, a to až do druhej polovice minulého storočia. Priekopníci slovenskej športovej historiografie pochádzali z kruhov nehistorikov, telovýchovných vedecko-pedagogických pracovníkov. Prvé slovenské dejiny športu skoncipoval športový teoretik prof. RNDr. Karol Stráňai, DrSc. (1905 – 1999) v dvojdielnych učebných textoch (v spolupráci s J. Perútkom, 1952).

Systematicky sa však spracovaniu dejín svetového, československého a slovenského športu začal venovať až prof. PhDr. Jaromír Perútka, DrSc. (1930 – 2003), o ktorom možno povedať, že je zakladateľom slovenskej športovej historiografie. Je pochopiteľné,

že prevažnú časť jeho rozsiahlej práce poznamenala marxistická interpretácia, napriek tomu jeho dielo tvorí fundamentálny základ slovenských športových dejín. Spracoval všetky oblasti novovekých športových dejín na Slovensku a v bývalých socialistických krajinách, pričom ťažisko tvorili dejiny Sokola a robotnícke telovýchovné hnutie na Slovensku. Výsledky vedeckého výskumu publikoval v rozsiahlom počte kvalifikačných a výskumných prác, vedeckých i popularizačných článkov, ako aj monografií. Je logické, že spracoval komplexné *Dejiny telesnej výchovy a športu na Slovensku* (1980) a že stál na čele autorského kolektívu celoštátnej československej učebnice *Dejiny telesnej kultúry* (1985). Rovnako bol vedúcim autorom pri prvom syntetickom prehľade dejín športových odvetví *Športy na Slovensku* (1967), ako aj v prípade rozsiahlej *Malej encyklopédie telesnej výchovy a športu* (1982). Spoluautorsky sa podieľal aj na „odmarxizovaných“ učebných textoch *Dejiny telesnej kultúry na Slovensku* (1995, 1999).

Vychoval viacero nasledovníkov vrátane dvoch bezprostredných pokračovateľov, ktorí sa špecializujú výsostne na dejiny športu – prof. PhDr. Jána Grexu, PhD. (1941), a doc. PhDr. Miroslava Bobříka, PhD. (1950). Ján Grexa postupne spracoval dejiny športu na Slovensku v období feudalizmu, dejiny školskej telesnej výchovy na Slovensku, účasť Slovenska v olympijskom hnutí a na olympijských hrách. Po roku 1989 sa výrazne podieľa naprehodnocovaní našich národných dejín športu, zároveň sa venuje olympizmu (jeho filozofii, dejinám, prognózovaniu), ktorý transformoval aj do podoby vyučovacieho predmetu. Miroslav Bobřík sa zameriava predovšetkým na dejiny športového hnutia nemeckej menšiny na Slovensku.

Súčasný stav

Z uvedenej „personalistiky“ je zrejmé, že situácia s dejinami športu na Slovensku nie je uspokojivá a že vedeckovýskumná báza sa obmedzuje iba na nepatrný počet relevantných vysokých škôl.

Rozvoj dejín športu je teda limitovaný viacerými negatívnymi faktormi. Prvým je minimálny počet profesionálnych historikov športu, ktorí sa systematicky venujú výskumnej činnosti, takže nie je v ich silách ani len hlbšie prehodnotiť doterajšiu športovú historiografiu, pertraktovanú cez jednostrannú prizmu marxistického chápania.

Dejiny športu sa prednášajú na fakultách pripravujúcich telovýchovných a športových odborníkov: v Bratislave na Fakulte telesnej výchovy a športu Univerzity Komenského (FTVŠ UK), v Nitre na Pedagogickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa (PF UKF), v Banskej Bystrici na Fakulte humanitných vied Univerzity Mateja Bela (FHV UMB) a v Prešove na Fakulte športu Prešovskej univerzity (FŠ PU). V oblasti dejín športu pracujú ako vysokoškolskí pedagógovia M. Bobřík, J. Grexa, Mgr. František Seman, PhD. (FTVŠ UK Bratislava), čiastočne prof. PhDr. Karol Felix, CSc. (PF UKF), a doc. PaedDr. Karol Görner, CSc. (Banská Bystrica).

Tieto vysoké školy by mohli byť ideálnou bázou na rozvoj dejín športu ako vednej disciplíny, pretože sa tu spája poznávanie s edukatívnym poslaním, je tu symbióza informatívnej a formatívnej funkcie, ako aj rýchly prenos najnovších vedeckých poznatkov. Lenže na týchto školách v súvislosti s erupciou nových vedných disciplín, ktoré majú afinitu k športu, rastie tlak na redukciu predmetov vrátane „nepraktických“ dejín športu, prípadne na ich posúvanie do kategórie voliteľných predmetov.

Ďalším negatívom je fakt, že s výnimkou bratislavskej FTVŠ UK predmet dejiny športu nevyučujú historicky školení a vedeckovýskumne pracujúci pedagógovia, ale odborníci v iných športových disciplínach, ktorí si dejinami športu iba dopĺňajú svoj pedagogický úväzok.

Spomínaní učitelia predstavujú prvú skupinu odborníkov v dejinách športu. Súčasťou ich práce je aj školiteľská činnosť a vedenie diplomových prác z dejín športu. Na FTVŠ UK v Bratislave bolo obhájených značné množstvo diplomových prác, väčšinu z nich školiteľsky saturoval J. Perútka. V súčasnosti ako vedúci diplomových prác z dejín športu pôsobia predovšetkým J. Grexa, ďalej M. Bobřík a F. Seman.

Výchovu nových vedecky erudovaných historikov športu zabezpečuje doktorandské štúdium. J. Grexa vyškolil troch doktorandov z dejín športu – Františka Semana, Petra Bučku a Žanetu Csáderovú. Avšak len F. Seman pôsobí na relevantnom edukačnom poste a prednáša športové dejiny, hoci výskumno-publikačná aktivita Mgr. P. Bučku, PhD., je príkladná. M. Bobřík momentálne vedie doktoranda Ladislava Barátha, ktorý vedie semináre z dejín športu na PF UKM v Nitre. Treba podotknúť, že M. Bobřík ako člen Vedeckej rady FTVŠ UK pôsobí na Slovenskej technickej univerzite v Bratislave (CHTF STU) a na FTVŠ UK vyučoval externe. Momentálne je člen spoločnej odborovej komisie športovej humanistiky, kde patria aj dejiny športu. Členom tejto komisie bol aj prof. PhDr. Pavol Glesk, CSc., pedagogicky pôsobiaci na Trnavskej univerzite, ktorý sa pri svojom širokospektrálnom zábere venoval aj otázkam dejín športu.

Do druhej skupiny odborníkov patria autori, u ktorých história športu nie je hlavnou či jedinou tematickou oblasťou ich tvorby a nevenujú sa pravidelnej výskumnej činnosti. Dejiny športu sa zaoberajú popri svojej literárnej, žurnalistickej, pedagogickej, prípadne inej činnosti, často ako historickí nadšenci amatéri. Akýsi medzičlánok predstavujú PhDr. Jozef Drenko, stredoškolský profesor v Lučenci, a PhDr. Igor Machajdík, dlhoročný pracovník Múzea telesnej kultúry, ktorý je t. č. pracovníkom Národného športového centra v Bratislave.

Medzi autorov, ktorí spracúvajú rôzne športovo-historické témy, patria popri viacerých novinároch aj MUDr. Marián Kafka či sociológ Borislav Petřík. Z novinárov sa športovej histórii venovali a venujú Tomáš Grosmann, Miroslav Hazucha, Imrich Hornáček, Jozef Jedľovský, Július Kozma, Ladislav Krnáč, Pavol Kršák, Jozef Kšiňan, Ivan Lichner, Igor Mráz, Zdeno Simonides, Lubomír Souček, Marián Šimo, Milan Vranka, Anton Zerer a drobnými či jednorazovými prácami mnohí ďalší žurnalisti.

Väčšina z uvedených autorov sa zameriava predovšetkým na olympijskú tematiku, či už ide o mapovanie jednotlivých olympijských hier, alebo o súhrnné historické prehľady, prípadne o osobnosti svetového a nášho olympijského hnutia.

Z literátov sa olympijskej tematike venovali Rudo Moric (*Majster pástiarских rukavic*, 1954), Miro Procházka (*Most cez rieku Inn*, 1965) a predovšetkým Vojtech Zamarovský. Jeho *Vzkriesenie Olympie* sa dočkalo svetového ohlasu a trojnásobného vydania (1978, 1986, 2001).

Najproduktívnejšími publicistami v oblasti olympijských hier boli Imrich Hornáček (*Nesmrtelný plameň* – spolu s R. Galom, 1957, *Hrdinovia olympijských kruhov* – spolu s P. Kršákom, 1961, *Innsbruck 1964*, 1964, *Kruhy nad Popocatépetlom*, 1969, *Sapporo – Mníchov*, 1972, 1973), Pavol Kršák (*Od Olympie po Tokio*, 1964, *Od Olympie po*

México, 1968, *Montreal – Innsbruck*, 1976 – spolu s L. Krnáčom, 1977, *Novoveké olympiády*, 1982), Anton Zerer (monografie o OH a ZOH 1996 – 2004) a Marián Šimo (monografie o OH 1996 a ZOH 2006).

Časové prvenstvo v kategórii monografií jednotlivých hier patrí autorskej dvojici Ľudovít Mutňanský – Štefan Jakubec a ich stručnému dielku *XI. olympické hry v Berlíne* (1936). S berlínskymi hrami 1936 je spätý aj jeden z prvých článkov na olympijskú tému, ktorý uverejnila Žela Duchajová-Švehlová, *Dojmy z berlínskej olympiády* (Živena, 1936). Slovenskí žurnalisti sa dovtedy olympijským hrám nevenovali. Podľa mojich zistení sa prvý krátky článok na uvedenú tému objavil v slovenskej tlači až v roku 1912 počas olympijských hier v Štokholme – v *Slovenskom denniku* zo 16. júna 1912.

K autorom mimo novinárskej profesie, venujúcim sa olympijskej téme, patria Vladimír Genda, Pavol Glesk, Anton Ihring, Miloš Kováč, Milan Kováčik, Pavel König, Mia Königová, Eva Kubáňová, Vladimír Malec, Štefan Mašlonka, Štefan Miček, Ján Mitošinka, Igor Mráz, Ivan Niňaj, Vladimír Porubský, Milan Ruman.

V rámci slovenských olympijských klubov spracovali bibliografie olympionikov konkrétneho regiónu Peter Bučka, Ján Dobák, Jozef Drenko, Milan Fronko, Miroslav Hazucha, Anton Javorka, Marián Kafka, Ľuboš Krajč, Florián Leitman, Igor Machajdík, Jaroslav Žingor.

Olympijskú bibliografiu spracovali Paula Holotňáková (*Olympizmus a olympijské hry*, 1988) a pre potreby Slovenského olympijského výboru Jozef Drenko (2005).

Záver

Dejiny športu na Slovensku laborujú s minimálnym počtom bádateľov. Z toho rezultuje malý počet vedeckých prác v kontexte slovenskej historiografie, ktoré nedostatočne obohacujú naše všeobecné dejiny o dôležitú oblasť spoločenského života. Ak popri súhrne vedomostí chápeme históriu aj ako východisko k prognózovaniu ďalšieho vývoja, potom so slabosťou športovej historiografie laboruje aj samotné športové hnutie. O ňom v poslednom decéniu platí, že je zbytočne atomizované, že chýba koncepčná spolupráca štátnej a spolkovej sféry, že nevie využiť poznatky z manažovania a financovania hnutia. Takéto poznatky v iných krajinách ponúka nepomerne širšia paleta športových historikov. Jedno z východísk nepriaznivého stavu dejín športu na Slovensku by mohlo byť doktorandské školenie absolventov magisterského štúdia dejín na filozofických, pedagogických a iných aktuálnych fakultách na pôde FTVŠ UK v Bratislave, v blízkej budúcnosti možno aj na FŠ PU v Prešove. V opačnom prípade zostanú dejiny športu ako aplikovaná vedná disciplína všeobecných dejín predmetom nadšenia jednotlivcov a stratia vedeckovýskumný základ.

PROBLEME DER GESCHICHTE DES SPORTS IN DER SLOWAKEI

JÁN GREXA

Die Geschichte des Sports (vordem auch Geschichte von Körpererziehung und Sport bzw. Geschichte der Körperkultur) als angewandte Wissenschaftsdisziplin der Allmeingeschichte ist

in der Slowakei ein traditionelles Unterrichtsfach bei der Ausbildung von Sportpädagogen und Fachleuten. Die Pioniere der slowakischen Sporthistoriographie stammten aus den Kreisen der "Nichthistoriker", der wissenschaftlich-pädagogischen Kräfte für Körpererziehung. Die erste slowakische Sportgeschichte konzipierte der Sporttheoretiker Prof. RNDr. Karol Stráňai, DrSc. in Zusammenarbeit mit J. Perútka in zweiteiligen Lehrtexten (1952). Systematisch begann sich der Sportgeschichte vor allem auf dem Gebiet der Slowakei jedoch erst Prof. PhDr. Jaromír Perútka, DrSc. zu widmen, der mehrere Nachfolger heranbildete. Dennoch laboriert die Geschichte des Sports an der minimalen Forscherzahl, woraus die geringe Anzahl wissenschaftlicher Arbeiten resultiert, die unsere Allgemeingeschichte nur unzureichend um dieses wichtige Gebiet des gesellschaftlichen Lebens bereichern. Ein Ausweg aus diesem ungünstigen Zustand der Sportgeschichte könnte die Doktorandenschulung von Absolventen des Magisterstudiums der Geschichte sein, und das nicht nur an Hochschulen, die Sportfachleute ausbilden, sondern auch an anderen relevanten Fakultäten. Andernfalls wird die Geschichte des Sports nur ein Gegenstand der Begeisterung Einzelner bleiben und ihre wissenschaftliche Forschungsbasis verlieren.

RUSÍNSKA A UKRAJINSKÁ MENŠINA V SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFII PO ROKU 1989

STANISLAV KONEČNÝ

KONEČNÝ, Stanislav. The Ruthenian and Ukrainian minority in Slovak historiography after 1989. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 112-124, Bratislava.

Interest in research on the history of the Ruthenians and Ukrainians in Slovakia and in Central Europe has been evoked not only by various “blank spaces” in their study up to 1989, but also by the revival of the movements of ethnic minorities in the period of social transformation. The research institutes of the Slovak Academy of Sciences and the university departments are endeavouring to remove many deformations and give a more objective view of the ethnogenesis of the minority from earliest times to the recent period. The publications and statements of some researchers and especially of activists from the minorities on historical themes are marked to some degree by the division into supporters of the Ruthenian and Ukrainian national cultural orientations.

Historiography. Slovakia. Ruthenians. Ukrainians.

Otázka vývoja Rusínov a Ukrajincov na Slovensku je napriek viacerým problémom relatívne stabilným objektom v slovenskej historiografii už celé desaťročia. Príčinu tohto javu možno vidieť nielen v tradíciách istej etnickej blízkosti, vzájomnej podpory a spolupráce slovenského a rusínskeho národného hnutia z uhorských čias, ale i v obdobných politických cieľoch a ambíciách reprezentácií oboch spoločností, ktoré sa vykryštalizovali najmä v období medzivojnového Československa. Niektoré politické disonancie medzi nimi mali spravidla krátkodobý charakter a ukázali sa byť málo podstatnými.

Problematika si udržiavala atraktivnosť aj vďaka nespornej svojráznosti rusínskej pospolitosti, istým tajomným stránkam jej dejinného vývoja, značne zložitej etnogenéze a bezpochyby i pohnutým osudom obyvateľov celého karpatského priestoru. Pozornosť vyvolávali starobylé kláštory (Krásny Brod, Ladomirová, Buková hora), charismatickí duchovní (biskupi Bačinskij, Gaganec, Gojdič, mnísi Kabel'uk, Struve, Sabol), rovnako ako mýtické či skôr mytologizované historické osobnosti (knieža Laborec, Fedor Korjatovič).

Záujem o vývoj rusínskej pospolitosti sa pritom do istej miery udržal aj v rokoch výlučne marxistického prístupu k našim dejinám. História Rusínov a Ukrajincov bola tiež prezentovaná v deformovanej podobe a často len s propagandistickým zámerom. Napriek tomu, v šedivej historiografii, naplnenej opismi triednych zápasov a úspechov napredovania spoločenského rozvoja pod neomylným vedením ľavicových a komunistických organizácií, vyznačovala sa istou životnosťou a prítlačivosťou.

Bolo to tak, aj keď v tom čase bola história Ukrajincov na Slovensku skôr vytváraná, než skúmaná, keď mnohé historické fakty sa veľmi často zámerne extrapolovali, pričom cieľom nebolo získať objektívny obraz, ale argument na potvrdenie apriórneho stanoviska. Výskum a vedecké prezentovanie tejto problematiky boli politicky limitované, preto otázky, akými sú pôvod, genéza, osídlenie, migrácia, jazyk, náboženstvo a kultúra rusín-

skeho etnika na Slovensku sa buď obchádzali, zahmlievali, alebo interpretovali tendenčne. Nové ideologické atribúty v podobe triedneho a stranického prístupu, historického materializmu, ateizmu a sovietskeho filistva v rozhodujúcej miere determinovali hlavne výklad dejín medzivojnového obdobia, keď Podkarpatská Rus bola súčasťou Československa.

Rusínska a ukrajinská otázka už od roku 1919 predstavovali určité politikum, ktoré v značnej miere ovplyvňovalo aj prístup k dejinám celého etnika. Ešte radikálnejší dosah v tomto smere malo pripojenie Podkarpatskej Rusi k ZSSR, ktoré viedlo k oficiálnemu akceptovaniu stanovísk sovietskych, resp. ukrajinských historikov na jednej strane, resp. k tabuizovaniu výskumu určitých tém a problémov na strane druhej. Napriek týmto okolnostiam možno predsa len dejiny Rusínov a Ukrajincov na Slovensku v období stredoveku, ale i novoveku pomerne dobre a detailne rekonštruovať prostredníctvom starších prác niektorých historikov, hoci nie všetky fakty a dostupné údaje indikujú jednoznačnú interpretáciu.¹

November 1989 a následné systémové zmeny smerujúce k transformácii spoločnosti priniesli aj slovenskej historiografii veľa nových impulzov. Okrem iného jej umožnili postupne splácať dlh, ktorý si v predchádzajúcich rokoch urobila voči viacerým úsekom i voči mnohým osobnostiam slovenských dejín. Na strane „mä dať“ sa symbolicky ocitli aj dejiny etnických menšín na Slovensku, ktoré boli celé desaťročia pre historikov spravidla len okrajovou záležitosťou. Pokiaľ ide o niektoré etapy vývoja tunajších Rusínov, platí to ešte o čosi viac.

Výrazná motivácia v tomto smere však nastala práve v prostredí tunajších Rusínov a Ukrajincov. Jednou z prvých úloh na ceste rozvoja tak rusínskej, ako aj ukrajinskej menšiny v nových podmienkach bolo totiž získať, pokiaľ možno, čo najobjektívnejší pohľad na vlastnú históriu, na daný stav, ale i na perspektívy menšiny. Zvlášť lídri minority to pociťovali ako istú vnútornú potrebu, ktorej naplnenie by bolo predpokladom formovania skutočnej rusínskej alebo ukrajinskej národnej identity. Pravda, aktivita v týchto intenciách bola tiež prejavom „etnoerenasancie“, ako nazývame oživenie národnoidentifikačných a národnoemancipačných pohybov a procesov v krajinách strednej a východnej Európy po odstránení totalitných režimov a počas demokratizácie spoločnosti na prelome 80. a 90. rokov minulého storočia.

Na skúmanie, ale aj určité prehodnotenie dejín Rusínov a Ukrajincov na Slovensku boli od začiatku 90. rokov pomerne priaznivé podmienky. V tom čase došlo k vyostreniu slovensko-maďarských vzťahov, ktoré vznikalo pri riešení problematiky maďarskej menšiny a v súvislosti so súdnym sporom o dostavbu vodného diela na Dunaji. Na pozadí tohto napätia, ale aj v súvisi s rozpadom ZSSR pripadali vládny orgánom otázky politického a národnokultúrneho vývoja nepočteného rusínskeho a ukrajinského etnika na Slovensku ako málo významné a nie nebezpečné pre integritu teritória, preto fakticky ponechali v tejto oblasti fakticky voľný priebeh.

Táto situácia umožnila, aby sa upevnil, zorganizoval a svoje pozície rozšíril rusínsky prúd v radoch menšiny, ktorý však vznikol spontánne, hneď po udalostiach v novembri 1989, ako dôsledok administratívneho riešenia otázky národnej identity rusínskeho oby-

1 Cenný materiál v tomto smere poskytuje najmä monografia HARAKSIM, Ľudovít. *K sociálnym a kultúrnym dejinám Ukrajincov na Slovensku do roku 1867*. Bratislava : Veda, 1961. K novším a najnovším dejinám sa viažu práce M. Daniláka, P. Hapaka, A. Kovača, I. Vanata, I. Bajcuru a iných autorov.

vateľstva v Československu začiatkom 50. rokov. S ukrajinskou národnostnou príslušnosťou sa totiž veľká časť minority nestotožnila, resp. akceptovala ju len formálne, preto pri prvej príležitosti sa problém etnickej identity celkom prirodzene otvoril znovu.

Z vedeckého, a to najmä z historického, etnologického a etnopolitického hľadiska je evolúcia rusínskeho a ukrajinského etnika na Slovensku sama osebe veľmi zaujímavá. Navyše v dôsledku departície, teda rozdelenia menšiny na Rusínov a Ukrajincov, došlo k výraznej diferenciacii pohľadov na jej históriu aj z jej vnútra. Dejiny minority a ich jednotlivé stránky boli preto z veľkej časti interpretované rôzne. To vyústilo do vzájomných sporov medzi reprezentantmi odbornej i laickej verejnosti rusínskej a ukrajinskej orientácie. Ostré polemiky, ba často aj osobné invektívy, nachádzali široký priestor v médiách oboch zoskupení, ktoré v tých rokoch vykazovali veľkú aktivitu a sledovanosť. Postoj k otázkam histórie začali vyjadrovať aj profesionálni historici a tak postupne prispievali k objektivizácii pertraktovaných poznatkov. Oficiálne stanovisko vládnych miest nezasahovať do vnútorných problémov menšiny sa pritom výraznejšie nezmenilo ani po vzniku nezávislej Ukrajiny a po avizovaní jej záujmu o postavenie rusínskeho hnutia mimo zákona.

Zaujímavé, ba až paradoxné je, že obsah prezentovania histórie Rusínov a Ukrajincov, ale aj charakter a spôsob riešenia ideových sporov na ďalších 15 rokov naznačila už prvá väčšia akcia v tejto sfére. Bola to medzinárodná vedecká konferencia *Od Vedeckej spoločnosti T. Ševčenka po Ukrajinskú slobodnú univerzitu*, ktorá sa konala v dňoch 12. – 15. júna 1991 v Prešove a vo Svidníku pri príležitosti 120. výročia narodenia významného ukrajinského etnografa V. Hnaťuka a 70. výročia vzniku Ukrajinskej slobodnej univerzity v Prahe. Pripravili ju Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach a Ukrajinská slobodná univerzita v Mníchove v spolupráci s Vedeckou spoločnosťou T. Ševčenka, s Asociáciou ukrajínistov Slovenska, s Radou Zväzu Rusínov-Ukrajincov Česko-Slovenska a s Múzeom ukrajinskej kultúry vo Svidníku.

Vyššie 60 účastníkov tejto konferencie z Česko-Slovenska, z Juhoslávie, Francúzska, Kanady, Maďarska, Nemecka, Ruska, Ukrajiny a USA sa v svojich príspevkoch i v diskusii venovali hlavne osobnosti a práci V. Hnaťuka a vývoju ukrajínistiky v Československu, avšak často boli prezentované aj niektoré iné historické aspekty, i keď takmer výlučne v duchu ukrajinskej koncepcie vývoja rusínskeho etnika v karpatskom priestore.² Medzi vystúpeniami účastníkov odznel aj príspevok Mariána Gajdoša zo Spoločensko-vedného ústavu SAV v Košiciach. Až s odstupom času sa ukázalo, že okrem stručného zhodnotenia prác o Ukrajincoch v slovenskej historiografii skoro úplne anticipoval kľúčové problémy v tejto sfére, ktoré sa stali nosnými v nasledujúcich pätnástich rokoch. Za takéto priamo označil slovensko-rusínske vzťahy v období slovenského štátu, otázku

2 Výnimku v tomto smere predstavovali vystúpenia P. R. Magocsiho a I. Udvariho, viaceré však otázku rusínsko-ukrajinského pomeru priamo alebo nepriamo obchádzali. U účastníkov zo Slovenska rámec ukrajínistiky, resp. slavistiky prekročili príspevky M. Mušinku, A. Kundratovej, A. Mušinku, M. Šteca, M. Sopolígu a M. Gajdoša.

Podkarpatskej Rusi, ale aj problémy opcie sovietskeho občianstva, Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny (UNRP) a sociálno-ekonomického vývoja minority.³

Žiaľ, podstatne menej priaznivo možno posudzovať fakt, že na uvedenej konferencii vznikol aj iný precedens: vyvodzovanie istých politických záverov z priamych výsledkov vedeckovýskumnej činnosti, ako to dokumentovali *List prezidentovi ČSFR Václavovi Havlovi a Vyhlásenie účastníkov prešovskej ukrajinskej konferencie*, prijaté na záver podujatia. Hoci oba dokumenty pozitívne hodnotili priebeh a úspechy demokratizácie spoločnosti, razantne odmietli vznikajúcu diskusiu o otázkach národnej identity a vznik rusínskeho hnutia. Bol to prvky istej netolerantnosti a dedukcie politických konzekvencií, ktoré vedeckej obci neprináležia.⁴

Naznačené trendy sa plne potvrdili hneď na nasledujúcom vedeckom podujatí. Tým bola medzinárodná vedecká konferencia *Ukrajinské Karpaty: etnos, história, kultúra*, ktorá sa za účasti 110 vedcov z Ukrajiny, Ruska, Česko-Slovenska, Juhoslávie, Rumunska a USA uskutočnila v Užhorode v dňoch 26. augusta až 1. septembra 1991. Na základe návrhu I. kongresu Medzinárodnej asociácie ukrajínistov v Kyjeve z roku 1990 ju pripravila Užhorodská štátna univerzita v Užhorode v spolupráci s Univerzitou P. J. Šafárika v Košiciach za pomoci ďalších organizácií, pričom bola venovaná otázkam karpatistiky.

S príspevkami historického charakteru zo Slovenska vystúpili len štyria účastníci podujatia. Bolo však zároveň symptomatické, že boli venované otázky slovensko-ukrajinských vzťahov v období slovenského štátu (A. Kovač), práci jazykovedca a etnografa I. Paňkjeviča na Podkarpatskej Rusi (M. Štec), opcii československého občianstva zo strany vojakov I. československého armádneho zboru (M. Mušinka) a kritike rusínskeho hnutia (I. Vanat).⁵ Išlo totiž o okruhy otázok, ktoré rezonovali ako nosné aj v nasledujúcich rokoch.

Pohľad rusinskej reprezentácie na dejinný vývoj etnika malo prezentovať sympóziu *Spoločne históriou (Vedno istorijov)*. O jeho uskutočnení rozhodol už 2. snem Rusinskej obrody 9. novembra 1991 v Humennom.⁶ Podujatie sa vo forme vedeckého seminára napokon uskutočnilo v dňoch 8. – 9. mája 1992 vo Svidníku a pripravila ho Rusínska obroda v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR. Spoluorganizátori akcie, Slovenská akadémia vied a Matica slovenská, nevyslali ani jedného účastníka, preto nesplnila oča-

3 GAJDOŠ, M. Poznámky do diskusie k výskumu ukrajinsko-rusinskej národnosti na Slovensku v rokoch 1945 – 1948. MUŠINKA, M. (ed.). *Vid Naukovogo tovaristva im. Ševčenka do Ukrainського vil'nogo univ'ersitetu : Mižnarodna naukova konferencija (Prjašiv – Svidnik, 12 – 15 červnja 1991 r.) Materiali*. Kijiv; Svidnik; Prjašin; Mjunchen; Pariž; Nju Jork; Toronto; Sidnej: Institut ukrajinskej archeografii AN Ukrajini; Universitet im. P. J. Šafárika, 1992, s. 339-343.

4 *List Prezidentovi ČSFR Vaclavu Gavlovi*. In MUŠINKA, ref. 3, s. 395-396, a *Zajava učasnikiv prjašivskoj ukrajinoznavčoj konferencii*. In MUŠINKA, ref. 3, s. 397-399.

5 KOVAČ, A. Do problemi slovacko-ukrajinskich mižnacional'nych vzaemin. In ČUČKA, P. (ed.). *Ukrajinski Karpati : Materiali mižnarodnoj naukovoi konferencii „Ukrainski Karpati: etnos, istorija, kultura“*. Užgorod : Vidavništvo „Karpati“, 1993, s. 244-250; ŠTEC, M. Mise i roľ Ivana Paňkjeviča v kulturno-osvitnomu ta gromadskomu žiti Zakarpattja. In ČUČKA, ref. 5, s. 582-588; MUŠINKA, M. Zakarpatski rusini-ukrajinci v zachidnij Čechii. In ČUČKA, ref. 5, s. 326 – 333; VANAT, I. Političnij rusinizm: korinja i parostki. In ČUČKA, ref. 5, s. 106-112.

6 Postanova prijata na drugim sejimi Rusinskoji obrody 9 novembra 1991 r. v Gumenim. In *Narodny novinky*, 27. 11. 1991, roč. 2, č. 8, s. 3.

kávanie, hoci prínosom bola účasť zahraničných hostí z Juhoslávie, Maďarska, Poľska, Ukrajiny a Ameriky.⁷

Seminár mal prostredníctvom vedeckých poznatkov a historických faktov demonštrovať autochtónnosť rusínskeho osídlenia pod Karpatmi a na východe Slovenska i národnú identitu Rusínov, preto neúčasť renomovaných slovenských odborníkov bola sklamaním. Zo známejších slovenských historikov a publicistov sa na seminári zúčastnili len M. Popovič s príspevkom o osudoch a úlohe Fedora Korjatoviča v dejinách Rusínov a vtedajší poslanec Federálneho zhromaždenia J. Mlynárik, ktorý sa zaoberal problémami Podkarpatskej Rusi a jej odstúpenia ZSSR v roku 1945. Z týchto dôvodov na seminári prevládali referáty z etnografie, jazykovedy či kulturológie.⁸

Nepodarilo sa ani ustrážiť apolitický charakter uvedenej akcie, pretože v niektorých príspevkoch i v diskusii odzneli okrem iného ostré invektívy, najmä voči spôsobu riešenia otázky Podkarpatskej Rusi v roku 1945, ako i požiadavky na priame právne zakotvenie existencie samostatnej rusínskej národnosti, najmä na Ukrajine. Práve tam Rusíni boli a dodnes sú považovaní len za etnografický, nie etnický subjekt. Politické vyhlásenia tohto typu sa odrazili aj v deklarácii, ktorá bola prijatá na záver vedeckého seminára.⁹

Pomerne úspešným pokusom o reparát na tomto úseku bolo organizovanie vedeckej konferencie *Rusíni v dobe slovanského obrodenia*, ktorú aj za účasti slovenských historikov i hostí z Čiech, Maďarska a Ukrajiny pripravila Rusínska obroda v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR v Bardejovských Kúpeľoch 15. – 16. októbra 1994. So zaujímavými, ale vecnými príspevkami vystúpili F. Uličný, L. Haraksim, M. Gajdoš a S. Konečný. Týkali sa osídlenia Rusínov, národného obrodenia, pripojenia Podkarpatskej Rusi k ZSSR a pravoslávizácie na východe Slovenska.¹⁰

Slovenská historiografia sa po roku 1989 postavila k dejinám Rusínov a Ukrajincov na Slovensku i v celom karpatskom regióne ofenzívne, hoci sa musela vyrovnáť s dlhodobým absentovaním vedeckého výskumu niektorých problémov, resp. s jednostranným výkladom neraz i podstatných historických javov. K viacerým vážnym problémom histórie totiž nebola schopná ihneď zaujať relevantné stanoviská, ktoré by boli podložené výsledkami archívneho výskumu a analýzou prác publikovaných v zahraničí či doma formou samizdatov.

Preto sa bádatelia prednostne sústredili práve na tie otázky, ktoré v predchádzajúcich desaťročiach boli z ideologických alebo politických dôvodov vo výskumných projektoch vynechávané a vo výstupoch ignorované či deformovane prezentované. Boli to predovšetkým naznačené okruhy problémov, ktoré *expressis verbis* pomenoval M. Gajdoš v príspevku z roku 1991. V nich sa najcitelnejšie prejavoval deficit záujmu historikov i objektívnych poznatkov.

Postaveniu Rusínov a Ukrajincov na Slovensku v období Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 bola síce venovaná istá pozornosť aj v rokoch totality, publikované

7 KUZMJAKOVA, A. Karpatskij medviď na emblem. In *Rusin*, 1992, č. 2, s. 1.

8 PLIŠKOVA, A. Perša zadača pro Rusiniv – aktivnist'. In *Narodny novinky*, 20. 5. 1992, roč. 2, č. 20, s. 1-2.

9 Deklaracija prijata 9. maja 1992 r. učasníkami naučnogo seminaru Vedno istorijov u Svidniku. In *Narodny novinky*, 20. 5. 1992, roč. 2, č. 20, s. 1-2.

10 Pozri BARNA, F.(ed.). *Rusíni : Otázky dejín a kultúry*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, 133 s.

práce však niesli pečať apriórne odmietavého postoja k tejto etape a forme slovenskej štátnosti.¹¹ Hoci s mnohými výhradami autorov pred rokom 1989 možno takmer úplne súhlasiť, vykreslenie rusínskeho etnika a jeho predstaviteľov len ako nevinného objektu zloville a perzekúcie zo strany štátnych orgánov nezodpovedá realite. Nový výskum bol preto v týchto súvislostiach úplne oprávnený.

Výsledky nových prístupov k tejto problematike sa na fóre slovenskej historiografie prvýkrát objavili na vedeckom sympóziu v Častej-Papierničke v dňoch 6. – 7. novembra 1990, ktoré usporiadal Historický ústav SAV s podporou Slovenskej národnej rady. Jeho úlohou bolo sumarizovať stav, zhrnúť dovtedajšie poznatky a koncentrovať záujem historikov na nedoriešené problémy.¹² Otázky postavenia rusínskeho a ukrajinského obyvateľstva priblížili účastníkom príspevky M. Gajdoša a A. Kovača.¹³

V priebehu nasledujúcich rokov sa vo forme menších štúdií či príspevkov z podujatí dosť často objavovali pokusy aj o spracovanie niektorých ďalších aspektov postavenia rusínskeho etnika v období druhej svetovej vojny. Išlo najmä o práce S. Konečného, R. Letza a M. Pekára. V posledných rokoch sa v tomto smere aktivizovali i niektorí historici z radov kňazov gréckokatolíckej cirkvi (P. Šturák, P. Borza, G. Székely), aj keď sa v prvom rade, prirodzene, venovali cirkevnopolitickým otázkam, ako aj významným osobnostiam v živote eparchie až do jej dočasného zániku (P. P. Gojdič, V. Hopko).

Druhou prioritou témou slovenskej historiografie v týchto súvislostiach bola otázka Podkarpatskej Rusi. Slovenských výskumníkov v týchto intenciách zaujímali predovšetkým isté korelácie s vývojom na severovýchode Slovenska, s rusínskou menšinou i s národnostnou politikou československého štátu. Dokumentujú to v prvom rade viaceré významné štúdie M. Barnovského, M. Daniláka, M. Gajdoša, P. Mosného, M. Mušinku, P. Švorca, I. Vanata a iných odborníkov. Pravda, za najvýznamnejšie práce k tejto problematike považujeme monografie P. Švorca a P. Mosného.¹⁴

Atraktivnosť problematiky Podkarpatskej Rusi sa premietla aj do obsahu viacerých vedeckých podujatí, najmä v druhej polovici 90. rokov, na ktorých participovali vždy aj niekoľkí slovenskí historici. Jednou z takýchto akcií bola medzinárodná konferencia *Stredná Európa a Podkarpatská Rus*, ktorú usporiadala Spoločnosť priateľ Podkarpatskej Rusi v Prahe 22. – 23. októbra 1996 za účasti historikov a publicistov z Česka, Kanady,

11 Ide najmä o monografiu VANAT, I. *Narisi novitňoji istoriji ukrajinciv Schidnoji Slovaččini: Kniga druga (vereseň 1938 r. – ljutij 1948 r.)*. Bratislava; Prjašiv : Slovacke pedagogične vidavnicтво; Viddil ukrajinskoj lituraturi, 1985. Štúdie k tejto problematike publikovali tiež A. Kovač, Š. Pažur a L. Suško.

12 BYSTRICKÝ, V. Úvod. In BYSTRICKÝ, V. (ed.). *Slovensko v rokoch druhej svetovej vojny: Materiály z vedeckého sympózia, Časť 6. – 7. novembra 1990*. Bratislava : Slovenská národná rada; Historický ústav SAV, 1991, s. 4.

13 Pozri GAJDOŠ, M. Rusínska otázka na Slovensku v rokoch 1938 – 1945 a jej význam. In BYSTRICKÝ, Slovensko, ref. 12, s. 140-144 a KOVAČ, A. Rusíni-Ukrajinci a upevňovanie národnostného súladu v Slovenskej republike (v intenciách národnostného katastra). In BYSTRICKÝ, Slovensko, ref. 12, s. 135-139.

14 Pozri najmä ŠVORC, P. *Zakliata krajina : Podkarpatská Rus 1918 – 1946*. Prešov : Universum, 1996, 126 s.; ŠVORC, P. *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, 422 s.; resp. MOSNÝ, P. *Podkarpatská Rus : Nerealizovaná autonómia*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2001, 216 s.

Maďarska, Nemecka, zo Slovenska a z Ukrajiny. Slovenskú historickú obec na nej zastupovali L. Haraksim a S. Konečný.¹⁵

Mimoriadne vydarenou akciou, ktorá prispela k prehĺbeniu poznatkov o dejinách tohto špecifického regiónu, bola konferencia *Podkarpatská Rus v dejinách Československa 1918 – 1939* pripravená Slovensko-českou komisiou historikov a Katedrou dejín a archívniectva Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, ktorá sa uskutočnila 9. apríla 1997 v Prešove. Štátoprávne a politické aspekty vývoja Podkarpatskej Rusi analyzovali vystúpenia L. Suška, P. Švorca a M. Barnovského, postoj Čechov a Slovákov k Rusínom v predvečere prvej svetovej vojny charakterizoval R. Holec. Príspevok M. Daniláka bol venovaný obrazu vývoja regiónu v ukrajinskej historiografii a J. Žadanský hovoril o problémoch poľnohospodárstva v ekonomickej štruktúre oblasti.¹⁶

Podkarpatská Rus sa stala hlavnou témou aj 6. karpatistickej konferencie *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919 – 1939)*, ktorá sa konala v dňoch 2. – 4. septembra 1998 v Prešove. V historickej sekcii odznelo 24 príspevkov účastníkov z Česka, z Vojvodiny, zo Slovenska, z USA a z Ukrajiny. Bádania zo Slovenska sa v svojich príspevkoch zaoberali prevažne štátoprávnymi a politickými súvislosťami pertraktovanej problematiky (R. Ištók, L. Harbul'ová, P. Kónya, S. Konečný, A. Kovač, M. Mušinka, M. Olexa, P. Švorc a I. Vanat). M. Danilák vystúpil k otázke historiografie problému začleňovania regiónu Podkarpatskej Rusi do rámca československého štátu a V. Grešlík k osobnosti a k tvorbe veľmi známej sochárky O. Mandičovej.¹⁷

Značnú pozornosť venovala slovenská historiografia veľmi kontroverzným opčným procesom v rokoch 1946 – 1947, ktoré boli v predchádzajúcom období takmer tabuizovanou témou, i keď ich dôsledky, vo forme širokej problematiky reoptantov, sa vlastne ešte riešia dodnes. Výsledkom aktivity v tomto smere sú zaujímavé monografie Š. Kruška, I. Vanata a M. Šmigela.¹⁸ Niektoré parciálne stránky opcie sovietskeho občianstva a výmeny obyvateľstva v tomto období vo svojich štúdiách prezentovali aj M. Barnov-

15 Pozri HARAKSIM, Ľudovít. Rusínska identita a emancipácia na východnom Slovensku. In HOŘEC, J. *Střední Evropa a Podkarpatská Rus*. Praha : Česká expedice, 1997, s. 67-72; a KONEČNÝ, S. Rusíni na Slovensku a štátoprávne zmeny v Československu do roku 1989. In HOŘEC, ref. 15, s. 98-107.

16 Podrobnejšie pozri GONĚC, V. (ed.). *Česko-slovenská historická ročenka 1997*. Brno : Vydavatelství Masarykovy univerzity, 1997. Spomedzi účastníkov konferencie zo Slovenska vystúpili aj M. Mušinka k súdному procesu voči členom vlády Karpatskej Ukrajiny a M. Sisák k problematike tlače.

17 Pozri MUŠINKA, M. (ed.). *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919 – 1939) : Zborník materiálov zo 6. vedeckej karpatistickej konferencie, Prešov 2. – 4. 9. 1998*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2000, 317 s.

18 KRUŠKO, S. *Optanti : Zborník statí, spomienok, dokumentov a fotografií*. Prešov : Koordinačný výbor reoptantov, 1997, 270 s.; VANAT, I. *Volinska akcija : Obnin naselennjam miž Česhoslovaččinoju i Radjanskim Sojuzom navesni 1947 roku*. Prjašiv : Sojuz rusiniv-ukrajinciv Slovackoj respubliky, 2001; ŠMIGEL, M. - KRUŠKO, Š. *Opcia : Proces opcie a presidlenia občanov Československa do ZSSR na základe československo-sovietskej dohody z 10. júla 1946*. Prešov : Koordinačný výbor reoptantov Slovenskej republiky v Prešove, 2005, 276 s.

ský, M. Gajdoš, S. Konečný, Š. Kruško, M. Mušinka a ukrajinskí historici I. I. Vovkanyč a I. M. Sjusko.¹⁹

Štvrtou veľmi často prezentovanou témou v slovenskej historiografii po roku 1989 bola otázka vzniku, vývoja a zániku Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny, ku ktorej sa historici v predchádzajúcom období vyjadrovali zväčša veľmi zdržanlivo, hoci v povojnových rokoch mala značnú autoritu a do roku 1948 disponovala aj určitými reálnymi možnosťami ovplyvňovať riešenie niektorých záležitostí týkajúcich sa menšiny, a to zvlášť v oblasti školstva a kultúry.

Podľa našej mienky hlavnou príčinou bol paradox, ktorý spočíval vo vnútorne protirečivej úlohe UNRP v povojnovej koncepcii riešenia rusínskej otázky. Vedeniu KSČ totiž na jednej strane vyhovoval jej proklamatívne ukrajinský charakter, ale podstatne menej mu konvenovali separatistické aspekty v jej činnosti a neskôr aj maximalistické požiadavky. Politika UNRP sa preto stala v rámci historiografie vtedajšieho obdobia socializmu citlivým problémom. Aj keď UNRP nikdy nenaplnila svoje ambície, stala sa istým vzorom na kreovanie reprezentatívneho orgánu rusínskej a ukrajinskej minority až do súčasnosti.²⁰

O to viac dôvodov existovalo k otvoreniu tejto otázky a k objektívnemu zhodnoteniu politiky UNRP v povojnových rokoch, a to nielen z hľadiska jej postoja k obhajobe práv rusínskej a ukrajinskej menšiny v republike, ale aj z aspektu úlohy, ktorú zohrala v záujme presadenia komunistického variantu povojnového vývoja ČSR a s tým spojenej sovietskej režimu. V tejto súvislosti je celkom pochopiteľné publikovanie dokumentov z činnosti UNRP (I. Vanat),²¹ ale aj snaha o relatívne objektívnu charakteristiku tohto špecifického fenoménu v našich najnovších dejinách.²²

Predmetom výskumu i publikačnej činnosti sa po roku 1989 stali aj otázky súvisiace s vývojom ekonomickej a sociálnej situácie občanov rusínskej a ukrajinskej národnosti na severovýchodnom Slovensku. Za predchádzajúceho systému bola totiž interpretovaná často paušálnym spôsobom: jednostranne negatívne do roku 1948 a len v pozitívnych kontúrach po februárovom prevrate. Mali sa takto jednoznačne demonštrovať úspechy výstavby socializmu i riešenia národnostnej otázky pod kuratelou straníckych štruktúr. Príležitosťou na istú revíziu niektorých takýchto záverov a hodnotení na tomto úseku bolo riešenie projektov týkajúcich sa transformačných procesov v regióne, ktoré nevy-

19 GAJDOŠ, M. (ed.). *Čo dala – vzala našim rodákom optácia : Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie k 55. výročiu optácie a presídlenia*. Košice; Prešov : Spoločenskovedný ústav SAV; Koordinačný výbor reoptantov, 2002, 105 s.; a VOVKANIČ, I. I. - GAJDOŠ, M. Optácia gnornavdjan ČSR i SRSR (Ukrajini) v 1945 – 1948 rr. ta súčasni problemi ukrajinskoj menšini v Slovaččini. In *Ukrajina v evropejskich mižnarodnich vidnosinach : Naukovij zbirnik*. Kijiv : Institut istorii ukrajini NAN Ukrajini, 1998, s. 499-515.

20 GAJDOŠ, M. K úsilii Ukrajinskej národnej rady Prjaševščiny o zákonné riešenie postavenia ukrajinskej národnosti v rokoch 1945 – 1948. In *Acta iuridica Cassoviensia 16*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1991, s. 5-15.

21 VANÁT, I. *Materiali do istorii Ukrajinskoj narodnoj radi Prjašivščini (1945 – 1952)*. Prešov : Vydavateľstvo EXCO, 2001, 119 s.

22 Pozri napr. GAJDOŠ, M. Pripojenie Zakarpatskej Ukrajiny k ZSSR a Ukrajinská narodná rada Prjaševščiny. In BARNÁ, F. (ed.). *Rusini : Otázky dejín a kultúry*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 105-116.

hnutne vyžadovalo poznať aj východiskový stav a niektoré okolnosti, ktoré ho podmienili.²³

Významnú úlohu pri uskutočňovaní základného výskumu problematiky dejín Rusínov a Ukrajincov na Slovensku nesporne zohral Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach, ktorý je už tridsať rokov bázovou inštitúciou skúmania vývoja a postavenia etnických menšín. Už roku 1989 ústav vydal zborník, ktorý pomerne otvoreným spôsobom podrobil istej kritike aj viaceré stránky národnostnej politiky KSČ vo vzťahu k ukrajinskej menšine a naznačil aj isté dovtedy obchádzané problémy.²⁴

Prirodzene, podstatne kritickejší a objektívnejší pohľad na niektoré stránky novodobej i najnovšej histórii Rusínov a Ukrajincov na Slovensku priniesli až monografie M. Gajdoša a S. Konečného, obsahujúce výsledky výskumov realizovaných od začiatku 90. rokov.²⁵ Významným prínosom pre prácu týchto autorov, rovnako i ďalších profesionálnych historikov, bolo sprístupnenie niektorých nových fondov v slovenských i zahraničných archívoch a nepomerne širšie možnosti na pravidelné štúdium publikácií, resp. odborných časopisov vydávaných či deponovaných za hranicami Slovenska, ale i štruktúra a podstatne väčšia diferenciácia domácej dennej tlače.

Okrem evidovania snáh o isté syntetizujúce pohľady na historický vývoj menšiny boli sme v posledných rokoch svedkami úsilia postupne spracovať aj niektoré parciálne témy, ktoré sa z určitých dôvodov stali aktuálnymi. Sú to spravidla čiastkové otázky, ktoré boli v rokoch 1948 – 1989 vo výskume zanedbané alebo vládnej moci nepohodlné, avšak ukázali sa byť relevantné z hľadiska kompletizácie historického obrazu, resp. aj dokazovania autochtónnosti osídlenia či charakteru a národnej identity menšiny.

Z tohto zorného uhla je potrebné posudzovať aj úsilie o určitý návrat k výskumu historického vývoja v období stredoveku, ktorý iniciovali najmä bádatelia a publicisti z radov minority. Proti triezvemu a o historické pramene sa opierajúcemu opisu rusínskeho osídlenia, ako ho predostrel F. Uličný, ale prezentovali ho aj B. Varsík a J. Beňko, sa usilovali vystúpiť niektorí romantizujúci historici s teóriami o časovo skoršom a geograficky podstatne rozsiahlejšom rusínskom osídlení, pravda, bez priamych listinných alebo archeologických dôkazov.²⁶

V rokoch tzv. reálneho socializmu sa výskum spojený s dejinami cirkvi a náboženstva v najnovšej histórii fakticky vôbec nerealizoval. Bol to veľmi veľký hendikep,

-
- 23 Pozri napr. KONEČNÝ, S. Transformácia spoločnosti a niektoré sociálno-ekonomické problémy Rusínov a Ukrajincov na Slovensku. In ŠUTAJ, Š. (ed.). *Národ a národnosti na Slovensku v transformujúcej sa spoločnosti – vzťahy a konflikty*. Prešov : Univerzum, 2005, s. 208-218.
- 24 GAJDOŠ, M. (ed.). *Vývoj a postavenie ukrajinskej národnosti na Slovensku v období výstavby socializmu*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1989, 355 s.
- 25 GAJDOŠ, M. - KONEČNÝ, S. *K politickému a sociálnoekonomickému postaveniu Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v povojnových rokoch*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1991, 188 s.; GAJDOŠ, M. - KONEČNÝ, S. *Postavenie Rusínov-Ukrajincov na Slovensku v rokoch 1948 – 1953*. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR. Svazek 21. Praha : ÚSD AV ČR, 1994; 153 s.; GAJDOŠ, M. - KONEČNÝ, S. - MUŠINKA, M. *Rusíni/Ukrajinci v zrkadle polstoročia : Niektoré aspekty ich vývoja na Slovensku po roku 1945*. Prešov; Užhorod : Univerzum, 1999, 157 s.
- 26 Porovnaj napr. ULIČNÝ, F. Rusíni v Zemplínskej župe od 14. do 18. storočia. In DORULA, J. (ed.). *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy od obrodnenia po súčasnosť*. Bratislava : Slavistický kabinet SAV, 2000, s. 37-51 a POPOVIČ, M. Slovo o potrebe pravdivej histórie Rusínov. In BARNÁ, F. (ed.). *Rusíni : Otázky dejín a kultúry*. Prešov : Rusínska obroda, 1994, s. 29-44.

pretože otázku rusínskej a ukrajinskej menšiny bez poznania vývoja gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi v našich podmienkach nemožno skúmať. Tento reálny deficit sa slovenskí historici snažili zmierniť, keď oveľa viac pozornosti venovali konfesionálnym otázkam.²⁷ Do istej miery sa to týka aj problému tzv. ukrajinského buržoázneho nacionalizmu, ktorý sa dlhé roky, ako všetky slabé miesta bývalého režimu, obchádzal.²⁸

Mimoriadne frekventovanou historickou otázkou v radoch oboch komunit menšiny sa stal vývoj rusínskeho, resp. ukrajinského národnostného školstva. Stalo sa tak napriek tomu, že táto problematika, ako jeden z mála otvorených problémov, bola relatívne preskúmaná a prezentovaná už v období bývalého režimu (I. Bajcura, A. Čuma, A. Kovač, P. Uram). Historické exkurzy do tejto oblasti zo strany pedagógov z radov menšiny v súčasnosti len hľadajú ďalšie argumenty na to, aby sa vystupňoval tlak na podporu a rozvoj menšinových škôl, hoci ten málokedy korešponduje so skutočnými potrebami minority a s preukázaným záujmom jej príslušníkov.

Na druhej strane, oprávnené sa otvoril dosť široký priestor pre lingvistov a literárnych historikov, aby obnovili objektívny výskum mimoriadne zložitej jazykovej otázky, ktorú predstavitelia rusínskej a ukrajinskej menšiny v ostrých diskusiách a polemikách riešili skoro 150 rokov.²⁹ Aktívnu prácu v tomto smere odvodili najmä pracovníci Katedry ukrajinského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity, oddelenia ukrajinizistiky Katedry slovanských jazykov Filologickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a rusínskeho oddelenia vtedajšieho Inštitútu národnostných štúdií a cudzích jazykov Prešovskej univerzity.³⁰

Veľmi častým predmetom skúmania i prezentovania jeho výsledkov sa stali významné osobnosti z radov Rusínov a Ukrajincov v dávnej i nedávnej minulosti. „Vyľudnené“ marxistické dejiny nepriali takémuto výskumu, a to tým menej, že spravidla išlo o ľudí pochádzajúcich z a patriacich skoro výlučne do radov inteligencie, dosť často bezprostredne spojenej s náboženstvom a cirkvou a veľmi vzdialenej od priemyselného proletariátu, ktorý bol vtedy v popredí záujmu.

-
- 27 HARAКСIM, Eudovít. Užhorodská únia a východné Slovensko. In *Historický časopis* (HČ), 1997, roč. 45, č. 2, s. 194-206; GAJDOŠ, M. - KONEČNÝ, S. Political aspects of Action P in East Slovakia in the year 1950. In GAJDOŠ, M. (ed.). *URBS – PROVINCIA – ORBIS*. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 1993, s. 177-186; KONEČNÝ, S. K niektorým politickým aspektom likvidácie gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku. In *Zborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 2000 – 2001*. Martin : MS, 2001; KONEČNÝ, S. Rusins in Slovakia and the Church Question After WW II, 1945 – 1947. In BEST, P. - MOKLAK, J. (eds.). *The Lemko Region, 1939 – 1947, War, Occupation and Deportation*. Krakov; New Haven : Historia Iagellonica Press ; Carpatho-Slavic Studies Group, 2002, s. 245-251; BARNOVSKÝ, Michal. Likvidácia gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku roku 1950 a obnovenie jej legálnej činnosti roku 1968. In *Naukovij zbirnik Muzeju ukrajinsko-ruskoj kulturi u Svidniku 22*. Prjašiv : EXCO, 2001, s. 17-34.
- 28 BARNOVSKÝ, Michal. K otázke takzvaného ukrajinského buržoázneho nacionalizmu na Slovensku. In *HČ*, 1996, roč. 43, č. 1; GAJDOŠ, M. K niektorým otázkam tzv. ukrajinského buržoázneho nacionalizmu. In PEŠEK, J. (ed.). *V tieni totality : Perzekúcie na Slovensku v začiatkoch komunistickej totality*. Bratislava 1996, s. 157-163.
- 29 Pozri napr. príspevky z medzinárodnej konferencie *Jazyk a školstvo národnostných menšín na Slovensku a v krajinách strednej Európy v 2. polovici 20. storočia* publikované v časopise *Človek a spoločnosť*, 2000, roč. 3, č. 1. (www.saske.sk/cas/2000-1).
- 30 K týmto otázkam publikovali napr. L. Babotová, M. Čizmárová, Z. Hanudel'ová, V. Juričková, J. Kredátusová, J. Kundrať, L. Millá, J. Šelepec, M. Štec, J. Džoganík, M. Roman, resp. V. Jabur a A. Plišková.

V prvej fáze sa dostalo plnej historickej rehabilitácie početnej skupine rusínskych národných buditeľov z druhej polovice 19. storočia, ku ktorej patrili A. V. Duchnovič, A. I. Dobrjanskij, V. I. Dobrjanskij, A. Pavlovič, A. F. Kralickij, J. I. Stavrovskij-Popradov, I. Rakovskij, J. Gaganec, ale aj E. Kubek, E. Fencik a mnohí iní. Ich životu a činnosti boli, zvlášť pri príležitosti okrúhlych jubileí, venované akadémie i vedecké podujatia s odbornými príspevkami, ktoré boli aj publikované v národnostnej tlači.³¹ Vyvrcholením takýchto aktivít bol najmä rok 2003, ktorý sa niesol v znamení 200. výročia narodenia A. V. Duchnoviča.

Je zaujímavé, aj keď možno logické, že hoci predstavitelia národného obrodzenia uhorských Rusínov boli evidentne vždy prívržencami ruskej, resp. rusínskej národnokultúrnej a jazykovej orientácie, jednoznačne sa k nim hlásia aj stúpenci ukrajinského smeru v národnom hnutí menšiny. Uvedení buditelia v rámci rozsiahlej literárnej a kultúrno-osvetovej činnosti totiž zanechali po sebe diela a písomnosti, ktoré možno interpretovať rôzne, a to aj v najpodstatnejších záležitostiach. Táto situácia vlastne napomáha rozvoj výskumu tejto dôležitej etapy dejín minority.

Druhú skupinu v minulosti často zaznávaných osobností tvorili rusínski a ukrajinskí politici z obdobia predmnichovskej republiky, najmä poslanci, vyšší štátni úradníci, funkcionári politických strán a kultúrnych organizácií, ale tiež predstavitelia cirkevnej hierarchie, ktorí predchádzajúcemu režimu prekážali z ideologických či politických dôvodov. Preto sa od roku 1990 v odborných statiach, ale aj v rôznych popularizačných článkoch a vystúpeniach historikov i publicistov celkom zákonite často objavovali informácie o osudoch, ale aj hodnotenia práce ľudí, akými boli guvernéri Podkarpatskej Rusi A. G. Beskid, K. Hrabar, I. Parkányi a G. I. Žatkovič, viceguvernér Dr. A. A. Beskid, členovia autonómnych vlád E. Bačinskij, S. Fencik, S. Kločurak, gen. L. Prchala, J. Revay, A. Vološin, predsedovia organizácií a spolkov I. Gönder, J. Kaminskij, J. Kizak, I. Nevická, E. Sabov a I. Židovskij, biskupi P. Gebej a P. P. Gojdič, kanonici E. Bihary, J. Ďulaj, T. Rojkovič a S. Smandray, historici M. Beskid a G. Gerovskij, etnografi I. Paňkjevč, O. Zilinskij a iné osobnosti.³²

V najmenšej miere pokročilo publikovanie informácií o ľuďoch, ktorí boli istý čas politicky prenasledovaní a spoločensky znevýhodnení, pretože svojou činnosťou alebo postojmi do roku 1948 alebo po ňom neposkytovali záruku plnej lojality voči novej politickej moci. Išlo o členov bývalej Demokratickej strany (I. Bobak, P. Zavacký, I. Levkanič), o niektorých učiteľov rusofilskej orientácie (A. Farinič, G. Bobak, M. Bobak, I. Kovač) a o verejných činiteľov a funkcionárov obvinených z tzv. buržoázneho nacionalizmu (V. Kapišovský, P. Babej, I. Rohal'-Il'kiv, V. Grendža-Donskij). K výraznejšej rehabilitácii došlo len v prípadoch obvinených z ukrajinského nacionalizmu začiatkom 70. rokov 20. storočia (J. Bača, M. Mušinka, P. Muraško).

Na druhej strane, ťažké životné osudy skoro všetkých príslušníkov gréckokatolíckeho kléru, ktorí boli po uskutočnení tzv. Akcie P celé roky perzekvovaní, podrobne opísal

31 Išlo najmä o časopisy *Rusin* a *Duklja* i týždenníky *Nove žittja* a *Narodny novinky*. K tejto téme v nich častejšie publikovali najmä J. Bača, G. Beskyd, S. Konečný, M. Maľcovská, M. Mušinka, J. Paňko, M. Popovič, O. Rudlovčáková, J. Šelepec a ďalší.

32 V tomto smere si najaktívnejšie počínali G. Beskyd, S. Konečný a M. Mušinka.

v osemzväzkovej práci J. Babjak, terajší biskup Prešovskej gréckokatolíckej eparchie.³³ Prirodzene, medzi nimi bolo veľmi veľa Rusínov. Osobitnú kapitolu tvoria deskripcie životopisov, pastoračnej, ale aj organizačnej a národnokultúrnej činnosti biskupov P. P. Gojdiča a V. Hopka, a to najmä v súvislosti s prípravou a realizáciou ich beatifikácie.³⁴

Pravda, záujem o históriu Rusínov a Ukrajincov na Slovensku i v celom karpatskom priestore a o jej prezentovanie po roku 1989 nesledoval len vedecké ciele, ale odrážal aj intuitívnu potrebu posilniť národné uvedomenie menšiny. Vyplyvala totiž z málo vyhranenej podoby národnej identity menšiny, ktorú determinovali viaceré nepriaznivé historické faktory. Preto sa históriou začali zaoberať a dejiny popularizovať publicisti, členovia národnostných organizácií či verejní činitelia, ktorí síce nesporne prinášali aj isté fakty a opisy prežívania historických udalostí, avšak, nehladiac na niektoré výnimky, nemohli byť úplne objektívni a nestranní.³⁵

Predstaviteľom rusínskeho ani ukrajinského smeru v radoch menšiny sa z viacerých dôvodov nepodarilo presadiť v masmédiách s celoštátnym vplyvom, preto sa sústredili na národnostnú tlač a vlastné inštitúcie. V priaznivejšej pozícii boli prívrženci ukrajinského smeru, ktorí disponovali zavedenými periodikami, akými boli *Duklja* a *Nove žittja*, spočiatku i *Družno vpered*, reláciami v rámci ukrajinského vysielania Slovenského rozhlasu, dobre organizovaným Zväzom Rusínov-Ukrajincov, ale aj ním založenou Vedeckou spoločnosťou s istými vydavateľskými možnosťami.³⁶ Menej využívaným médiom bol *Naukovij zbirnik Muzeju ukrajinsko-ruskoj kulturi u Svidniku*, ktorý od roku 1990 z celkového počtu viac než 3 500 strán priamo histórii Rusínov a Ukrajincov na Slovensku venoval len 116 z nich, teda 3,3 %.

Reprezentácia Rusínov organizovaná v *Rusínskej obrode*, a neskôr aj v *Združení rusínskej inteligencie Slovenska*, exkurzy do histórie menšiny realizovala v populárnejšej forme a publikovala hlavne v časopise *Rusin* a v týždenníku *Narodny novinky*. Mnohé články s historickou tematikou uverejnil *Rusiňskij narodnyj kalendar*, ktorý vychádzal v rokoch 2000 – 2004. Od roku 2001 sa otázky dejin menšiny častejšie dostávali aj do rozhlasového vysielania, keď sa podarilo čiastočne zmierniť spory v tejto inštitúcii medzi zástancami rusínskeho a ukrajinského smeru vo vývoji menšiny.

Dejiny sa stali aj hlavnou arénou zápasu medzi nimi hneď po rozdelení minority v priebehu roka 1990. História, resp. niektoré jej etapy, ba dokonca aj názov sa tak stali predmetom ostrého ideového boja, ktorý vylučoval kompromisy. Striktná segmentácia intelektuálnej elity na rusínsku a ukrajinskú časť sa premietla aj do rozdelenia výskum-

33 BABJAK, J. (ed.). *Zostali verní : Osudy gréckokatolíckych kňazov 1 – 8*. Košice : Byzant (od 3. zväzku Vydavateľstvo Slovo, 1997 – 2001).

34 Pozri napr. ŠTURÁK, P. *Otec biskup Pavol Gojdič, OSBM*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, 125 s; POTÁŠ, M. *Dar lásky : Spomienky na biskupa Pavla Gojdiča, OSBM*. Prešov : Vydavateľstvo USPO Peter Smolík, 1999, 379 s; DANCÁK, F. *Da vsi jedino budu – Aby všetci jedno boli : Reminiscencie na korešpondenciu s ThDr. Vasilom Hopkom*. Prešov : Náboženské vydavateľstvo PETRA, 2002, 118 s.

35 Spomedzi aktivistov rusínskeho hnutia sú to napr. A. Zozulák, A. Kuzmjaková, K. Koporová, M. Maľcovská, A. Plišková, G. Beskyd, P. Krajňak, I. Bandurič, A. Kaputa, J. Lipinský a iní. V radoch ukrajinskej menšiny sa v tomto smere angažujú J. Bača, I. Bača, M. Mušinka, P. Bogdan, I. Laba, M. Nevrlý, M. Bobak a ďalší.

36 *Naukove tovaristvo Sojuzu rusiniu-ukrajinciv ČSFR (SR)* vzniklo v roku 1991 a nadväzovalo na činnosť rovnomenného spolku, ktorý pracoval pri Kultúrnom zväze ukrajinských pracujúcich (KZUP).

ných tímov a inštitúcií podľa etnickej orientácie. Oveľa aktívnejší v týchto intenciách boli príslušníci ukrajinskej inteligencie, ktorí rôzne argumenty z histórie používali najmä v snahe diskreditovať rusínske hnutie a kodifikovanie rusínskeho jazyka.³⁷

Vedeckú polemiku a diskusiu však často nahradzovalo paušálne odmietanie iného názoru, apriórne negovanie a niekedy aj rekriminovanie autorov. Prísnejšie kritériá v tejto oblasti znesie len polemika vedená medzi P. R. Magocsim, M. Mušinkom a L. Haraksimom v *Slovenskom národopise* v roku 1992. Vývoj rusínskej a ukrajinskej menšiny po roku 1989 tiež nebol a dodnes nie je jednoduchý, pretože viaceré limity rozvoja regiónu sú dané objektívne a jednorazovo nemožno ani prekonať rezíduá minulosti, ani vyhnúť sa všetkým novým problémom, ktoré prináša súčasnosť. Vývoj severovýchodných okresov Slovenska, zvlášť z aspektu tam žijúcej rusínskej a ukrajinskej menšiny, je preto potrebné sústavne monitorovať a analyzovať. Pozitívnu úlohu pritom môžu zohrať i historici, ktorí často dokážu lepšie vnímať kontinuitu javov, chápať ich odraz v spoločenskej realite a do istej miery aj predvídať ich budúcu podobu.

DIE RUTHENISCHE UND UKRAINISCHE MINDERHEIT IN DER SLOWAKISCHEN HISTORIOGRAPHIE NACH 1989

STANISLAV KONEČNÝ

Der Autor präsentiert die wichtigsten Persönlichkeiten und entscheidenden Trends in der Erforschung der Geschichte der Ruthenen und Ukrainer in der Slowakei nach dem Sturz des totalitären Regimes. Im ersten Teil führt er einige gesellschaftliche, aber auch immanente Ursachen für die Wahl des Gegenstandes der historischen Forschung in diesem Bereich sowie den Einfluss der erneuerten ethnischen Segmentation der Minorität auf die Hauptausrichtung und Ergebnisse der Forschung an. Er betont, dass die Aktivitäten der historischen Gemeinde nicht nur durch das Bemühen um die Berichtigung der defomierten Zugänge zur Geschichte der Minderheit während der totalitären Regime, sondern auch durch das Aufblühen des nationalen Lebens und die damit verbundenen gesellschaftlichen und politischen Ambitionen eines Teils ihrer Repräsentation, motiviert waren. S. Konečný widmet sein Augenmerk auch einer kurzen Charakteristik der wissenschaftlichen und national-kulturellen Institutionen und einigen Fachveranstaltungen, die in unterschiedlichem Maße, aber auch mit einer erheblich differenzierten Orientierung sich nicht nur an einer gewissen Profilierung der heutigen Konzeption der Geschichte der Ruthenen und Ukrainer in der Slowakei und im gesamten Karpatenraum, sondern auch an ihrer Popularisierung beteiligen. Die Aufgabe der slowakischen Historiographie in diesem Bereich sieht er vor allem in der konsequenten Durchsetzung des Grundsatzes der Objektivität und Unparteilichkeit. Zu dieser Forschung bestehen gegenwärtig alle erforderlichen Voraussetzungen.

37 Historické zdôvodnenia využívali autori v brožúrach z roku 1992, a to *Rusíni či Ukrajinci? a Do pitannja „rusinskoj“ literaturnoj movi* od M. Šteca, *Na šljachu do prozrimnja* od Š. Hostyňaka a *Do súčasních problém našogo kulturno-nacional'nogo žittja*, ktorej autormi sú J. Bač, I. Vanat, F. Kovač, A. Čuma a M. Štec. Prácu *Do pitannja pro tak zvanu ukrajinizaciju rusiniv Prjašivščini* napísal I. Vanat v roku 1993. Brožúru *Rusíni-Ukrajinci – jedna národnost'* publikoval M. Mušinka v roku 1997 ako reakciu na články A. Dulebu, Š. Ladižinského, M. Sisaka a P. R. Magocsiho uverejnené v časopise *OS Fórum občianskej spoločnosti*, č. 1997/2 z júna 1997.

IDEALIZMUS V BYZANTOLOGICKÝCH ŠTÚDIÁCH

VÁCLAV JEŽEK

JEŽEK, Václav. Idealism in Byzantine Studies. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 125-132, Bratislava.

The present contribution assesses some historical dimensions of the field of Byzantine studies. It discusses various socio-cultural theories in relation to the study of this area. It shows, that Byzantine studies are an example of idealism and idealistic approaches, which were current especially in the last two centuries, with a particular emphasis on the territory of Central Europe. It also asks the question, what were the reasons, that especially Byzantine studies were so marked by historical idealisms? The contribution maps some further possibilities in the study of Byzantium, devoid of negative historical approaches, and suggests possible avenues for a more meaningful study of this fascinating area. It also asks the question, whether one can avoid idealisms in any historical study whatsoever and if not, what are the reasonable criteria, for integrating them in historical studies.

Byzantine studies. Idealism. Central Europe.

Nasledujúci príspevok sa pokúsi o krátky náčrt ideologických východísk vo vzťahu k štúdiu byzantológie. Nie je tu priestor na podrobné definovanie toho, čo je to ideológia, ani na to, aby sme uviedli všetky ideologické pozície. Viac-menej budeme vychádzať z tézy, že ideologické východiská k štúdiu kultúry či dejín samy osebe nie sú negatívne, ale stávajú sa takými, pokiaľ prostredníctvom tejto ideológie dochádza k intelektuálnej a praktickej deformácii študovanej kultúry či histórie. Vo vzťahu k byzantológii je toto pokušenie zreteľnejšie v dôsledku samotnej povahy Byzancie a jej komplexnej histórie.

Ideológia v akomkoľvek kontexte sa stáva negatívnou, pokiaľ sama určuje to, čo tvorí realitu. Obdobie antiky a Byzancie sa v tomto ohľade stalo kolískou ideologicky motivovaných interpretácií, v ktorom mnohí rozhodovali, čo do nej patrí, alebo nepatrí. Pri takýchto interpretáciách bádatelia nevychádzali z ideologického vývoja v danom období, ale sami určovali to, čo si mysleli, že tu patrí, pričom, samozrejme, vychádzali z vlastných, čiže subjektívnych pozícií či názorov.

O rozdielnej metodológii a ideológii nám dokonca svedčí aj samotné datovanie počiatku a konca byzantských dejín. Bádatelia ich kladú do takého obdobia, ktoré zodpovedá predovšetkým ich kultúrnemu, náboženskému, politickému a historiografickému pohľadu.

Doposiaľ teda existuje rozdielnosť názorov na to, odkedy je možné datovať počiatok byzantských dejín. V anglosaskej historiografii sa kladie do obdobia okolo roku 500, pričom rozhodujúce slovo má skutočnosť, že v tomto období dochádza k vykryštalizovaniu kresťanskej povahy ríše. Niektorí historici určujú počiatok Byzancie už do obdobia, ktoré nasledovalo po smrti cisára Severa Alexandra v roku 235, keď Rímska ríša čelila ťažkým problémom a anarchii. Počiatok byzantských dejín sa datuje aj do roku 330, v ktorom dochádza k inaugurácii nového hlavného mesta. Iným určujúcim rokom

je rok 395, keď nastáva konečné rozdelenie západnej a východnej časti ríše. Ako možný počiatok byzantských dejín sa dokonca uvádza aj rok 476, v ktorom sa končí vláda posledného rímskeho cisára. Čo sa týka konca byzantských dejín, najznámejším dátumom je rok 1453, keď dochádza k obsadeniu Konštantínopola. Avšak aj tu badáme isté rozdiely, pretože niektorí historici kladú koniec byzantskej civilizácie už do roku 1204, keď Konštantínopol obsadili križiaci. Pokiaľ však vezmeme do úvahy byzantský vplyv na okolie, koniec Byzancie možno vnímať ako omnoho dlhodobejší proces, ktorý trval až do 16. storočia.

V 18. – 19. storočí prevládal názor hlavne v západnej Európe, že Byzancia bola príkladom kultúrneho úpadku. Tento názor sa mohol dostať aj do ruského prostredia, ktoré tradične prejavovalo úctu k Byzancii. Napríklad P. J. Čadajev (1794 – 1856) hodnotil ruskú orientáciu ako „úbohú, ostatnými národmi opovrhovanú Byzanciu a jej mravný kódex“. Edward Gibbon, ktorý písal v roku 1776, ohodnotil tisíc rokov byzantskej histórie ako „triumf barbarizmu a kresťanstva“. Montesquieu vnímal Byzantskú ríšu ako „tragický epilóg k sláve Ríma“, ako „vreckovku plnú rebélií, povstaní a zrád“. Treba podotknúť, že tieto skreslené názory boli často postulované ako „kritická a objektívna historiografia“. Kritika Byzancie v tomto období môže súvisieť s osvietenskými tendenciami, ktoré kresťanstvo vnímali v negatívnom duchu.

Je zrejmé, že táto nespravodlivá kritika Byzancie má aj ideologický podtón, lebo vďaka nej sa Západ javil ako vrchol civilizačného vývoja, k čomu sa pridával aj naivný optimizmus z vedeckého pokroku v minulých dvoch storočiach. Kritika „druhého“ teda mohla pomôcť tomu, aby si Západ vytvoril vlastnú ideologickú sebareflexiu. Podobnú skutočnosť môžeme vidieť aj v dnešnej dobe, a to v kontexte vzťahu Spojených štátov amerických voči ostatnému svetu, v ktorom sa americká kritika mnohokrát nezakladá na realite, ale slúži iba na posilnenie a vytváranie amerického idealizmu a na vlastnú glorifikáciu.

V histórii Byzancie, najmä v jej neskorších obdobiach, sa často stretávame s názorom, že Byzancia nebola iba radovou ríšou či politickou organizáciou. Vnímala sa ako výsledok Božej prozreteľnosti, ako štát, kde sa mimoriadne prejavovala Božia milosť. Takýto spôsob myslenia môžeme vidieť už v Rímskej ríši, ktorá sa považovala za výsledok prozreteľnosti bohov. Túto myšlienku nemôžeme obmedziť na výsledok čistej naivity. Pramení zo skutočnosti, že v Byzancii cirkev a štát tvorili dynamickú jednotu alebo synergické partnerstvo, ktoré sa nedalo vidieť inde, a to ani v časoch existencie Byzantskej ríše, ani po nej. Bola to ojedinelá historická epizóda, ktorá sa nevyskytla ani v západnej Európe.

Môže teda vzniknúť postoj, ktorý vníma Byzanciu komplexným spôsobom, a to ako duševný orgán, ktorý má všetky predpoklady na poskytnutie toho, čo človek potrebuje na plné duchovné rozvinutie,¹ aj keď tento názor je teologicky motivovaný. Jedinečná duchovná štruktúra Byzancie a jedinečnosť byzantskej teologickej antropológie ovplyvňovali aj neskoršie ideologické postoje mnohých autorov, bádateľov a smerov, ktorí Byzanciu vnímali ako paradigmu dokonalého politického a kultúrneho útvaru. Táto tenden-

1 Pri tomto pohľade duchovno nemusí nutne súvisieť s teistickými predpokladmi.

cia azda trochu pripomína ono ideologické stanovisko Platóna vzhľadom na dokonalý štátny útvar.

Neskôr niektorí slavianofíli, ako napríklad A. S. Chomjakov, verili, že Rusko má predpoklady na naplnenie najvyššej miery duchovnosti.² Slavianofilský postoj voči Byzancii mohol nadobudnúť dva smery. Buď sa Byzancia vnímala ako ideálny vzor, ku ktorému sa bolo treba priblížiť, alebo poskytovala rámec na lepší, samostatný a ideálnejší vývoj v slovanskom prostredí. V každom prípade veľký dôraz sa kládol na kontinuitu slovanských krajín a kultúr s Byzanciou. Napríklad pre politickú a národnú ideológiu Ruska bolo veľmi dôležité, že v roku 1472 došlo k sobášu Ivana III. so Zoe Palaiologovou aj to, že Rusko prevzalo byzantského dvojhlavého cisárskeho orla do štátneho znaku.

Z pozitívneho hľadiska slavianofilské hnutie ukazuje, ako mohla slovanská sebareflexia stimulovať záujem aj o niečo iné, t. j. o Byzanciu. Sebareflexia sa teda môže stať koreňom a základom na objavovanie i pochopenie toho druhého. Jedným z ďalších dôvodov na slavianofilský návrat k byzantskému odkazu je konfrontácia slovanských kontextov so západnými národnými kultúrnymi tradíciami, ktoré stimulovali slovanskú sebareflexiu a hľadanie sa v Byzancii.

Idealizmus sa vo vzťahu k Byzancii mohol prejavovať aj v projekcii vlastných problémov a špecifik do dejín. Byzancia a zvlášť antické Grécko nadobúdalo formu, ktorá nemusela súvisieť s realitou, ale bola skôr projekciou zainteresovaných jedincov, skupín alebo národov. V tomto kontexte môžeme uviesť príklad, ako novohumanistické ideály vyvolali záujem o Balkán a jeho históriu. Zakladateľ hnutia Sokol (aj keď do určitej miery vzorom pre toto hnutie boli nemeckí turneri) hľadal inšpiráciu v ideáli antickej kalokagatie. V rámci pretrvávajúceho romantizmu k Balkánu podnikali rôzni ľudia cesty do Grécka a snažili sa v ňom nájsť vlastné predstavy. Aj Vítězslav Hálek a Jan Neruda cestovali do Grécka, ktoré však vôbec nezodpovedalo ich snom.

Romantický ideálny návrat k cyrilo-metodskej tradícii je badateľný aj v našom prostredí, a to napriek kontextuálnejšiemu prístupu. Z tohto uhla pohľadu môžeme uviesť eposy *Svätopluk* (1833) a *Cyrilometodiáda* (1835) Jána Holého, Slovenské národné slávnosti na Devíne (od roku 1836), založenie Matice slovenskej pri príležitosti cyrilo-metodského milénia (1863), ale aj cyrilo-metodskú symboliku na minciach v Česku a na Slovensku.³

Devätnáste storočie je v tomto kontexte svedkom konfrontácie vlastných ideálov. Cestovatelia, ktorí sa dostali na územie Grécka v tomto období, neboli schopní zlúčiť grécku realitu so svojimi vlastnými ideálmi. Nemeckí profesori antických dejín a gréčtiny prichádzali do Grécka a prežívali veľké sklamanie, pretože Grécko nespĺňalo ich

2 Pozri CHOMJAKOV, A., S. *Polnoje sobranie sočinenij* 5. Moskva 1904, s. XVII, 500-510, 522.

3 „Ako prvok istého idealizmu sa v tomto duchu javí aj snaha dokázať kontinuitu s rímsko-byzantskými politickými štruktúrami. Dokresľuje to napríklad pokus Rakúsko-Uhorska ukázať svoju súvislosť s rímskou ríšou a tým poukázať na to, že má povinnosť či právo pôsobiť na svoje okolie. Konkrétne napríklad v roku 1885 bolo Rakúsko-Uhorskom založené provinčné múzeum (Zemaljski muzej) v Sarajeve a v roku 1889 bol založený Vestník provinčného múzea v Bosne a Hercegovine (Glasnik Zenaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini), ktorý sa zaoberal hlavne starovekom, rímskym obdobím a stredovekom. Tým sa snažila vtedajšia rakúska politika ukázať, že Rakúsko-Uhorsko bolo obnoviteľom a následníkom rímskej kultúry.“ ŠIJAKOVIČ, B. *A Critique of balkanistic discourse, contribution to the phenomenology of Balkan*. Toronto : Otherness, 2004, s. 58.

očakávaní a dokonca aj po návšteve mesta, ako bola Sparta, neboli schopní pozrieť sa na prebiehajúce archeologické výskumy, pretože na zreteľ brali len to, čo sa aktuálne zachovalo. Túto skutočnosť dobre vystihol Woodhouse, keď povedal: „*Milovali Grécko vo svojich vlastných predstavách: zem, jazyk, starožitnosti, ale nie ľudí. Priali si, aby sa ľudia podobali viac britským učencom a džentlmenom; alebo keď to už nebolo možné a bola by to príliš veľká požiadavka, priali si, aby boli aspoň ako ich vlastní predkovia; alebo ešte lepšie, aby tam neboli vôbec.*“⁴

Idealizmus uplatňovaný v byzantskej historiografii spôsoboval fragmentáciu byzantských dejín, kultúry a teológie. Medzi najzreteľnejšie príklady takéhoto prístupu patrí vývoj v komunistickej historiografii. Napríklad v byzantológii na území Sovietskeho zväzu sa presadzovalo štúdium len niektorých aspektov samotnej Byzancie. Vznikal celý rad štúdií, ktoré sa sústreďovali najmä na jej ekonomickú a politickú históriu. Štúdie týmto spôsobom atomizovali Byzanciu a čitateľ získaval dojem, že sa v nej neodohrávalo nič okrem ekonomického a politického vývoja. V našom prostredí tento trend pokračoval. Bádatelia pri svojich byzantologických štúdiách úplne ignorujú vývoj vo filozofii a v teológii, ktorý nutne súvisí s komplexnejším pohľadom na Byzanciu.

Ideologický postup sa prejavuje aj v niektorých iných oblastiach byzantológie. Mnohokrát sa napríklad nehovorilo o byzantskej teológii a filozofii, pretože práve tá sa pričínila o dominantné teologické trendy v Európe. Dobrým príkladom v tomto zmysle je postava patriarchu Fótia, ktorý pre svoje teologické názory upadol do nemilosti zo strany niektorých západných cirkevných historikov, pričom vznikol celý rad výmyslov na adresu tejto významnej postavy byzantských dejín. Je až neuveriteľné, že i tieto výmysly sa doposiaľ publikujú v našom prostredí.

Dané skutočnosti majú súvis aj s nesprávnym vnímaním vzťahu štátu a cirkvi v Byzancii. Pokiaľ sa dobre pozrieme do byzantských dejín, uvidíme, že vzťah štátu a cirkvi v Byzantskej ríši nebol v praxi nikdy taký ideálny. Názor o ich úzkej spojitosti vznikol na základe západoeurópskych realít, v ktorých západná cirkev bola do veľkej miery inštitucionalizovaná a bádatelia jednoducho predpokladali, že aj cirkev v Byzancii musela mať podobnú povahu. Tá však nikdy nebola jasne organizovaná a jednoducho definovateľnou inštitúciou s jasnými hierarchickými prvkami, ako to bolo na Západe.

V súčasnosti sa veľký dôraz kladie aj na kultúrny kontext v štúdiách histórie. V rámci byzantských štúdií možno objaviť aj štúdie, ktoré sa globálnejším spôsobom venujú byzantskej literatúre, umeniu, právu atď., a to v širších historických pohľadoch. Iste je to prínosný trend. Avšak je nutné vyvarovať sa určitému nebezpečenstvu, ktoré je v tejto oblasti latentným prvkom, a síce že vo svojom negatívnom aspekte môže viesť k atomizácii byzantskej kultúry, kde sa jednotlivé kultúrne prvky vnímajú bez širších súvislostí. Samozrejmosťou je, že aj tu hrozí projekcia vlastných subjektívnych kultúrnych kontextov na Byzanciu.

V štúdiu byzantskej histórie a kultúry treba využiť komplexnú metodológiu, ktorá berie do úvahy vzájomné prelínania kultúrnych, národných a duchovných prvkov. Tá, samozrejme, nie je ničím novým a v západných štátoch sa používa už niekoľko desaťročí. Avšak aj v rámci komplexného prístupu k štúdiu Byzancie je nevyhnutný určitý her-

4 WOODHOUSE, C. M. *The Philhellenes*. London 1969, s. 38-39.

meneutický kľúč, ktorý musí byť využitý ako princíp v pozadí. Nejde tu o ideologický kľúč, ale o kľúč vychádzajúci z radiacej myšlienky, okolo ktorej sa sústreďujú prvky byzantského etosu.

V súčasnosti sa objavuje polemika na to, čo tvorí a čo netvorí vedecký kritický postoj v byzantológii, avšak skutočnosťou je, že nijaká bádateľská škola sa vo svojom skúmaní nedokáže vyhnúť určitým predpokladom a východiskovým bodom. Ide o typický trend v západných štátoch dôjsť k „objektívnej“ histórii. Samotná antická historiografia poukazuje na ilúziu takéhoto projektu. V konečnom dôsledku aj snaha o objektivnosť je vo svojej podstate ideológiou. Napríklad bádateľ v Japonsku, či chce, alebo nechce, vnáša do svojho štúdia Byzancie predpoklady, ktoré bytostne súvisia s japonskou tradíciou, a to aj v prípade, že sa vehementne snaží dosiahnuť určitú objektivnosť.

Narážame teda na ďalšiu ilúziu. Na ilúziu, že existuje objektivná metodika v štúdiu Byzancie. Niekedy sa tento postoj určuje v rámci kontextuálneho prístupu k dejinám a kultúre. Môžeme teda konštatovať, že samotný kontextuálny prístup sa priechi objektivnosti, pretože objektivnosť nie je produktom kontextuálneho prístupu. Naopak, kontextuálny prístup ukazuje na to, že v konečnom dôsledku objektivnosť zostáva len v rovine ideálu.

V prostredí strednej Európy pri štúdiu histórie stále pociťujeme určitý historicko-encyklopedický prístup. V ňom dejiny poskytujú isté informačné prvky, ktoré viac-menej zostávajú stáť v tichosti. Badáme to v celom rade historických štúdií, kde nachádzame veľké množstvo dát (a poznámok pod čiarou), ale kde veľakrát neexistuje nič, čo by tieto dáta vyvádzalo z impotencie. Chceme zdôrazniť, že týmto nehlasam nutnosť zastávať ideologické postoje v historiografii, ale postoje, ktoré „sprítomňujú“ tieto dejiny. Toto sprítomnenie neohrozuje ani prítomnosť, ani minulosť. Ponúka sa teda otázka: Čo sprítomňuje dejiny? Sprítomnenie dejín sa môže uskutočniť len v rámci dynamizmu, ktorý je kľúčom k pochopeniu kultúrneho a historického vývoja.

Tieto otázky sú zvlášť naliehavé vo vzťahu k Byzancii. Napriek veľkej popularite byzantských štúdií v dnešnej dobe sa v konečnom dôsledku stále môže ponúkať otázka: Načo? Pokiaľ však byzantské dejiny ponúknu skutočne len atomizované prvky, ktoré môžu byť ponúkané v rámci všeobecného kolobehu informácií, tak samozrejme strácajú svoj význam.

Nedávne vnímanie Byzancie ako statickej a skostnatej spoločnosti dnes ustupuje a namiesto neho sa štúdium Byzancie odohráva v kontexte premenlivosti, dynamizmu a rôznorodého vývoja. To je iste správny vývoj, pretože v tomto duchu sa historické a kultúrne dáta ponúkajú v súvislostiach a v radiaciach myšlienkach, ktoré neposkytujú priestor na absolutistickú ideológiu, ale na ideológiu zdravú, ktorá svojím pohybom ponúka všetko autentické a pozitívne.

Dôležitým predpokladom na štúdium Byzancie je interdisciplinárny prístup, ktorý je v súčasnosti veľmi populárny. V tomto kontexte je však potrebné zdôrazniť, že tento prístup musí najprv vyprodukovať platformu na pochopenie Byzancie, a nie dôjsť k nej na základe posteriórneho prístupu. V posledných desaťročiach sa presadzujú aj princípy kultúrnej antropológie. Iste je to prínos, ale opäť je tu možnosť, že bez konkrétnejšieho smeru výskumu, princípy kultúrnej antropológie môžu v konečnom dôsledku vyústiť do určitej „zacyklovanosti“. Dobré to vidíme v kontexte štúdia kultúr v Indonézii, ktoré

majú silný vzťah s náboženstvom a napriek rôznym snahám kultúrnej antropológie výskumy neraz tápajú v tme, lebo nie sú schopné ani ochotné pripustiť existenciu týchto náboženských predstáv. Tu, samozrejme, nemáme na mysli otázky viery, ale postoj, ktorý pripúšťa existenciu určitých vecí, aby pochopil procesy danej kultúry, nutne súvisiace s touto vierou. V podobnom duchu konštatoval Horbačevskij: „... lebo prax zreteľne dokázala, že život sa nechce orientovať podľa ktorejkoľvek platformy, ale žela si, aby sa platforma prispôsobila životu.“⁵

Ako príklad tejto tézy v praxi možno uviesť vzťah Byzancie k Slovanom, a to v kontexte cyrilo-metodskej problematiky. V priestore strednej Európy cyrilo-metodská problematika vždy ponúkala mnoho zaujímavého. Tento záujem, samozrejme, môže súvisieť s celým radom cieľov a ideológií, ako to ukazuje predchádzajúca história. Mnohí bádatelia hovoria o Cyrilovi a Metodovi len v rámci ich pôsobenia na území Slovanov. Snažia sa pochopiť Cyrila a Metoda a ich činnosť ako Byzantíncov mimo Byzancie. Keď človek číta niektoré štúdiá o Cyrilovi a Metodovi, má pocit, že sa z ničoho nič objavili na území Veľkej Moravy, a hneď ako vstúpili na územie Slovanov, zabudli, že sú Byzantínci. Málkotrý bádateľ sa však usiluje pochopiť Byzanciu, jej charakter a povahu, v období 9. storočia a potom aj chápať, aký druh kresťanstva, aký druh kultúry a aký druh jazyka (nielen v lingvistickom zmysle) priniesli Cyril a Metod na Veľkú Moravu. Azda F. Dvorník sa pokúsil o lepší prístup v tomto duchu, hoci jeho práci chýba širší rámec. V tejto situácii je len prirodzené, že Cyril a Metod sa stali akýmisi hračkami v rukách rôznych ideológov, či už kresťanských, ateistických, historických, kultúrnych, alebo iných. Inými slovami povedané, cyrilo-metodská otázka by sa v duchu spomínanej tézy mala študovať v rámci podrobného výskumu povahy vplyvov, prelínania slovanskej a byzantskej kultúry v 9. storočí a v kontexte ideologického dynamizmu, pričom by sa brali do úvahy všetky triezve aspekty nutných pomocných disciplín.⁶ Napríklad samotný názov „Veľká Morava“ sa prvýkrát objavuje v diele byzantského cisára Porfyrogeneta (905 – 959) „*O správe ríše*“, zatiaľ čo pramene moravského pôvodu používajú len názov Morava. Neskoršie historické výskumy v strednej Európe si však tento „cudzí“ názov prisvojili pre vlastnú dejinnú rekonštrukciu a sebareflexiu. Môže tu vzniknúť istá ironická situácia, keď sa cudzí aspekt udomácňuje a stáva sa predmetom konfrontácie s pozadím, odkiaľ vzišiel. Kým si tieto súvislosti nevedomíme, môže vzniknúť izolujúca interpretácia dejín Veľkej Moravy.⁷

5 HORBAČEVSKIJ, V. *Ideokratizmus*. Piešťany 1942.

6 V tomto kontexte A. Avenarius pozoruje, že „proces prenikania a pôsobenia jednej kultúry na kultúru druhú je jav veľmi zložitý, pokiaľ ho nechápeme len ako určitý kontakt, dotyk, efémérne ovplyvnenie, ale vidíme v ňom jav dlhodobejšieho trvania a trvalejšieho zakomponovania určitých javov, prechádzajúcich z kultúry odovzdávajúcej do kultúry prijímajúcej. Takýto proces zahrnuje v sebe v podstate dve fázy: obdobie recepcie určitého prvku, keď sa daný prvok vyčleňuje z toku ostatných možných impulzov, a obdobie jeho transformácie, t. j. prispôsobovania sa v novom prostredí, pričom sa rešpektujú možnosti, schopnosti, úroveň a potreby tohto prostredia.“ AVENARIUS, A. *Byzantská kultúra v slovanskom prostredí v VI. – XII. storočí*. Bratislava 1992, s. 11.

7 V tejto súvislosti Ružena Dostálová vyslovila hypotézy (*Byzantoslavica* 27, 1966), že byzantský autor nadväzoval na antický topografický úzus, v ňom toponymá s prívlastkom „veľký“ spravidla rozlišovali územie, ktoré bolo vzdialenejšie od centra ríše, od totožne pomenovaného územia, ktoré bolo bližšie, v našom prípade od územia, ktoré leží pri srbskej rieke Morava.

Nedostatky v chápaní činnosti cyrilo-metodskej misie je možné spozorovať aj v kontexte širšej histórie. Keďže sa pozornosť obmedzila len na pôsobenie a osobnosti Cyrila a Metoda, neraz neostával priestor na komplexnejšie vnímanie vplyvu tejto misie na históriu a vývoj neskorších štátnych a kultúrnych útvarov na území bývalej Veľkej Moravy. Neskoršie kontakty a vzájomné vplyvy medzi Byzanciou a strednou Európou preto veľa ráz pôsobili izolovane a bez zdanlivej súvislosti. Možná kontinuita sa vôbec neskúmala. Kontakty medzi českým kráľom Vladislavom I. a Byzanciou, konkrétne cisárom Manuelom, za synovca ktorého sa vydala Vladislavova vnučka Helena, sa môžu javiť ako náhle epizódy bez „širšieho zmyslu“. To isté platí aj pre snahy Karola IV. obnoviť cirkevnoslovanskú liturgiu v Sázavskom kláštore, o ktorej sa môžeme domnievať, že musela nadväzovať na určité zostávajúce tradície, ktoré ešte ostali z čias Veľkej Moravy. Aj rokovanie pražských utrakvistov s carhradskou cirkvou muselo aspoň ideologicky nadväzovať na isté odkazy cyrilo-metodskej misie s jej teologickou tradíciou. Husiti sa v tomto kontexte mohli zoznámiť s byzantskou teológiou prostredníctvom nemeckého prívrženca husitstva Petra Turnova, ktorý tieto otázky študoval priamo v Byzancii.

V tomto kontexte je dôležitým predpokladom štúdium byzantskej sebareflexie a ideológie: čím Byzantinci chceli byť a či takými boli, prípadne prečo tento cieľ nedosiahli. Samotní Byzantinci sa, samozrejme, vnímali ako *Romaioi*.

Ako sme už naznačili, autentický prístup k Byzancii neznámena len vytvoriť muzeologický výpočet pamätihodností, či už intelektuálnych alebo hmotných, ale predovšetkým vyzývať k širšiemu kontextuálnejšiemu prístupu, ktorý sa nesie v duchu dynamického stretávania idey, a to bez absolutistických nárokov. Študovať Byzanciu znamená byť Byzantíncom, čo je jediná možnosť priblížiť sa k istej pomyselnéj objektívnosti. V tomto zmysle byť Byzantíncom neznámena akúsi ontologickú jednotu s Byzanciou, ale pohrúženie sa do všetkých možných aspektov, ktoré tvoria byzantskú skúsenosť.

Byzancia ako keby niekedy sama provokovala bádateľov k nesprávnym interpretáciám. Ako útvar, ktorý existoval viac než tisíc rokov a ktorý neustále menil rozlohu a povahu, môže neraz vyvolať zavádzajúcu interpretáciu. Byzanciu nemôžeme vnímať len v rovine obvyklého štátu či ríše. Vďaka svojej povahe sa Byzancia môže stať prostriedkom, kde sa dá najdokonalejšie vyskúšať „pravdivosť“ rôznych bádateľských metód.

Ideológia sa niekedy snaží vybrať z niečoho to, čo potrebuje a zvyšok zanechať. Tak ako Aeneas putoval, aby zachránil už zaniknutú Tróju, tak aj ideológia vo vzťahu k Byzancii putovala rôznymi cestami, aby ju zachránila. Navyše sa nám načrtá otázka, či samotná Byzancia neponúkla prostriedky na to, aby sa vystavila nebezpečenstvu negatívnej ideologickej interpretácie. V byzantologických štúdiách je ešte mnoho práce s demytologizáciou Byzancie, avšak nie v zmysle exegetickej deštrukcie, ale v zmysle toho, aby Byzancia prehovorila sama za seba. Toto je skutočný zmysel akejkoľvek demytologizácie, t. j. nelikvidovať idey, ale odhaliť ich. Byzancia necháva odkaz a taktiež ponúka svoju ideológiu. Ak sa táto ideológia má stať zdravým podnetom pre neskoršie generácie, musí sa nechať hovoriť sama za seba, pričom práve to predpokladá prevziať od nás vieru, v ktorú verili Byzantínci, aj keď nie v zmysle náboženskej ideológie. K tejto interpretácii a získaniu viery je nevyhnutný tento komplexnejší, interdisciplinárny a kontextuálnejší prístup.

Neostáva azda nič iné, ako prejsť k záveru slovami Emila Fillu, ktorý píše: „Byzancia udržala zdravého človeka nažive, a to napriek nástrahám barbarského Západu, vo svojej nevzdelanosti Byzanciu kopírujúceho, jej závidiaceho a neprajúceho, napriek tejto vysokej európskej kultúre a vzrastu ducha, kde nebolo možné, aby panovník bol analfabetom ako na Západe. My sme exponentmi tejto Byzancie a z dôvodu neznalosti a západnej žiarlivosti táto sila ducha bola prikrýta zabudnutím hlavne preto, aby svet zabudol, že slobodu nepriniesol človeku Západ. Táto Byzancia je opäť zárukou slobody človeka a barbarský Západ so svojimi chuťami ponížovať, znásilňovať a šliapať po človeku opláca svoju povinnú vďaku tým, že poháňa svojich križiakov namiesto proti Turkom do drancovania Konštantínopola, že dômyselne pracuje na zničení človečenstva zo žiarlivosti, aj keď cíti, že nemá potrebné vlohy stať sa tvorcom slobody nového človeka. A celá západná historiografická byzantológia nie je v tomto duchu ničím iným než zámerným činom vykresliť Byzanciu ako typ úpadku ľudí, typ skostnatenosti, byrokracie a strnulej hierarchie. Celá západná história falšuje dejiny, aby sa nevidelo, že bez Byzancie ľudstvo by ostalo dodnes divočinou a perverzým v robení z človeka otroka a nevoľníka.“⁸

IDEALISMUS IN BYZANTINOLOGISCHEN STUDIEN

VÁCLAV JEŽEK

Können wir die Abhängigkeit von der Ideologie völlig verlieren, zumindest, was die Historiographie anbelangt? Können wir vielleicht sagen, dass jede historische Forschung für einen bestimmten ideologischen Ausgangsrahmen vorbestimmt ist? Diese und ähnliche Fragen stellt sich der vorliegende Beitrag. Er beschäftigt sich mit einigen grundlegenden ideologischen Prädispositionen in byzantinologischen Studien in Bezug zu ihrer Geschichte und anderen byzantinologischen Disziplinen. Dieser Artikel verweist auch auf eine gewisse Ironie, da Byzanz selbst ein Amalgam aus Ideologie und Staat ist. Ist diese byzantinische „Synthese“ an sich eine Plattform für das Studium von Byzanz?

Der Autor dieser Studie geht davon aus, dass man sich in der Geschichtsforschung nicht jeder Ideologie entledigen kann. Wenn dem so ist, müssen wir konstatieren, dass wir dann die Ideologie des Gegenstandes selbst anerkennen müssen, als Ausgangspunkt für das Studium eines solchen Gegenstandes, für seine Selbstreflexion und das Verständnis von außen. Einfach gesagt, der eigentliche Gegenstand der historischen Forschung sollte für sich selbst sprechen und wir dürfen ihn nicht als einen „fremden“ Gegenstand behandeln, sondern müssen die Verbindung zwischen diesem Gegenstand und unserem Standpunkt finden, wobei wir seinen eigenen ideologischen Rahmen „anerkennen“. Paradoxerweise, je mehr wir an die Selbstbestimmung des Gegenstandes glauben, um so mehr bietet der Gegenstand Möglichkeiten für ein interdisziplinäres und kulturübergreifendes und sogar historisches Studium. Was nun nur Byzanz anbelangt, so sollte es für sich selbst sprechen, was bedeuten kann, dass wir selbst ein „Teil“ von Byzanz werden, was zu einem positiveren und reelleren Verständnis von Byzanz selbst beiträgt. Dann ist nur die Ideologie, die nicht vorbestimmt ist, die „richtige Ideologie“, oder eine Ideologie, die man tolerieren kann.

8 FILLA, E. *Byzanc a naše tradice*. 1942 – 1943; SYNECKÝ, J. Vergiliánská architektura a Byzancie. In *Souvislosti*, 1996, 1, s. 53.

„NEMÁM ČAS TO ČÍTAŤ, MUSÍM SA UČIŤ.“
K STAVU VYSOKOŠKOLSKEJ VÝUČBY HISTÓRIE NA SLOVENSKU

MARÍNA ZAVACKÁ

ZAVACKÁ, M.: „No time to read books, now have to learn.“ On the state of university teaching of history in Slovakia. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 133-145, Bratislava.

The paper reflects on an almost missing discussion of the topic at the Congress of the Society of Slovak Historians 2006. Combining the student and lecturer perspectives, the author considers prevailing teachers' and department-management strategies and analyses those leading to preservation of rigid curricula and obsolete course contents, not able to fully absorb and evaluate individual activity of the student. Its main argument concentrates on driving student from gathering knowledge of data 'about the past' to acquiring skills for 'doing history' herself/himself. History teaching. Slovakia. Curricular reform. ECTS.

Tento príspevok vznikol na základe osobných poznámok a zozbieraných *ad hoc* reakcií z publika pri diskusii o stave slovenskej historiografie na sneme SHS. Hoci čiastočne reflektuje všeobecný stav vysokoškolského vyučovania na Slovensku, sústreďuje sa na špecifiká profesionálneho vzdelávania v odbore história.

Pri jeho príprave som sa zahrala na budúceho študenta a pootvárala katedrálné internetové stránky všetkých vysokoškolských inštitúcií, ktoré vzdelanie v odbore histórie ponúkajú.¹ V masmédiách sa vysokoškolské prostredie opisuje ako konkurenčné, podchvíľou jednotlivé fakulty zhodnotí viac či menej závislý prieskum. Človek by čakal, že sa budú snažiť perspektívneho študenta nalákať už touto formou nepriameho kontaktu. Privítajú ho a pozývajú, presvedčujú, že práve história a práve na ich škole je tým pravým krokom do profesionálneho života, a v ružových farbách opíšu úžasný svet akademickej obce, ktorého súčasťou sa (minimálne) na pár rokov stane. Neurobila to žiadna. Väčšina sa obmedzila na rituálne zverejnenie profilu absolventa. Vyplýva z neho očakávanie, že budúcnosť úspešných absolventov sa spája s nasledovným: „Uplatňujú sa v školstve, archívoch, múzeách, galériách, knižniciach, médiách, štátnej správe. Po získaní aprobácie majú možnosť výučby na stredných školách“;² pričom konkrétne menované pozície zahŕňajú i kultúrno-spoločenské zariadenia, vydavateľstvá, agentúry, fondy, spolky, masmédiá, samosprávu atď. Bežne je dostupný zoznam (neúplný katalóg) vyučovaných predmetov s jedno-dvojriadkovým opisom obsahu a cieľa, už nie tak často mená vyučujúcich, ktoré by mohli študentovi garantovať ich kvalitu pri predvýbere. I v prípadoch, že mená sú, nie vždy sú pri zozname osadenstva katedry dostupné linky na osobné bibliografie. Žiadna škola neuverejňuje podrobné sylaby, ktorých súčasťou by bol obsah jed-

1 Vzhľadom na to, že text sa týka výlučne vyučovania histórie, zmienky o „univerzitách“ sa týkajú výlučne tohto odboru na nich.

2 <http://www.truni.sk/ff/index.php?action=view&id=191&kat=74>. Podobne vidí svojich absolventov UMB <http://www.fhv.umb.sk/Katedry/Katedra%20historie/> a UKF <http://www.ff.ukf.sk/khis/profabs.html>.

notlivých vyučovacích hodín a zoznam požadovaného povinného čítania.³ Tzv. informačné balíky sa im svojim nekompletným obsahom len čiastočne približujú. O konkrétnych schopnostiach a zručnostiach, ktoré by študent práve po absolvovaní konkrétnych predmetov mal nadobudnúť, sa mlčí tiež. Študent je tak ponechaný na výber „mačky vo vreci“.

Problém sa nezdá taký páľčivý zo zásadného dôvodu: napriek proklamovanej variabilnosti a voľnosti pri zostavovaní osobných plánov štúdia sa možnosť výberu týka len jeho minimálneho podielu. Napr. Trnavská univerzita na rok 2005/2006 umožňovala v 3. ročníku študentom výberovo získať za semester 4 kredity popri povinných predmetoch za 26 kreditov.⁴ Hoci zoznamy povinne voliteľných predmetov vyzerajú impozantne, bližší pohľad na rozvrhy prezradí, že *gros* štúdia dodnes tvoria povinné návštevy prednášok „generálnej línie“ typu „všeobecné dejiny od-do“, „slovenské dejiny od-do“, pričom je snaha vyučovať ich chronologicky postupne od 1. do 3. (4.) ročníka.⁵ Aj na prvý pohľad voľnejšie výbery kurzov sú zužované dodatočnými klauzulami, ktoré pre konkrétne ročníky obmedzujú ich výber (resp. direktívne „maximalizujú“ preferencie vo výbere) z určeného chronologického obdobia. Takže pred dilemu výberu sa študenti dostávajú v minime prípadov.

Koreň pretrvávania systému všeobecných prednášok je zrejмый, argument „veď študenti musia dostať základné vedomosti“ má svoju silu. Otázkou ostáva, prečo by študent mal oné základné vedomosti získavať práve počas vyučovacích hodín, plytvajúc tak časom svojim, spolužiakov aj časom vyučujúceho, namiesto ich samostatného nastudovania. Mieru zakoreneneosti tohto argumentu dokumentujú i vyjadrenia prednášajúcich v rubrike „cieľ predmetu“, ktorá je súčasťou informačných listov. Najčastejšie sa stretáme s cieľom „oboznámiť so základnými...“, „prehľad vývoja...“, „získajú základné znalosti o vývoji...“, „poskytuje znalosti od ...až po zrelý stredovek“..., niektorí dokonca vetu rovno začínajú „Obsahom kurzu je..., kurz sa venuje...“, alebo priamo: „Cieľ predmetu: Základný kurz k všeobecným dejinám od roku 1789 až do roku 1871.“ Vzhľadom na to, že vo formulári nasleduje rubrika „Stručná osnova predmetu“, duplicita vyjadrení bije do očí. Účelom rubriky „cieľ“ je totiž naozaj cieľ a nie obsah (dokonca ani nie dôvod jeho výučby). Pýta sa na zručnosti, ktoré študent má po absolvovaní predmetu nadobudnúť. Vypočít si „základný prehľad“ a zopakovať ho v teste nie je nová „zručnosť“, tú

3 Pre vzorové sylaby pozri napr. www.crc.ceu.hu/ocrc/syllabi, www.arts.ubc.ca/german/part8.htm

4 http://www.truni.sk/ff/attachments/77_studplan_bakalar.pdf, v 1. ročníku je pomer ZS 28 : 2, LS 30 : 0, v druhom ZS 24 : 6, LS 26 : 4.

5 Paradoxne, viac sa myšlienke ústupu od chronologického prezentovania „základov“ darí na pôde gymnázií s učiteľkami ochotnými vziať na seba riziko alternatívnej výučby. MLYNARČÍKOVÁ, Hana. Alternatívny model vyučovania dejepisu na gymnáziách so štvorročným štúdiom. In *História*, 4/2006, s. 48-48. Moje osobné skúsenosti s ich absolventmi potvrdzujú rozvinutejšiu schopnosť historického myslenia na úrovni relačného až abstraktného porozumenia. Nástup do prvých ročníkov vysokých škôl ich namiesto rozvíjania týchto už nadobudnutých kognitívnych schopností núti vracieť sa k uništruktúrnemu porozumeniu. Viac o kategorizácii in BOOTH, Alan. *Teaching History at University. Enhancing Learning and Understanding*. Routledge 2003, s. 21-22.

má od základnej školy. Vieme vôbec pomenovať schopnosti a zručnosti, ktoré chceme, aby študent nadobudol?⁶

Presvedčenie o potrebe prednášať „základy“ nepramení tak v stredoveku, keď učebný text vlastnil len učiteľ, ako v komunizme, keď sa žiak tak isto nemohol dostať ku knihám, z ktorých rozľadený učiteľ svoje vedomosti čerpal, pretože sa vyskytovali len ako súkromné exempláre a ani dobrý učiteľ si predsa len nedovolil všetko, čo prednáša a z čoho čerpá, napísať a publikovať. Pri dnešnej možnosti zavesiť kompaktný „prednáškový“ text (prípadne základnú chronológiu, tézy a pod.) vopred na sieť, čím dokonca odpadajú aj náklady na rozmnožovanie, je možné veľkú časť „diktovacích“ „základných“ prednášok odbúrať v prospech interpretačných vystúpení, postavených napríklad na *ad hoc* diskusných vstupoch a prezentáciách študentov.⁷

„Povinnosť“ veľkého počtu predmetov zároveň významne obmedzuje možnosť vybrať si vyučujúceho, resp. možnosť istému vyučujúcemu sa pri štúdiu vyhnúť. Katedier histórie je síce na Slovensku veľa, ale personálne sa sústreďujú na „pokryvanie“ chronologických období, teda v systéme povinných skúšok sa stávajú pre študentov povinné i konkrétne osoby skúšajúcich. Ide o vec, ktorá sa azda netýka väčšiny študentov, no prípadnej menšine by bolo možné účelne spríjemniť život, nehovoriac o šanci prispôbiť rozvrh absolvovaných predmetov životnej vedeckej orientácii. Je nespochybniteľné, že niektoré predmety sú väčšinou zhodou pedagógov považované za mimoriadne významné a ich absolvovanie za želateľné. Na prítiahnutie väčšiny študentov však stačí „významné postupové“ predmety odmeniť niekoľkonásobným počtom kreditov v porovnaní s parciálnejšími. Ako príklad možno uviesť študenta, ktorý by sa z nejakých dôvodov chcel vyhnúť skúške z novovekých všeobecných dejín. Prečo mu neumožniť, aby si na katedrách jednotlivých teritoriálnych štúdií (jazykov) namiesto nej nezapísal 2-3-4 semináre alebo skúškové predmety z dejín daných oblastí (napr. dejiny Ruska, Británie, Škandinávie na katedrách rusistiky, nordistiky atď.) a získal kredity týmto spôsobom? Na týchto katedrách sú historické predmety súčasťou akreditovaných študijných plánov a prednášajú a skúšajú ich aj tak zväčša kvalifikovaní absolventi odboru história. Nie je to cesta ľahšieho odporu, nebude si ju vyberať mnoho študentov, ale tým, ktorí sa na to podujmú, umožňuje voľbu. Inou možnosťou je dovoliť nahrádzanie „zásadných“ predmetov viacerými „nezásadnými“, „nižšie kalibrovanými“ seminármi, pri ktorých sa tak či tak bude študent musieť základnú látku doučiť, aby na nich dokázal reagovať. Ani chronologicky a tematicky obmedzený seminár nie je predsa možné úspešne zvládnuť

6 O trochu konkrétnejšie bývajú vyjadrenia pri predmetoch historického proseminára. „*Cieľ predmetu: Poslucháči konkrétne rozvíjajú vedomosti a zručnosti z techník a metód historikovej práce a pod dozorom učiteľa rozpracovávajú zadanú tému ako vedecký text s príslušným kritickým aparátom.*“ http://www.fphil.uniba.sk/Inf_balik/2.1.7%20Historia.doc Ani tu však nie je jasné, o aké techniky a metódy historikovej práce v konkrétnom semestri pôjde.

7 V súčasnosti bude zaujímavé sledovať, ako program frontálnej výučby jedného chronologického výseku na jednotlivých katedrách ovplyvní vydanie vysokoškolskej učebnice MÚCSKA, Vincent - DANIŠ, Miroslav - ŠEVČÍKOVÁ, Zuzana. *Dejiny európskeho stredoveku*. Prešov : VMV, 2006. Bude sa o jej obsahu (a spracovaní) na hodinách diskutovať? Budú sa hodiny venovať iným vybraným témam do hĺbky (veď konečne študenti majú aktuálnu učebnicu na predbežné zorientovanie v problematike)? Alebo z nej bude prednášajúci predčítať, prípadne diktovať svoje výpisky a na teste odskúša obsah knihy?

bez základných znalostí historickej geografie a politických dejín všetkých akokoľvek dotknutých štátov. A schopný učiteľ dokáže preveriť všeobecnú zorientovanosť študenta v širšom dejinnom kontexte pri interpretácii ľubovoľne ohraničenej prípadovej štúdie. Neposledným argumentom proti ľpeniu na absolvovaní povinných základných predmetov u všetkých študentov je fakt, že ak nájdeme dobrú (spĺňajúcu medzinárodné akademické štandardy) dizertačnú prácu o slovenských dejinách, publikovanú za posledných 15 rokov, je to dosť pravdepodobne práca autora, ktorý žiadnu zo „základných“ prednášok o slovenských dejinách v živote neabsolvoval a napriek tomu dokáže o nich písať kvalitnejšie, než ich domáci absolventi. K tomuto javu sa však ešte vrátim.

Rezervy sú i v spôsobe vyučovania. Hoci podľa oficiálnej klasifikácie prednášky ustupujú v prospech kurzov a seminárov, i tie sa často zvrhnú do frontálneho výkladu alebo prinajlepšom do postupného čítania referátov jednotlivých študentov. Aj duplicitný pojem „pracovný seminár“ sa obmedzuje na čítanie a prekladanie listín a podobne, na čo zasa stačí dobrá učebnica pre samoukov s kľúčom, v neprospech činností, pri ktorých je študent vystavený názorovej konfrontácii, možnosti interpretovať, potrebe argumentovať a protiargumentovať, prednášať – aj v cudzom jazyku, prezentovať a obhájiť svoj názor, získaný samoštúdiom a vycizelovaný v učiteľom profesionálne vedenej hre na odbornú oponentúru.

Na celofakultnej úrovni sa do rigidnosti predmetov premieta i celková rigidnosť koncipovania študijných programov. Napriek plánom, datovaným od počiatku 90. rokov, je kompetencia vytvárať študijné kombinácie neustále pripisovaná výlučne fakultám a nezohľadňuje kariérne plány individuálnych študentov. Pri takej voľnosti štúdia, ktorá už umožňuje prekladať si jednotlivé predmety do ľubovoľných ročníkov, argument „problémov s rozvrhom“ neobstojí. Podstatné je mať každoročne dostatočný počet kreditov a absolvované všetky povinné predmety v čase ukončovania príslušného stupňa štúdia. Ak chceme raz mať človeka vybaveného profesionálnymi zručnosťami historika a zároveň napr. lingvistu v iných jazykoch ako typicky „školských“ (teda svetových), musíme mu takéto štúdium najprv na univerzitnej úrovni umožniť. Odborník na sociálne dejiny pohraničných oblastí Uhorska, ktorý bude mať znalosti aj z maďarských a rumunských teritoriálnych štúdií (jazyk, geografia, kultúra...), musí mať šancu takéto vzdelanie na škole získať, a to na základe individuálne zostaveného študijného plánu, ktorý umožní zodpovedajúce predmety z ponuky iných katedier zaradiť do absolvovaného štúdia odboru história bez nutnosti získavať akékoľvek nadbytočné kredity. Podobne, ak sa nechceme rozčuľovať nad amatérstvom filmových dokumentaristov, žurnalistov a ďalších profesií prichádzajúcich do kontaktu s historickou tematikou, najľahšou cestou je vychovať si vlastných, a to umožnením aj individuálneho medzifakultného kombinovania týchto odborov a špecializácií.⁸

8 Letný pohľad na študijné ponuky univerzít v okolitých krajinách presvedčí, že to nielen ide, ale aj bežne funguje aj v rámci pevných odborov. Napr. Fakulta humanitných štúdií Univerzity v Hradci Králové ponúka bakalárske programy *prezentácia historických vied, počítačová podpora v archeológii, aplikované technológie v archívnictve*, z ktorých sa dá pokračovať v magisterskom štúdiu ako v odboroch *história* alebo *české a československé dejiny*, tak v odboroch masmediálneho zamerania, alebo aj v úplne iných odboroch podľa preferencií študenta. Pozri <http://www.uhk.cz/fhs/uchazec/>.

Vstup do medzinárodných akademických sietí už prinútil slovenské vysoké školy reštrukturalizovať učebné plány do trojstupňového (bakalárskeho, magisterského a doktorandského) štúdia. Dokumenty na všetkých úrovniach hovoria o reforme, o kreditovom systéme, transferabilite a mobilite. Bližší pohľad však nasvedčuje, že prevažujúcou stratégiou ostalo zachovávanie čo najstabilnejšieho *status quo* a jeho formálne vtlačanie do nových matric.⁹ I pre tento stav možno nájsť niekoľko dôvodov. Zvykové právo najľahšie nabúra ten, kto už novinky videl niekde fungovať, zažil ich a dokáže ich implementovať. Akosi tradične by sa čerstvé nápady dali čakať od nastupujúcich „nových“ síl. Zrod asistentov (doktorandov) v slovenskej prírode však funguje tak, že doktorandské miesto dostáva ten, kto presvedčil o svojej kompatibilitosti s prostredím vlastnej katedry počas svojho magisterského štúdia. Inak povedané, ten, kto inde ako na materskej katedre neštudoval. Miesto sa vytvorí špeciálne pre neho s tým, že sa očakáva jeho okamžitý nástup do vyučovacieho procesu.

Príznačné je i to, že hoci základškolskí a stredoškolskí učitelia majú svoje metodické centrá a špeciálne didaktické vzdelávanie, absolventov magisterského štúdia posielajú nadriadení vyučovať a hodnotiť len o rok-dva mladších kolegov bez akejkoľvek odbornej (teda nie iba bez praktickej) didaktickej prípravy (!). Doktorand, ktorý v živote nebol nútený napísať uverejniteľnú recenziu, je odrazu poverený odbornou kritikou dvanástich seminárnych prác. Doteraz sa texty „učil“, nežiadalo sa od neho vyjadrenie k autorským kvalitám. Ako to má vedieť kvalifikovane robiť? Navyše s istou rutinou, aby pri prípadnej snahe o poctivé zvládnutie tejto úlohy nenadobudol pocit, že je „zavalený prácou, pre ktorú nestíha vlastný výskum“? Navyše doktorand pri personálnej podvýživnosti pracovísk nevytvára vlastné semináre, ale dedí predmety po tom, koho nahrádza. Často aj so sylabami a s obsahom. Potom, ak by predsa len náhodou chcel ísť niekam inam na stáž, zaznie „Kolega, ale kto by za vás učil?“ a kruh je uzavretý. Pretože iné nevidel, učí len tak, ako videl doma, a iné už ani neuvidí, lebo by doma nemal kto učiť. Nepodarilo sa mi urobiť riadny kvantitatívny prieskum kariér súčasných asistentov/doktorandov, no cielená sondáž do životopisov uvedených na fakultných webových stránkach potvrdzuje, že magistri z Prešova robia doktoráty a učia v Prešove, trnavskí v Trnave, bystrickí v Bystrici. Mobilita medzi druhým a tretím stupňom univerzitetného vzdelávania v odbore história je minimálna.¹⁰ Mobilita docentov a profesorov je vyššia (pochopteľne, najmä na nových školách pôsobia učitelia, ktorí získali kvalifikáciu inde), avšak len výnimky viedli riadny prednáškový cyklus niekde v zahraničí a netrúfam si odhadnúť, koľkí sle-

9 Samozrejme, výnimky na pôde historických katedri existujú a ich úporné úsilie pohnúť betónovým kvádom si zasluhuje zvláštne uznanie. Než začnú konkrétni kolegovia moje tvrdenia vehementne popierať, vedení rozhorčením nad neuznaním svojich snáh (ktoré si úprimne vážim a oceňujem), prosím ich, aby pouvažovali, či predsa len nie sú tým, o čom tu hovorím – *výnimkami*.

10 Doktorandi z viac než dvoch rôznych univerzít sa v ročníku stretli azda len v HÚ SAV, ktorý nemá vlastný program magisterského štúdia.

dujú nové trendy vysokoškolskej didaktiky.¹¹ O takmer nulovej mobilite medzi prvým a druhým stupňom štúdia pozri nižšie, najprv sa venujme krátkodobým študentským stážam v rámci jednotlivých stupňov.

Na prvý seminár roku 2004 mi prišla dievčina s papierom v ruke a ospravedlňujúcim sa tónom ma prosila, či by som nebola taká láskavá a neumožnila jej absolvovať povinne výberový kurz formou zadania pracovných úloh v rámci individuálneho študijného plánu, lebo, „viete, dostala som sa na pol roka na štipendium do Nórska“. Pocit, s ktorým som formulár vypisovala, bol nanajvýš nepríjemný. Takú právomoc by učiteľ už dávno nemal mať. Dievčina je v tom, čo robí, taká dobrá, že dokázala presvedčiť Nórov, že si zaslúži byť na ich univerzite (a za ich peniaze). No jej *alma mater* jej kariéru okamžite ohrozí už zmieným fenoménom povinných predmetov. Síce za ten semester absolvuje v Nórsku výučbu ako domáca študentka, prinesie si svojich 30 kreditov, ale je viac než pravdepodobné, že sa nebudú presne kryť s názvami predmetov ponúkaných na domácej katedre. Doma budú preto nepoužiteľné. Blahosklonnejší vyučujúci príbuzného predmetu môžu nórsku známku akceptovať a podpísať ju do indexu svojím menom. Menej blahosklonní ju na cestu do Nórska zaúkolujú náhradnými úlohami, ktoré bude po návrate spracovávať do nadbytočných seminárnych prác alebo ich zvládnutie preukazovať na dodatočných skúškach. Vďaka nariadeniu rektora sa síce na ňu vzťahuje automatický transfer získaných kreditov, ale povinné predmety daného ročníka ostávajú pre ňu povinné. Vyhne sa len tým, čo sú v kategórii voliteľných. A len výrazne benevolentná katedra ju odbremení aj od povinnevoliteľných. Nie, nejde o preháňanie. Kolega vyučujúci české dejiny na inej slovenskej univerzite mi absolútne presvedčený o svojej pravde rozprával o študentke, ktorá mu v rámci riadne akreditovanej akcie študentskej mobility „prišla po polročnej stáži na univerzite v Pécsi, kde urobila skúšku z českých dejín a chcela aby som jej ju uznal. Samozrejme, že som neuznal, veď viem ja, čo ich tam učia?“. Vyplynulo, že nielen vôbec nepozná prácu kolegov vyučujúcich rovnaké témy v najbližších krajinách a prizná sa k tomu bez začervenania ako k samozrejmosti, ale je si istý, že práve bez prezenčného absolvovania 1 080 minút jeho orálneho odovzdávania vedomostí nie je možné postúpiť do ďalšieho ročníka. Ďalší kolega, Bystričan, opisoval „euronávštevu“ na tamjšej univerzite, ktorej sa miestni akademickí funkcionári chválili počtom študentov, ktorí strávili semester v zahraničí cez program Erasmus a pokračovali v chválení ich schopností zdôrazňovaním, že „všetko zameškané dobehli“ v určenom čase. Následne s prekvapením zisťovali, že družobní akademici pojem dobiehania nechápu a neúspešne obhajovali svoje skalopevné presvedčenie, že predsa bez *ich* skúšok

11 Na ilustráciu: v príručke dlhodobého vedúceho Katedry histórie na Pedagogickej fakulte UK v Bratislave BARTL, Július. *Úvod do štúdia dejepisu*. Bratislava 1997, aktualizované 2003, nenájdete ani jeden odkaz na internetové knižnice, bibliografické databázy alebo iné elektronické zdroje. Úvody do štúdia dejepisu, z ktorých podľa uvedeného zoznamu literatúry autor čerpal, pochádzajú zväčša z konca 60. rokov, teda z času, keď sám končil štúdium na hodnosť CSc. (ekvivalent PhD.). (BLOCH, M. *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*. Praha 1967; CARR, E. H. *Co je historie?* Praha 1967; ECKERMANN, Walther - MOHR, Hubert. *Einführung in das studium der Geschichte*. Berlin 1969; HAVRÁNEK, Jan - MYŠKA, Milan - PAČLÍK, Jiří. *Úvod do studia dějepisu*. Praha 1967; potom nasleduje HROCH, M. *Úvod do studia dějepisu* z roku 1985 a najnovší MAREK, M. *O historicismu a dějepisectví*. Praha 1992). Na aktuálnejšie diela neodkazuje ani nikde v texte.

človek nemôže skončiť *ich* školu, veď „všetko ostatné je len navyše“. Takýto systém nerobí študentov zraniteľných len násobením *ich* študijných povinností. Nejde iba o to, že sa musia reálne doprosovať samozrejmostí, ku ktorým sa naše vzdelávacie inštitúcie zaviazali v medzinárodných dohodách. Domáce univerzity *ich* blahovôli svojich vyučujúcich vystavujú do tej miery, že tento postup umožňuje každému z približne 10 učiteľov, s ktorými majú prísť (prípadne neprídu) do kontaktu v nasledujúcom semestri, povedať „nie, nepodpíšem!“ – a tým *ich* vlastne nepustiť na študijný pobyt.

Hoci niektoré katedry proklamujú špecifikáciu svojho zamerania (napr. cirkevné dejiny v Trnave, regionálne v Banskej Bystrici), neorientujú zatiaľ týmto spôsobom pozvánky pre mobilných študentov. Pravda je, že *ich* neorientujú nijako. V záujme umožniť porovnanie ponúkaných študijných predmetov v odbore história skúsime na HÚ SAV vytvoriť databázu *ich* syláb zo všetkých vysokých škôl. Nejde tu iba o voliteľné predmety. I rovnako znejúci titul prednáškového cyklu „dejiny od-do“ môže v konkrétnom rozpise syláb nadobudnúť veľkú variabilitu. Študent tak bude môcť nájsť nielen predmet, ale i vyučujúceho, ktorý vyhovuje jeho osobným vedeckým prioritám a kvôli ktorému sa aspoň na semester oplatí zmeniť školu a nadobudnúť nové skúsenosti. Zároveň môže motivovať maturantov, aby si školu vybrali nielen podľa blízkosti k miestu bydliska, resp. podľa zaujímavosti znejúcich výberových predmetov, ale mohli overiť, či ten, kto predmet ponúka, k danej téme v živote napísal tri knihy a pozývajú ho prednášať po celej Európe, alebo k nej nemá ani jeden článok a jeho sylaby sa doslovne opakujú už piaty rok bez dopĺňania novej literatúry. Od archivácie syláb si teda sľubujeme i určitý tlak na *ich* aktualizáciu. Možno to niekoho prekvapí, ale jedným zo znakov dobrej katedry je nestabilita ponuky seminárov. Na mnohých školách učiteľia výslovne nesmú opakovať *ich* názvy a zameranie (každý rok musia mať iný). Účelom seminára je uvádzať študenta do historikovej kuchyne, ukázať mu, ako sa postupuje pri reálnom výskume, ktorý práve ten-ktorý vyučujúci robí.¹² A pokiaľ aktívne vedecky pracuje, čo je na univerzite podmienkou, predmet jeho záujmu sa prirodzene v čase rok čo rok mení, čo následne reflektuje tematizácia jeho výučby.¹³ Názvy všeobecných prednášok síce ostávajú, no tie sú koncipované ako približenie „vybraných problémov“. Prípravy na tieto prednášky učiteľ využíva na postupné spracúvanie tém do popularizačnej literatúry, skript a učebníc s následnou publikáciou, čím odpadá nutnosť *ich* ďalšieho prednášania. V ročných cykloch sa preto jeho výber problémov markantne obmieňa a venuje sa len nespracovaným, prípadne didakticky prepracovaným témam (s využitím nových prameňov, literatúry a pod). Profesionálny a kolegiálny prístup podporuje i väčšia veková diverzita – históriu študujú

12 „Väčšina študentov histórie na nižšom stupni univerzít má len veľmi hmlistú predstavu o povolani historika alebo o tom, ako sa *ich* učiteľia vlastne dozvedeli veci, o ktorých dnes prednášajú.“ APPLEBYOVÁ, Joyce - HUNTOVÁ, Lynn - JACOBOVÁ, Margaret. *Jak říkat pravdu o dějinách. Historie, věda, historie jako věda a Spojené státy americké*. CDK 2002, 13.

13 Jedným zo svedectiev tejto praxe je výskyt poďakovaní študentom, niekedy konkrétnym členom seminára, inokedy všeobecnou dedikáciou v učebniciach i vo vedeckých knihách, za to, že svojimi otázkami a kritickými pripomienkami prispeli k premysleniu a preformulovaniu podstatných argumentov autora. EVANS, Richard, J. In *Defence of History*. London : Granta Books, 1997, s. 108.

zo záujmu ľudí najrôznejších vekových skupín a kultúrnych pozadí, a to i v dennom štúdiu.

Pri vyčíslňovaní prekážok prispôsobenia sa slovenských vysokých škôl kritériám prijatým pri pristupovaní nášho školstva k bolonskému procesu možno spomenúť aj nekompatibilitnosť tunajších pokynov pre hodnotenie študentov s pokynmi na udeľovanie kreditov v ostatných krajinách EÚ. Tie uvádzajú, že písmenové hodnotenie A – F nie je nevyhnutné, ale len odporúčané, a ak sa už dáva, má štatisticky vyjadrovať úspešnosť študenta v skupine jeho spolužiakov, ktorí absolvujú rovnaký predmet, a to vo vrstvení A pre 10 % najlepších, B ďalších 25 %, C nasledovných 30 %, D 25 % a E 10 %.¹⁴ Aj keby v študijnej skupine všetci napísali práce spĺňajúce všetky zadané kritériá (práce v absolútnej hodnote „na jednotku“), vyučujúci by ich mal ohodnotiť relatívne, podľa kvality vo vzťahu k ostatným. Teda ani v kurze, kde sa zídu mimoriadne nadaní študenti, nie je možné udeliť väčšinu známok A a B a zo skupiny 10 vynikajúcich prác jedna určite bude ohodnotená ako E a zo dve D. O kvalite študenta má svedčiť samotné absolvovanie kurzu, pričom jeho obtiažnosť dosvedčujú publikované podrobné sylaby. Napriek tomu napríklad FF UK vo svojom štatúte uvádza, že písменная považuje za zodpovedajúce numerickým hodnotám: A = 1,0 B = 1,5 C = 2,0 D = 2,5 E = 3,0 FX = 4, teda poníma hodnotenie absolútne bez relácie k skupine. Navyše od neho odvodzuje pojem úspešnosti študenta, pričom napr. pri žiadostiach o prestup tento podmieňuje priemerom 1,3 – čo je pri dodržiavaní bolonského hodnotenia relatívne drakonické a úplne nelogické pravidlo.¹⁵

Vráťme sa k možnosti mobility historikov po ukončení bakalárskeho stupňa štúdia. Zo študijných plánov je zjavné, že niektoré školy síce prvý stupeň zaviedli, ale napriek tomu v odbore história robia prijímacie pohovory rovno do magisterského štúdia. Inak by neboli vysvetliteľné pojmy ako „druhý ročník magisterského štúdia“.¹⁶ Iné síce oba stupne formálne oddeľujú, ale z publikovaných profilov absolventa vyplýva predpoklad, že na magisterských stupňoch očakávajú výlučne svojich študentov z nižších ročníkov – pričom výlučne absolventov odboru história. Princípom dvojstupňového štúdia je však umožniť takú štruktúru vzdelania, kde by študent po absolvovaní bakalárskeho štúdia mohol pokračovať aj v magisterskom štúdiu sústredenom na iný hlavný predmet. Očakáva sa, že katedry histórie budú schopné prijať napríklad bakalárov politológie, sociológie, jazyka, alebo i biológie, ktorí na bakalárskom stupni nadobudli základy v jednom odbore a vo svojich diplomových prácach sa rozhodli venovať historickým témam a chcú si doplniť bádateľské zručnosti v ďalšej oblasti. Tak isto absolventi bakalárskeho štúdia histórie, ktorí nadobudli základné vedomosti a zručnosti v práci s historickými prameňmi, môžu pokračovať v kariére na katedrách iných odborov.

Takéto ponímanie obsahu štúdia kladie ešte väčšie nároky na reštrukturalizáciu obsahu výučby na prvom stupni vysokej školy smerom od informovania, resp. „nalievania“ faktov, k zručnostiam a pracovným návykom. Azda najdôležitejším z nich je samostatná

14 www.europa.eu.int/comm/education/programmes/socrates/ects/index_en.html

15 <http://www.fphil.uniba.sk/sskp-kredit.rtf>

16 <http://www.truni.sk/ff/index.php?action=view&id=191&kat=74>

práca so sekundárnou literatúrou. Ak profesor roky pripravujúci budúcich pedagógov základných škôl v diskusii prizná, že sa čoraz viac stretáva s „hotovými“ učiteľmi dejepisu, ktorí sa sťažujú na to, že čítať články v *Histórii* je pre nich ťažké (o *Historickom časopise* ani nehovoriac), je možné reagovať dvoma spôsobmi. Vyjadriť znechutenie nad ich intelektuálnou úrovňou, alebo sa pýtať, či ich vysoká škola na tento druh aktivít pripravovala. Či im zadávala dostatočne rôznorodé materiály na spracovanie na seminároch. Či zvažila možnosť premietnutia piatich profesionálne spracovaných historických dokumentov alebo piatich dobových dlhometrážnych filmov namiesto piatich prednášok založených na texte už publikovanej knihy. Či vytvorila atmosféru, v ktorej je normálne vedieť, čo bolo v poslednom čísle *Historického časopisu* a všetkých ostatných periodík, ktoré sú s ním v Univerzitnej knižnici v jednom regáli. Či dala študentom možnosť naplno využívať informácie, ktoré sa dočítali pri individuálnych aktivitách, a zlepšiť si nimi svoje hodnotenie. Či ich v oných „orientačných“ prednáškových cykloch natoľko nezaťažila biľňovaním súboru vopred limitovaných „základných“ dát, že sa ich stratégiou prežitia stalo citované „nemôžem čítať knihy, teraz sa musím učiť učebnicu“. Či im tie dáta „nepredžula“ natoľko, že stratili motiváciu ďalšieho samoštúdia. Či pri samom vyučovaní toho, čo kto kedy kde a prečo, pri *hovorení* o histórii, nezabudla škola na cieľ svojej činnosti: naučiť študentov *spracúvať* aktuálnu historiografiu a písať vlastné diela, motivovať ich k dlhodobému, celoživotnému vzdelávaniu a pripraviť sa na motiváciu ich vlastných žiakov.

Samostatne by sa dalo hovoriť o nedostatku prehľadu absolventov v oblasti súčasnej historiografie. Kým pri starších dejinách sa stretnú s menami a textami konkrétnych autorov (Tukydidés, Herodotos, stredovekí kronikári), smerom k novším dejinám mien ubúda. Kto im dáva čítať aspoň ukážky z Gibbona, Hegela, Rankeho, Febvra, Braudela, Hobsbawma či Zemon-Davisovej?¹⁷ Čítali niekedy desať strán priamo napísaných Rapantom, Gosiorovským, Liptákom, Holotíkom, Hrušovským či Plevzom (mimo anonymizovaných strán syntéz)? Kedy sa považujú za zreľých na Mlynárikovo *Rozdvojené dejepisectvo*?¹⁸ Prečo je možné od druhákov na jednom predmete študijnej kombinácie vyžadovať interpretáciu diel sv. Augustína alebo Marxa či posudzovať literárny štýl Mommsena, a na druhom sú na to primladi? Koľko aktívnych historikov, domácich a zahraničných, pozná priemerný tretiak historik podľa ich prečítaných prác? Kreditové štúdium od neho požaduje venovať 25 – 30 hodín práce na získanie jedného kreditu, čo ročne (povinných 60 kreditov) dáva 1 500 – 1 800 hodín venovaných vzdelávaniu.¹⁹ Na jednej strane sú študenti školou nepochybne zaťažení, na druhej strane stále stojí otázka, čím je naplnený tento čas, že sa doň nezmesť samostatné čítanie. S praxou čítať kvantá sekundárnej literatúry a všímať si, ako je napísaná, sa často stretávajú až na zahraničných

17 Nápadly na výber kľúčových textov poskytne napr. HUGHES-WARRINGTON, Marnie. *Fifty Key Thinkers on History*. Routledge 2000 (pre úspech opakovane vydaná aj v rokoch 2001, 2003a 2004).

18 MLYNÁRIK, Ján. Rozdvojené dejepisectvo. In *Slovenské rozhlady*, 1995, II, 5; MLYNÁRIK, Ján. *Diaspora slovenskej historiografie*. Praha : Ipeľ, 1998.

19 http://europa.eu.int/comm/education/programmes/socretes/ects.index_en.html

pobytoch. Doma je v prvých ročníkoch priskoro, pretože treba „základy“,²⁰ a v piatom sa už „učia na štátnice“. Dôsledkom vyučovania vo forme odovzdávania informácií o nejakom konkrétnom predmete namiesto výchovy k určitému spôsobu uvažovania o minulosti,²¹ inak povedané, dôsledkom učenia sa o dejinách a nie historickej práci je stav, pri ktorom absolventi odovzdávajú záverečné práce, v ktorých je téma spracovaná na úrovni bakalárskej práce, no nie na úrovni postačujúcej na uživenie sa v odbore či už popularizáciou, alebo odbornou spisbou. Práce v horšom prípade plné cudzích, nakompilovaných názorov, o ktorých ich nenapadne pochybovať, v tom lepšom prípade ich „osobných názorov“, ktoré však nevedia vyargumentovať a korektne obhájiť v diskusii.

Prístupnosť internetových knižníc úžasne rozšírila možnosť prístupu k sekundárnej literatúre i k digitalizovaným prameňom. Orientácia na „základy“ však odvádza študentov od samostatného prehľadania sa v literatúre a radosti z objavov nových zdrojov. Následkom vyzdvihovania syntéz podceňujú prípadové štúdie a tematicky užšie zamerané diela. Ak majú možnosť sami si vybrať tému seminárnej práce, neodchylujú sa od učebnicových tém a parciálne témy, či nebudaj témy spracovávané zo záujmu, zo zvedavosti, odmietajú ako stratu času vyplývajú na zdroje informácií, „na ktoré sa na štátniciach nebudú pýtať“. Pokiaľ ich nejaká kniha alebo téma zaujme, je nutné im dať priestor, aby z nej nadobudnuté vedomosti mohli zúročiť aj mimo „podkalibrovaných“ „voliteľných“ predmetov. Iste je dobré poznať syntézy, štýlom i slovníkom prispôbené na verejnú použitie, ale pre prax je nutné vedieť čítať aktuálne prípadové štúdie súčasných historikov. S koľkými takýmito textami sa počas štúdia stretnú a tobôž ich podrobia vedeckej kritike? A ako je možné, že v treťom-štvrtom ročníku bývam svedkom ich nadšenia z „objavu“ JSTORu, EBSCO či Blackwellu, ktoré sú im v knižnici verejne prístupné?

Bakalariát by nemal suplovať rozšírené maturity, ale pripraviť absolventov na tie miesta do tých profesií, kde dnes pociťujeme nedostatok historického vzdelania. Nenahradiateľnou zručnosťou, ktorú by mal študent na bakalárskom stupni získať, je kritický odstup od historickej literatúry a zmena jej vnímania od zdroja informácií k objektu reflexie. Je potrebné od neho žiadať nie *názory*, ale jasne formulované *argumenty* v prospech kvality alebo nekvality prečítaných kníh, pričom preukázaná orientácia v širšom spektre sekundárnej literatúry by mala plnohodnotne nahrádzať prípadné nedostatočné zvládnutie dát z učebnice. Ak má raz absolvent pracovať v médiách, musí sa naučiť písať recenzie už v škole. Musí vedieť samostatne zhromaždiť literatúru, vybrať si z nej kvalitné diela, z nich podstatné dáta a napísať článok. Vybrať z kopy obrázkov tie najvypovedajúcejšie, usporiadať ich do výstavy, urobiť zaujímavé „popisky“ a celú svoju virtuálnu výstavu realizovať.

20 „Nadzívame sa, a doterajšie pedagogické skúsenosti nás v tom utvrdili, že je nevhodné na začiatku štúdiá oboznamovať študenta s názormi na dejiny v rôznych historických epochách, keď sa ešte podrobne neoboznámil so samotným obsahom a priebehom týchto dejín,“ píše J. Bartl vo svojom *Úvode...*, 2003, na s. 6. O možnosti, že zmieneny „samotný obsah a priebeh dejín“ by mohol byť chápaný ako „len názor“ konkrétneho historika na dejiny a že i povinné predskúškové čítanie je len malým (didakticky účelovým) výsekom zo súperiacich historických diskurzov, sa tu vôbec neuvažuje.

21 APPLEBYOVÁ - HUNTOVÁ - JACOBOVÁ, ref. 12, s. 13.

Viaceré katedry v profiloch síce uvádzajú ako budúce kariérne možnosti žurnalistiku, diplomáciu, štátnu správu, ale svoje programy budúcej praxi študentov neprispôbujú. Napriek známej mizernej úrovni vyjadrovacích schopností som len na jednej z katedier našla predmet sústreďujúci sa na využívanie slovenského jazyka v spoločenskej komunikácii. Nepodarilo sa mi nájsť predmety zamerané na historickú akademickú komunikáciu (vrátane cudzojazyčnej). Počítačové zručnosti mladých ľudí síce rastú, no v úvodoch do dejepisu sa učia o tvorbe kartotečných lístkov a získanie základov v tvorbe databáz, hárkov, grafických prezentácií sú ponechané na ich vlastnú iniciatívu.²² Účelným by zrejme bolo i ponúknuť povinne voliteľného predmetu matematiky pre historikov, ktorá by osviežila a najmä aktualizovala zručnosti z oblastí matematiky, štatistiky, ekonómie. A to nie ďalšou sumou teoretických vedomostí – tie postačujú na úrovni gymnaziálneho vysvedčenia (!) –, ale ich prepojením s konkrétnymi reáliami, s ktorými sa historik v praxi stretáva, a tréňovaním zručností, ktoré pri tom potrebuje.²³ Všeobecná náchylnosť recitovať vetu „v Uhorsku malo volebné právo len X % obyvateľov“, pričom nikoho nenapadne sa spýtať, z akého základu je podielom uvedené X, a koľko percent z celej populácie má vlastne volebné právo dnes, by mala byť výstrahou.

V neposlednom rade je podstatné pozastaviť sa nad chýbajúcim zaškolením v oblasti profesijnej etiky. Budúci učiteľ či lektor musí byť pripravený vstupovať do triedy, v ktorej žiaci budú jeho verziu dejepisu konfrontovať so svojimi postojmi, získanými doma – v rozličných kultúrnych, náboženských a inak vymedzených prostrediach. Musí byť nielen schopný vysvetliť dáta, obsiahnuté v učebnici, ale i čeliť ich rozličným interpretáciám. Nielen vyvarovať sa preferovania vlastného jednostranného pohľadu, ale analyzovať a rozkrývať jednostrannosť a emocionálne zaťaženie verzie dejín, ktoré budú prezentovať jeho žiaci.²⁴ Musí vedieť obhájiť pred väčšinou právo jednotlivca na vlastný (odlišný) názor a zároveň presadiť požiadavku, aby každý názor, na ktorom chce niekto v triede trvať, bol jasne formulovaný a podložený korektnými argumentmi, založenými na overených skutočnostiach. Inak povedané, naučiť žiakov kriticky (a pritom s úctou a pochopením) narábať s fenoménom „skúsenosť vlastnej starej mamy, ktorá protirečí tvrdeniam v učebnici“. Navyše to učiteľ musí vedieť robiť tak, aby jeho trieda bola schopná dospieť k vzájomnému poučeniu a pochopeniu, nie k hĺbeniu mentálnych zá-

22 Literatúry aj špecializovaného softvéru vytváraného priamo pre historikov pritom pribúda. Zo základných ako príklad uvediem už desaťročnú publikáciu LEWIS, M. J. - LOYD-JONES, Roger. *Using Computers in History. A practical Guide*. Routledge 1996.

23 Vynikajúcou učebnicou pre semestrálny kurz je FEINSTEIN, Charles H. - THOMAS, Mark. *Making History Count: A primer in quantitative methods for historians*. Cambridge : University Press, 2002. Feinstein je profesorom hospodárskych dejín v Oxforde a Thomas profesorom histórie na University of Virginia. Pri toľkom pohľadaní úrovňou amerických stredoškolských matematických znalostí, s akým sa bežne stretávame pri anketách v našich médiách, by zvládnutie takéhoto kurzu nemal robiť problém nikomu, kto zvládol tunajšie gymnázium.

24 Z klasických diel k tejto téme dávam do pozornosti vyššie dvadsaťročnú knihu M. Ferroa, porovnávajúcu paralelné „histórie“ vybraných časových úsekov v učebniciach rôznych komunít so vzájomnou nespracovanou historickou záťažou (napr. história šírenia islamu očami Arabov a Peržanov, arménsky exodus v domácich a exilových verziách, varianty dejín čiernych Američanov), ktorá, aktualizovaná roku 1992, vychádza v stále ďalších vydaniach. FERRO, Marc. *The Use and Abuse of History. Or how the past is taught to children*. Routledge 2003.

kopov.²⁵ K profesijnej etike patrí i výrazné varovanie pred najhoršími vedeckými zlyhaniami – nekorektným citovaním, úmyselnou jednostrannosťou, falšovaním dát, emocionálnou manipuláciou a plagiátorstvom – a praktický tréning v ich rozoznávaní v texte na konkrétnych ukázkach. Do dejín slovenskej historiografie patria nielen veľké postavy dávnej minulosti, ale aj odstrašujúce zlyhania súčasníkov. Patria sem dejiny spôsobov, akým sa akademická obec vyrovnávala s porušovaním základných pravidiel vedeckej etiky a aký dopad to malo na kariéry historikov, ktorí sa vedeckej etike spreneverili, ako aj na celkový stav vednej disciplíny a verejného historického povedomia.²⁶

Z našich vysokoškolských inštitúcií každoročne vychádzajú stovky potenciálnych historikov. Všetci preukázali, že sú schopní sa na konkrétny deň naučiť naspamäť obrovský objem dát. Inak by neabsolvovali. Pulty našich kníhkupectiev však ich pôvodnou literatúrou neoplývajú, pričom argument o nedostatku financií už dlhšie neplatí. Zahraničné historické diela sa kupujú, po domácich je dopyt. Osoby ich autorov však nasvedčujú, že na to, aby človek napísal dobrú štúdiu alebo knihu o dejinách Slovenska a príblyhých území, nieto knihu o histórii všeobecne, naozaj nemusí vyštudovať tento odbor na Slovensku, nemusí absolvovať ani jeden z tých „základných“ a „nevyhnutných“ prednáškových cyklov, nemusí mať adjektívum „slovenské“ ani v jednom riadku indexu. Občas sa priam zdá, akoby to bolo naopak a absolventi týchto škôl (čím nemyslím len čerstvých absolventov, ale i tých s vyše dvadsať- a viacročnou praxou) boli v publikovaní kníh akosi pribzrdení.²⁷ V tomto kontexte za zmienku stojí i fakt, že ešte aj úspešnú a kvalitnú humornú verziu dejín Slovenska do roku 1919 napísal pán, ktorý mal síce od detstva k dispozícii bohatú otcovu historickú knižnicu, ale profesiou je veterinár.²⁸

-
- 25 Nie, ani v tomto nie sme sami. O priebehu akademických i verejných diskusií a občas až zápasov o obsah dejepisného kurikula v USA od počiatku budovania štátneho školstva až do 90. rokov sa možno veľa dozvedieť napríklad z NASH, Gary B. - CRABTREE, Charlotte - DUNN, Ross E. *History on Trial. Culture wars and the Teaching of the Past*. Vintage books 2000.
- 26 Reflexii etiky sa vyhýba nielen univerzitné kurikulum, ale aj akademické médiá. Už svojou existenciou sú výnimočne Holecova úvaha v *Česko-slovenskej historickej ročenke*, Mucskova recenzia *Lexikónu svetových dejín* či Kratochvílove novinové polemiky. Že by ich na historickom proseminári niekto študentom odporúčal ako základné čítanie pri príprave na profesiu? HOLEC, Roman. O vedeckej etike. In *Česko-slovenská ročenka*, 2005, s. 291-293; MUCSKA, Vincent. Recenzia na Lexikón svetových dejín. Bratislava : SPN, 1997. In *Vojenská história*, 4/1999, s. 131-133; KRATOCHVÍL, Viliam. <http://knihy.sme.sk/c/989152/Ucitelia-sa-tesili-ale-dejepis-ich-sklamal.html>, <http://knihy.sme.sk/c/573116/Mozno-klamat-aj-nepovedat-pravdu.html>; www.dejepis.sk.
- 27 Z tých, čo zo slovenského vzdelávacieho systému včas unikli, upozorňujem na Eleonóru Babejovú, ktorej sa vďaka absolvovanému doktorandskému štúdiu na Cambridge University podarilo nielen napísať, ale aj publikovať vynikajúcu dizertačnú prácu v edícii East European Monographs a Romana Krakovského, doktoranda Sorbonny, ktorého postupová práca o oslavách Prvého mája vyšla knižne vo vydavateľstve L'Harmattan. BABEJOVA, Eleonora. *Fin-de-siecle Pressburg: Conflict and cultural coexistence in Bratislava 1897 – 1914*. New York : East European Monographs, Columbia University Press, 2003; KRAKOVSKÝ, Roman. *Rituel u 1er mai en Tchecoslovaquie 1948 – 1989*. Paris 2004. Zo zahraničných doktorandov NURMI, Ismo. *Slovakia – a Playground for Nationalism and National Identity 1918 – 1920. Manifestations of the National Identity of Slovaks*. Helsinki 1999; BAKKE, Elisabeth. *Doomed to failure? The Czechoslovak Nation Project and the Slovak Autonomist Reaction 1918 – 1938*. Oslo 1998. Nedá mi nespomenúť ani to, že aj Ľubomír Lipták zvykol pomerne hrdo zdôrazňovať, že absolvoval sociálne vedy (nie históriu) a bol inžinierom ekonomie.
- 28 FABIAN, Pavol. *Dejiny Slovenska a Slovákov od Veľkého tresku po veľký tresk*. Bratislava : Iris, 2003.

„ICH HEBE KEINE ZEIT DAS ZU LESEN, ICH MUSS LERNEN“.
ZUM STAND DES GESCHICHTSUNTERRICHTS AN HOCHSCHULEN IN DER
SLOWAKEI.

MARÍNA ZAVACKÁ

Der vorliegende Beitrag entstand aufgrund persönlicher Notizen und gesammelter ad hoc Reaktionen aus dem Publikum bei der Diskussion über den Stand der slowakischen Historiographie auf dem Kongress der Slowakischen Historischen Kommission (SHS) 2006. Die Perspektive eines Studenten und einer Lehrkraft kombinierend, beschreibt die Autorin die vorherrschenden Strategien der Lehrer und Lehrstuhlleitungen und analysiert diejenigen von ihnen, die zur Erhaltung rigider Curricula und veralteter Inhalte der Kurse führen. Das Ergebnis ist die Unfähigkeit, die selbständige Initiative des Studenten voll zu absorbieren und anzuerkennen. Eine der Quellen der Rigidität sieht sie im Mangel an Erfahrungen der Lehrer mit dem Funktionieren des heutigen europäischen Schulwesens, wobei zum Fortbestand dieses Zustandes sowohl das Nichtvorhandensein einer spezifischen Ausbildung der Hochschullehrer für die Praxis und ihrer laufenden Weiterbildung beitragen (im Unterschied zu Lehrern an Grund- und Mittelschulen) sowie die Belastung der Doktoranden mit Unterricht, noch bevor sie nacheifernswerte Beispiele auch anderswo, als an der „eigenen“ Fakultät sehen konnten, an der sie nach der Erlangung des Magistertitels geblieben sind. Die Autorin macht auch auf Hindernisse in der studentischen Mobilität aufmerksam, vor allem die Einschränkungen, die dem interdisziplinären Studium und auch der Übertragung der Kredite aus dem Studium im Ausland auferlegt sind.

Das Hauptargument konzentriert sich auf die Unterdrückung des Trends „des Lernens von Daten über die Geschichte“ zugunsten des Erwerbs der für die eigene historische Arbeit erforderlichen Fähigkeiten für das „Lernen der Geschichte“ als Profession.

POMOCNÉ VEDY HISTORICKÉ NA FILOZOFICKEJ FAKULTE UNIVERZITY
KOMENSKÉHO V BRATISLAVE ZA OSTATNÝCH 60 ROKOV

LEON SOKOLOVSKÝ

Sixty years of the auxiliary historical sciences at the Faculty of Philosophy of Comenius University in Bratislava. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 146-152, Bratislava.

In the second half of the 1940s, A. Húščava was the only academic educational expert on auxiliary historical sciences in Slovakia. He was responsible for establishing the study of archive work in the Faculty of Philosophy of Comenius University. The auxiliary historical sciences formed the greater part of courses in this branch of study. Further internal teachers – J. Novák and D. Lehotská were added in the mid 1950s. In the 1960s and 1970s, the number of students grew. Academic studies and monographs concerned with the auxiliary historical sciences also increased and were used as textbooks. The number of teachers again increased: M. Tischlerová, L. Sokolovský. The 1980s were also relatively successful from the academic research and publishing points of view. There was a gradual generational change and a further increase in the number of teachers: J. Roháč, Z. Nemcová, J. Šedivý. We analysed the period of the 1990s at the 12th congress of the Slovak Historical Society. The year 2000 was important because of the establishment of a separate Department of Archive Work and the Auxiliary Historical Sciences. New teachers came later: F. Federmayer and P. Tišliar.

Auxiliary historical sciences. Slovakia. Faculty of Philosophy of Comenius University.

O vývoji a stave pomocných vied historických na Slovensku aj špeciálne na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave bolo už spracovaných a publikovaných viacero štúdií, článkov a statí.¹ Posledne sa tak stalo 25. apríla 2001 na XII. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) v Smoleniciach, kde odznel príspevok mapujúci pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte UK v poslednom decéniu 20. storočia.² Napriek tomu sa žiada, aby aj na XIII. zjazde, ktorý je zameraný na 60. výročie vzniku SHS, dostali pomocné vedy historické náležitý priestor na prezentáciu. Tento priestor im

- 1 Za najvýznamnejšie z nich možno považovať nasledujúce: HÚŠČAVA, A., LEHOTSKÁ, D. Vývin a úlohy pomocných vied historických na Slovensku. In *Úlohy slovenskej historickej vedy v období socialistickej výstavby*. Bratislava 1961, s. 178-222; HÚŠČAVA, A. Archívniectvo a pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v r. 1945 – 1965. (K 15. výročiu zriadenia archívneho štúdia na FF UK v Bratislave.) In *Slovenská archivistika*, 1966, I, s. 159-164; LEHOTSKÁ, D. Pomocné vedy historické v rokoch 1960 – 1975. Ich vývin, hodnotenie, perspektívy. In *Historický časopis* (HČ), 1976, roč. 24, č. 1-2, s. 89-122; NOVÁK, J. Pomocné vedy historické na Slovensku po r. 1945. Materiály X. zjazdu Slovenskej historickej spoločnosti. In *HČ*, 1991, roč. 39, č. 4-5, s. 504-510.
- 2 SOKOLOVSKÝ, L. Archívniectvo a pomocné vedy historické na Filozofickej fakulte UK v Bratislave v poslednom decéniu 20. storočia. In *Materiály XII. zjazdu a valného zhromaždenia Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV*. Zost. Viliam Čičaj - Igor Graus. CD-Rom. Bratislava : Slovenská historická spoločnosť pri SAV, 2002.

právom patrí nielen pre ich nepostrádateľnú tradičnú „pomocnú“ funkciu, ktorú majú pri bežnom historickom bádani, ale, ba najmä preto, lebo dnes sú už všeobecne emancipované aj ako samostatné vedecké disciplíny. Ako také sú teda integrálnou súčasťou i súčasnej slovenskej historiografie.

V danej situácii považujeme za najpríhodnejšie stručne si pripomenúť míľniky, ktoré lemovali cestu pomocných vied historických počas minulých 60 rokov predovšetkým na Filozofickej fakulte UK v Bratislave. Táto fakulta bola totiž v uvedenom období a je ešte aj dnes v podstate jediným inštitucionálnym pracoviskom na Slovensku, kde sa pomocným vedám historickým reálne venovala a venuje komplexná pedagogická i vedeckovýskumná pozornosť.³ Bez prehánania možno teda konštatovať, že doterajší vývoj pestovania pomocných vied historických na tejto fakulte predstavuje do značnej miery aj vlastné dejiny pomocných vied historických na Slovensku.

Postavenie pomocných vied historických v čase vzniku a prvých rokov existencie SHS bolo pomerne skromné. V druhej polovici 40. rokov 20. storočia bol vlastne jediným špecializovaným vedecko-pedagogickým pracovníkom a treba povedať, že aj uznávaným odborníkom na pomocné vedy historické na Slovensku profesor Alexander Húščava. Na Filozofickej fakulte UK prednášal súhrnný kurz pomocných vied historických pre študentov histórie a ďalších príbuzných študijných odborov. Bádateľsky sa venoval najmä diplomatike. V oboch smeroch svojho pôsobenia tak viac-menej kontinuálne nadväzoval na činnosť z predchádzajúceho obdobia.

Kvalitatívna zmena v oblasti pomocných vied historických nastala v 50. rokoch. Rozhodujúci impulz na ich rozvoj znamenal v roku 1950 novozriadený študijný odbor archívniectvo. Prevažnú časť koncipovaných didaktických plánov tvorili totiž práve „pomocnovedné“ disciplíny, pričom väčšina z nich sa začala vyučovať samostatne ako základné predmety. Takmer zároveň, v roku 1951, sa prof. Húščavovi podarilo vydať prvú slovenskú učebnicu paleografie, ktorú autorsky spracoval ešte v predchádzajúcich rokoch.⁴ Táto kniha je vôbec prvou slovenskou učebnicou z pomocných vied historických. Ďalší pokrok nastal v polovici 50. rokov, keď k prof. Húščavovi pribudli dvaja noví interní učitelia. V roku 1954 to bol Jozef Novák a roku 1955 Darina Lehotská. Tá však ako externá učiteľka vyučovala na odbore už od jeho začiatku. Súčasne vznikali prvé diplomové práce z pomocných vied historických a z univerzity vychádzali prví vysokoškolsky vzdelaní odborníci pre tieto vedné disciplíny.⁵ V roku 1956 uzrela svetlo sveta *Príručka diplomatiky, sfragistiky a heraldiky*. Vydala ju síce Slovenská archívna

3 Tento fakt spoľahlivo dokladajú učebné plány študijného odboru archívniectvo na FF UK za ostatných 55 rokov a bibliografia vedeckých prác interných učiteľov tohto odboru. Pozri k tomu: *HISTORICA XLV. Zborník Filozofickej fakulty UK. – Pamätnica k 50. výročiu študijného odboru archívniectvo a pomocné vedy historické FF UK v Bratislave*. Zostavovateľ a vedecký redaktor Leon Sokolovský. Bratislava : Vydavateľstvo Univerzity Komenského, 2002, 388 s., ako aj bibliografie za roky 2000 – 2004, ktoré s podtitulom „*Publikačná činnosť pracovníkov Filozofickej fakulty Univerzity Komenského*“ každoročne vydáva Ústredná knižnica FF UK vo vydavateľstve STIMUL.

4 HÚŠČAVA, A. *Dejiny a vývoj nášho písma*. Bratislava 1951.

5 Zoznam absolventov odboru archívniectva na FF UK a ich diplomových prác z rokov 1950 – 2000 pozri in *HISTORICA*, XLV, ref. 3, s. 335-359.

správa, ale jej spoluautorom bol J. Novák a stala sa prvým kompaktným učebným textom v slovenčine z uvedených vied.⁶

Súbežne s rozšírením výučby pomocných vied historických došlo aj k rozšíreniu bádateľského záberu učiteľov a absolventov nášho študijného odboru. Prof. Húščava preniesol ťažisko svojich výskumov do metrológie.⁷ Dr. Lehotská sa postupne preorientovala na diplomatiku.⁸ Stredobodom výskumného záujmu J. Nováka sa stala heraldika a v súvislosti s ňou aj sfragistika.⁹ V obhájených diplomových prácach rezonovali najmä témy z diplomatiky, paleografie a chronológie.¹⁰

Trend nastúpený po roku 1950 pokračoval aj v 60. rokoch. Badateľne sa zvýšil počet študentov, respektíve absolventov študijného odboru. Kým v rokoch 1950 – 1959 ich bolo v priemere na jeden rok štatisticky 1,8, tak v rokoch 1960 – 1969 to už bolo 5,6. Prof. Húščava pokračoval v práci na metrologických štúdiách.¹¹ Doc. Lehotská sa ďalej venovala diplomatike, najmä jej vývoju v novoveku.¹² Cez túto vednú disciplínu sa niekoľkokrát priblížila i k dejinám správy.¹³ Bádateľské úsilie doc. Nováka v oblasti komunálnej heraldiky vyvrcholilo prvým vydaním monografie o slovenských mestských a obecných erboch.¹⁴ Dotyčná kniha sa uplatnila aj ako nová učebnica heraldiky a sfragistiky. Zároveň naštartovala novú etapu rozvoja týchto vied a ich praktického uplatnenia na Slovensku. Stala sa východiskovým dielom vedeckej metodológie, pre ktorú sa neskôr ujalo označenie „slovenská heraldická škola“. Medzi témami diplomových prác z pomocných vied historických jednoznačne prevažovala diplomatika, no objavili sa aj práce z heraldiky, dejín správy a historickej topografie.¹⁵

V 70. rokoch došlo v oblasti pomocných vied historických na Filozofickej fakulte UK k ďalšiemu pozitívnemu posunu. Mimoriadne plodný bol rok 1972, v ktorom vyšli z tvorivého úsilia interných učiteľov odboru archívnictva až tri diela monografického charakteru. Prvým bola, žiaľ, už posmrtno vydaná kniha prof. Húščavu o poľnohospodárskych mierach na Slovensku.¹⁶ O jej spoluautorské dopracovanie a publikovanie sa zaslúžil doc. Novák. Potom to bola dlho očakávaná *Príručka diplomatiky* od doc. Lehotskej.¹⁷ Posledné z uvedených diel predstavuje druhé, doplnené a rozšírené vydanie knihy J. Nováka *Slovenské mestské a obecné erby*.¹⁸ Všetky sa stali významným prínosom,

6 ŽUDEL, J., NOVÁK, J. *Príručka diplomatiky, sfragistiky a heraldiky*. Bratislava : Slovenská archívna správa Povereníctva vnútra 1956, 173 s. Jozef Novák je autorom časti *Sfragistika* (s. 77-100) a *Heraldika* (s. 101-173).

7 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 262-263 (bibliografia A. Húščavu za roky 1953 – 1959).

8 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 268 (bibliografia D. Lehotskej za roky 1958 a 1959).

9 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 277-278 (bibliografia J. Nováka za roky 1956 a 1959).

10 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 337-338 (diplomové práce za roky 1952 – 1959).

11 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 263-264 (bibliografia A. Húščavu za roky 1961, 1965).

12 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 269-270 (bibliografia D. Lehotskej za roky 1964, 1965, 1967).

13 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 270 (bibliografia D. Lehotskej za roky 1968 a 1969).

14 NOVÁK, J. *Slovenské mestské a obecné erby*. Bratislava : SAS, 1967, 291 s. a 24 obr. príloh.

15 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 338-341 (diplomové práce za roky 1960 – 1969).

16 HÚŠČAVA, A. *Pol'nohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava : VSAV, 1972, 260 s. a 10 obr. príloh.

17 LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky*. Bratislava : SAS, 1972, 344 s.

18 NOVÁK, J. *Slovenské mestské a obecné erby*. 2. rozšírené vydanie. Martin : Osveta, 1972, 452 s., 119 obr., XXIV tab. príloh.

ba doslova kompendiami pre ten-ktorý vedný odbor a celkom samozrejme začali slúžiť aj ako vysokoškolské učebnice. V roku 1976 vyšla doc. Lehotskej ďalšia monografia. Tentoraz to bola edícia najstaršej jeľšavskej mestskej knihy so vzorovým diplomatickým rozborom.¹⁹

V tomto decéniu nastali zmeny aj v personálnom zložení nášho odboru. Po nebohom prof. Húščavovi nastúpila ako odborná asistentka vlastne už roku 1969 Mária Tischlerová. Pedagogický úväzok mala zameraný síce na dejiny archívniectva a archívnu prax, ale bádateľsky sa orientovala aj na diplomatiku v prepojení s dejinami správy.²⁰ V roku 1973 bol prijatý za odborného asistenta Leon Sokolovský, ktorý sa začal pedagogicky aj bádateľsky orientovať predovšetkým na dejiny správy. Tým sa zvýšil počet interných učiteľov na odbore na štyroch. Tento stav však trval iba do roku 1979, keď PhDr. Tischlerová odišla do zahraničia. Miesto, ktoré na Katedre československých dejín a archívniectva zostalo po nej voľné, vedenie fakulty už neobsadilo.

Priemerný počet študentov na jeden rok stúpol v 70. rokoch až na 14,3. V zameraní diplomových prác z pomocných vied historických naďalej prevládala diplomatika. Popri nej sa už relatívne častejšie objavovali aj témy z paleografie, epigrafie, chronológie, heraldiky, sfragistiky, dejín správy a historickej topografie.²¹

Aj 80. roky sa z vedeckovýskumného a publikačného hľadiska javia ako pomerne úspešné. Doc. Lehotská pripravila a vydala tri samostatné tituly učebných textov (vysokoškolských skript) z diplomatiky.²² Doc. Novák rozšíril svoj bádateľský záber na rodovú heraldiku, sfragistiku, ba aj na genealógiu, čo možno pre dané obdobie považovať za ďalší priekopnícky krok nielen v rámci pomocných vied historických, ale aj slovenskej historiografie ako takej. Výsledkom tohto úsilia boli dve pozoruhodné monografie o rodových erboch na Slovensku.²³ Napokon PhDr. Sokolovský publikoval niekoľko štúdií z dejín správy.²⁴

19 LEHOTSKÁ, D., ORLOVSKÝ, J. *Najstaršia jeľšavská mestska kniha 1566 – 1710*. Martin : Osveta, 1976. 474 s., 8 obr. príloh. (J. Orlovský je autorom iba III. kapitoly o jazyku jeľšavských mestsých zápisov.)

20 TISCHLEROVÁ, M. Stredoveký richtár Hanns Hebenstreyt v Košiciach. In *HISTORICA*. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, 1975, 26, Bratislava 1976, s. 51-75.

21 *HISTORICA*, XLV, ref. 3, s. 341-348 (diplomové práce za roky 1970 – 1979).

22 LEHOTSKÁ, D. *Transkripčné pravidlá, odborná terminológia a ukážky latinských textov*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1982. 192 s.; LEHOTSKÁ, D. *Diplomatický seminár. Latinské písomnosti zo 16. – 18. storočia*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1985. 176 s.; LEHOTSKÁ, D. *Základné diplomatické kategórie*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1988. 155 s.

23 NOVÁK, J. *Rodové erby na Slovensku I. Kubinyho zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1980. 375 s. a 32 obr. príloh; NOVÁK, J. *Rodové erby na Slovensku II. Peľkova zbierka pečatí*. Martin : Osveta, 1986. 220 s. a 16 obr. príloh.

24 SOKOLOVSKÝ, L. Grad-španstvo-stolica-župa. (Príspevok k terminológii dejín správy.) In *Slovenská archivistika*, 1981, XVI/2, s. 94-117; SOKOLOVSKÝ, L. Dejiny správy a diplomatika. In *Slovenská archivistika*, XVIII/1, 1983, s. 47-54; SOKOLOVSKÝ, L. Terminológia dejín správy stredovekej dediny na Slovensku. In *HC*, 1985, roč. 33, č. 4, s. 506-528; SOKOLOVSKÝ, L. Dejiny správy. In *Pomocné vedy historické, súčasný stav a perspektívy*. Dolný Kubín : ŠOKA, 1986, s. 26-31; SOKOLOVSKÝ, L. Dedina na Slovensku v 14. – 15. storočí – správna organizácia a jej pôsobnosť. In Zborník FF UK a ÚML UK *HISTORICA*, 1985 – 1986, XXXV – XXXVI, Bratislava : SPN, 1988, s. 49-83.

V roku 1987 doc. Lehotská odišla do dôchodku. Na odbore ju nahradil odborný asistent PhDr. Juraj Roháč. Jeho hlavnou vedecko-pedagogickou špecializáciou sa stala stredoveká diplomatika. V súbore diplomových prác z tohto desaťročia došlo k relatívnemu poklesu množiny tém z diplomatiky, naopak pribudli témy z dejín správy, historickej demografie a v menšej miere aj z ďalších pomocných vied historických.²⁵

Ako sme sa už o tom zmienili v úvode tohto príspevku, situáciu pomocných vied historických počas 90. rokov sme podrobne analyzovali na XII. zjazde SHS.²⁶ Takže teraz stačí iba stručne pripomenúť, že v poslednom desaťročí 20. storočia vydal prof. Novák dve heraldicko-sfragistické monografie. Prvú o štátnych znakoch v Čechách a na Slovensku, druhú o erboch a pečatiach Bratislavy.²⁷ Doc. Sokolovskému vyšla zasa kniha o dejinách Malohontu, s ťažiskovým zameraním na jeho historicko-správny vývoj.²⁸

V roku 1990 nás navždy opustila pani docentka Darina Lehotská. Jej akčný rádius nielen na našom študijnom odbore, ale aj v slovenskej diplomatike doteraz nikto nepredstihol. Na druhej strane sa stala potešujúcou skutočnosť, že po dlhšom čase opäť stúpol počet interných učiteľov, a to až na päť. Roku 1992 nastúpila ako odborná asistentka so zameraním na novovekú diplomatiku, neskôr aj na chronológiu a historickú metrologiu PhDr. Zuzana Nemcová a v roku 1999 odborný asistent so špecializáciou na paleografu, epigrafu, kodikológiu a historickú antropológiu Mgr. Juraj Šedivý. V istom protiklade s naznačeným vývojom personálneho obsadenia odboru tematické zameranie diplomových prác z pomocných vied historických sa čiastočne zúžilo. Presnejšie povedané, poklesol ich relatívny počet. Bol to dôsledok toho, že niektorí diplomanti sa zamerali viac na problematiku archívniectva, respektíve na históriu v širšom zmysle slova.²⁹

Druhým najvýznamnejším medzníkom v dejinách pomocných vied historických na Filozofickej fakulte UK po vzniku samostatného študijného odboru archívniectvo v roku 1950 bolo zriadenie Katedry archívniectva a pomocných vied historických od 1. januára 2000. Na prelome 20. a 21. storočia tak došlo k logickému zavŕšeniu predchádzajúceho päťdesiatročného procesu, v ktorom sa vedecko-pedagogické pestovanie pomocných vied historických dostalo na organizačne vyššiu úroveň. Táto skutočnosť vo významnej miere otvorila nový priestor na ich ďalší rozvoj. Prejavilo sa to aj na personálnom stave katedry. Práve v spomínanom roku 2000 sa rozhodol odísť do dôchodku prof. Jozef Novák. Čo je však dôležitejšie, zároveň ostal, ako emeritný profesor, našim externým učiteľským aj vedeckým spolupracovníkom. Vzápätí uvoľnené miesto interného učiteľa zaujal jeho žiak Mgr. Frederik Federmayer. Okrem tradičnej heraldiky a sfragistiky sa vo zvýšenej miere zaujíma o genealógiu a s ňou súvisiacu archontológiu. Do pedagogického úväzku dostal aj numizmatiku.

25 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 348-354 (diplomové práce za roky 1980 – 1989).

26 Porovnaj k tomu pozn. č. 2.

27 NOVÁK, J. *Štátne znaky v Čechách a na Slovensku dnes aj v minulosti*. Bratislava : Práca, 1990, 168 s.; NOVÁK, J. *Erby a pečate Bratislavy*. Bratislava : Bratislavská informačná a propagačná služba, 1990, 64 s.

28 SOKOLOVSKÝ, L. *Stručné dejiny Malohontu do roku 1803*. Martin : Gradus, 1997, 170 s. a 16 s. obr. príloh.

29 HISTORICA, XLV, ref. 3, s. 354-359 (diplomové práce za roky 1991 – 1999).

Katedre sa podarilo v roku 2002 získať nové miesto pre odborného asistenta. Obsadil ho dovtedajší interný doktorand PhDr. Pavol Tišliar. Oblasťou jeho vedecko-pedagogického pôsobenia sa stala historická geografia, historická demografia, historická štatistika a archívna informatika. Tým dosiahol počet členov katedry, vrátane prof. Nováka, číslo sedem.

Aktuálna potešujúca situácia v rozvoji pomocných vied historických na Filozofickej fakulte UK sa primerane odráža aj vo vedeckovýskumnej a publikačnej činnosti za prvých päť, respektíve šesť rokov 21. storočia. Prof. Novák vydal učebnicu chronológie a ako spoluautor druhý diel *Lexikónu erbov šľachty na Slovensku*, zachytávajúci Liptovskú stolicu. Zostavil tiež prvú slovenskú paleografickú čítanku.³⁰ Prof. Sokolovský je autorom monografie o správe stredovekej dediny na Slovensku.³¹ PhDr. F. Federmayer publikoval prvý diel *Lexikónu erbov šľachty na Slovensku*, venovaný Trenčianskej stolici, a genealogicko-topografickú monografiu o rodoch starého Prešporka. Je tiež spoluautorom heraldicko-genealogického lexikónu o šľachte Bratislavskej stolice.³² Knižné dielo z paleografie, respektíve kodikológie, má pripravené do tlače PhDr. Šedivý a z historickej demografie, respektíve štatistiky PhDr. P. Tišliar. Katedra ako kolektív pracuje v súčasnosti na vysokoškolskej učebnici pomocných vied historických. A pripravujú sa ďalšie projekty, ktoré by sa mali realizovať v tomto desaťročí.

V dôsledku doteraz nebývalého personálneho obsadenia katedry internými učiteľmi a ich špecializovaného vedecko-pedagogického zamerania dochádza už v súčasnosti aj k pestrejšej diverzifikácii tém diplomových, rigorózných a doktorandských prác z pomocných vied historických. Je nádej, že ich výsledky, rovnako ako ďalšie odborné aktivity učiteľov, sa v dohľadnom čase stanú novou kvalitnou a neodmysliteľnou súčasťou modernej slovenskej historiografie.

HISTORISCHE HILFSWISSENSCHAFTEN AN DER PHILOSOPHISCHEN FAKULTÄT DER KOMENSKÝ-UNIVERSITÄT (UK) IN BRATISLAVA IN DEN ZURÜCKLIEGENDEN 60 JAHREN

LEON SOKOLOVSKÝ

In der zweiten Hälfte der 1940er Jahre war Prof. A. Húščava die einzige wissenschaftlich-pädagogische Fachkraft für historische Hilfswissenschaften. Er machte sich im Jahr 1950 auch um

30 NOVÁK, J. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku II. Liptovská stolica. Zemianske rody podľa Matiašovského zbierky erbov*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2004, 175 s.; NOVÁK, J. *Chronológia*. Bratislava : UK, 2004, 291 s.; NOVÁK, J., VÍTEK, P. *Paleografická čítanka. Pomôcka na čítanie rukopisov z 12. – 19. storočia*. Martin : SGHS, 2001, 177 s.

31 SOKOLOVSKÝ, L. *Správa stredovekej dediny na Slovensku*. Bratislava : AEP, 2002, 310 s.

32 FEDERMAYER, F. *Lexikón erbov šľachty na Slovensku I. Trenčianska stolica*. Bratislava : Hajko & Hajková, 2000, 332 s.; FEDERMAYER, F. *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava 2003, 368 s.; PONGRÁČZ, D., STREŠŇÁK, G., RAGAČ, R., TANDLICH, T., FEDERMAYER, F. *Šľachta Bratislavskej stolice*. Bratislava : Agentúra LUIGI, 2004, 496 s.

die Gründung des Studienganges Archivwesen an der Philosophischen Fakultät der UK verdient. Den überwiegenden Teil des Unterrichts im Rahmen dieser Fachrichtung bildeten gerade die historischen Hilfswissenschaften. Im Jahr 1951 gab er das erste slowakische Paläographie-Lehrbuch heraus. Mitte der 50er Jahre kamen als interne Lehrkräfte hinzu: J. Novák (1954), der sich auf Heraldik orientierte und Frau PhDr. D. Lehotská (1955) für Diplomatik. In den 60er und 70er Jahren wuchs die Zahl der Studenten, kamen wissenschaftliche Studien und Monographien aus historischen Hilfswissenschaften hinzu, die auch als Lehrbücher genutzt wurden. Die Nachfolge des verstorbenen Prof. A. Húščava trat Frau PhDr. M. Tischlerová (1969) an, später PhDr. L. Sokolovský (1973). Auch die 80er Jahre erweisen sich hinsichtlich der wissenschaftlichen Forschung und Publikationen als relativ erfolgreich. 1987 ging Frau Doz. D. Lehotská in den Ruhestand. Ihren Platz nahm PhDr. J. Roháč ein. Im Jahr 1992 kamen Frau PhDr. Z. Nemcová und 1999 Mgr. J. Šedivý hinzu. Die Periode der 90er Jahre wurde auf dem XII. Kongress der Slowakischen Historischen Gesellschaft (SHS) eingehend analysiert. Wichtig war das Jahr 2000, als ein eigener Lehrstuhl für Archivwesen und Historische Hilfswissenschaften errichtet wurde. Prof. J. Novák ging in den Ruhestand und an seine Stelle trat Mgr. F. Federmayer. Im Jahr 2002 kam dann noch Mgr. P. Tišliar hinzu.

PROJEKT A CIELE BUDOVANIA DATABÁZY BIBLIOGRAFIA DEJÍN KNIŽNEJ KULTÚRY NA SLOVENSKU

MIROSLAVA DOMOVÁ

The project and aims of building up the database: Bibliography of the History of Book Culture in Slovakia. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 153-156, Bratislava. The cooperation between the national libraries of Europe in the 21st century is also expressed in the laying of the foundations of the European Virtual Library. Central Europe has become a region of international research cooperation in the area of the history of book culture. This research also has supra-national and international aspects, especially in countries where the nations formerly lived in common state formations. Since 2004, the Slovak National Library in Martin has been building up the database: Bibliography of the History of Book Culture in Slovakia. The prepared database can play an important role in summarizing knowledge about the national cultural heritage. The interest of other national libraries in Central Europe in the comprehensive bibliographic processing of the accumulated data on the given theme of the history of book culture, is obviously expected. The database will serve as a source for further research into book culture, as a basis for the writing of synthesizing works on individual areas of book culture including studies, monographs and dictionaries. It will enable experts to obtain information about more inaccessible works, works produced in small numbers, unpublished studies, manuscript documents, conceptions and so on. The database will be searchable according to the criteria of author, title, subject, name of source, publisher and so on. All documents will also be accessible in the form of the full text. European digital library. Research into the history of book culture. Digitalization of documents. Database of the History of Book Culture in Slovakia. Full texts.

Spolupráca národných knižníc v Európe v 21. storočí sa prejavuje aj v budovaní základov Európskej virtuálnej knižnice. Budúca kooperácia národných knižníc oproti tradičným predstavám o centralizácii národných súborných knižničných katalógov a bibliografických databáz zdôrazňuje význam distribuovaných, navzájom prepojených národných databáz, ktoré by sa stali základom virtuálnej knižnice Európy. Krajiny strednej Európy sa môžu k takejto spolupráci pripojiť najmä v tých oblastiach, v ktorých už dnes môžu spoluplytvárať vzájomne prepojené prvky budúcej Európskej virtuálnej knižnice.

Stredná Európa sa stala regiónom medzinárodnej bádateľskej spolupráce na výskume dejín knižnej kultúry. Tento výskum má aj nadnárodné a medzinárodné presahy, zvlášť v krajinách, ktorých národy v minulosti žili v štátnych útvaroch strednej Európy – Uhorska, Rakúsko-Uhorska a Česko-Slovenska.

V júni roku 2000 predložila Slovenská národná knižnica Ministerstvu kultúry Slovenskej republiky víziu kooperácie v oblasti výskumu dejín knižnej kultúry krajín strednej Európy, ktorú prerokovali aj ministri kultúry krajín V4. Štátna Széchényiho knižnica v Budapešti navrhovala spracovanie *Bibliografie dejín knižnej kultúry Karpatskej kotliny*, teda územia bývalého Uhorska, ktorého súčasťou do roku 1918 bolo aj Slovensko.

Slovenská národná knižnica v Martine navrhla budovanie bibliografickej databázy *Bibliografie dejín knižnej kultúry strednej Európy*. Diskusia pokračovala okrúhlym stolom riaditeľov národných knižníc Česka, Maďarska a Poľska v máji 2001. Stretnutie sa uskutočnilo v Slovenskej národnej knižnici v Martine. Na stretnutí sa dohodlo budovanie samostatných národných databáz ako perspektívnych súčastí databázy k výskumu dejín knižnej kultúry krajín strednej Európy. Pripravovaná databáza môže zohrať významnú rolu pri sumarizovaní poznatkov o národnom kultúrnom dedičstve týchto krajín, a samozrejme, počíta aj so záujmom ďalších národných knižníc strednej Európy o komplexné spracovanie bibliograficky zhromaždených poznatkov danej témy – dejín knižnej kultúry.

Sústredený záujem o výskum tejto disciplíny sa výraznejšie prejavil na Slovensku v 19. storočí. V rámci národnoobrodenských snáh sa začali výskumy všeslovenských a neskôr národných dejín s cieľom dokázať svojbytnosť jednotlivých národov. Výskumu sa venovali väčšinou jednotlivci (Ján Kollár, Pavol Jozef Šafárik). História, literárna história a kultúrne dejiny a ich štúdium si čoraz nástojčivejšie žiadalo spracovanie a registrácie knižnej produkcie. Na Slovensku sa na túto úlohu podujal Ľudovít Vladimír Rizner. V našich, slovenských podmienkach sa sústredený záujem o výskum a prezentáciu poznatkov výraznejšie prejavil na pôde Slovenskej národnej knižnice v 20. storočí. Prvú ideu komplexného výskumu dejín knižnej kultúry predstavil Anton Augustín Baník, vedecký pracovník Slovenskej národnej knižnice v 40. rokoch 20. storočia. Sumarizáciu už dovedty vykonaných výskumov zhrnul do *Bibliografie literatúry o teórii a dejinách slovenskej knižnej kultúry* knihovník, literárny a kultúrny historik, pracovník Matice slovenskej v Martine Jozef Špetko. Na Slovensku sa výskumu i naďalej venovali jednotliví pracovníci, ktorí aj pracovali na rôznych pracoviskách. Hoci v minulosti vznikli viaceré koncepcie, vedecké práce, ba i platformy na výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku, predsa v slovenských podmienkach koncentrovaný záujem o vedeckú interpretáciu a výskum i prezentáciu poznatkov sa výraznejšie prejavil až v druhej polovici 20. storočia. V Matici slovenskej od roku 1974 vychádza zborník *Kniha s podnázvom Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry na Slovensku* (v súčasnosti vychádza v Slovenskej národnej knižnici). Koncepcia výskumu dejín knižnej kultúry na pôde Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej sa sformulovala znova v roku 1984 do výskumnej úlohy rezortu slovenského ministerstva kultúry pod názvom *Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku a Program Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie*, ktorý pozval na spoluprácu nielen knižnice, múzea a archívy, ale aj ďalšie inštitúcie. Vydané boli významné monografické práce o zástoji miest, lokalít a regiónov v dejinách knižnej kultúry na Slovensku. Národný bibliografický ústav Slovenskej národnej knižnice každoročne organizuje vedecký seminár, ktorý za účasti vedeckých a knižničných pracovníkov, historikov knižnej kultúry, literárnych historikov, jazykovedcov, bibliografov a regionalistov mapuje dejiny knižnej kultúry jednotlivých regiónov Slovenska. Seminár sa uskutočňuje za účasti historikov knižnej kultúry z Česka, Rakúska, Maďarska, Francúzska. *Výskum dejín knižnej kultúry na Slovensku*, logicky spätý s výstavbou generálnej bázy *Slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie*, inšpirovaný výskumnou úlohou z roku 1984, pokračuje i naďalej a roku 2004 po skončení prác na iných projektoch sme pristúpili k spracovaniu metodických materiálov a vykonávacieho projektu medzinárod-

nej *Bibliografie dejín knižnej kultúry krajín strednej Európy, časť Slovensko*. Databáza bude slúžiť ako prameň pre ďalší výskum knižnej kultúry, ako podklad na tvorbu syntetických diel z jednotlivých oblastí knižnej kultúry typu štúdií, monografií, slovníkov a pod. Odborným pracovníkom umožní získať prehľad o ťažko dostupných dielach, o dielach vychádzajúcich v malom náklade, ako aj o nepublikovaných štúdiách, rukopisných dokumentoch, koncepciách atď. V databáze sa bude dať vyhľadávať podľa rôznych kritérií (autor, názov, predmet, poznámky, názov edície – pri spracovaní monografických diel, zdrojový dokument, plný text, vydavateľ, miesto vydania, korporácia a pod.) a všetky dokumenty budú sprístupnené aj formou plného textu. Záznamy budú obsahovať aj stručný abstrakt a pri vyhľadávaní v báze poskytnú už prvú rámcovú informáciu o obsahu dokumentov, čo v neposlednom rade umožní efektívnejšie vyhľadávanie.

Dokumenty budú spracované v medzinárodnom formáte MARC 21 v integrovanom knižničnom systéme VIRTUA podľa medzinárodných štandardov ISBD a AACR2. Spracovanie bude prebiehať v troch fázach:

1. spracovanie záznamov o dokumentoch zodpovedajúcich predmetu,
2. umiestnenie záznamov v báze,
3. skenovanie dokumentov na ich sprístupnenie vo forme plného textu spojeného so záznamom dokumentu.

Báza bude sprístupnená cez webovú stránku Slovenskej národnej knižnice http://www.kis3g.sk/cgi-bin/gw_45_1/chameleon?skin=bdkk ako obsahovo samostatná databáza budovaná v Národnom bibliografickom ústave Slovenskej národnej knižnice v Martine. Prístup na plný text, teda heslo, získajú vedeckí a odborní pracovníci v oddelení slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie Národného bibliografického ústavu. Heslo sa bude meniť 2x ročne, aby sa v duchu autorského zákona predišlo zneužívaniu dokumentov na publikovanie bez uvedenia citačného zdroja. Databáza už od začiatku budovania bude slúžiť vybraným užívateľom. Do konca augusta 2006 obsahovala 2 515 bibliografických záznamov s pripojeným plným textom.

Predmetom spracovania budú všetky druhy slovacikálnych dokumentov týkajúce sa dejín knižnej kultúry na Slovensku. Spracované budú všetky typy publikovaných i nepublikovaných dokumentov – monografie, seriály, články z periodík a zborníkov, bibliografie, súpisy, štúdie, zoznamy, katalógy, zákony, ponukové katalógy, katalógy výstav a pod.

V marci roku 2004 sme začali pracovať na príprave vykonávacieho projektu. Vypracovali sme metodický materiál na spracovanie databázy *Dejiny knižnej kultúry krajín strednej Európy, časť Slovensko*. Ako prvý krok sa vykonala heuristika k úlohe, a to prieskum a vytypovanie prameňov, zoznam prameňov a začala sa budovať kartotéka deziderát.

Spracovanie záznamov všetkých typov dokumentov zodpovedajúcich predmetu prebieha v záujme kvalitnej obsahovej analýzy – tvorby MDT, predmetovej vety, ako aj anotácie metódou *de visu*. Ako prvé spracovávame odborné knihovnícke časopisy z 50. rokov 20. storočia. Popri hlavnej úlohe – budovanie databázy dejín knižnej kultúry na Slovensku – plníme aj ďalšiu úlohu, a to retrokonverziu, keďže spracovávame kompletne ročníky odborných knihovníckych časopisov a zborníkov a všetky články sa spri-

stupňujú vo forme plných textov. Predpokladaný počet spracovaných dokumentov bude približne 60 000 bibliografických anotovaných záznamov spolu s plným textom.

Výmena záznamov s inštitúciami, ktoré spracovávajú svoje národné databázy dejín knižnej kultúry (napr. Maďarsko – Országos Széchényi Könyvtár, báza Mancsi) sa môže uskutočniť po spracovaní určitého objemu záznamov dotýkajúcich sa aj predmetu databázy *Bibliografie dejín knižnej kultúry jednotlivých susediacich krajín*.

Národný bibliografický ústav Slovenskej národnej knižnice chce budovaním tejto databázy prispieť k lepšiemu poznaniu minulosti jednotlivých súčastí dejín knižnej kultúry na Slovensku.

Kontakt na prístup k plným textom:

domova@snk.sk

PROJEKT UND ZIELE DES AUFBAUS DER DATENBANK „BIBLIOGRAPHIE DER GESCHICHTE DER BUCHKULTUR IN DER SLOWAKEI“

MIROSLAVA DOMOVÁ

Die Zusammenarbeit der Nationalbibliotheken Europas im 21. Jahrhundert äußert sich auch im Aufbau der Grundlagen für eine Europäische Virtuelle Bibliothek. Mitteleuropa ist zu einer Region der internationalen Forschungszusammenarbeit bei der Erforschung der Geschichte der Buchkultur geworden. Diese Forschung ist grenzüberschreitend und länderübergreifend, insbesondere in Ländern, deren Völker in der Vergangenheit in gemeinsamen Staatengebilden gelebt haben.

Die Slowakische Nationalbibliothek in Martin widmet sich seit 2004 dem Aufbau der Datenbank Bibliographie der Geschichte der Buchkultur in der Slowakei. Diese Datenbank kann eine wichtige Rolle bei der Summierung der Erkenntnisse über das nationale Kulturerbe spielen und rechnet natürlich auch mit dem Interesse anderer Nationalbibliotheken Mitteleuropas an der komplexen Erschließung bibliographisch gesammelter Erkenntnisse zu dem gegebenen Thema – Geschichte der Buchkultur. Die Datenbank wird als Quelle für die weitere Erforschung der Buchkultur, als Grundlage für die Schaffung synthetischer Werke aus einzelnen Bereichen der Buchkultur, und zwar als Studien, Monographien, Wörterbücher u.a. dienen. Die Expertendatenbank ermöglicht die Gewinnung eines Überblicks über schwer zugängliche Werke, über Werke, die in kleinen Auflagen erscheinen sowie über unveröffentlichte Studien, handschriftliche Dokumente, Konzeptionen usw. Die Suche in der Datenbank wird nach verschiedenen Kriterien (Autor, Titel, Gegenstand, Bezeichnung der Quelle, Korporation u.a.) möglich und alle Dokumente werden auch in Form des vollständigen Textes zugänglich sein.

GENERÁLNY KATALÓG TLAČÍ 16. STOROČIA ZACHOVANÝCH NA ÚZEMÍ SLOVENSKA.

HELENA SAKTOROVÁ

SAKTOROVÁ, Helena. The general catalogue of 16th century printed items preserved in the territory of Slovakia. *Historický časopis*, 2007. 55, 1, pp. 157-163, Bratislava.

The general catalogue of 16th century printed items preserved in the territory of Slovakia represents part of a more broadly conceived research project into the history of book culture in Slovakia. This programme was initiated by the Slovak National Library of Matica slovenská in Martin, now the Slovak National Library. The main aim of the project was also to devote increased attention to the questions of book culture and care for collections of rare books in harmony with the basic functions of the Slovak National Library in the field of care for the national heritage of books. The main aim of the general catalogue of printed items from the 16th century preserved in the territory of Slovakia is to register, study and publish records of printed items from the 16th century found in all types of libraries, museums, galleries, archives and other cultural institutions in Slovakia. According to the original project, the general catalogue of printed items from the 16th century in the territory of Slovakia will consist of about 15 volumes and include approximately 27,000 printed items from the 16th century preserved in the library collections in the territory of Slovakia. The printed items from the 16th century will be processed in the individual volumes according to a standardized methodological approach accepting the generally valid Slovak and international norms for dealing with printed items from the 16th century.

Research into the history of book culture in Slovakia. Research into printed items from the 16th century. Catalogues.

Generálny katalóg tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska (ďalej Generálny katalóg) predstavuje čiastkovú úlohu širšie koncipovaného výskumu dejín knižnej kultúry na Slovensku. Formovanie výskumnej úlohy *Dejiny knižnej kultúry na Slovensku, ako ju vnímame v súčasnosti* prešla viacerými vývojovými etapami. Tento program iniciovala Slovenská národná knižnica v Matici slovenskej v Martine (teraz Slovenská národná knižnica) od 70. – 80. rokov minulého storočia. Koncom 80. rokov program prešiel medzirezortným konaním, keď sa načrtli základné kontúry tohto výskumného programu. Jeho hlavným zámerom bolo aj v súlade so základnými funkciami Slovenskej národnej knižnice v oblasti starostlivosti o národné knižné dedičstvo venovať otázkam knižnej kultúry a starostlivosti o vzácne knižné fondy zvýšenú pozornosť a zároveň ho skĺbiť s úlohami vyplývajúcimi z *Realizácie programu slovenskej národnej retrospektívnej bibliografie*. Hlavným cieľom *Generálneho katalógu tlači 16. storočia zachovaných na území Slovenska* je registrovať, spracovať a publikovať záznamy o tlačiach 16. storočia, ktoré sa nachádzajú vo všetkých typoch knižníc, v múzeách, galériách, archívoch a iných kultúrnych inštitúciách na Slovensku.

Na Slovensku sa pozornosť výskumu tlačí 16. storočia začala venovať analogicky s celosvetovým záujmom o tlače 16. storočia, po dokončení súpisu inkunábúl (Kotvan, Imrich. *Inkunábuly na Slovensku*. Martin 1979). Výskum tlačí 16. storočia v tomto období vychádzal z individuálnych záujmov a možností inštitúcií a jednotlivcov. Významný bádateľ v oblasti inkunabulistiky Imrich Kotvan v roku 1981 publikoval súpis tlačí 16. storočia pod názvom *Slaviká 16. stor. v Univerzitetnej knižnici v Bratislave* (Bratislava 1981). Opísal v ňom autorské, rečové, obsahové a územné slaviká, ktoré sa nachádzajú v Univerzitetnej knižnici v Bratislave. V tom istom roku vyšiel z pera autorskej dvojice Jozefa Telgárskeho a Jána Smetanu *Katalóg tlačí 16. storočia v Čaplovičovej knižnici v Dolnom Kubíne* (Martin 1981). Katalóg obsahuje 1 408 záznamov tlačí 16. storočia. Tieto tlače sú súčasťou vzácnej a zaujímavej zbierky, ktorú vybudoval slovenský zberateľ Vavrinec Čaplovič (1778 – 1853) a roku 1839 ju venoval Oravskej stolici so sídlom v Dolnom Kubíne. Roku 1996 Mária Vieriková publikovala súpis *Tlače 16. storočia v zbierkach Ústrednej knižnice Slovenskej akadémie vied v Bratislave* (Bratislava 1996), ďalej tlače 16. storočia z fondu hlohovských františkánov spracovala Marta Šturdíková (*Katalóg tlačí 16. storočia františkánskej knižnice*. Martin 1970).

Potreba sústredeného výskumu tlačí 16. storočia našla výraz v projekte *Generálneho katalógu tlačí 16. storočia*. Úloha má centrálné metodické i metodologické usmerňovanie v Slovenskej národnej knižnici v Národnom bibliografickom ústave, v Redakcii tlačí 16. storočia, a rieši sa v systéme kooperačnej deľby práce, opiera sa o využitie jestvujúcich výskumných a kooperateľských kapacít v Slovenskej republike.

Podľa pôvodného projektu *Generálny katalóg tlačí 16. storočia na území Slovenska* sa bude publikovať cca 15 zväzkoch. Bude obsahovať približne 27 000 tlačí 16. storočia, ktoré sa zachovali v knižničných fondoch na území Slovenska. Ide o všetky tlače 16. storočia domácej i zahraničnej proveniencie. O výskyte tlačí 16. storočia sme získali informácie na základe predbežného prieskumu a pasportizácie v spomínaných knižničných fondoch na Slovensku. Pasportizačné správy predstavovali prípravnú fázu na realizovanie celkového projektu. Na základe získaných výsledkov sa stanovil metodologický postup, ktorý spočíva v postupnom spracovaní tlačí 16. storočia v jednotlivých regiónoch na Slovensku, na základe nasledovného rozčlenenia:

1. zväzok: *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice v Matici slovenskej*;
2. zväzok: *Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*;
3. zväzok: *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice – františkánske knižnice*;
4. zväzok: *Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice – ostatné rádomové knižnice a šľachtické knižnice*;
5. zväzok: *Tlače 16. storočia v ostatných fondoch stredoslovenského regiónu*;
6. zväzok: *Tlače 16. storočia v Univerzitetnej knižnici v Bratislave*;
7. zväzok: *Tlače 16. storočia v Lyceálnej knižnici v Bratislave*;
8. zväzok: *Tlače 16. storočia vo fondoch ostatných bratislavských knižníc*;
9. zväzok: *Tlače 16. storočia vo fondoch západoslovenského regiónu*;
10. zväzok: *Tlače 16. storočia v Lyceálnej knižnici v Kežmarku*;

11. zväzok: *Tlače 16. storočia v Štátnej vedeckej knižnici v Košiciach a v ostatných knižniciach v Košiciach*;

12. zväzok: *Tlače 16. storočia v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove a v ostatných knižniciach v Prešove*;

13. zväzok: *Tlače 16. storočia vo fondoch levočských knižníc*;

14. zväzok: *Tlače 16. storočia v ostatných knižniciach východoslovenského regiónu*;

15. zväzok: *Tlače 16. storočia zachované na území Slovenska – kumulatívny zväzok*.

Celú edíciu bude teda uzatvárať spoločný kumulatívny zväzok podľa vzoru Short title catalogue, predstavujúci abecedný zoznam všetkých diel publikovaných v predchádzajúcich zväzkoch. Záznamy budú obsahovať nasledovné súčasti: autor, skrátený titul tlače, impresorské údaje, kolácia a formát. Ostatné časti opisu sa vynechajú. K opisu sa pripojí rubrika, v ktorej bude zoznam signatúr všetkých zachovaných exemplárov na Slovensku.

Tlače 16. storočia budú v jednotlivých zväzkoch spracovávané podľa jednotného metodického postupu, ktorý akceptuje všeobecne platné domáce i svetové normy na spracovanie tlačí 16. storočia.

Doteraz vyšli nasledovné zväzky:

1993

SAKTOROVÁ, Helena - KOMOROVÁ, Klára - PETRENKOVÁ, Emília - AGNET, Ján. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. I. zväzok. Tlače 16. storočia vo fondoch Slovenskej národnej knižnice Matice slovenskej*. Martin : Matica slovenská, 1993, 462 s.

Prvý zväzok obsahuje 2 009 titulov tlačí 16. storočia z pôvodnej knižnice Matice slovenskej, dnes Slovenskej národnej knižnice. Matica slovenská ako vrcholná kultúrno-politická inštitúcia Slovákov bola založená roku 1863 v historickom štátnom útvaru Rakúsko-Uhorska. Medzi jej prvoradé úlohy patrila zbierkotvorná činnosť a v rámci nej zhromažďovanie tlačených, rukopisných a iných dokumentov o dejinách Slovenska a Slovákov. Základom jej fondov boli spočiatku dary významných národnokultúrnych osobností Slovenska, rozrastala sa kúpou, darmi a zákonnými nariadeniami o povinnom výtlaku, vďaka čomu sa formovala na národný konzervačný fond. V roku 2000 sa Matica slovenská rozdelila na dve inštitúcie – na Maticu slovenskú a Slovenskú národnú knižnicu, ktorá uchováva 3,5 mil. tlačených a 1,5 mil. rukopisných jednotiek, medzi nimi okolo 600 titulov inkunábul a vyše 2 000 titulov tlačí 16. storočia.

1996

STRELKA, Vojtech. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. IXa. zväzok. Tlače 16. storočia v piaristickej knižnici v Trenčíne*. Martin : Matica slovenská, 1996. 102 s.

Terajšia piaristická knižnica v Trenčíne pôvodne patrila jezuitom, ktorí sa roku 1645 usadili na Skalke pri Trenčíne a roku 1646 sa presídlili do Trenčína. Po zrušení reholí Mária Terézia roku 1776 jezuitský kláštor a knižnicu v počte cca 2 071 tlačí odovzdala

kolégiu piaristov. Piaristi knižnicu podľa svojich pedagogických potrieb zveľaďovali a v súčasnosti sa eviduje spolu 6 432 kníh aj s multiplikátmi, z toho je 159 titulov tlačí 16. storočia.

1997

SAKTOROVÁ, Helena - KOMOROVÁ, Klára - PETRENKOVÁ, Emília. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. II. zväzok. Tlače 16. storočia v piaristických knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1997, 534 s.

V druhom zväzku sa nachádza 1 861 záznamov o tlačiach 16. storočia, ktoré zhromaždili vo svojich fondoch piaristické rehole na Slovensku. Piaristi pôsobili na Slovensku od roku 1643, keď založili svoj prvý kláštor v Podolínci. Ďalšie rehole vznikli v Prievidzi (1666), Brezne, Svätom Jure, Nitre, Krupine, Ružomberku, Sabinove, Banskej Štiavnici a napokon roku 1815 v Leviciach. Po rozpustení rádov v roku 1950/1951 boli takmer všetky piaristické knižnice totalitnou mocou skonfiškované a v roku 1958 ich Slovenský náboženský fond zveril do správy Matice slovenskej, neskôr Slovenskej národnej knižnice. V roku 1996 obnovený piaristický rád ich na základe reštitučného zákona prevzal a v súčasnosti sú uložené v piaristickom kolégiu v Nitre. Na pôvodnom mieste ostali piaristické knižnice v Banskej Štiavnici, Trenčíne a Sabinove.

1998

STRELKA, Vojtech - KOMOROVÁ, Klára - SAKTOROVÁ, Helena. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. IXb. Zväzok. Tlače 16. storočia v trnavských knižniciach*. Martin : Matica slovenská, 1998. 149 s.

Katalóg tlačí 16. storočia v trnavských knižniciach eviduje tlače 16. storočia (207 záznamov), ktoré sa zachovali v nasledovných historických zbierkach v Trnave: v Knižnici Spolku svätého Vojtecha (fond obsahuje cca 60 000 zv.), v knižnici Farského úradu sv. Mikuláša v Trnave (knihy rôznej proveniencie, pochádzajúce od historických osobností a historických cirkevných inštitúcií, podľa evidencie 59 888 zv.), v Knižnici Štátneho okresného archívu v Trnave a v Knižnici Západoslovenského múzea v Trnave.

2000

FÁBRYOVÁ, Livia. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. IXc. zväzok. Tlače 16. storočia v Diecéznej knižnici v Nitre*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2000. 368 s.

Obsahuje 1 453 opisov tlačí 16. storočia, ktoré sú súčasťou vyše 66 000-zväzkového uzavretého fondu. Počiatky knižnice siahajú do 12. storočia a viažu sa ku katedrálnej knižnici na hrade, ktorá sa roku 1879 stala biskupskou knižnicou. Augustín Roškovaní v 19. storočí inicioval prestavbu budovy veľkého seminára a vytvorenie nových priestorov pre knižnicu. Knižnica slúžila seminaristom, čo determinoval aj charakter knižnice a v nej aj fond tlačí 16. storočia vyznačujúci sa dvojtretinovým zastúpením teologickej literatúry.

2003

LACKO, Kamil. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. XII. A zväzok. Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia a v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove*. Prešov : Štátna vedecká knižnica, 2003. 312 s.

Evanjelické kolégium v Prešove vzniklo roku 1667 a zohralo významnú úlohu v dejinách školstva na Slovensku a v rozvoji národného, kultúrneho a literárneho života v Prešove i v širších kultúrnych súvislostiach. Paralelne so školou vznikla a vyvíjala sa aj knižnica. Kolegiálna knižnica v Prešove patrí medzi uzavreté historické knižnice. Obsahuje 58 000 dokumentov. Do jej fondu sa v historickom vývine včlenili šľachtická knižnica Jána Sirmaiho (1833), knižnica statkára Banu, neskôr knižnica Eduarda Bujnoviča a Karola Bindera a mnohé iné fondy. Katalóg obsahuje 803 záznamov.

2005

KOMOROVÁ, Klára - SAKTOROVÁ, Helena - PETRENKOVÁ, Emília. *Generálny katalóg tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska. Tlače 16. storočia v knižnici Antona Augustína Baníka*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005. 174 s.

Tlače 16. storočia pochádzajú zo súkromnej knižnice kultúrneho historika, matičného dejateľa, filológa, archívára, bibliotekára a hudobného skladateľa A. A. Baníka (1900 – 1978), ktorý počas svojho profesijného pôsobenia zhromaždil významnú a bohatú knižnú zbierku (cca 100 000 zv.); roku 1973 ju daroval Matici slovenskej. V katalógu je opísaných 229 titulov tlačí 16. storočia.

Prvé publikované zväzky katalógov tlačí 16. storočia boli pripravené klasickou formou, po nástupe moderných elektronických technológií sa katalógy pripravovali elektronicky zápisom v T 602 a potom vo Word. V súčasnosti sa katalógy spracovávajú elektronickou formou v systéme ISIS, vo formáte UNIMARC na základe vypracovaného formuláru pre tlače 16. storočia, s prihliadnutím na všetky medzinárodné pravidlá opisu starých tlačí.

Do realizácie *Generálneho katalógu* sú v súčasnosti zapojené nasledovné inštitúcie, ktoré spracovávajú vlastné fondy tlačí 16. storočia: Univerzitná knižnica v Bratislave (cca 2 500 tlačí 16. storočia), Štátna vedecká knižnica v Košiciach, ďalej sa pripravuje súpis tlačí 16. storočia zo šľachtickej knižnice v Oponiciach a i.

Novú dimenziu nadobudol projekt *Generálneho katalógu tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska* po vykonaní kroku dôležitého pre internetizáciu tohto vzácného kultúrneho dedičstva, a to po realizácii retrokonverzie starých tlačí, ktorá bola ukončená roku 2002. Jej cieľom bolo previesť uvedené klasické katalógy tlačí 16. storočia, inkunábul a *Bibliografie tlačí vydaných na Slovensku do roku 1700* (Ján Čaplovič) do elektronickej podoby. Tým vznikla významná databáza, obsahujúca okolo 12 000 záznamov o tlačiach 15. – 16. storočia, ktorá sa stala súčasťou databázy Slovenskej národnej knižnice v systéme Virtua. Táto databáza, ktorá naznačuje široký rozmer nášho knižného dedičstva a zviditeľňuje časť našej knižnej kultúry v celoeurópskom kontexte, prináša nový moment i do metodológie ďalšieho spracovania *Generálneho katalógu*. Databáza umožní využívanie vystavených údajov o tlačiach 15. a najmä 16. storočia v celoslovenskom meradle a urýchli spracovateľský proces; spracovateľ môže totiž prebrať

bibliografické údaje pre opis titulu tej-ktorej konkrétnej tlače 16. storočia, najmä ak ide o duplikátny titul, pričom však opis doplní o špecifiká tlače, ktoré majú svoje nezasputiteľné miesto v inom konkrétnom fonde na Slovensku. Tieto špecifiká sa môžu do určitej miery týkať výzdoby tlače (napr. kolorované iniciály, rukopisné marginálie, poznámky), ale najmä ide o podchytenie posesorov a väzby tlače 16. storočia, ktoré sú pre každý exemplár, vyskytujúci sa v rôznych zbierkach na Slovensku, jedinečné. Uvedená databáza, ktorá sa bude postupne rozrastať o nové spracované zväzky zo slovenských knižníc, sa môže stať využitelnou na dopĺňovanie defektných exemplárov tlačí 16. storočia. Z hľadiska jednotnej metodiky spracovania tlačí 16. storočia na slovenskom území nevyhnutnou podmienkou na úspešné fungovanie tejto databázy sa javí vytvorenie súboru autorít ako základnej pomôcky na jednotný prístup pri spracovaní konkrétnych titulov tlačí 16. storočia. Takto koncipovaná databáza súborného katalógu starých tlačí umožní v racionálnom čase zostaviť mozaiku celoslovenského obrazu o tlačiach 16. storočia na našom území.

Zároveň však treba zdôrazniť, že v rámci tejto databázy i popri nej treba zachovať a prihliadať aj na doterajší územný princíp publikovania záznamov, najmä v klasickej knižnej forme (alebo CD-ROM), pretože naše doterajšie poznatky jasne vypovedajú o tom, že každá zbierka tlačí 16. storočia je podľa obsahového zloženia špecifická. Jednotlivé fondy vznikali a formovali sa v rozličných historických podmienkach a súvislostiach, mali konkrétne poslanie a podľa toho sa formoval charakter knižnice. Len takto spracované fondy môžu podať korektný základ na spracovanie dejín historických knižníc, ale aj ostatných súčastí knižnej kultúry na Slovensku.

GENERALKATALOG AUF DEM GEBIET DER SLOWAKEI ERHALTENER DRUCKE DES 16. JAHRHUNDERTS

HELENA SAKTOROVÁ

Der Generalkatalog der auf dem Gebiet der Slowakei erhaltenen Drucke des 16. Jahrhunderts stellt eine Teilaufgabe einer breit angelegten Forschung zur Geschichte der Buchkultur in der Slowakei dar. Die Formung der Forschungsaufgabe „Geschichte der Buchkultur in der Slowakei“, so wie wir sie derzeit wahrnehmen, hat mehrere Entwicklungsetappen durchlaufen. Initiiert wurde dieses Programm durch die Slowakische Nationalbibliothek in der Matica Slovenská in Martin, heute die Slowakische Nationalbibliothek. Sein Hauptvorhaben war es, auch im Einklang mit den Grundfunktionen der Slowakischen Nationalbibliothek im Bereich der Sorge um das nationale Bucherbe, den Fragen der Buchkultur und der Sorge um wertvolle Buchbestände ein erhöhtes Augenmerk zu widmen. Das Hauptziel des Generalkatalogs der auf dem Gebiet der Slowakei erhaltenen Drucke des 16. Jahrhunderts ist es, Aufzeichnungen über Drucke des 16. Jahrhunderts, die sich in allen Bibliothekstypen (außer privaten), Museen, Galerien, Archiven und anderen Kulturinstitutionen der Slowakei befinden, zu registrieren, zu bearbeiten und zu veröffentlichen. Nach dem ursprünglichen Projekt wird der Generalkatalog der auf dem Gebiet der Slowakei erhaltenen Drucke des 16. Jahrhunderts ca. 15 Bände umfassen. Er wird annähernd 27 000 Drucke des 16. Jahrhunderts enthalten, die in den Buchbeständen auf dem Territorium der Slowakei erhalten

geblieben sind. Die Drucke des 16. Jahrhunderts werden in den einzelnen Bänden nach einem einheitlichen methodischen Vorgehen bearbeitet, das die allgemein gültigen slowakischen und internationalen Normen für die Bearbeitung von Drucken aus dem 16. Jahrhundert akzeptiert.

Bis heute sind folgende Kataloge erschienen: Drucke des 16. Jahrhunderts in den Beständen der Slowakischen Nationalbibliothek der Matica Slovenská. Martin, 1993; Drucke des 16. Jahrhunderts in der Piaristenbibliothek in Trenčín. Martin 1996; Drucke des 16. Jahrhunderts in Piaristenbibliotheken. Martin, 1997; Drucke des 16. Jahrhunderts in Trnavaer Bibliotheken. Martin, 1998; Drucke des 16. Jahrhunderts in der Diözesanbibliothek in Nitra. Martin, 2000; Drucke des 16. Jahrhunderts in der Bibliothek des Evangelischen Kollegiums und in der Staatlichen Wissenschaftlichen Bibliothek in Prešov. Prešov, 2003; Drucke des 16. Jahrhunderts in der Bibliothek „Anton Augustín Baník“. Martin, 2005. An der Vorbereitung dieser Bände beteiligten sich als Autoren und methodische Mitarbeiter der Slowakischen Nationalbibliothek Klára Komorová, Helena Saktorová, Emília Petrenková, Lívia Fábryová und Mitarbeiter slowakischer Bibliotheken (Kamil Lacko – Staatliche Wissenschaftliche Bibliothek Prešov, Vojtech Strelka – Verein des hl. Adalbert in Trnava), die an der Realisierung des Projekts „Generalkatalog der auf dem Gebiet der Slowakei erhaltenen Drucke des 16. Jahrhunderts“ beteiligt waren.

BIBLIOGRAFIA SLOVENSKEJ HISTORIOGRAFIE PO ROKU 1989¹

ALŽBETA SEDLIAKOVÁ

SEDLIAKOVÁ, Alžbeta. The bibliography of Slovak historiography after 1989. *Historický časopis*, 2007, 55, 1, pp. 164-165, Bratislava.

The paper is devoted to the bibliographic activity in the Institute of History of the Slovak Academy of Sciences after 1989. It progressed from a joint bibliography published in book form by the Institute of History of the Czech Academy of Sciences to an independent book published every five years by the Institute of History of the Slovak Academy of Sciences. A bibliography section is also included in the *Historický časopis*, always in the fourth issue of the year. Slovakia has begun to contribute to international expert bibliographies. An innovation is bibliographic databases on the Internet, which contain about 40,000 bibliographic records (<http://www.dejiny.sk/>) Slovakia. Historiography. Bibliography. Databases. Internet.

V Historickom ústave SAV sa bibliografia systematicky rozvíjala od počiatkov existencie ústavu. Jej cieľom je zachytiť historickú literatúru, ktorá priebežne vychádza na Slovensku, a literatúru publikovanú v zahraničí, ktorá má väzbu k slovenskej historiografii². Počas trvania Československa boli hlavnými výstupmi ročenky *Bibliografie k dejinám Československa*, ktoré vydával Historický ústav AV ČR v Prahe a na ktorých sa Historický ústav SAV podieľal. Obdobne boli vydávané výberové knižné bibliografie pri konaní medzinárodných historických kongresov pod názvom *Historiografie v Československu*, ktoré zachytávali dlhší časový úsek (päť až desať rokov). Po vzniku Slovenskej republiky sa dôraz začal klásť na vydávanie knižných bibliografií samostatne prezentujúcich slovenskú historiografiu na medzinárodných historických kongresoch. Roku 1995 pri konaní kongresu v Montreale vyšla výberová bibliografia *Historiografia na Slovensku*.³ V nej sa stretávame s prácami, ktoré boli publikované na Slovensku v rokoch 1990 – 1994. O päť rokov neskôr na medzinárodnom historickom kongrese v Osle vyšla bibliografia už pod názvom *Slovenská historiografia*.⁴ Táto bibliografia sa už snažila zachytiť okrem prác vydaných na Slovensku aj práce publikované v zahraničí v rokoch 1995 – 1999. V súčasnosti sa odovzdáva do tlače *Slovenská historiografia za roky 2000 – 2004*.⁵ Roku 1997 sa podarilo vydať obsiahlu retrospektívnu bibliografiu pod názvom *Bibliografia*

1 Práca je čiastkovým výstupom grantového projektu VEGA č. 2/6200/6 *Slováci v zahraničí. Bibliografia slovenskej historiografie*. Grant sa rieši v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied v Bratislave.

2 Zahraničný záber sa týka prác našich historikov publikovaných v cudzine a prác k slovenským dejinám napísaných zahraničnými historikmi. Z formálnej stránky sa evidovali a evidujú knižné práce vo forme monografií, zborníkov, štúdií, odborných článkov a správ.

3 *Historiografia na Slovensku 1990 – 1994. Výberová bibliografia*. Zost. Alžbeta Sedliaková. Bratislava 1995. 188 s.

4 *Slovenská historiografia 1995 – 1999. Výberová bibliografia*. Zost. Alžbeta Sedliaková. Bratislava 2000. 342 s.

5 *Slovenská historiografia 2000 – 2004. Výberová bibliografia*. Zost. Alžbeta Sedliaková. Bratislava 2006. 418 s.

*k dejinám Slovenska. Literatúra do roku 1965.*⁶ Zachytáva literatúru od začiatkov do roku 1965. Vyšla aj ako CD-Rom. Od roku 1988 vychádza v *Historickom časopise* pravidelná bibliografická rubrika *Slovenská historiografia* (spravidla v štvrtom čísle).

Intenzívne sa rozvíja aj medzinárodná bibliografická kooperácia. Vzhľadom na doterajší historický vývoj je naďalej dôležitá spolupráca s Bibliografickým úsekom Historického ústavu AV ČR v Prahe, ktorá je orientovaná hlavne na vzájomnú výmenu bibliografických údajov bohemikálnej a slovacikálnej povahy. Ďalším významným partnerom sa stal Herder-Institut v Marburgu. Výsledkom spolupráce je publikovanie ročeniek *Bibliographie zur Geschichte der Böhmisches Länder und der Slowakei* vydávaných v Marburgu a výmena bibliografických dát s cieľom vytvoriť rozsiahlu databanku historickej produkcie krajín strednej a východnej Európy (<http://www.uni-marburg.de/herder-institut>). Ďalšie bibliografie, do ktorých sa prispieva od vzniku samostatnej Slovenskej republiky sú *International Medieval Bibliography* (International Medieval Institute University of Leeds) a *International Bibliography of Historical Sciences* (International Committee of Historical Sciences). Roku 1990 sa zmenil v Historickom ústave SAV tradičný model bibliografickej práce. Prešlo sa od kartotečného systému k počítačovému spracovaniu a výsledkom sú bibliografické databázy, ktoré sú v súčasnosti vystavané na internete <http://www.dejiny.sk/> (Databázy historickej literatúry v SR). Sú to databázy: *Historická literatúra vydaná od roku 1990*⁷ a *Historický časopis 1953 – 1989*.⁸ Vyhľadávanie je možné pomocou registrov (autorský, biografický, geografický a register kľúčových slov). Ide o pracovné databázy, takže uvítame spresnenia, doplnenia a pod. Databázy slúžia jednak ako informačný zdroj pre odbornú i laickú verejnosť, jednak ako základ pri zostavovaní rôznych bibliografií.

BIBLIOGRAPHIE DER SLOWAKISCHEN HISTORIOGRAPHIE NACH 1989

ALŽBETA SEDLIAKOVÁ

Der Beitrag widmet sich der bibliographischen Tätigkeit im Historischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften nach 1989. Von den gemeinsamen bibliographischen Buchausgaben, die vom Historischen Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik herausgegeben wurden, ging man zu eigenen Buchausgaben über, die aller fünf Jahre im Historischen Institut der Slowakischen Akademie der Wissenschaften unter dem Titel *Slovenská historiografia* (Slowakische Historiographie) erscheinen. Traditionsgemäß wird in *Historický časopis*, der Historischen Zeitschrift, periodisch eine bibliographische Rubrik (jeweils im 4. Heft) veröffentlicht. Es wurde damit begonnen, für die Slowakei zu internationalen Fachbibliographien beizutragen. Eine Neuheit sind die bibliographischen Datenbanken im Internet, die ca. 40.000 bibliographische Notizen umfassen <http://www.dejiny.sk/>

6 *Bibliografia k dejinám Slovenska. Literatúra do roku 1965*. Zost. Vendelín Jankovič - Anna Škorupová. Bratislava 1997. 781 s.

7 V súčasnosti cca 30 000 bibliografických záznamov.

8 V súčasnosti cca 8 000 bibliografických záznamov.

ZÁKON O KRONIKÁCH A OBEČNÁ KRONIKA

GABRIELA ŠKORVANKOVÁ

Zachovávanie pamäte, známy *genius loci*, je dôležitým faktorom pochopenia prítomného snaženia a dôkazov z minulosti. Dokumenty úradného charakteru sa skartujú po 2, 5, 10, 30, rokoch a strácajú sa dôležité údaje, ktoré sa len veľmi ťažko dajú zistiť. Obecné kroniky ich majú uchovávať a ak ich nie je možné v plnej miere zachovať, aspoň uviesť ďalšie pramene možného výskumu.

V minulosti sa zachovávali údaje v dvoch zdrojoch, boli to cirkevné kanonické viziácie, ktoré uchovávali aj svetské údaje. Nahlasovali počet obyvateľstva, konfesiu, národnosť, mimoriadne udalosti, počet sobášov, úmrtí a krstov, menovite uvádzali svetskú i cirkevnú vrchnosť. Boli vlastne akousi prezentáciou dejov, ktoré sa v danej farnosti udiali a zároveň konfrontáciou s obecnou kronikou, ktorá uvádzala zasa deje svetského charakteru a slúžila na zachovanie toho, čo významné sa v obci udialo. Treba nám dodať, že žiaľ mnohé kroniky zhoreli cez prvú svetovú vojnu, alebo sa „zámerne stratili“ ak sa k nim dostali ľudia, ktorých by boli zdiskreditovali. Význam kroniky si uvedomil aj minulý socialistický režim, keď v roku 1958 v rámci takzvaného procesu premeny štátnej správy vydal nariadenie o stiahnutí kroník do ústredného štátneho archívu. Z toho istého dôvodu ako pred rokom 1918 zmizli aj mnohé kroniky, ktoré obce jednoducho zatajili a uschovali v súkromných rukách, pretože by boli poslúžili ako dôkaz na prenasledovanie ľudí. Zložitosť písania kroník bola vyjadrená aj v mnohých zákonoch. Uvediem len vývoj po prvej svetovej vojne, lebo pred ňou písanie kroník patrilo automaticky do povinností richtára a prísazných. Vedením kroniky bol poverený „písmak“ zvyčajne učiteľ alebo iný významný občan požívajúci všeobecnú vážnosť a dôveru. Do rúk richtára a kňaza skladal sľub o cti a pravde. Kronika bola uložená s najdôležitejšími dokumentmi v truhlici obecného zastupiteľstva a prísne strážená.

Možno to bude vyzerať ako kuriozita, že po prvej svetovej vojne bol vydaný presný a obsažný zákon o kronikách, ktorý bol tak dobre skoncipovaný, že platí i dodnes. Musím upozorniť, že ide o zákon o „obecných kronikách“ a nie o kronikách rôzneho druhu ako organizácií, spolkov, združení, škôl atď. Bol to zákon č. 80/1920 Sb. z. a n. 30. 1. 1920 a platný je v princípe s dodatkami aj v súčasnosti. Dôležitosť tohoto zákona bola zdôraznená vládny nariadením 211/1921 Sb. z. a n., v § 1. Tento zákon určoval zriadiť v Čechách od roku 1922 a na Slovensku od roku 1932 pamätnú knihu na náklady obce a ustanoviť kronikára. Uvedený zákon nebol zrušený žiadnym režimom a platí aj v súčasnosti. Doplňujúce nariadenia boli vydané v rokoch 1926 č. 122.855-V z 9. 12. 1926 vládny výnos z 13. 4. 1927 č. 43 214 a č. 31 899 z 30. 8. 1928. Tieto nariaďovali určiť kronikárovi na pomoc a zároveň kontrolu trojčlennú komisiu zloženú zo starostu a dvoch občanov, pričom museli byť zo zastupiteľstva. Zaujímavosťou je, že nariadenie z 23. 3. 1933 neprípúšťalo „oslobodenie“ od povinnosti kronikára, pripúšťalo iba smrť alebo neschopnosť viesť ďalej kroniku v prípade ťažkej choroby alebo uväznenia kronikára. Toto (osobne si myslím zabudnuté nariadenie) platí dodnes.

Slovenský štát v rokoch 1933 -1945 prebral zákon o kronikách v plnom znení a nič na nich nezmenil.

V roku 1949 – 1950 ČSR zákony prebrala tak ako boli stanovené v rokoch 1920, ale vydala k nim pokyny Povereníctva informácií a osvety zo 7. 3. 1950 č. 1949 – 1950 - 4, ktoré zakázalo používať kroniky písané na Slovensku do roku 1945 a pod trestom uplatnenia zákona o ochrane republiky (vlastizrady) ich poskytnúť na verejné použitie. V tomto období „zmizli“ mnohé kroniky. Zákon o vedení obecných kroník platil však naďalej. Jediná novinka bola v tom, že sa rozčlenila na pamätnú knihu, v ktorej boli vedené zápisy o vítaní do života, sobášoch, významných návštevách, fotodokumentácia a na kroniku, ktorá obsahuje iba zápisy. Posledná úprava bola vydaná 5. 1. 1955 - 0 - II/ 1, ktorá v 8 bodoch rušila všetky nariadenia vydané v rokoch 1945 – 1955 a ponechávala v platnosti zákon z roku 1920 iba zamenila názvoslovie – názov republiky a zamenila výkonný orgán ako národný výbor.

Novela vyšla až v roku 1983 – 31/6502 MK, ktorá potvrdila platnosť zákona z roku 1920 s úpravami.

V súčasnosti sa úprava kroník a ich vedenia riadi zákonom č. 369/1990 Zb. z.

Upravený a doplnený § 43 citovaného zákona z 22. 11. 1994.

Zásadou vedenia kroniky je zákon, ktorý určuje každý zápis overiť z dvoch nezávislých zdrojov, rešpektovanie zákonov danej doby, do zápisov zaviesť nasledovné neopomenuteľné údaje: všeobecná charakteristika roka, samospráva obce a komisie, štátna správa, významné návštevy, činnosť podnikov a ich podiel na živote obce, výstavba, zmeny charakteru obce, školstvo, kultúra, cirkevný život, politické strany, hnutia a združenia, spolky a organizácie, telovýchova a šport, mimoriadne udalosti, počasie a jeho osobitosti v priebehu roka, rozšírenie a doplnky k záznamom z minulých rokov, opravy, čiastkové doplnky z histórie obce.

Rukopis kronikára je uložený v archíve a on svojim rukopisom ručí za správnosť údajov a ich znenie.

Asi bude všetkých zaujímať, že vedenie obecnej kroniky je náročné a kronikár musí preštudovať ročne všetky nové zákony, nariadenia, všeobecné záväzné nariadenia, ekonomické ukazovatele, zápisy spolkov a organizácií, pokiaľ ich sám nesledoval. Bežná agenda obsahuje okolo 3000 – 4000 strán, ktoré musí spracovať a zhotoviť výstižný zápis okolo 40 – 50 strán.

Z ČINNOSTI SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI

SPRÁVA O ČINNOSTI VÝBORU SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV ZA ROKY 2001 – 2006

Na Valnom zhromaždení Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV, ktoré sa konalo v Smoleniciach 26. apríla 2001, bol zvolený nový výbor SHS v tomto zložení: Július Bartl, Viliam Čičaj, Igor Graus, Bohumila Ferenčuhová, Katarína Hradská, Marián Hronský, Viliam Kratochvíl, Ján Lukačka, Michal Otčenáš, Peter Švorc a Pavol Valachovič. Na nasledujúcom prvom zasadaní novozvoleného výboru bolo zvolené predsedníctvo výboru v tomto zložení: Viliam Čičaj – predseda, Igor Graus – prvý podpredseda, Peter Švorc – druhý podpredseda, Katarína Hradská – tajomníčka, a Július Bartl – hospodár. Členmi výboru sa automaticky stali predsedovia sekcií: Miloslav Čaplovič, Michal Eliáš, Bohumila Ferenčuhová, Helena Grežd'ová, Marián Hronský, Miroslav Kamenický, Ľubica Kázmerová, Mária Kohútová, Viliam Kratochvíl, Ján Lukačka, Michal Otčenáš, Jozef Pšenák, Juraj Roháč, Vladimír Segeš, Milan Šišmiš a Pavol Valachovič.

Nový výbor sa zišiel na svojom prvom zasadaní 24. mája 2001. Jeho zasadanie otvoril a viedol predseda SHS V. Čičaj. V skratke zhodnotil predchádzajúci zjazd historikov. Zároveň predostrel svoje predstavy pri oživovaní, resp. zdokonalení činnosti Výboru SHS i celej spoločnosti s tým, že podporil myšlienku aktivizovať prácu najmä regionálnych zložiek SHS. Skonštatoval, že prioritou nadchádzajúceho obdobia bude plnenie uznesenia XII. zjazdu slovenských historikov o zorganizovaní kolokvia o koncepcii slovenských dejín. Toto podujatie sa uskutočnilo v novembri 2002 za účasti popredných slovenských historikov, ktorí sa zaoberali koncepciou slovenských dejín, otázkou jej opodstatnenosti, ako aj perspektívami slovenskej historiografie.

Výbor SHS sa schádzal trikrát za rok na svojich riadnych zasadnutiach, na ktorých sa prerokúvali aktuálne otázky a úlohy súvisiace s činnosťou spoločnosti. Vedúci jednotlivých sekcií na nich referovali o plnení úloh, ktoré zahrnoval plán práce na jednotlivé roky. Vo väčšine prípadov vyzdvihli aktivitu jednotlivých členov výboru pri organizovaní rozličných podujatí – konferencií a seminárov, často aj s medzinárodnou účasťou, na ktorých členovia SHS prezentovali výsledky svojho vedeckého výskumu a svoju prácu konfrontovali s prácou zahraničných kolegov.

Finančné zabezpečenie jednotlivých podujatí SHS

SHS žije z členských príspevkov a z každoročnej dotácie, ktorú jej poskytuje Rada vedeckých spoločností (RVS) pri Predsedníctve SAV. Tieto prostriedky sú – vzhľadom na množstvo akcií, ktoré sa v rámci programu jednotlivých sekcií organizujú – viac ako skromné, no napriek tomu musia vystačiť na krytie nákladov súvisiacich s podujatiami. Členovia výboru si uvedomujú, že tieto finančné prostriedky sú obmedzené, a k ich rozdeleniu pristupovali s plnou zodpovednosťou. Aj v predchádzajúcom päťročnom období sa však negatívne chápalo, že financie prichádzali na konto spoločnosti zväčša s oneskorením a v okresanej výške, ale aj to, že sa z nich nemohlo financovať vydávanie

zborníkov z vedeckých konferencií a že sa nevzťahovali ani na prednáškovú činnosť. Vedúci jednotlivých sekcií vďaka svojim skúsenostiam narábali s dotáciou veľmi ekonomicky. Problematika dotácií z RVS Predsedníctva SAV, resp. ich rozdeľovania, bola na programe takmer každého zasadania Výboru SHS a najmä po tom, čo RVS prešla radikálnymi organizačnými úpravami, ktoré mali závažný vplyv na ekonomickú agendu aj našej spoločnosti. Nepopierateľné je, že v rámci spomínanej reorganizácie narástla predovšetkým byrokracia. Postavila nás pred problémy, ktoré neraz pôsobia skôr demotivujúco a kontraproduktívne, no ak chceme pokračovať v dobrej práci, musíme nájsť spôsoby, ako týmto nedostatkom čeliť. Namiesto je však aj kritika do vlastných radov. Nemožno nespomenúť, že sa vyskytli aj také prípady, že naplánované akcie sa z rozličných dôvodov neuskutočnili, a spoločnosť bola tak nútená vrátiť dotáciu Predsedníctvu SAV.

Stav členskej základne a základné povinnosti členov SHS

V čase, keď bola SHS skôr masovou organizáciou, jej členmi bolo takmer 700 pracovníkov zo všetkých odborov historickej práce. K výraznému odlivu došlo v prvej polovici 90. rokov 20. storočia, keď SHS prešla určitými vnútornými zmenami, ktoré sa zavŕšili zmenou politicko-spoločenskej klímy celej slovenskej spoločnosti.

S potešením však môžeme konštatovať, že záujem o členstvo v SHS neustále rastie, a to nielen z radov mladých, začínajúcich historikov, ale členmi spoločnosti sa teraz – hoc oneskorene – stávajú niektorí naši kolegovia zrelšieho veku. Výbor SHS na každom svojom zasadaní schvaľuje prihlášky nových členov. V súčasnosti je zaregistrovaných 332 členov. Za uplynulé obdobie začali na pôde SHS pracovať aj nové sekcie, ktorých vznik sme len uvítali, pretože sú svedectvom viditeľného prehlbovania možností ďalšieho rozvoja našej vedeckej spoločnosti. Ide o Sekciu pre rodové štúdie, Sekciu pre dejiny knižnej kultúry a Sekciu pre staroveké, byzantské a slovanské dejiny.

Osobitnou kapitolou je otázka výšky členského a na to nadväzujúca otázka neplatičov. Určite netreba zdôrazňovať, že platenie ročného členského príspevku je základnou a azda jedinou povinnosťou člena SHS. Vďaka členským príspevkom môže spoločnosť financovať časť svojich aktivít. Prevažná väčšina túto povinnosť chápe a členský poplatok si každý rok uhradí, hoci – paradoxne – zaplatenie symbolickej sumy nezriedka robí problémy skôr kolegom s vyšším zárobkom ako mladým, začínajúcim historikom. Sú aj takí, ktorí si túto povinnosť neplnia viac ako 5 rokov, pričom spoločnosť s nimi pravidelne komunikuje a vyzýva ich, aby tak urobili. Výbor SHS veľmi citlivo reagoval na takto prejavenu stratu záujmu niektorých členov spoločnosti o členstvo a spoluprácu.

Pretože aj naša spoločnosť je konfrontovaná s nepriaznivou ekonomickou situáciou, ktorá sa o. i. odzrkadľuje vo zvýšení poštových poplatkov (po odrátaní všetkých poplatkov príde na konto SHS len nepatrný zlomok celkovej sumy), členovia výboru sa po diskusii uzniesli na prehodnotení výšky členského poplatku, aby sa tak kompenzovala strata spôsobená spomínanými zmenami. Od roku 2003 sa prišlo k zvýšeniu členského príspevku. S potešením konštatujeme, že táto skutočnosť nijako neovplyvnila prílev nových členov.

Aktuálne problémy – komunikácia s členskou základňou

Je celkom pochopiteľné, že aj naša spoločnosť zaregistrovala isté nedostatky, ktoré v určitom zmysle ovplyvňujú jej fungovanie. Ukázalo sa, že veľmi akútne je problém komunikácie vnútri historickej spoločnosti. Už aj v minulosti sa ozývali hlasy, že SHS by mala smelšie vysielat' signály k svojim členom a tým eliminovať komunikačné bariéry. Ukázalo sa však, že otázku komunikácie chápeme každý zo svojho pohľadu. Preto je celkom pochopiteľné, že niekomu sa zdá, že komunikácia viazne, resp. že neexistuje. Hľadá sa odpoveď na otázku, ako sa tomu vyhnúť, i keď možno povedať, že tento problém je viac-menej umelo vyvolaný. Naša spoločnosť je napriek rozličným zmenám, ktoré v minulosti prekonala, veľmi životaschopnou organizáciou. Komunikácia v rámci historickej obce v prvom rade závisí od toho, nakoľko si každý z nás – mladých absolventov histórie nevynímajúc – uvedomí určitú potrebu prejavit' sa ako historik. Ak si to uvedomí, potom začne prejavovať záujem, či inak povedané, začne komunikovať. Niekedy sa, žiaľ, komunikácia obmedzí iba na žiadosť o pridelenie financií, ale sú aj takí, ktorí sa vôbec nezaujímajú o konkrétne podujatia organizované našou spoločnosťou. To už nie je problém komunikácie, ale istej ignorancie. SHS preto víta každú diskusiu na túto tému a podporí všetky snahy a návrhy na zlepšenie obojstrannej komunikácie.

Namieste je tiež otázka, či pri prekonávaní komunikačnej bariéry je postačujúci informačný bulletin, ktorý SHS vydáva už niekoľko rokov. Treba povedať, že bulletin spĺňa svoju úlohu, pretože informuje o tom, čo sa v spoločnosti historikov odohralo a čo jednotlivé sekcie pripravujú. Navyše SHS má k dispozícii svoju webovú stránku, ktorú navštevujú aj čitatelia s inými profesijnými záujmami, nielen historici. No a vzhľadom na to, že v súčasnosti má k dispozícii internet prevažná väčšina z nás, len ťažko obstojí názor, že činnosť spoločnosti sa javí ako kuloárna a pre niektorých nedostupná.

*Katarína Hradská
tajomníčka*

SLOVENSKÝ NÁRODNÝ KOMITÉT HISTORIKOV SPRÁVA O ČINNOSTI ZA ROKY 2001 – 2006

Slovenský národný komitét historikov (SNKH) je celoslovenskou organizáciou, ktorej úlohou je v relevantných prípadoch zastupovať slovenskú historickú obec voči zahraničiu a sprostredkovať kontakty, podnety a informácie zo zahraničia na Slovensko.

V súčasnosti členov SNKH vymenúva Predsedníctvo SAV na návrh Výboru Slovenskej historickej spoločnosti. Roku 2001 boli po zjazde SHS do SNKH vymenovaní jedenásti členovia: Dušan Kováč, Roman Holec, Edita Ivaničková, Bohumila Ferenčuhová, Vladimír Segeš, Leon Sokolovský, Eduard Nižňanský, David Daniel, Peter Švorc, Ladislav Vrteľ, Eva Kowalská. Z nich nový komitét na svojom prvom zasadnutí zvolil D. Kováča za predsedu, E. Nižňanského za podpredsedu a E. Ivaničkovú za tajomníčku.

I. CISH

SNKH zastupuje slovenskú historickú obec predovšetkým v najväčšej svetovej organizácii historikov – v *Comité International des Sciences Historiques* (CISH). Jej členom je od roku 1993. SNKH si plní všetky povinnosti vyplývajúce zo štatútu CISH, okrem iného pravidelne platí členský príspevok, ktorý je 800 CHF ročne.

V súvislosti s členstvom v CISH sa SNKH od začiatku nového volebného obdobia venoval príprave XX. svetového kongresu historikov, ktorý sa mal konať roku 2005 v Sydney. Roku 2001 komitét navrhol do programu kongresu tému okrúhleho stola *Post-komunistické krajiny strednej a východnej Európy a dejiny Európy*. O rok neskôr však Generálne zhromaždenie CISH v Amsterdame slovenský návrh neprijalo. Odmietlo aj podobný poľský návrh (navrhovateľ prof. J. Kloczowski) a tiež českú tému (navrhovateľ prof. Jaroslav Pánek). Dôvodom bolo, že do programu sa navrhovalo príliš veľa tém. Vzhľadom na tieto skutočnosti sa v Amsterdame konala slovensko-česko-poľsko-maďarská porada *ad hoc*, ktorá rozhodla, že sa spoločne podá česká téma *Politická kultúra v strednej Európe od stredoveku do 20. storočia* (organizátor J. Pánek, moderátor D. Kováč). Roku 2003 český návrh Byro CISH prijalo a zaradilo ho do programu kongresu ako Špeciálnu tému 2.

Na XX. svetovom kongrese historikov, ktorý sa konal 3. – 9. júla 2005 v austrálskom Sydney, aj vzhľadom na finančnú náročnosť cesty, reprezentoval SNKH iba jeho predseda D. Kováč. Jeho úlohou bolo zastupovať komitét na dvoch generálnych zhromaždeniach a aktívne vystúpiť na vedeckých podujatiach kongresu. V tejto súvislosti D. Kováč predniesol dva príspevky. Jeden (*Zmena politickej kultúry v habsburskej monarchii na prelome 19. a 20. storočia*) v rámci spomínanej Špeciálnej témy 2 a druhý (*Habsburská monarchia a jej národy medzi Východom a Západom*) na workshope *Stredná Európa medzi Východom a Západom* (moderátor J. Kloczowski), ktorý na pôde kongresu spoločne zorganizovali CISH a UNESCO. D. Kováč sa zúčastnil aj na zasadnutiach Komisie pre súčasné dejiny Európy a Komisie pre historickú slavistiku, v ktorých je členom ich riadiacich výborov. Na kongrese mala pozitívny ohlas i predkongresová konferencia *Rok 1956 v Európe*, realizovaná Komisiou pre súčasné dejiny Európy a SNKH v apríli 2005 v Smoleniciach. Konferencia bola súčasťou dvojdielného vedeckého podujatia *Rok 1956 v Európe a vo svete* a jeho druhá časť sa konala priamo v Sydney.

Členstvo v CISH vyžaduje účasť na jeho generálnych zhromaždeniach (GZ). Za uplynulé obdobie sa konali dve a na obidvoch sa zúčastnil predseda SNKH D. Kováč. Prvé sa konalo v septembri 2002 v Amsterdame a okrem organizačných otázok bolo prevažne venované príprave nadchádzajúceho svetového kongresu historikov. V Sydney (júl 2005) sa GZ zišlo v prvý a posledný deň rokovania kongresu. Na programe boli okrem bežnej organizačnej agendy tri predložené návrhy:

- viac zapojiť komisie CISH priamo do programov kongresov, čím by sa ich vlastné programy a podujatia nejavili iba ako ich interná záležitosť;
- umožniť kolektívne členstvo v CISH (ústavy, katedry a pod.);
- zaviesť v CISH systém odstupňovaného členského poplatku.

Byro (riadiaci orgán CISH medzi svetovými kongresmi) prisľúbilo, že prvý návrh sa na budúcom kongrese zohľadní. Posledné dva návrhy však GZ neprijalo a Byro ich preto zaradilo do svojho programu.

GZ v Sydney zvolilo na ďalšie päťročné obdobie nové Byro CISH (prezident prof. José Luis Peset, Španielsko, generálny tajomník prof. Jean-Claude Robert, Kanada) a rozhodlo o mieste konania budúceho kongresu, ktorý sa uskutoční roku 2010 v Amsterdame. Za uplynulých päť rokov sa čiastočne aktivizovala aj slovenská účasť v niektorých medzinárodných komisiách CISH, a to už v spomínanej Komisii pre súčasné dejiny Európy a v Komisii pre historickú slavistiku. Ďalšou je Komisia pre dejiny medzinárodných vzťahov, kde je aktívna najmä B. Ferenčuhová, členka jej medzinárodného byra.

V rámci CISH sa za uplynulé obdobie konali aj neformálne kontakty s členmi Byra a s predstaviteľmi viacerých národných komitétov, osobitne stredo európskych, a z nich najmä s Českým národným komitétom historikov.

Odporúčania pre novozvolený SNKH:

1. Vopred pripraviť cez národné komitety krajín V4, Slovinska, Chorvátska a Rakúska spoločného kandidáta pre voľby do Byra CISH na generálnom zhromaždení roku 2010.

2. Okamžite venovať pozornosť príprave tém na svetový kongres historikov v Amsterdame; aktívne reagovať na výzvu Byra CISH, ktoré stanovilo termín odovzdania návrhov na koniec októbra 2006.

II. Bilaterálne komisie historikov

Na Slovenku je SNKH garantom bilaterálnych komisií historikov. Rokuje so zahraničnými národnými komitétmí o ich vzniku, vymenúva predsedov a členov slovenských častí týchto komisií, sleduje ich činnosť. V súčasnosti existuje a pracuje deväť dvoj- a trojstranných komisií historikov:

- Slovensko-česká komisia historikov,
- Slovensko-maďarská komisia historikov,
- Slovensko-poľská komisia historikov,
- Slovensko-rumunská komisia historikov,
- Slovensko-ruská komisia historikov,
- Slovensko-ukrajinská komisia historikov,
- Slovensko-nemecká komisia historikov (súčasť spoločnej Slovensko-nemeckej komisie a Česko-nemeckej komisie historikov),
- Fórum britských, českých a slovenských historikov,
- Slovensko-česko-francúzska komisia historikov.

Z nich na podnet SNKH vznikli v uplynulom období dve: ruská a fórum. Za prínosné pokladá SNKH najmä ich pravidelné vedecké konferencie a zborníky vedeckých štúdií, ktoré sú z nich publikované. Osobitne aktívne sú najmä Slovensko-česká komisia historikov a Slovensko-česko-nemecká komisia historikov.

Stručný prehľad ich činnosti za uplynulých 5 rokov:

1. Slovensko-česká komisia historikov (predseda slovenskej časti I. Kamenec).

Schádza sa pravidelne dvakrát do roka a súčasťou jej pracovných stretnutí sú vedecké podujatia. Publikuje *Česko-slovenskú historickú ročenku* a spoluorganizuje pravidelné stretnutia s učiteľmi histórie v Liberci.

2. Slovensko-maďarská komisia historikov (predseda slovenskej časti Š. Šutaj).

Z revitalizovaných bilaterálnych komisií po roku 1989 patrí k najstarším – vznikla roku 1993. Za uplynulé päťročné obdobie organizovala alebo spoluorganizovala osem vedeckých konferencií, z ktorých vyšli tri zborníky. Zatiaľ posledný, z konferencie v Košiciach roku 2003, vyšiel pod názvom *Z Bardejova do Bratislavy. Spoločnosť, súdnictvo a vzdelanosť v mestách v 13. – 17. storočí* (Eds. Csukovits, E. - Lengyelová, T. Bratislava : Historický ústav SAV, 2005).

3. Slovensko-poľská komisia historikov (predseda slovenskej časti D. Škvarna).

Schádza sa raz ročne striedavo v Poľsku a na Slovensku na tematických konferenciách. Zatiaľ posledné stretnutie na Slovensku bolo v októbri 2004 v Prešove (*Genéza miest na Slovensku a v Malopoľsku*).

4. Slovensko-rumunská komisia historikov (predseda slovenskej časti M. Krajčovič).

Vznikla roku 1996, každý druhý rok koná konferencie a vydáva z nich zborníky. Na Slovensku sa ostatná (*Koniec druhej svetovej vojny a počiatky mierovej výstavby v dejinách Slovenska a Rumunska v kontexte strednej a juhovýchodnej Európy 1944 – 1948*) uskutočnila roku 2004 a zborník z nej sa pripravuje do tlače.

5. Slovensko-ruská komisia historikov (predseda slovenskej časti M. Barnovský).

Založená bola roku 2001 a ďalšie dva roky trvalo vymenovanie jej ruskej sekcie. Roku 2005 sa na Slovensku uskutočnila prvá spoločná konferencia *ZSSR a Slovensko v záverečnej etape druhej svetovej vojny a v prvých povojnových rokoch. Problémy konšeršionálnej politiky*. Do tlače je z nej pripravený prvý spoločný zborník.

6. Slovensko-ukrajinská komisia historikov (predseda slovenskej časti P. Gajdoš).

Slovenskí členovia boli menovaní ešte roku 1999 a postupne sa konštituovala aj jej ukrajinská sekcia. Bohužiaľ, aktivity komisie sú zatiaľ sporadické, a to najmä vzhľadom na finančné problémy ukrajinskej strany.

7. Slovensko-nemecká komisia a Česko-nemecká komisia historikov (predseda slovenskej časti D. Kováč).

Vznikla na podnet ministrov zahraničných vecí H. D. Genschera a J. Dienstbiera roku 1992 a ministerstvá zahraničných vecí ostali jej garantmi aj po roku 1993, keď sa rozdelila na spoločnú trojstrannú komisiu. Tri sekcie sa každoročne striedajú v usporadúvaní konferencií vo svojich krajinách a spoločne vydávajú zborníky z týchto vedeckých podujatí, a to vždy v nemeckej verzii a v slovensko-českej verzii, ktorá vychádza striedavo na Slovensku a v Česku. Od roku 2001 vyšlo takto päť zborníkov, dva budú vydané ešte v tomto roku. Ostatná konferencia na tému *Mýty a politika v 20. storočí* sa uskutočnila v marci 2006 v Mojmirovciach.

8. Fórum britských, slovenských a českých historikov (predsedníčka slovenskej časti E. Ivaničková).

Založené bolo spoločne s britskými a českými historikmi roku 2002, keď sa konala aj prvá konferencia v Dundee, o dva roky nato bola v Česku a na jeseň 2006 sa bude konať v Topolčiankach pri Nitre na tému *Vzájomné spoznávanie sa. Anglosaský svet a stredná Európa v období novoveku*. Na všetkých konferenciách sa zúčastnili aj slovenskí historici a očakáva sa publikácia prvých dvoch zborníkov. Zborník vyjde aj zo slovenskej konferencie.

9. Francúzsko-slovensko-česká komisia historikov (predsedníčka slovenskej časti B. Ferenčuhová).

Nadviazala na vedecké stretnutia francúzskych, slovenských a českých historikov, ktoré sa konali od roku 1990. Od posledného zjazdu SHS sa uskutočnili dve spoločné kolokviá – v novembri 2002 v Paríži (*Šľachta v habsburskej monarchii od Bielej hory do jari národov 1620 – 1848*) a vo februári 2005 v Prahe (Nové pohľady na revolúciu 1848/1849). Ďalšie trojstranné kolokvium by sa malo konať v apríli 2007 na tému *Miesta pamäti (či pamätné miesta) v strednej Európe*.

V snahe priblížiť činnosť bilaterálnych komisií historikov celej slovenskej historickej obci sa odporúča novozvolenému SNKH, aby v nasledujúcom období zabezpečil predloženie podrobnejších správ jednotlivých bilaterálnych komisií historikov budúceho zjazdu SHS.

III. Vzťah SNKH a SHS a ďalšie námety na činnosť novozvoleného komitétu

A) V úsilí zdynamizovať vzťah medzi SHS a SNKH, prehĺbiť medzi nimi spoluprácu a informovanosť a väčšmi priblížiť SNKH celej slovenskej historickej obci navrhujeme Valnému zhromaždeniu SHS nasledovné uznesenie:

– Slovenský národný komitét historikov volí každých 5 rokov na zjazde SHS Valné zhromaždenie SHS takým istým spôsobom, ako volí Výbor SHS;

– predseda Výboru SHS je z dôvodu svojej funkcie členom SNKH s poradným hlasom a predseda SNKH je takisto z dôvodu svojej funkcie členom Výboru SHS s poradným hlasom.

B) Odporúčane novozvolenému SNKH, aby konkrétne riešil otázku, ako dostať slovenskú historiografiu do svetovej pozornosti aj prostredníctvom internetu (*on-line*). Vhodné by bolo vytvoriť webovú stránku SNKH, na ktorej by komitét informoval o svojej činnosti, činnosti CISH a jeho Byra a tiež o činnosti bilaterálnych komisií historikov.

C) Na záver by sme chceli opakovane upozorniť na závažnú skutočnosť, ktorá výrazne obmedzuje činnosť SNKH. Komitét nemá žiadne finančné prostriedky. Členský príspevok za SNKH každoročne platí Zahraničný odbor Predsedníctva SAV. Financovanie bežnej činnosti (telefón, fax, poštovné, kancelárske potreby) zabezpečuje od začiatku Historický ústav SAV. SNKH nemôže financovať nevyhnutné zahraničné cesty členov a ďalších slovenských historikov. V konkrétnych prípadoch sa o finančnú pomoc obracia na Predsedníctvo SAV (pre pracovníkov SAV) alebo na sponzorov, v tomto prípade však väčšinou s negatívnym výsledkom.

Edita Ivaničková, Dušan Kováč

Z ÚVODU K ROKOVANIU SEKCIÍ DEJÍN 19. A 20. STOROČIA NA XIII. ZJAZDE A NA VALNOM ZHROMAŽDENÍ SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV

Redakčná rada *Historického časopisu* rozhodla, že nebude publikovať v plnom znení môj úvod k rokovaniam o problematike súčasnej slovenskej historiografie 19. a 20. storočia na XIII. Zjazde a Valnom zhromaždení Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV

s odôvodnením, že jeho podstatná časť medzičasom vyšla v publikácii *Slovensko a svet v 20. storočí. Kapitoly k 70. narodeninám PhDr. Valeriána Bystrického, DrSc.* (Bratislava 2006). Pre čitateľov Historického časopisu vyberám preto z neho len niekoľko myšlienok. V prvom rade som chcela zdôrazniť osobnú zodpovednosť každého historika za výsledky svojej práce a vyjadriť presvedčenie, že výsledky práce jednotlivca sa nedajú odvodzovať od inštitúcie ani sa za ňu skrývať. Každý sám je zodpovedný za kvalitu svojej práce, autenticitu výsledkov a adekvátnosť použitých historických metód. Z vlastnej skúsenosti vieme, že nie každá politická moc je ochotná poskytnúť akademickým pracoviskám, univerzitám, archívom či múzeám samosprávu, slobodu výskumu, tvorby a vyučovania. V určitých obdobiach bol tlak spoločenských pomerov na tvorivú individualitu priam neznesiteľný. Na Slovensku, podobne ako v mnohých ďalších postkomunistických krajinách, sloboda vedeckého výskumu a autonómnosť vedy dodnes pre mnohých nie je samozrejmosťou.

Dôraz na individuálnu zodpovednosť vedca nie je v rozpore s potrebou a nevyhnutnosťou tímovej práce na kolektívnych projektoch ani s úctou a uznaním voči tým, čo stoja na čele vedeckých inštitúcií a robia všetko preto, aby ani tá nedeformovala slobodný výskum, aby nepresadzovala metodiku nejakej konkrétnej historickej školy na úkor potlačenia iných možných metód, relevantných pre vedecké poznanie. Výsledkom všestranného výskumu nemá byť taká vedecká pravda, ktorá sa podobá jednoduchej a jasnej melódii, ale skôr mohutnej symfónii hlasov, alebo ešte lepšie polyfónii – kam dnes určite patria aj niektoré na prvé počutie disonantné tóny. Súčasný globalizovaný svet dáva aj historiografii nové výzvy. Bez poznania širších súvislostí detailné poznanie vnútornej problematiky zväzda k absolutizovaniu pocitu výlučnosti. Dnes ide menej o paralelné spoznávanie vnútorných a vonkajších súvislostí a viac o ich vzájomné pôsobenie, prienik, stret, utváranie nového fenoménu na priesečníku dvoch alebo viacerých javov (napr. civilizácií, národov, štátov, kultúr).

Životné jubileum Dr. Bystrického ma motivovalo k tomu, aby som na zjazde stručne pripomenula slovenskú historiografiu všeobecných dejín od 60. rokov 20. storočia po dnešné dni. Na začiatku tohto obdobia v Ústave dejín európskych socialistických krajín SAV pôsobili mladí historici, medzi ktorými existovala deľba práce a možno aj vďaka tomu skôr kolegiálna spolupráca ako rivalita: Ladislav Deák bol odborníkom na Juhozápad, a pokiaľ išlo o medzinárodnú politiku, skúmal stredoeurópsku problematiku, kým Valerián Bystrický sa zaoberal najmä politikou balkánskych krajín. Ľudovít Haraksim a Milan Krajčovič sa venovali stredoeurópskej problematike pod zorným uhlom utvárania nedominantných novodobých národov a ich vzájomnej súčinnosti, alebo naopak sporov. Potrianiónské Maďarsko skúmala Eva Rečková, kým Dagmar Lantayová sa mala špecializovať na dejiny Maďarska po roku 1945. V druhej polovici 60. rokov sa v súčinnosti s novovzniknutou Katedrou všeobecných dejín na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave rátať so systematickým štúdiom dejín celej Európy, teda aj západnej; do internej aspirantúry v Ústave dejín európskych socialistických krajín SAV vtedy nastúpil Dušan Kováč, prijatý na dejiny Rakúska; venoval sa nemeckej politike voči tomuto štátu od čias Bismarcka až po ženevské protokoly roku 1922. Na Filozofickej fakulte UK otvorili po dlhom čase prvý raz v rokoch 1965 – 1967 nielen kombináciu histórie s ruštinou, ale aj so západnými jazykmi angličtinou a francúzštinou. Pre ich

absolventov vtedy na fakulte neboli možnosti internej aspirantúry, ale rávalo sa s tým, že niektorí z nich ju budú absolvovať v Ústave dejín európskych socialistických krajín SAV, kde sa budú venovať všeobecným dejinám. Nastúpili tam koncom 60. a začiatkom 70. rokov, keď sa nielen prudko zmenila politická situácia, ale sťažil sa či celkom znemožnil prístup do určitých archívov, najmä do Archívu ministerstva zahraničných vecí v Prahe, ktorý tvoril prvý archívny informačný zdroj k dejinám iných štátov po roku 1918. Niektorí z nich stále pracujú v Historickom ústave SAV (Tatiana Ivantyšinová, Edita Ivaničková, Bohumila Ferenčuhová, Pavol Petruf). Po roku 1989 iniciovali výskumné projekty VEGA zo všeobecných dejín a zväčša pôsobili ako vedúci riešiteľských kolektívov. Výsledky týchto projektov som v úvodnom slove neanalyzovala, preto im nebudem venovať hlbšiu pozornosť ani na tomto mieste.

Historiografiu všeobecných dejín som vo svojom príspevku zasadila do celkového politicko-spoločenského kontextu doby, v ktorej jednotlivé diela vznikali. Aj rozdelenie ČSFR na dva samostatné štáty malo určitý dosah na tematické zameranie vedeckého výskumu, či si to uvedomujeme viac, alebo menej. Vo vypracovanej koncepcii výskumu všeobecných dejín Historického ústavu SAV sa v 90. rokoch 20. storočia začalo zdôrazňovať, že tento výskum neexistuje v tzv. čistej podobe, ale z hľadiska všeobecných dejín „*zapája dejiny Slovenska (v ich preduhorskom, uhorskom a československom kontexte) do stredoeurópskych, európskych a vo vybraných otázkach aj globálnych súvislostí...*“ Vytvára „*v dimenzii chronologickej alebo problémovej premostenie medzi dejinami domáceho etnika a európskymi, resp. svetovými vývojovými trendmi.*“ (...) „*Skúma z hľadiska všeobecných dejín bilaterálne vzťahy a súvislosti, čím obohacuje nielen poznanie dejín zahraničného subjektu, ale aj Slovenska.*“¹ Takto stanovené ciele boli v súlade s obmedzenými možnosťami jedného akademického pracoviska. Ich prekročenie si vyžaduje spojenie síl s odborníkmi na katedrách všeobecných dejín na univerzitách, ktoré môžu výskum všeobecných dejín výrazne tematicky rozšíriť a obohatiť. Grantový systém financovania projektov VEGA (i keď získané prostriedky boli často skromné) a dnes štedrejších AP VV, nechával podľa môjho názoru priestor na alternatívne koncepcie menších výskumov, na osobnú iniciatívu samostatných vedeckých pracovníkov, pestoval v nich zodpovednosť, súťaživosť a zainteresovanosť na inovatívnych a originálnych výsledkoch vedeckovýskumnej práce. Nie vždy sa tieto výsledky okamžite uplatnili v praxi. Nie všetci zodpovední riešitelia mali vždy dost' síl a vytrvalosti, aby zápasili s nepriazňou osudu a s nedostatkom finančných zdrojov na ich publikovanie.

Pohľad na Slovensko zvonku nepriniesol vždy také výsledky, ktoré by obohatili poznanie nášho dejinného vývoja. Viaceré sondy v zahraničných archívoch, ktoré sa sústredili na správy veľvyslancov a konzulov, svedčili skôr o nepochopení, pokrivenom obraze, stereotype, klišé, pričom sa viacerí z autorov, ktorí ich slovenským historikom

1 Citované z pracovného materiálu prerokovaného na jednej z ústavných rád.

sprostredkovali, ani nezamysleli nad tým, čo tieto deformácie spôsobilo, aké boli politické ciele pôvodcov, aké boli ich zdroje informácií.²

Na záver svojho vystúpenia som sa poslucháčom ospravedlnila, že som sa vo svojom úvode sústredila najmä na historiografiu všeobecných dejín, na úkor významných výsledkov dejín Slovenska v druhej polovici 20. storočia, a vyjadrila som očakávanie, že nedopovedané odznie v diskusii. Každý čiastkový výsledok archívneho výskumu obdobia komunizmu totiž prináša nové poznanie problematiky, ktorú historiografia ešte nesppracovala. Jednotlivé diela treba hodnotiť najmä z pohľadu toho, či splnili stanovené ciele a dá sa spoľahnúť na ich výsledky, teda či predstavujú referenčnú hodnotu. Vyjadrila som presvedčenie o celkovom posune slovenskej historiografie 20. storočia v posledných rokoch a názor, že marxistická paradigma bola úplne prekonaná a začíname prekonávať aj chaos, ktorý nastúpil po jej páde. Dnes sa usilujeme čeliť relativizmu, ktorý so sebou nesie postmodernizmus a globalizácia. Máme vzdelaných mladých ľudí, ktorí poznajú západnú filozofiu a tvorbu, ale možno si niekedy nástrahy moderných teórií neuvedomujú, niekedy ich aplikujú svojsky, bez hlbšieho pochopenia. Nedávno ma zaujal sympatický zborník venovaný otázkam propagandy. Vydarená publikácia početných autorov však vyvoláva aj určité pochybnosti. Nástojí na tom, že propaganda bola typickým a všadeprítomným fenoménom 20. storočia. Opisuje rôzne javy a situácie a v úvode sa snaží zaujať k nim diferencované stanovisko. Veď propaganda je prítomná tak v predvolebnej kampani v demokratickom systéme, ako vo všadeprítomnom násilnom vymývaní mozgu nacistickej či komunistickej propagandy, ktorá si kladie za cieľ usmerňovať a ovládať jednotlivca na verejnosti aj v súkromí. V zborníku to nie je vždy jasné. Vonkajšia podobnosť formy sa aplikuje na rozdielne fenomény v odlišných historických situáciách a obdobiach.³ V zozname odporúčanej literatúry, našťastie, nechýba publikácia, ktorá robí rozdiely medzi propagandou a presvedčaním, medzi klamstvom a získavaním stúpencov. Určité výhrady by sme možno mohli vysloviť aj k veľmi úspešnej kolektívnej populárnovedeckej práci *Mýty naše slovenské*,⁴ ktorá je výsledkom spolupráce historikov s etnológmi. Niektoré mýty sa v nej pomenúvajú, ďalšie nahrádzajú inými. Niekedy snaha o žurnalistickú vtipnosť a postmoderná asynchrónnosť rozprávania pôsobia prinajmenej nedôveryhodne. (Len jeden príklad: Prečo I. Kučma, autor kapitoly o mýte slovenského literárneho centra, nesiahol aj po troch Vanovičových knihách o starom Martine a neuviedol ich v zozname odporúčanej literatúry? Prečo tak

-
- 2 Porovnaj typovo rôzne konferenčné príspevky na túto tému, okrem iných MARES, Antoine. *Obraz Slovenska vo svetle francúzskych diplomatických prameňov*. In *Slovensko v politickom systéme Československa. (Materiály z vedeckého sympózia). Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava : Slovenská národná rada; Historický ústav SAV, 1992, s. 157-165; PICHŇA, Pavol. *Pohľad Švajčiarska na slovenský štát a na prezidenta Tisu*. In *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Zborník materiálov z vedeckého sympózia Časť-Papiernička 5. – 7. mája 1992*. Bratislava : SAP, 1992, s. 166-176; FERENČUHOVÁ, Bohumila. *Národnostná otázka v Uhorsku v správach francúzskeho konzulátu v Budapešti (1896 – 1914)*. In *Slovensko, na začiatku 20. storočia. (Spoločnosť, národ, štát v súradniciach doby)*. Bratislava : Historický ústav SAV; Polygrafia SAV, 1999, s. 168-179.
 - 3 *Storočie propagandy. Slovensko v osídľach ideológií*. Zostavili Valerián Bystrický a Jaroslava Roguľová. Bratislava : AEP, 2005, 233 s.
 - 4 *Mýty naše slovenské*. Zostavili Eduard Krekovič, Elena Mannová, Eva Krekovičová. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, 265 s.

ironizuje martinských encyklopedistov, ktorí si za svoje úsilie odsedeli dlhé roky vo väzení? Prečo v súvislosti s Martinom vyťahuje jedálny lístok z Paríža – európskej metropoly? A na dôvažok zrejme opakuje čiesi omyly – veď Timrava neopisovala v novele *Skúsenosť* Martin, ale Dolný Kubín!) Tematicky sa kniha venuje mýtom od čias Homéra a na našom území Keltov, Germánov, Slovenov či Slovienov až po mýty budovania komunizmu. Len zriedka vysvetľuje mechanizmus ich vzniku a šírenia, chronologicky presne ich ukotvuje a upozorňuje čitateľa na to, ako ním kedysi médiá a mocní manipulovali a dodnes manipulovať môžu.

Po tomto extempore sa mi žiadalo poprosiť historikov, aby nerezignovali na vlastné remeslo a uvedomili si možnosti, ktoré im poskytuje vlastná vedecká disciplína, a tiež nároky, ktoré na nich kladie z hľadiska vedeckého poznávania dejín. Napriek všetkým výhradám, ktoré na zjazde Slovenskej historickej spoločnosti odzneli, si totiž myslím, že slovenskí historici postupne dokážu nielen aplikovať prečítané, ale aj formulovať vlastné teoretické a metodologické výskumné teórie, ktoré budú zaujímavé a podnetné pre Európu a svet.

Bohumila Ferenčuhová

SPRÁVA O ČINNOSTI SEKcie VŠEOBECNÝCH DEJÍN SHS V ROKOCH 2001 – 2005

Tak ako v správe za minulé obdobie (1996 – 2000), aj v tej dnešnej by som chcela pripomenúť, že Sekcia všeobecných dejín SHS nie je inštitucionalizovaná forma vedeckej spoločnosti s fixnou členskou základňou; na jej aktivitách sa zúčastňujú všetci členovia Slovenskej historickej spoločnosti, ktorí v oblasti všeobecných dejín profesionálne pracujú, majú o ňu odborný záujem a chceli by svoje poznanie sprostredkovať ostatným historikom zorganizovaním konkrétnych vedeckých podujatí v rámci SHS na medzinárodnej, celoslovenskej aj regionálnej úrovni. Sekcia svoju činnosť obnovila pred desiatimi rokmi zvolaním potenciálnych záujemcov o prácu v jej rámci, ktorí si zvolili predsedníčku sekcie a členov výboru. Ten sa v období po XI. zjazde a Valnom zhromaždení SHS stretával podľa potreby, druhé päťročné obdobie členovia výboru, ktorí získali charakter skôr rovnocenných aktivistov – každý z nich organizoval vedecké a populárno-vedecké podujatia z inej oblasti všeobecných dejín pre širší okruh záujemcov v rozličných lokalitách – vzájomne komunikovali a radili sa o organizačných otázkach najmä za pomoci elektronickej pošty. Odborná koncepcia podujatí nebola v náplni činnosti sekcie, pretože odborníci napríklad na dejiny medzinárodných vzťahov 20. storočia nemôžu kompetentne zasahovať do problematiky medievalistiky a naopak. Konkrétne to boli PhDr. Bohumila Ferenčuhová, CSc. z Historického ústavu SAV ako predsedníčka, PhDr. Vincent Múcska, PhD., z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (FF UK) v Bratislave, doc. PhDr. Ľubica Harbuľová z Prešovskej univerzity (PU) v Prešove, PhDr. Mária Tonková, CSc., z Pedagogickej fakulty UK, a až do svojho skonu PhDr. Alexander Avenarius, CSc., ako členovia výboru sekcie. Každý z nich mal na

starosti konkrétne podujatia, pri príprave ktorých spolupracoval s ďalšími kolegami, rovesníkmi, ale aj s mladými vedeckými pracovníkmi a doktorandmi.

Po prelistovaní správ o činnosti za jednotlivé roky musíme konštatovať, že naša aktivita bola výraznejšia najmä v prvých troch rokoch 2001 – 2003, v posledných dvoch rokoch sme skôr spolupracovali s inými sekciami a priamo s Výborom SHS. Do budúcnosti bude potrebné lepšie propagovať naše aktivity najmä na webovej stránke SHS, výraznejšie zainteresovať na činnosti sekcie všeobecných dejín dobrovoľníkov z radov mladých vedeckých pracovníkov, vychádzať v ústrety všetkým dobrým nápadom a podporiť ich realizáciu. To by vyžadovalo aj ich častejšie prediskutovanie na stretnutiach členov sekcie.

Z konkrétnych akcií sekcie sa zmieňujeme najmä o tých, ktoré sa uskutočnili nielen pod jej hlavičkou, ale aj s priamou finančnou podporou SHS. Roku 2001 sekcia usporiadala dve takéto významné akcie. V máji sa konal v Banskej Štiavnici ďalší *Medzinárodný seminár slovenských a slovinských študentov a pedagógov z problematiky všeobecných dejín strednej Európy*. Túto pravidelnú akciu organizuje Dr. M. Tonková v spolupráci s historikmi z univerzity v Lublane. Problematike všeobecných dejín obdobia stredoveku bola venovaná medzinárodná konferencia *Východnostredná Európa na prelome 10. a 11. storočia*.

Sekcia ju usporiadala v spolupráci s FF UK v Bratislave, Katedrou všeobecných dejín, a s *Österreichisches Ost und Sudosteuropa Institut, Aussenstelle* Bratislava.

Konala sa 25. a 26. septembra 2001. Zúčastnili sa na nej okrem popredných slovenských odborníkov na všeobecné dejiny stredoveku aj hostia so zahraničia: Harwig Wolfram z Viedne, Márta Font z Pécsu, Maciej Salomon z Krakova. Koordinoval ju V. Múcska.

Vyskytli sa aj niektoré problémy s načasovaním plánovaných akcií sekcie. Napríklad *Seminár k metodologickým otázkam medievistiky za účasti odborníkov z Karlovej univerzity v Prahe* (koordinátor V. Múcska) sa nepodarilo uskutočniť v plánovanom termíne do konca roka 2002 pre zaneprázdnenie zahraničných hostí. Poskytnuté dotácie nebolo možné presunúť na ďalší kalendárny rok. Katedra všeobecných dejín FF UK na túto dôležitú súčasť aktivít sekcie všeobecných dejín nerezignovala a v ďalších rokoch (2004 – 2005) usporiadala niekoľko prednášok českých medievalistov, niektoré z nich s finančnou dotáciou SHS, niektoré úplne vo vlastnej réžii.

Najväčšou, najvýznamnejšou a z hľadiska prípravy najnáročnejšou akciou Sekcie všeobecných dejín SHS, usporiadanou v spolupráci s ďalšími inštitúciami, bol štvorstranný medzinárodný seminár študentov a doktorandov pod názvom *Otázky susedstva v strednej Európe v procese európskej integrácie. Příklad slovensko-maďarských vzťahov*. Bola to akási letná univerzita, hoci sa konala už 15. – 25. apríla 2002 na území Slovenskej a Maďarskej republiky. Iniciatíva na jej uskutočnenie vyšla od Dr. Paula Gradvohla, vtedy vysokoškolského pedagóga na Univerzite Paris III a od *Office franco-allemand pour la jeunesse* (OFAJ), ktorí hľadali nejakú vysokú školu ochotnú uskutočniť spoločný projekt a rovnocenne sa podieľať na jeho príprave z odbornej, organizačnej aj finančnej stránky. Po niekoľkých neúspešných pokusoch sme sa na túto náročnú prácu podujali v Sekcii všeobecných dejín SHS aj vzhľadom na to, že na jej práci sa zúčastňujú aj vysokoškolskí pedagógovia. Prvý prísľub skromnej finančnej podpory na túto aktivitu prišiel práve od SHS. Intenzívna prípravná práca trvala viac než rok. Po prvom stretnutí

organizátorov v Paríži 3. februára 2001, na ktorom sa zúčastnila zo Slovenska B. Ferenčuhová, navštívil prof. Michel Cullin z OFAJ a doc. Dr. Paul Gradvohl z univerzity Paris III (Sorbonne nouvelle) 20. apríla 2001 Historický ústav SAV, kde sa konala porada o projekte. Zúčastnil sa na nej PhDr. Valerián Bystrický, DrSc., riaditeľ ústavu, a členovia sekcie všeobecných dejín – pracovníci poverení prípravou projektu zo slovenskej strany (B. Ferenčuhová a P. Zelenák). Predsedníctvo SAV schválilo projekt v júli 2002 a získalo preň podporu vlády SR. Na podujatí sa zúčastnilo dvadsaťštyri mladých ľudí – študentov a študentiek druhého a tretieho cyklu z Francúzska, Nemecka, Maďarska a zo Slovenska spolu so svojimi šiestimi pedagógmi. Ich cieľom bola intenzívna spoločná práca, pohľad z viacerých strán na dejiny i súčasnosť slovensko-maďarských vzťahov, na menšinovú problematiku a jej vplyv na dobré susedské vzťahy v čase, keď sa obidve podunajské krajiny usilovali o prijatie do Európskej únie. Program mal teoretickú časť spojenú s konkrétnym poznávaním života menšín na Slovensku aj v Maďarsku. Zo slovenskej strany ho pripravili Bohumila Ferenčuhová v súčinnosti s Petrom Zelenákom z Historického ústavu SAV, v Maďarsku zostavil študijnú skupinu Gábor Erdődy a definitívne ho realizovali Vilmos Heiszler a Miklós Zeidler, všetci z Univerzity Loránda Eötvösa v Budapešti, v Nemecku Holger Fischer z Univerzity v Hamburgu, vo Francúzsku Paul Gradvohl v súčinnosti s Univerzitou Paríž III a departamentom češtiny a poľštiny na Univerzite Nancy II. Ten zároveň koordinoval spoluprácu jednotlivých národných skupín a OFAJ, kde ju sledoval prof. Michel Cullin, generálny sekretár, a Collette Buffiere, vedúca oddelenia pre univerzitnú spoluprácu. I keď francúzska strana zatiaľ nesplnila sľub, že materiály teoretického seminára a správy z konkrétneho poznávania terénu budú čoskoro publikované v zvláštnom viacjazyčnom zborníku, domnievam sa, že seminár mal veľký význam najmä vďaka nadviazaniu trvalých profesionálnych kontaktov medzi vtedy doktorandmi, dnes už mladými vedeckými pracovníkmi, ktoré prinášajú svoje ovocie.

Koncom roka 2002 aktivistka Sekcie všeobecných dejín SHS v Prešove doc. Dr. L. Harbul'ová, CSc., usporiadala v spolupráci s Katedrou všeobecných dejín FF PU a Katedrou ukrajinského jazyka a literatúry FF PU prednášku Vasila Grivnu (mimoriadneho a splnomocneného veľvyslanca SR na Ukrajine) na tému *Vnútropolitický vývoj Ukrajiny a aktuálne otázky slovensko-ukrajinských vzťahov*. Prednáška bola určená študentom histórie a politológie a prírodných vied Prešovskej univerzity.

Aj roku 2003 sa aktivita sekcie niesla v znamení reflexie nad metódami historickej práce na Slovensku a v zahraničí a zameriavala sa na ich štúdium na podujatiach za účasti skúsenejších pracovníkov a doktorandov z pracovísk SAV v Bratislave aj Košiciach, UK, VŠMU, Ústavu soudobých dejín AV ČR. Konkrétne máme na mysli najmä *Teoretický seminár a seminár pre doktorandov 20. storočia na tému Škola Annales a francúzska nová história* (1. decembra 2003, koordinátorka B. Ferenčuhová) a seminár *Český a slovenský pohľad na medzivojnové Československo*, spojený s prezentáciou knihy Z. Kárníka *České země v éře první republiky* za účasti autora (2. decembra 2003, koordinátorka PhDr. Xénia Šuchová, CSc.). Tentoraz sa nám podarilo všetky príspevky promptne publikovať v recenzovanom internetovom časopise *Človek a spoločnosť*, ktorý vydáva Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach. Obidve podujatia sa konali v rámci

plánovanej činnosti Sekcie všeobecných dejín SHS a so skromnou finančnou dotáciou od Rady pre vedecké spoločnosti.

V tom istom roku sa členovia sekcie všeobecných dejín podieľali na úspešnej konferencii *Španielsko a stredná Európa. Minulosť a prítomnosť vzájomných vzťahov*, ktorú zorganizovala UK v Bratislave. Materiály pripravil na publikovanie PhDr. Peter Száraz, CSc., z Katedry všeobecných dejín FF UK, do zborníka (vyšiel roku 2004 v slovenčine aj v španielčine) prispeli aj ďalší traja členovia sekcie (B. Ferenčuhová, doc. PhDr. Pavol Valachovič, CSc., Mgr. Miroslav Michela). Napriek požiadavke sekcie táto akcia nedostala finančnú dotáciu SHS.

Dňa 5. novembra 2005 sa konal v Prešove vedecký seminár na tému *Pôsobenie ruskej a ukrajinskej emigrácie na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1939*. Podujatie zorganizoval Inštitút histórie FF PU, Štátna vedecká knižnica v Prešove a Sekcia všeobecných dejín SHS (L. Harbuľová). Zborník z podujatia sa pripravuje. Ďalšie samostatné podujatie roku 2005 sekcia priamo neiniciovala, ale jej členovia participovali na všetkých podujatiach SHS venovaných problematike európskej integrácie a dezintegrácie, teoretickým a praktickým problémom zahraničnopolitickej činnosti M. M. Hodžu (Martin jún 2005), M. R. Štefánika (Brezová júl 2006) a zúčastnili sa ako individuálni vedci a pracovníci svojich inštitúcií na mnohých konferenciách na Slovensku aj v zahraničí.

Nakoniec by som sa chcela zmieniť aj o tom, že členovia sekcie v záujme priblíženia problematiky svetových dejín širokej verejnosti prítiažlivým spôsobom s plnou zodpovednosťou a cielene pracovali na odbornom preklade štyroch zväzkov diela *Tvorcovia svetových dejín od antiky po súčasnosť*, vyšli vo vydavateľstve Mladé letá – Pedagogické nakladateľstvo v rokoch 2001 – 2004 zároveň s francúzskym originálom, ktorý napísali francúzski vysokoškolskí učitelia pre vydavateľstvo Larousse.

Bohumila Ferečuhová

SPRÁVA O ČINNOSTI SEKcie PRE HOSPODÁRSKE A SOCIÁLNE DEJINY SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV V ROKOCH 2001 – 2005

Sekcia pre hospodárske a sociálne dejiny patrí medzi najstaršie sekcie Slovenskej historickej spoločnosti (SHS). V roku 2001 prišlo k zmene vo vedení sekcie, novým predsedom sa stal PhDr. Miroslav Kamenický, CSc.

V apríli 2001 sa uskutočnil XII. zjazd SHS. Necelý mesiac po ňom (10. mája 2001) sa uskutočnilo medzinárodné vedecké kolokvium s poľskými historikmi (univerzita v Białystoku) na tému *Poľské a slovenské priority vo vedeckom výskume*. Uskutočnilo sa v priestoroch katedier histórie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a na pôde Poľského inštitútu v Bratislave. Kolokvium viedol bývalý predseda sekcie prof. PhDr. Roman Holec, CSc. V dňoch 21. – 24. septembra 2001 sa ešte uskutočnila medzinárodná konferencia o sociálnych a ekonomických dôsledkoch okupácie počas druhej svetovej vojny, ktorá sa konala v Prahe a bola organizovaná *European Science Foundation*. Aktívne sa na nej zúčastnili viacerí členovia našej sekcie.

Hlavnou akciou, ktorú sekcia usporiadala v roku 2002, bolo vedecké sympóziu o histórii hutníctva v stredoslovenskej banskej oblasti. Konalo sa v dňoch 9. – 10. októbra v Banskej Štiavnici v priestoroch Slovenského banského múzea. Hlavným organizátorom podujatia bol Miroslav Kamenický. Príspevky, ktoré odzneli na sympóziu, boli publikované vo zvláštnom zborníku *História hutníctva v stredoslovenskej banskej oblasti*. Zborník bol vydaný v spolupráci so Slovenským banským múzeom v Banskej Štiavnici a Závodom SNP, a. s., v Žiari nad Hronom. Okrem toho sa roku 2002 uskutočnili v Paríži, Kodani a Cambridgei medzinárodné vedecké konferencie o otázkach hospodárskeho vývoja počas druhej svetovej vojny, o obchode a financiách, na ktorých sa zúčastnili viacerí členovia sekcie.

V roku 2003 sa uskutočnili tri väčšie podujatia. V dňoch 29. – 31. mája sa v Bratislave konala medzinárodná konferencia *Od ľudových bánk k nadnárodným veľkobankám*. Hlavným organizátorom podujatia bola Národná banka Slovenska. Aktívne sa na nej zúčastnili viacerí členovia sekcie (R. Holec, E. Hallon, F. Chudják, E. Hlavatý a i.).

Dňa 11. októbra sekcia zorganizovala odborný seminár *Metodologické východiská hospodárskych a sociálnych dejín*. Uskutočnil sa v priestoroch Historického ústavu SAV v Bratislave. V poslednom období zreteľne počuť hlasy, ktoré volajú po rozpracovaní metodológie hospodárskych a sociálnych dejín. Každý historik by si mal pred spracovaním akejkoľvek vedeckej štúdie ozrejmiť svoje metodologické východiská. Po roku 1989 sa stala táto požiadavka mimoriadne páľčivou. V súčasnosti je situácia poznačená nekritickým preberaním zahraničných metodologických postupov. Na seminári odznelo desať referátov, ktoré sa zaoberali rôznymi aspektmi najmä hospodárskych dejín. Odznela tiež požiadavka, aby sekcia pripravila vlastný internetový portál, kde by mohli byť publikované príspevky z odboru hospodárskych a sociálnych dejín. Reagovalo sa tým na neexistenciu slovenského špecializovaného odborného časopisu zameraného na predmetný odbor. Túto myšlienku sa pokúsime zrealizovať v spolupráci s Historickým ústavom SAV a s Univerzitou Komenského. Tretím väčším podujatím roku 2003 bol odborný seminár *Česko-slovenské pohraničie – ekonomická a etnická dynamika (stav a úlohy výskumu)*, ktorý sa uskutočnil v rámci 19. zasadnutia Česko-slovenskej komisie historikov v Opave (21. – 23. októbra 2003).

V roku 2004 sa v priestoroch Historického ústavu SAV v Bratislave uskutočnilo pracovné stretnutie členov sekcie (8. decembra), kde sme sa informovali o podujatiach uskutočnených v predmetnom roku. Naši členovia sa v tom istom roku zúčastnili na medzinárodnej vedeckej konferencii o hospodárskom nacionalizme (Marburg, Nemecko, 4. – 6. marca), na konferencii o dejinách družstevníctva (Frankfurt nad Mohanom, Nemecko, 22. – 24. marca), na konferencii s názvom *Occupation in Europa* (Utrecht, Holandsko, 2. – 5. septembra).

Mimoriadne veľa akcií sa uskutočnilo roku 2005. V dňoch 12. – 14. apríla sa v Martine konal medzinárodný vedecký seminár *Český a slovenský exil po 2. svetovej vojne* (organizátor prof. PhDr. Roman Holec, CSc.). V dňoch 22. – 23. septembra sa konala medzinárodná vedecká konferencia *Východ – Západ – studená vojna a hospodárska spolupráca Východu s neutrálnymi štátmi*. Z členov našej sekcie sa na akcii zúčastnili PhDr. Eudovít Hallon, CSc., a PhDr. Miroslav Londák, CSc. Najväčšou akciou sekcie v danom roku bolo medzinárodné vedecké sympóziu s názvom *Samuel Mikovíni*

a vodohospodársky systém banskoštiavnickej banskej oblasti. Podujatie sa uskutočnilo v Banskej Štiavnici v priestoroch Strednej priemyselnej školy Samuela Mikovíniho. Naša sekcia bola spoluorganizátorom podujatia spolu so Slovenským bankským múzeom, s mestom Banská Štiavnica a so Slovenským vodohospodárskym podnikom. Na podujatí sa okrem slovenských historikov zúčastnili aj poprední odborníci z Česka, Maďarska, Nemecka a Nórska. Príspevky prednesené na sympóziu budú publikované vo zvláštnom zborníku. V roku 2005 sa uskutočnili ešte tieto podujatia: 8. – 10. novembra v Olomouci *Fórum slovenskej historiografie*. Referát o stave slovenských hospodárskych dejín predniesol prof. PhDr. Roman Holec, CSc., o stave slovenských sociálnych dejín Mgr. Gabriela Dudeková, PhD.; 24. novembra v Bratislave vedecký workshop *Aspekty mobility v novovekej spoločnosti*, ktorého organizátorom bol člen sekcie Mgr. Maroš Mačuha; 25. – 26. no-vembra v Prahe odborný seminár *Moderní podnikatelské elity*; 1. decembra v Bratislave vedecký workshop *Rodina a rodinný život v stredoeurópskom prostredí v novoveku*, organizátorom podujatia bol M. Mačuha.

Napriek mnohým problémom, s ktorými sa sekcia musela „popasovať“ v predchádzajúcom období, zo správy vyplýva bohatá činnosť a slušné dosiahnuté výsledky. Zreteľná je snaha viacerých členov sekcie zintenzívniť jej činnosť. V tejto súvislosti je veľmi zaujímavá myšlienka vytvorenia samostatného internetového portálu. Ďalšou dôležitou skutočnosťou, ktorú treba v správe spomenúť, je dopracovanie rukopisu *Hospodárskych dejín Slovenska 1526 – 1848*. O príprave tohto diela som informoval na predchádzajúcom zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v roku 2001 (*Stav a perspektívy spracovania hospodárskych dejín Slovenska vo včasnem novoveku*). Jeho autormi sú predstavitelia staršej generácie historikov hospodárskych dejín PhDr. Jozef Vozár, DrSc., PhDr. Pavel Horváth, CSc., PhDr. Anton Špiesz, DrSc., PhDr. Štefan Kazimír, CSc. a RNDr. Štefan Očovský, CSc. Rukopis do definitívnej podoby upravila doc. PhDr. Mária Kohútová, CSc. Dielo by malo vyjsť do konca roka 2006.

Miroslav Kamenický

ČINNOSŤ SEKcie PRE CIRKEVNÉ DEJINY V ROKOCH 2001 – 2006

Sekcia pre cirkevné dejiny plne závisí od záujmu o spoluprácu členov SHS. Nemá nijakých trvalých členov alebo sympatizantov ani nijaké štruktúry (napr. podpredseda sekcie alebo zástupca predsedu, tajomník).

Celú činnosť má na starosti predsedníčka sekcie a naozaj dobrovoľní spolupracovníci. Že sa takíto ľudia nájdu, dokazuje aj zborník z konferencie *Kresťanstvo v dejinách Slovenska*, ktorá sa uskutočnila roku 2000. Zborník vyšiel zásluhou aj pána Michala Šepitku, ktorý urobil väčšinu redakčných prác (s výnimkou menného registra), a vyšiel napriek tomu, že niektorí referenti, ktorí sa domáhali vystúpenia na konferencii, neboli potom ochotní poskytnúť svoj príspevok na uverejnenie.

Viem, že bolo usporiadaných viacero odborných a vedeckých podujatí s tematikou z oblasti cirkevných dejín, ale táto sekcia, čiže Sekcia pre cirkevné dejiny Slovenskej his-

torickej spoločnosti nebola o nich informovaná. Je otázne, či je vhodné hovoriť o nejakej koncepcii činnosti celej spoločnosti, (výrazom takejto snahy je aj zjazd SHS), keď viacerí členovia SHS sa tvária, že vrcholom demokracie je informovať o pripravovaných podujatiach iba úzky okruh svojich známych, lebo je to „enem pro nás a naše dítky“.

Na tento rok pripravila sekcia v spolupráci so Slovenským historickým ústavom v Ríme, pracovisko Trnavská univerzita, s Historickým ústavom SAV a s Katedrou histórie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity konferenciu *Slovensko a Svätá stolica*, ktorá bude v Trnave 5. – 7. septembra 2006. Skladať sa bude z dvoch častí. Prvá má názov *Slovenský historický ústav v Ríme* a jej náplňou je informovať o doterajších aktivitách a výsledkoch výskumov a plánoch do budúcnosti. Druhá časť má názov *Slovensko a Svätá stolica* o vzájomných stykoch a vzťahoch. Prihlásených je 26 referentov.

Mária Kohútová

SPRÁVA O ČINNOSTI SEKCIE PRE VOJENSKÉ DEJINY PRI SHS ZA ROKY 2001 – 2005

Ako už vyplýva z profilácie sekcie, jej činnosť bola v predchádzajúcom období úzko spojená s Vojenským historickým ústavom v Bratislave, ktorého súčasní, ale aj bývalí pracovníci tvoria jadro jej členskej základne.

Roku 2001 sa členovia Sekcie pre vojenské dejiny Slovenska zamerali na prípravu a zabezpečenie medzinárodnej vedeckej konferencie *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918*, ktorá sa uskutočnila 21. – 22. novembra 2001 v priestoroch Ministerstva obrany (MO) SR v Bratislave. Štyria členovia sekcie – PhDr. Vladimír Segeš., PhDr. Vojtech Dangel, CSc., kpt. Mgr. Miloslav Čaplovič a PhDr. Marián Hronský, DrSc. – vystúpili na tejto konferencii so svojimi vedeckými referátmi.

Roku 2002 sa činnosť sekcie prejavila najmä v príprave a spoluorganizovaní vedeckej konferencie *Miesto a úloha Slovenska v reálnych a potenciálnych konfliktoch a vojnách v 20. storočí*, ktorá sa konala 15. – 16. októbra 2002 v priestoroch MO SR v Bratislave. Siedmi členovia sekcie – PhDr. Marián Hronský, DrSc., mjr. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., PhDr. Igor Baka, PhDr. Zoltán Katreba, PhDr. Pavel Šimunič, CSc., PhDr. Jan Štaigl, CSc., a PhDr. Michal Štefanský, CSc. – na konferencii aj aktívne vystúpili so svojimi príspevkami. V dňoch 11. – 12. júna 2002 sa sekcia podieľala na spoluorganizovaní vedeckej konferencie *Prvá svetová vojna – odraz vo verejnom živote, v sociálno-ekonomických pomeroch a spoločenskom vedomí*, na ktorej PhDr. Vojtech Dangel, CSc., a PhDr. Marián Hronský, DrSc., predniesli svoje referáty.

Roku 2003 členovia sekcie spoluorganizovali vedecký pracovný seminár *K aktuálnym problémom slovenskej vojenskej historiografie*. Uskutočnil sa 25. novembra 2003 v priestoroch Klubu MO SR v Bratislave a aktívne na ňom vystúpili PhDr. Vojtech Dangel, CSc., PhDr. Vladimír Segeš, mjr. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., npor. PhDr. Zoltán Katreba a PhDr. Igor Baka.

Roku 2004 sa sekcia zamerala na prípravu a spoluorganizovanie medzinárodnej vedeckej konferencie *Slovenské národné povstanie 1944 – súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*, ktorej hlavnými organizátormi boli Múzeum SNP v Banskej Bystrici a Vojenský historický ústav v Bratislave. Konferencia, na ktorej so svojimi vedeckými referátmi vystúpili aj viacerí členovia Sekcie pre vojenské dejiny pri SHS – doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc., mjr. Mgr. Miloslav Čaplovič, PhD., a PhDr. Igor Baka – sa uskutočnila v dňoch 30. – 31. augusta 2004 v kinosále Múzea SNP v Banskej Bystrici. Okrem toho roku 2004 Vojenský historický ústav v Bratislave v spolupráci so Sekciou pre vojenské dejiny Slovenska zorganizoval medzinárodnú vedeckú konferenciu *Karpatsko-duklianska operácia – plány, realita, výsledky (1944 – 2004)*, ktorá sa konala 30. septembra a 1. októbra 2004 v zasadačke SNM – Múzea ukrajinsko-rusínskej kultúry vo Svidníku. Referáty tu predniesli doc. PhDr. Jozef Bystrický, CSc., PhDr. Igor Baka, PhD., a Mgr. Alex Maskalík.

Roku 2005 sekcia spoluorganizovala medzinárodné vedecké sympóziu *Napoleonské vojny a Bratislavský mier roku 1805*, ktorej hlavným organizátorom bol Vojenský historický ústav v Bratislave v spolupráci s Mestským múzeom v Bratislave. Na sympóziu, ktoré sa uskutočnilo 22. novembra 2005 v kinosále Mestského múzea v Bratislave, vystúpil so svojím príspevkom PhDr. Vladimír Segeš, PhD.

V priebehu posledných piatich rokov sa členovia Sekcie pre vojenské dejiny pri SHS zúčastňovali aj na ďalších domácich a medzinárodných vedeckých podujatiach a zároveň sa podieľali na bohatej publikačnej činnosti Vojenského historického ústavu v Bratislave. Vo vedeckovýskumnej oblasti sa činnosť sekcie sústredila na zhromažďovanie najnovších poznatkov z vojenských dejín Slovenska, ako aj na propagáciu výsledkov slovenskej vojenskej historiografie v spoločnosti a rozšírenie členskej základne. Výbor SHS na svojom zasadnutí 29. septembra 2005 prijal za nových členov Sekcie pre vojenské dejiny pri SHS PhDr. Františka Cséfalvaya, CSc., a Mgr. Petra Kralčáka.

Sekcia pre vojenské dejiny Slovenska pri SHS v rokoch 2001 – 2005 čerpala od Rady vedeckých spoločností pri SAV finančné dotácie v celkovej výške 12. 045,50 Sk (2002 – 4.000 Sk, 2003 – 1.000 Sk, 2004 – 5.000 Sk, 2005 – 2.045,50 Sk). Finančné prostriedky boli použité najmä na nákup kancelárskeho materiálu (zošity, perá, listové obálky, obaly, euroobaly), poštovné, xeroxovanie, telefónnu kartu a čiastočne aj na občerstvenie (káva, minerálka) a preplatenie cestovného jednému zahraničnému účastníkovi sympózia.

Miloslav Čaplovič

SPRÁVA O ČINNOSTI SEKcie PRE DEJINY KNIŽNEJ KULTÚRY ZA OBDOBIE 2001 – 2006

Historické knižné fondy predstavujú obrovský materiálový potenciál, ktorý možno posudzovať vo viacerých rovinách. Okrem toho, že tvoria významnú časť nášho a aj európskeho kultúrneho dedičstva, sú neoddeliteľnou súčasťou výskumu a podkladom pre bádateľov z najrozmanitejších vedných odborov. Spracovávať, skúmať a hodnotiť historický knižný fond treba v celej šírke procesov spojených s realizovaním funkcie knihy v jednotlivých etapách jej historického vývoja, čo zahrňujeme pod pojmom výskum knižnej kultúry. Tento výskum bol už dávnejšie zakomponovaný do celoslovenských projektov významných kultúrnych inštitúcií a na pôde Slovenskej národnej knižnice (pôvodne v Matici slovenskej) v Martine, Univerzitnej knižnice, Historického ústavu SAV, Slovenskej historickej spoločnosti a Spolku slovenských knihovníkov sa vytvorila vhodná pôda na stretnutie pracovníkov z oblasti historických knižných fondov, vhodné fórum na prezentáciu ich výsledkov a na podnietenie prehĺbenia ich ďalšieho bádania, ako aj na ich prepojenie v interdisciplinárnych i medzinárodných súvislostiach.

Sekcia pre dejiny knižnej kultúry SHS sa ustanovila oficiálne až po jej kongrese v apríli 2001 v Smoleniciach, avšak jej členovia fungovali a spolupracovali v týchto intenciách dávnejšie predtým. Sekcia sa každoročne podieľa na organizovaní seminárov v spolupráci s Komisiou pre historické knižné fondy Spolku slovenských knihovníkov. Tradícia týchto seminárov siaha do roku 1974 a takmer každoročne sa koná v niektorej inej lokalite na Slovensku. Niekedy bývajú semináre monotematicky zamerané, ale zväčša ide o prehĺbenie poznatkov v určitom regióne v širšom meradle. Ich nosným organizátorom je Národný bibliografický ústav Slovenskej národnej knižnice v Martine a Historický ústav SAV v Bratislave, k nim sa pripájajú domáce inštitúcie – knižnice, archívy a múzeá. Na celoslovenských seminároch venovaných knižnej kultúre sa zúčastňuje takmer vždy 50 – 60 záujemcov, prichádzajú aj z Česka, Rakúska, Maďarska alebo Francúzska. Väčšinou na nich odznejú príspevky v počte 30 – 35.

Obsahovo býva rokovanie rozdelené do viacerých blokov, pričom ťažisko je na referátoch viažucich sa na vybranú lokalitu. Jednotlivé príspevky hodnotia tlačiarne, tlačiarov a ich produkciu, potom knižnice inštitucionálne aj súkromné. Ďalšie sa zaoberajú rukopisnými i tlačenými literárnymi pamiatkami zhotovenými alebo zachovanými v danom kraji, príp. v súčasnosti aj v zahraničí, a to z hľadiska knihovedného, filologického, literárneho, umenovedného, teologického, vždy v kultúrno-historickom kontexte. Najskôr sa referuje všeobecne, potom sa konkrétne informuje o ich prínose pre vývin staršej slovenskej literatúry, analyzujú sa rukopisné pamiatky archívneho aj knižného charakteru z hľadiska ich významu ako historických dokumentov.

Osobitná skupina referátov predstavuje osobnosti danej oblasti, ktoré v minulosti významnou mierou prispeli k jej bohatému kultúrnemu prostrediu. Pozornosť sa venuje ochrane vzácných pamiatok a archiválií, ich reštaurovaniu, ale aj klasickému spracovaniu a vytváraníu databáz starých tlačí v súlade s medzinárodnými spracovateľskými normami. V poslednom období treba spomenúť digitalizáciu najstarších a najvzácnejších kníh, ale i celých zbierok, ako aj spracovanie vzácných jednotlivín na CD-ROMe

v rámci medzinárodného programu *Pro memoria*, aktualizovaného na domácu krajinu. Rovnako referujú o svojich projektoch zahraniční kolegovia.

Prednášky a referáty sú pravidelne publikované v zborníku o problémoch a dejinách knižnej kultúry *Kniha*, ktorý vydáva Slovenská národná knižnica v Martine.¹ Zároveň predstavujú vedecký prínos k celoslovenskému výskumu dejín knižnej kultúry, ktorého gestorom je táto inštitúcia.

Za obdobie 2001 – 2006 sa sekcia podieľala na organizovaní piatich celoslovenských seminárov venovaných knižnej kultúre:

Knižná kultúra na Považí v dňoch 9. – 11. októbra 2001 v Opatovej pri Trenčíne;
Knižná kultúra v Šariši a v Bardejove v dňoch 8. – 10. októbra 2002 v Bardejove;
Dejiny knižnej kultúry na Ponitří v dňoch 14. – 16. októbra 2003 v Prievidzi;
Dejiny knižnej kultúry Trnavy a okolia v dňoch 3. – 5. novembra 2004 v Trnave a
Dejiny knižnej kultúry Levíc a okolia v dňoch 8. – 10. novembra 2005 v Leviciach.

Nemalý dôraz sa kladie na vzájomné poznávanie na spoločných podujatiach, pretože osobný kontakt v tejto medziodborovej práci zohráva v ďalšej práci s historickým knižným fondom pre každého jednotlivca významnú úlohu. Súčasťou seminárov býva aj exkurzia do niektorej dôležitej a zaujímavej inštitúcie alebo prehliadka kultúrnej pamiatky, čo sa darí zabezpečiť vďaka príspevkom zainteresovaných inštitúcií, ojedinele sponzorov, ako to bolo napr. v Leviciach, alebo z príspevku fondu Ministerstva kultúry SR *Pro Slovakia* pri seminári v Bardejove, čiastočne aj vďaka kolegom z Viedenskej univerzity.

Okrem pravidelných seminárov venovaných knižnej kultúre sekcia v spolupráci s Historickým ústavom SAV a Rakúskym kultúrnym fórom v Bratislave zorganizovala medzinárodnú interdisciplinárnu konferenciu *Cestopisy v novoveku* v dňoch 3. – 5. novembra 2003 v Bratislave. Konferencia čiastočne predstavovala záver výskumu v rámci grantu *Človek a jeho mikrosvet v období novoveku*, ktorý sa realizoval v Historickom ústave SAV, a grantu *Výskum latinskej spisby 15. – 18. storočia so zreteľmi k Slovensku*, ktorý prebiehal na pôde Historického ústavu a Slavistického kabinetu SAV. Po prvýkrát sa táto konferencia, venovaná zaujímavej a na výskum náročnej problematike, konala na Slovensku. Na podujatí sa zúčastnilo cca 50 pracovníkov z rozlične vedecky zameraných pracovísk nielen zo Slovenska, ale aj zo zahraničia, najmä z Rakúska a Česka, ale aj z Poľska, Maďarska a Francúzska. Odznelo na ňom 38 referátov viažucich sa na tému cestopisov v novoveku, sčasti z obdobia stredoveku aj z 19. storočia ako doznievanie hlavnej témy. V minulom roku vyšiel zborník *Itineraria Posoniensia*, ktorého príspevky sú v slovenskom, českom a nemeckom jazyku.² Prednášky približujúce problematiku cestopisov z pohľadu rozličných vedných disciplín predstavujú prínos k tomuto rozsiahlemu a multidisciplinárnemu výskumu, ktorý je v našich podmienkach v porovnaní so

1 Konkrétne ide o tieto zborníky príspevkov z uvedených seminárov, ktorých zostavovateľkou je DOMOVÁ, Miroslava. *Kniha 2001 – 2002. Zborník o problémoch a dejinách knižnej kultúry*. Martin : SNK, 2002. 638 s.; *Kniha 2003 – 2004. Zborník...* Martin : SNK, 2004. 209, 188 s.; *Kniha 2005. Zborník...* Martin : SNK, 2005. 385 s.; *Kniha 2006. Zborník...* [v tlači].

2 *Itineraria Posoniensia*. Ed. Eva Frimmová - Elisabeth Klecker. Bratislava : Academic Electronic Press, s. r. o., 2005. 408 s.

susednými krajinami v počiatkoch. Zámerom konferencie bolo prehĺbiť si poznatky aj o Slovensku v medzinárodnej konfrontácii a vo väčšom časovom priestore. Tento počín možno považovať za prínosný aj preto, lebo by mohol podnietiť bádateľov do systematickej komplexnej heuristiky a navodiť metodologický prístup k tejto téme.

Z ďalších aktivít možno ešte uviesť zorganizovanie workshopu *Švajčiarska kniha v stredoeurópskom priestore v 16. – 18. storočí* na medzinárodnej úrovni v dňoch 11. – 12. októbra 2005 v Bratislave, ktorý predstavoval úvodný vstup rozsiahlejšieho rovnomeného projektu realizovaného v Historickom ústave SAV v období 2005 – 2008.

Uvedené podujatia, na ktorých príprave aj financovaní sa SHS podieľa, predstavujú značný prínos k multidisciplinárnemu výskumu knižnej kultúry a kultúrnych dejín na Slovensku, ale aj v medzinárodnom kontexte. Nezanedbateľným príspevkom nie je ani publikovanie prednesených výsledkov heuristiky v osobitných zborníkoch. Širšia verejnosť je o nich vždy informovaná na stránkach odborných časopisov.

Záverom si dovoľujem poďakovať sa za spoluprácu všetkým členom sekcie, predovšetkým kolegyniam zo Slovenskej národnej knižnice v Martine, menovite Mgr. Kláre Komorovej, PhD., Mgr. Helene Saktorovej, PhD., a PhDr. Miroslave Domovej.

Eva Frimmová

SPRÁVA O ČINNOSTI SEKcie ARCHÍVNICTVA A POMOCNÝCH VIED HISTORICKÝCH V ROKOCH 2001 – 2005

Sekcia archívniectva a pomocných vied historických (PVH) Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) pri SAV už 26 rokov systematicky podporuje a rozvíja profesionálne historické bádanie a výskum v slovenských archívoch a usiluje sa o šírenie poznatkov a pestovanie jednotlivých PVH. Tieto svoje aktivity koordinuje, vzhľadom na takmer identickú členskú základňu, predovšetkým so Spoločnosťou slovenských archívárov.

Na 12. zjazde SHS v Smoleniciach roku 2001 odstúpil dlhoročný úspešný predseda sekcie prof. PhDr. Jozef Novák, DrSc. Prítomní členovia sekcie zvolili za nového predsedu PhDr. Juraja Roháča, CSc., vysokoškolského učiteľa na Katedre archívniectva a PVH Filozofickej fakulty Univerzity Komenského (FiF UK) v Bratislave. Jeho kandidatúru podporila aj Spoločnosť slovenských archívárov (SSA). Zvolením J. Roháča došlo k ešte užšiemu prepojeniu týchto dvoch profesionálne si blízkych a spolupracujúcich organizácií – nový predseda sekcie bol totiž aj podpredsedom tejto stavovskej organizácie slovenských archívárov. Úzke prepojenie s archívnymi pracoviskami zdôraznil aj výber novej tajomníčky sekcie, ktorou sa stala Mgr. Júlia Ragačová, pracovníčka vtedajšieho Odboru archívniectva a spisovnej služby Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (OASS MV SR). Nové vedenie sekcie sa, celkom prirodzene, rozhodlo nadviazať na predchádzajúcu úspešnú činnosť, prehĺbiť a najmä rozšíriť spoluprácu s profesionálne blízkymi organizáciami a inštitúciami. V pracovných plánoch sa dôraz presunul na pomocné vedy historické, pretože iniciatívu v organizovaní odborných podujatí z oblasti archívniectva prevzala už dávnejšie Spoločnosť slovenských archívárov, ktorá od roku 1997 každoroč-

ne organizuje Archívne dni v SR – celoslovenské stretnutia archívárov, ktorých ústredným podujatím býva konferencia na vybranú odbornú tému. Sekcia však naďalej úzko spolupracuje s SSA a podieľa sa organizačne i odborne na jej podujatiach. Spomínané aktivity archívárskej stavovskej organizácie a prirodzené splývanie členských báz oboch organizácií sa stali formálnymi argumentmi kritiky činnosti sekcie (i keď ojedinelej), v ktorej sa dokonca objavili pochybnosti o zmysluplnosti jej existencie. Čas potvrdil, že to naozaj boli len kivičie hlasy.

Už v roku 2002 sekcia zorganizovala vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou *Diplomatická produkcia v stredovekom meste*. Konferencia sa konala v dňoch 4. – 6. septembra 2002 vo Zvolene v priestoroch Krajskej knižnice Ľudovíta Štúra. Spoluorganizátorom podujatia bol OASS MV SR a na jeho príprave sa podieľali aj Mesto Zvolen (hlavný sponzor), SSA, Krajská knižnica L. Štúra vo Zvolene, Lesnícke a drevárske múzeum vo Zvolene a Združenie priaznivcov Pustého hradu. O konferenciu, na ktorej odznelo až 32 zaujímavých a fundovaných príspevkov, prejavila záujem (okrem odborníkov) aj široká zvolenská laická verejnosť. Zvolen v tom čase žil neobyčajne intenzívnym spoločenským a kultúrnym životom. Konali sa tu mnohé zaujímavé akcie a pútavé podujatia pri príležitosti jubilejného výstupu na zvolenský Pustý hrad. Organizátori konferencie preto venovali osobitnú pozornosť aj samotným dejinám hostiteľského mesta (blok špeciálnych prednášok). Mesto Zvolen pri tejto príležitosti ocenilo zásluhy dvoch členov sekcie (prof. J. Nováka a prof. R. Marsinu) o ich mesto a na slávnostnom zhromaždení na Zvolenskom zámku im udelilo pamätné plakety. Účastníci konferencie sa zúčastnili aj na zaujímavej exkurzii po hontianskom regióne (Krupina, Bzovík, Sása, Dobrá Niva). Napriek problémom s financovaním publikovania príspevkov sa sekcii podarilo roku 2005 zabezpečiť vydanie zborníka z tejto konferencie (zborník vydalo MV SR).

Roku 2002 sa sekcia spolupodieľala i na organizovaní *6. archívnych dní v SR (Archívy a verejnosť)*, ktoré sa konali v dňoch 16. – 18. októbra v Senci (predovšetkým na príprave a realizácii odbornej exkurzie).

Vedenie sekcie sa v spomínanom roku pokúsilo zistiť aktuálny stav svojej členskej základne (pripomínam, že SHS má len centrálnu evidenciu svojich členov, z ktorej nie je možné zistiť, ku ktorej sekcii sa hlásia). Pripravilo dotazník – evidenčný list, ktorý bol prílohou *Historického časopisu* (2002/2). Táto akcia však nemala predpokladaný ohlas. Sekcia archívniectva a PVH bude preto ďalej hľadať spôsob, ako zdokumentovať svoju členskú bázu.

Roku 2003 pri príležitosti 760. výročia obnovenia mestských privilégií Zvolena pripravila sekcia v spolupráci s Odborom archívov a registratúr MV SR, Mestom Zvolen, SSA a Krajskou knižnicou L. Štúra vo Zvolene vedeckú konferenciu. Podujatie nazvané *Zvolen 1243 – 2003* sa uskutočnilo v rámci celomestských osláv 5. septembra v priestoroch krajskej knižnice. V predvečer tohto podujatia sa konala v Lesníckom a drevárskom múzeu vo Zvolene vernisáž výstavy historických dokumentov približujúcich počiatky a dejinný vývoj mesta, nazvanej *Zvolen – podoby minulosti v dokumentoch*. Výstavu pripravila sekcia a sponzorsky ju podporilo predovšetkým Mesto Zvolen. Expozícia historických dokumentov a vybraných muzeálnych predmetov trvala do 5. októbra 2003, prezrelo si ju viac ako 650 návštevníkov a informovali o nej miestne i celoslovenské médiá.

Sekcia organizačne podporila aj konanie celoslovenského stretnutia archivárov. V Liptovskom Jáne sa v dňoch 4. – 6. novembra 2003 konali *7. archívne dni v SR*. Ich ústrednou témou bola problematika vzdelávania (*Archívy a vzdelávanie*).

Na rok 2004 pripravila sekcia opäť zaujímavé odborné podujatie – vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou, ktorá skúmala problém falzátorstva v interdisciplinárnom rámci PVH, histórie a dejín umenia. Konferencia nazvaná *Falšovateľia a problém fálz v dejinách* sa uskutočnila v dňoch 6. – 8. októbra v Kremnici. K tradičným spoluorganizátorom podujatí sekcie (Odboru archívov a registratúr MV SR a SSA) sa tentoraz pripojili Mesto Kremnica, Občianske združenie SOS Kremnica a Múzeum mincí a medailí. V zasadacej sieni kremnickej radnice odznelo 21 odborných príspevkov venovaných problematike falšovania. (Sekcia chce tieto príspevky publikovať v osobitnom zborníku.) Pre účastníkov konferencie pripravili organizátori aj jedinečnú exkurziu do kremnickej mincovne, nevšednú prechádzku po neznámych pamiatkach Kremnice a prehliadku novej stálej expozície Múzea mincí a medailí. Mimoriadnou udalosťou tohto podujatia bola prezentácia publikácie *Lexikón erbov šľachty na Slovensku II. Liptovská zvolica* (autori J. Novák a P. Vítek). Členovia sekcie na tejto konferencii jednomyselne zvolili dlhoročného bývalého predsedu prof. Jozefa Nováka za svojho čestného predsedu.

Ôsme archívne dni v SR (Päť decénií archívnej legislatívy), ktoré sa konali 9. – 11. júna 2004 v Trenčíne, si pripomenuli významné výročie – 50 rokov od prijatia prvej legislatívnej úpravy archívnictva v Československu (vládne nariadenie č. 29 z roku 1954). Na príprave tohto stretnutia slovenských a českých archivárov sa opäť podieľala aj Sekcia archívnictva a PVH.

Roku 2004 pripravila sekcia do tlače zborník príspevkov z konferencie *Zvolen 1243 – 2003*. Tento zborník vyjde v roku 2006.

Hlavným podujatím sekcie v roku 2005 bola príprava vedeckej konferencie *Miery a váhy v dejinách ľudskej spoločnosti*. Konferencia, ktorú sekcia zorganizovala v 25. roku svojej existencie, mala zhodnotiť súčasnú úroveň jednej z PVH – historickej metrologie, objasniť jej úlohy a miesto v kontexte ostatných historických vied a naznačiť možné perspektívy a potrebné trendy jej rozvoja. Spoluorganizátorom, hosťiteľom aj spoluúčastníkom podujatia bol Slovenský metrologický ústav v Bratislave. Podujatie sa uskutočnilo v dňoch 27. – 28. septembra a účastníci si okrem zaujímavých a objavných príspevkov (odznelo tu 20 referátov, medzi nimi zaujali i príspevky pracovníkov ústavu o súčasnej metrologickej problematike) prezreli niektoré pracoviská Slovenského metrologického ústavu. Zborník z tohto podujatia vyjde v roku 2006.

Roku 2005 sa sekcia organizačne spolupodieľala aj na príprave medzinárodnej konferencie *Historické mapy*, ktorá sa konala 17. marca v Slovenskom národnom múzeu (SNM) v Bratislave. Ďalšími organizátormi konferencie boli Kartografická spoločnosť SR, SNM, Odbor archívov a registratúr MV SR, Geodetický a kartografický ústav a Geografický ústav SAV. Príspevky z tohto podujatia boli publikované v zborníku, ktorý dostal každý účastník už priamo na konferencii. Sekcia spolupracovala aj na príprave výstavy *Slovensko na historických mapách v 16. – 20. storočí*, ktorá bola inštalovaná v priestoroch SNM v Bratislave a slávnostne ju otvorili 16. marca 2005, v predvečer konania konferencie (výstava vzbudila živý záujem verejnosti a usporiadatelia ju dokonca museli o mesiac predĺžiť).

V tom istom roku sa sekcia podieľala na organizovaní 9. *archívnych dní v SR*, ktoré sa konali v dňoch 6. – 9. júna v Košiciach a ich ústrednou témou boli otázky archívneho manažmentu.

Poslednou akciou, ktorú sekcia pomáhala organizačne zabezpečiť, bolo slávnostné stretnutie absolventov a študentov archívniectva na FiF UK v Bratislave pri príležitosti 100. výročia narodenia zakladateľa vysokoškolského štúdia archívniectva a PVH prof. Alexandra Húščavu, ktoré sa uskutočnilo 20. februára 2006 v Moyzesovej sieni FiF UK. Sekcia archívniectva a PVH si pamiatku prof. Húščavu uctí ešte osobitým spôsobom – jeho pamiatke bude venovaný zborník príspevkov z metrologickej konferencie.

Činnosť a aktivity Sekcie archívniectva a PVH v rokoch 2001 – 2005 potvrdzujú zmyslupnosť jej existencie a dokazujú pretrvávanie záujmu o problematiku archívniectva a PVH v slovenskej historickej obci. V pôsobení sekcie však treba vnímať nielen odborný či vedecký, ale aj sociálny rozmer. Vytvára aj priestor na vzájomné komunikovanie, prirodzené spoločovanie sa ľudí so spoločnými záujmami, šíri a prehľbuje záujem o kultúru, prispieva k uchovávaniu skutočných hodnôt ľudskej civilizácie. A to nie je v súčasnej dobe relativizovania hodnotového systému, sponchybnovania tradície a protežovania ekonomických parametrov málo.

Juraj Roháč

SPRÁVA O ČINNOSTI SEKcie PRE RODOVÉ ŠTÚDIE SHS

Sekcia pre rodové štúdiá vznikla pred piatimi rokmi ako prirodzená reflexia problematiky a tém, na ktorých sa v rámci výskumných úloh pracovalo na jednotlivých oddeleniach Historického ústavu SAV. V súvislosti s trendmi európskej historiografie sa aj na Slovensku začala venovať zvýšená pozornosť rodovým otázkam, ktoré boli/sú výsledkom existujúcich reálnych štruktúr a usporiadania spoločnosti. Historická perspektíva pri skúmaní vzťahov, v ktorých ženy a muži žili, pracovali a prejavovali sa navonok, ukazuje, že nielen tieto vzťahy, ale aj sociálne kategórie sa v dejinách menia. Ide o viac, než len o súbežnú existenciu jednotlivcov – mužov a žien v rodine a spoločnosti. Do popredia sa dostávajú aj otázky rodovej hierarchie, asymetrie rozdelenia moci a životných šancí medzi mužmi a ženami, ako aj rozdiely v správaní sa príslušníkov oboch pohlaví a ich spoločenské postavenie.

V súvislosti s výskumom rodiny a dejinami každodennosti sa rozvinulo aj bádanie o ženách. Od 70. rokov sa výskum orientoval najmä na programovú koncepciu – najprv bolo potrebné uznať, že ženy majú vlastné dejiny. V prvom rade sa pozornosť venovala ženskému hnutiu, ale neskôr aj dejinám rodu v kontexte medziludských vzťahov, vzťahov medzi pohlaviami a zároveň aj o vzťahy vo vnútri nich. Historické bádanie o ženách sa zameriava na každodenný život a špecifické skúsenosti žien. Ide o pohľad zvnútra, o rekonštrukciu prežívania a širší zmysel ženského jednanja. Vidieť ženu ako subjekt znamená pochopiť ju ako aktívnu účastníčku procesu utvárania kultúry. Mužské štúdiá, ktoré sa etablojú skôr ako doplnok, než konkurencia voči ženským štúdiám, zdôrazňujú potrebu sledovať vzájomné vzťahy a spôsoby spoluzitia mužov a žien, a ne-

sústredovať sa pri rodových štúdiách iba na jednu (vo veľkej väčšine ženskú) dimenziu, čo môže viesť k jednostrannej optike. Upozornili na to, že ženské štúdie, vychádzajúce z pozície univerzálnej, generálnej dominancie mužov v spoločnosti, vnímali maskulinitu zjednodušene ako „generalizujúcu inakosť“, bez toho, aby si uvedomovali širokú škálu jej variácií.

Výskum rodových vzťahov z historického hľadiska naráža na množstvo problémov – najmä na nedostatok relevantných údajov, malú alebo skresľujúcu výpovednú hodnotu zachovaných a použiteľných dokumentov. Pre výskum rodovej identity v minulosti sa ako najvhodnejšie javia metódy sociálnej histórie a historickej antropológie, ktoré sa zameriavajú na mnohostrannú kultúrno-sociálnu podmienenosť jednotlivca v premenách času, na zvláštnosti a svojbytnosť ľudského jednanja. V rámci historickej antropológie má veľký význam výskum dejín mentalít, ktorý priniesol aj záujem o otázku kolektívnych životných predstáv, čo však malo za následok, že do pozadia sa dostával život individuálny.

Historický výskum rodovej problematiky na Slovensku má za sebou prvé práce, ktoré sa téme venovali z historického, nie feministicko-filozofického pohľadu. Sú výsledkom jednak prebiehajúceho výskumu v rámci grantov VEGA, ale aj medzinárodnej spolupráce historikov prakticky z celej strednej Európy. Prvým podujatím, ktoré sa uskutočnilo pod záštitou novovzniknutej sekcie pre rodové štúdie, bola mimoriadne úspešná medzinárodná konferencia *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*, ktorá sa konala v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach v termíne 5. – 7. 11. 2002. Popri SHS podujatie finančne podporila Nadácia Otvorenej spoločnosti. Okrem vyše 80 domácich hostí z radov historikov, filozofov, etnológov a jazykovedcov sa na nej zúčastnilo 26 prednášajúcich zo Slovenska, Maďarska, Česka, Poľska, Rakúska, Ruska a Rumunska. Podujatie sprevádzal mimoriadny záujem médií, uskutočnil sa celý rad rozhlasových rozhovorov s prednášajúcimi, hodinová televízna relácia s organizátorkou konferencie T. Lengyelovou, boli uverejnené novinové a časopisecké články s témou konferencie. Veľmi dôležitým výstupom konferencie bol zborník rozšírených a upravených textov referátov (*Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. Ed. T. Lengyelová. Bratislava : AEP, 2004, 304 s.), ktorý bol veľmi pozitívne prijatý v kruhoch odbornej verejnosti i študentov.

Na túto vydarenú akciu nadviazala nemenej úspešná a veľmi zaujímavá medzinárodná interdisciplinárna konferencia *Mágia v minulosti*. Hlavnou organizátorkou bola Blanka Szeghyová, miestom konania bolo opäť Kongresové centrum SAV Smolenice v termíne 25. – 27. 10. 2004. Počet účastníkov bol vyše 60, okrem 24 prednášajúcich zo Slovenska, Srbska, Maďarska, Česka, Rumunska a Rakúska. Konferenciu finančne podporil Višegrádsky fond. Z konferencie v krátkom čase vyšiel zborník v anglickom jazyku *The Role of Magic in the Past. Learned and Popular Magic, Popular Beliefs and Diversity of Attitudes*. Ed. by B. Szeghyová. Bratislava : Spoločnosť Pro Historia, 2005, 256 s. Konferencia sa tiež tešila veľkému záujmu elektronických i tlačových médií.

Komornejší charakter mal seminár Podoby ženy v umení dvoch vekov. Uskutočnil sa v Historickom ústave SAV v Bratislave 14. 12. 2006. O mimoriadne zaujímavé powerpointové prezentácie Dušana Burana, kurátora Slovenskej národnej galérie a Evy Filovej z Filmovej a televíznej fakulty VŠMU prejavilo záujem vyše 30 hostí. Témou

bol obraz ženy, ako ho videla gotická maľba (*Svätá Anna Samotretia – Postava medzi náboženstvom a feminizmom, medzi kráľom a baníkom*) v protiklade s modernou ženou vo filme (*Ženy, eros, politika – Emancipačná vlna v slovenskom hranom filme 70. rokov 20. storočia*).

Okrem uvedených akcií sa uskutočnilo množstvo prednášok, seminárov, konferencií doma i v zahraničí, na ktorých sa tak organizačne, ak aj vystúpením zúčastnili členovia sekcie. Aj keď téma týchto podujatí nebola jednoznačne rodová, predsa nový „rodový“ pohľad priniesol často úplne nové možnosti interpretácie a dal podnet pre mimoriadne plodnú diskusiu. V podobne zameranej činnosti chce sekcia pokračovať aj naďalej, predovšetkým aktívnou organizačnou prácou pri usporadúvaní konferencií a vedeckých podujatí, ale aj prednáškami, besedami, prezentáciami a interdisciplinárnymi workshopmi na témy súvisiace s rodovou problematikou.

Tünde Lengyelová

SPRÁVA O ČINNOSTI SEKcie PRE DEJINY MIEST SLOVENSKEJ HISTORICKEJ SPOLOČNOSTI PRI SAV PO XII. ZJAZDE SHS

Sekcia pre dejiny miest SHS pri SAV v období rokov 2001 – 2006 zorganizovala dva pracovné semináre, tri vedecké konferencie (z toho dve medzinárodné, resp. s medzinárodnou účasťou) a niekoľko individuálnych prednášok.

V chronologickom slede je bilancia najdôležitejších akcií sekcie nasledovná.

V dňoch 14. – 15. 11. 2001 sa v Bratislave konala medzinárodná konferencia *Armáda, mesto, spoločnosť od 15. storočia do roku 1918 – vojenské, politické, hospodárske aspekty a súvislosti*. Pod týmto názvom, ako aj jeho maďarským ekvivalentom *Hadsereg, város, társadalom a 15. századtól 1918-ig*, vyšiel roku 2002 aj zborník referátov a príspevkov. Na konferencii, konanej v spolupráci s Vojenským historickým ústavom v Bratislave a Slovensko-maďarskou komisiou historikov, odznelo 24 referátov slovenských, maďarských a rumunských historikov. Konferencia a dejiny, ktoré sa tu prezentovali – slovami Ľubomíra Liptáka (citovaný zborník, s. 350-351) – boli síce podľa názvu o armáde a o mestách, ale v skutočnosti boli o ľudoch. Referáty i diskusia upozornili napríklad na skutočnosť, že 16. a 17. storočia možno označiť v Uhorsku za doslova zmilitarizované. Malo to nielen hmotné dôsledky vrátane skazy či povojnovej obnovy, otvorilo to aj množstvo otázok neskoršieho historického vývoja. Zmilitarizované prostredie nemohlo napríklad ostať bez vplyvu na formy i obsah reformácie a protireformácie, čiže procesy, ktoré podobne ako funkcia miest výrazne historicky oddelili západnú a východnú Európu. Prejavilo sa to napríklad aj v dlhodobom zaostávaní Uhorska za západnou Európu. Konferencia ďalej nastolila aj problém formovania nových pohľadov a tém, ktoré sa dokážu odpútať od zaužívaných schém a pritom rešpektovať staré aj novonájdené fakty.

Dňa 13. 12. 2001, ako aj dňa 24. 1. 2002 sa uskutočnili v Bratislave pracovné semináre na tému *Štruktúra a mentalita stredovekého a včasnónovovekého mesta*. Vstupné referáty Vladimíra Segeša, Tünde Lengyelovej a Blanky Szeghyovej o základných či-

niteľoch pre poznanie štruktúry a mentality súdobého mesta, ako aj následná diskusia poukázali na potrebu rozvíjania tejto témy v rámci slovenskej historiografie.

V dňoch 1. – 3. 10. 2003 sa v Lučenci uskutočnila konferencia *Kriminalita, bezpečnosť a súdnictvo v minulosti miest a obcí na Slovensku*. Spoluorganizátorom konferencie bola Katedra archívniectva a pomocných vied historických FiF UK v Bratislave a Novohradské múzeum v Lučenci. Referáty s množstvom príkladov z mestského a vidieckeho prostredia poskytli základ pre komparáciu a následnú širšiu analýzu kriminality, bezpečnosti a súdnictva od stredoveku po 20. storočie. Významným rozmerom konferencie bol jej odkaz pre prítomnosť v podobe prehlbovania právneho vedomia a vytvárania spoločenskej klímy priaznivej pre vymožitelnosť práva a zákonosti. Živé diskusie potvrdili, že téma konferencie bola potrebná a užitočná, zároveň s však ukázalo, že otázkami kriminality, súdnictva a bezpečnosti sa mnohí zúčastnení zaoberajú len okrajovo, a že výskum témy v porovnaní s okolitými štátmi zaostáva. Svedčili o tom aj základné terminologické problémy, ktoré sa v rámci diskusie viackrát riešili. Najviac pozornosti sa venovalo mestskému súdnictvu v období 15. – 17. storočia, zatiaľ slabobádanou sa ukázala oblasť stoličných a zemepanských súdov. Súčasťou bohatého programu konferencie bola prehliadka pamätihodností Lučenca a vernisáž výstavy *Zločin a trest v minulosti*. Výstavu v Novohradskom múzeu pripravila pracovníčka múzea Kristína Becaniová spolu s Vladimírom Segešom. Náhľad na spravodlivosť a tresty v minulosti zachytávali reprodukcie dobových vyobrazení a materiálne hmotné exponáty, ako aj viaceré knihy vydané k danej problematike.

V dňoch 5. – 7. 10. 2005 sa v Poprade – Spišskej Sobote v priestoroch tamojšieho štátneho archívu uskutočnila konferencia s medzinárodnou účasťou *Spoločenská štruktúra a stratifikácia miest a mestečiek na Slovensku*. Oprávnenosť témy potvrdil aj veľký záujem zo strany účastníkov konferencie v celkovom počte 70, z toho takmer 40 referujúcich (6 zahraničných z Maďarska a Českej republiky). Z hľadiska skladby sa referenti sústredili nielen na mestá, ale predovšetkým mestečká, čo vo veľkej miere potvrdzuje platnosť názoru profesora Ferdinanda Uličného, že základ slovenských dejín treba vidieť v miestnych a regionálnych dejinách. Prostredníctvom nich sa dokážeme lepšie identifikovať a nachádzať i pochopiť svoju identitu. Osobitý, v podstate nevelmi priaznivý dejinný vývoj slovenského národa v Uhorsku či v ČSR spôsobil, že Slovákom do veľkej miery chýba to, čo možno nazvať ako štátne dejiny či slovenské politické dejiny. Táto skutočnosť sa na konferencii prejavila napríklad pri porovnaní výberu tém či bádateľských okruhov súčasnej slovenskej historiografie a maďarskej, resp. českej historiografie. Priebeh konferencie, najmä jej diskusná časť, opätovne nastolili otázku potreby zjednotenia a precizovania terminológie a základných pojmov, ako napríklad mesto (slobodné kráľovské mesto, zemepanské mesto), mestečko, župa, komitát, hradské španstvo, stolica, keďže v ich používaní sa prejavuje značný voluntarizmus.

Vedecké podujatia sekcie za uplynulé 5-ročné obdobie poukázali aj na viaceré iné skutočnosti. Organizácia konferencií s inými inštitúciami alebo vedeckými ustanovizňami je nielen výhodná, ale vlastne nevyhnutná. Spomedzi tých, ktorí majú zásluhu na úspešnom priebehu doterajších vedeckých podujatí treba spomenúť Historický ústav SAV, Vojenský historický ústav v Bratislave, Novohradské múzeum v Lučenci, MV SR – Štátny archív v Banskej Bystrici, pobočka Lučenec, MV SR – Štátny archív v Levoči,

pobočka Poprad, Katedra archívnictva a pomocných vied historických FiF UK v Bratislave. Dotácie zo strany Slovenskej akadémie vied (Rada vedeckých spoločností) sú nedostačujúce, čo sa krikľavo prejavuje pri vydávaní zborníkov, na ktoré poskytnuté dotácie ani v najmenšom nepostačujú. Pritom získavanie peňazí z iných zdrojov v rámci štátnej správy a podnikateľského prostredia je nielen ťažké, ale neraz aj dehonestujúce. Na tomto mieste sa žiada spomenúť aj najaktívnejších členov sekcie, medzi ktorých patria Miloslava Bodnárová, Vojtech Dangel, Igor Graus, Mária Grófová, Mária Kohútová, Zuzana Kollárová, Peter Kónya, Alena Kredátusová, Tünde Lengyelová, Ján Lukačka, Božena Malovcová, Soňa Maťugová, Milena Ostrolucká, Ferdinand Uličný, František Žifčák. Treba zdôrazniť, že všetkých konferencií sa už dlhé roky aktívne zúčastňuje profesorka Marie Marečková z Brna. Je potešiteľné, že do práce sekcie sa zapája čoraz viac mladých historikov, už tradične najširšie zázemie predstavujú archivári z regiónov. Na druhej strane zasa čiastočne poklesol počet referujúcich z iných vedných odborov, najmä jazykovedcov, pedagógov, sociológov a historikov umenia.

Vladimír Segeš

KRÚŽOK HISTORIKOV SPIŠA A SPIŠSKÝ DEJEPISNÝ SPOLOK

Činnosť historických spolkov na Spiši je starého dáta. Už roku 1883 bol v Levoči založený Spišský dejepisný spolok (SDS), ktorý až do svojho zrušenia roku 1946 vyvíjal mimoriadnu činnosť. Okrem množstva prednášok, ktoré zorganizoval, vydával aj ročenky a štyrikrát ročne *Správy z minulosti Spišskej župy*. Okrem toho vydal niekoľko významných monografických prác, predovšetkým obsiahlu Hainovu *Levočskú kroniku* a Divaldove *Umelecké pamiatky Spišskej župy*. V medzivojnovom období sa jeho činnosť síce utlmila, ale angažoval sa v záchrane historických pamiatok, napr. Červeného kláštora, fresiek v Dravciach a pod. Jeho nákladom vyšli aj práce Jozefa Špirka či Jána Vencka. Azda jeho najväčšou zásluhou bolo založenie do súčasnosti jestvujúceho Spišského múzea v Levoči. Jeho zrušením po druhej svetovej vojne sa táto stará tradícia na dlhšie obdobie prerušila.¹ Pokračovala až od roku 1965 v rámci Slovenskej historickej spoločnosti (SHS) ako Krúžok historikov Spiša.

Krúžok historikov Spiša SHS

Po Stalinovej smrti sa tvrdý komunistický režim začal postupne uvoľňovať. V polovici 60. rokov 20. storočia sa začala ukazovať možnosť o niečo slobodnejšieho života. Preto sa mnohí spišskí historici a záujemcovia o dejiny Spiša domáhali obnovenia SDS. Zákony to však neumožňovali. Ako samostatný spolok vznikla len Gemerská vlastivedná spoločnosť, pravda, s podporou orgánov KSS v dvoch okresoch. Bola tiež finančne masívne podporovaná štátnymi orgánmi, ale musela im odvieť svoju daň. To pre Spišiakov neprichádzalo do úvahy. Hľadali možnosť nezávislého účinkovania. V tom období sa aj SHS pri Historickom ústave Slovenskej akadémie vied snažila decentralizovať svoju činnosť a jej časť preniesť na regióny tým, že vytvárala krúžky historikov. Na podnet spišských historikov tak mohol byť 18. mája 1965 v Levoči založený Krúžok historikov Spiša SHS. Vznikol z iniciatívy zamestnancov Štátneho archívu v Levoči a hneď získal veľký ohlas.² Prihlásilo sa doň značné množstvo historikov zo spišských archívov, múzeí, ale aj mnoho milovníkov histórie pracujúcich v iných oblastiach. Sídlo mal v Levoči. Počas svojho niečo vyše 25-ročného pôsobenia sa doň prihlásilo 230 členov. Boli medzi nimi mnohé osobnosti spišských historikov, ale aj napr. vtedajší stredoškolskí študenti Michal Slivka a František Javorský. Krúžok sa usiloval získať najmä učiteľov, tu však nemal veľké úspechy, pretože orgány KSS ho považovali za podozrivý. Tak sa stalo, že v ňom bolo viac kňazov ako učiteľov. Ani predseda Eduard Pavlík, ani tajomník Ivan Chalupecký neboli členmi KSS. Činnosť krúžku zhrnul podrobnejšie Michal Griger v článku uverejnenom v I. ročenke SDS *Z minulosti Spiša*.³

Spolok pracoval pomerne aktívne a každý rok usporadúval niekoľko akcií, ktoré financovala Slovenská historická spoločnosť. Boli to najmä schôdze, ktoré sa konali na

- 1 O jeho dejinách pozri CHALUPECKÝ, Ivan. Spišský dejepisný spolok v Levoči. In *Spiš, vlastivedný zborník*, 1968, 2, s. 355-364.
- 2 O jeho začiatkoch hovorí PAVLÍK, Eduard. Z činnosti Krúžku historikov Spiša. In *Spiš, vlastivedný zborník*, 1967, 1, s. 188.
- 3 GRIGER, Michal. Činnosť Krúžku historikov Spiša. In *Z minulosti Spiša*, 1993, I, s. 10-16.

rôznych miestach Spiša. Okrem Levoče to bolo v Kežmarku, Spišskej Novej Vsi, Poprade, Spišskej Belej, Podolínci, Tatranskej Lomnici, Krompachoch, Smolníku, Starej Ľubovni, na Kláštorisku, v Markušovciach, Spišskej Starej Vsi, Spišskom Podhradí i v Michalovciach. Bolo ich vyše 40 a na každej odzneli 2 – 3 prednášky. Okrem schôdzí sa podľa vzoru trnavského krúžku organizovali aj vlastivedné semináre. Bolo ich 18 a týkali sa rôznych záležitostí: dejín jednotlivých miest, dejín sociálnych, hospodárskych, zdravotníctva, baníctva, dejín umenia, hudby, pomocných vied historických, ale aj niektorých významných osobností, aktuálnych otázok spišskej historiografie (1985), života a diela Majstra Pavla z Levoče, archeológie i národopisu. Na schôdzach a seminároch odznelo vyše 170 prednášok. Predniesli ich jednak členovia Krúžku historikov Spiša, jednak významní slovenskí historici. Okrem toho krúžok spolu so vznikajúcou Sekciou pre dejiny miest SHS usporiadal v Levoči roku 1971 jej prvú konferenciu venovanú stredovekým mestám na Spiši, z ktorej vyšiel zborník *Spišské mestá v stredoveku*.

Krúžok veľmi úzko spolupracoval so spišskými múzeami, najmä v Levoči, Spišskej Belej, Tatranskej Lomnici, Kežmarku, neskôr v Spišskej Novej Vsi a v Poprade, ale aj s Archeologickou expedíciou Spiš v Spišskej Novej Vsi. Pokúšal sa koordinovať činnosť týchto múzeí a archívov, preto zvolal v rokoch 1983 a 1984 dve kolokviá, na ktorých by sa spolupráca neformálne dohodovorila. Bohužiaľ, tento projekt sa nepodaril.

Spoločensky skĺbili členov najmä vlastivedné exkurzie, ktoré sa konali na náklady členov a získali si veľkú obľubu. Boli venované rôznym témam: po stopách Majstra Pavla z Levoče, za baníctvom Spiša a Gemera, pamiatky Spiša, viackrát sa navštívil Spišský hrad, na exkurzii na archeologické vykopávky v Krigove sa dokonca upiekol baran. Robili sa exkurzie aj na iné archeologické lokality, najmä na Čingov a na Kláštorisko, kde sa členovia aj brigádnicke podieľali na archeologických výskumoch. Zaujímavé boli exkurzie do Poľska, Maďarska a predovšetkým do Rakúska, ktorú sa podarilo zorganizovať dva týždne pred uzavretím hraníc v roku 1969.

Krúžok však videl svoje poslanie aj v pestovaní historických tradícií, preto často spolupracoval s národnými výbormi miest a obcí. Inicioval oslavy ich výročí a na mnohých sa aj organizačne podstatne podieľal. Boli to najmä oslavy 450. výročia od dokončenia hlavného oltára Majstra Pavla v Levoči roku 1967, ďalej 700 rokov od udelenia mestských práv Kežmarku a od prvej zmienky o Spišskej Novej Vsi roku 1969. V roku 1271 bolo 700. výročie od vydania veľkého spišského privilégia, ktoré premenilo spišské obce na mestá. Krúžok vyvinul veľké úsilie, aby si toto výročie pripomenuli všetky spišské mestá, ktorých sa týkalo. Oslavy sa konali v Levoči, ako v hlavnom meste spišských Sasov, ale aj v Spišskej Belej, Ľubici, Vrbove, Tvarožnej a čiastočne i v Poprade a v Matejovciach. Všetky tieto mestá vydali o svojich dejinách malé monografie alebo zborníky. Krúžok však inicioval aj spomienku na 50. výročie Krompašskej vzbury a 150. výročie sedliackeho povstania na východnom Slovensku.

Snahou každého historika je publikovať výsledky svojich výskumov. Aj Krúžok historikov Spiša sa snažil iniciovať vydávanie vlastivedného zborníka. Keďže sám nedisponoval prostriedkami, ukazovala sa možnosť vydávať takýto zborník pri spolufinancovaní dvoch, neskôr troch spišských okresov prostredníctvom ich múzeí. V roku 1967 vyšiel prvý ročník *Vlastivedného zborníka Spiš* nákladom Vlastivedného múzea v Spišskej Novej Vsi. Podarilo sa vydať aj druhý ročník. Potom nastali problémy jednak s jeho

financovaním, jednak spôsobené normalizáciou, keď si Okresný výbor KSS v Spišskej Novej Vsi vyhradil právo zborník cenzurovať. Tak sa podarilo vydať ešte dvojčíslo 3 – 4 a neskôr číslo 5. Potom zborník z uvedených príčin zanikol.

Keď sa dívame späť na činnosť Krúžku historikov Spiša, treba oceniť, že sa mu podarilo sklbiť spišských historikov a milovníkov dejín Spiša, prostredníctvom osláv výročí, ale aj svojimi prednáškami do istej miery prehĺbiť záujem o dejiny Spiša a národnú hrdosť na dejiny, ale najmä po celé to neľahké obdobie zachovať si nezávislosť od politických orgánov a istú slobodu bádania a myslenia. A to sa podarilo len málokomu.

Spišský dejepisný spolok

Po novembri 1989 sa situácia zmenila. Pre demokratickú spoločnosť je samozrejme pôsobenie rôznych neštátnych spolkov a spoločností. A tak na odbornom seminári Krúžku historikov Spiša 4. januára 1992 v Spišskej Kapitule nastolila sa aj otázka, ako ďalej. Pokračovať ako krúžok SHS, alebo založiť samostatný spolok? Napriek tomu, že vedenie krúžku sa nepripojilo na žiadnu stranu, prítomní členovia sa vyjadrili za založenie samostatného spolku. Prerokoval sa návrh stanov a zvolil sa prípravný výbor nového spolku, ktorý mal stanovú dopracovať a predložiť na schválenie.⁴ Ministerstvo vnútra ich 22. apríla 1992 zaregistrovalo. Tým bol nový spolok aj právne založený.⁵

Zakladajúce valné zhromaždenie sa zišlo 27. júna 1992 v Podolínci. Uskutočnila sa voľba výboru, prijali sa potrebné uznesenia pre činnosť, napr. určenie výšky členského a pod. Bolo totiž jasné, že spolok bude musieť svoju činnosť financovať sám. Spolok videl svoj zmysel nielen v tom, že združí spišských historikov a záujemcov o dejiny Spiša, ale aj v tom, že bude organizovať semináre, sympóziá, vedecké konferencie, a to podľa možnosti na rôznych miestach Spiša. Učiteľom a iným záujemcom o dejiny chcel poskytnúť pomoc aj organizovaním kolokvií. Takisto chcel pomôcť spišským mestám a obciam pri príprave ich výročí, pri písaní monografií, pri spomienkach na ich osobnosti, a preto umožnil i kolektívne členstvo. Kolektívnymi členmi SDS sa postupne stali viaceré mestá a obce Spiša, ale aj niektoré múzeá a iné organizácie. Členská základňa sa začala sľubne vyvíjať. Do spolku sa od roku 1992 prihlásilo celkovo 296 členov, z toho 19 zahraničných. Z nich však niektorí zomreli, niektorí vystúpili alebo pre neplatenie členského boli vylúčení, takže súčasný stav aktívnych členov je 234. Je povzbudzujúce, že do spolku sa hlási čoraz viac mladých členov, študentov a pribúda aj učiteľov. Aj o osobnosti mimo Spiša a zo zahraničia nie je núdza.

Už v prvom roku existencie SDS sa ukázala možnosť a potreba spolupráce s inými organizáciami. Preto bol spolok spoluorganizátorom *XXIV. celoštátnej konferencie archeológie stredoveku na Čingove* v roku 1992. V časoch, keď v pokladnici ešte nemal ani korunu, musel sa sumou 120 000 Kčs podieľať aj na vydaní zborníka z uvedenej konferencie. Roku 1993 spolupracoval pri organizácii celoslovenskej vedeckej konferencie *Spišská Kapitula a slovenská duchovná kultúra*, roku 1999 na podobnej konferencii *180. výročie založenia učiteľského ústavu v Spišskej Kapitule*. Medzinárodná spolupráca bola zmluvne legalizovaná aj s dvoma zahraničnými organizáciami. V roku 1993 bola

4 CHALUPECKÝ, Ivan. Nadvzújeme na dobrú tradíciu. In *Z minulosti Spiša*, 1993, I, s. 7-9.

5 Stanovy Spišského dejepisného spolku in *Z minulosti Spiša*, 1993, I, s. 27-35.

podpísaná zmluva o vzájomnej spolupráci s Podhalaňským Towarzystwom Przyjaciół Nauk v Novom Targu, na základe ktorej sa usporiadali dve pekné akcie. Roku 1995 bol v Levoči seminár *Z dejín Nového Targu* a koncom toho istého roka sa uskutočnila dvojdňová konferencia na hrade v Nedeci s názvom *Dejiny Spiša ako príklad prenikania sa mnohých kultúr: slovenskej, poľskej, maďarskej a nemeckej*. Je škoda, že táto spolupráca sa prerušila. Dňa 17. novembra 1997 sa v Krakove podpísala *Dohoda o spolupráci medzi SDS a Spolkom Slovákov v Poľsku*. So Slovenskou archeologickou spoločnosťou SDS usporiadal 6. stretnutie východoslovenských archeológov a historikov v Levoči pri príležitosti osemdesiatky čestného člena SDS Dr. Bela Pollu. Doterajším vyvrcholením medzinárodnej spolupráce však bola konferencia *Od Spiša po Sedmohradsko. Migrácia a vývoj miest v 11. – 15. storočí* roku 1998 v Levoči spolu so Südostdeutsche Historische Kommission a so Südostdeutsches Kulturwerk.

Samostatné akcie venoval SDS erbom a dejinám miest a obcí, dejinám Popradu, gotickému umeniu, revolučným rokom 1848 – 1918 – 1948 na Spiši, panským sídlam, etnológii i archeológii Spiša, národným a etnickým spoločenstvám Spiša v 10. – 20. storočí a Stolici 10 spišských kopijníkov, dejinám baníctva a hutníctva na Spiši, 750. výročiu prvej zmienky o Poprade, 100. výročiu hotela Grand v Starom Smokovci, rodu Zápoľských a iným témam. Pri rôznych výročiach usporiadal prednášky, semináre a konferencie v siedmich mestách a obciach. Spolok sa jedenásťkrát aktívne zúčastnil aj na spomienkach na významné spišské osobnosti.

V posledných rokoch sa vyvinula zaujímavá spolupráca SDS s Ľubovnianskym múzeom. Spolu usporiadali dve medzinárodné konferencie. Veľmi aktívnym členom výboru bol archeológ František Javorský, ktorý sa medzičasom stal aj poslancom a vedúcim činiteľom Konfederácie politických väzňov Slovenska. Na jeho popud SDS viackrát obohatil spomienkové stretnutia alebo konferencie či semináre na komunistickú perzekúciu prednáškami.

Z ostatných akcií bola zaujímavá spolupráca so Spolkom karpatských Nemcov na Slovensku pri usporiadaní *Dní spišskej kultúry 1996* v Levoči.

Spolok už v prvých rokoch núkal svojim členom exkurzie na zaujímavé miesta. Roku 2000 sa usporiadala exkurzia do Poľska, roku 2001 za krásami a pamiatkami Gemera, roku 2002 exkurzia do Jágru, roku 2003 po spišských hradoch, roku 2004 po obciach tzv. poľského Spiša a roku 2005 do baníckych miest Banská Štiavnica a Kremnica. Obrovský záujem o exkurzie je prekvapujúci. Ich účastníci obyčajne obsadia dva autobusy.

Celková bilancia práce SDS predstavuje usporiadanie 39 odborných seminárov, konferencií alebo vedeckých konferencií, 2 kolokvií, 11 spomienok na osobnosti a 6 prezentácií kníh, na ktorých odznelo spolu 242 prednášok. Prednášali jednak členovia SDS, jednak špičkoví odborníci zo Slovenska, z Česka, Rakúska, Nemecka, Maďarska, Poľska a Rumunska. Okrem toho bolo 13 valných zhromaždení a výbor SDS zasadal 44-krát. Spolok tiež zorganizoval 6 exkurzií s 10 autobusmi. Akcie sa usporiadali na rôznych miestach Spiša.⁶

6 O podrobnej činnosti SDS za prvých 12 rokov pozri CHALUPECKÝ, Ivan. Akcie a prednášky SDS v rokoch 1992 – 2004. In *Z minulosti Spiša*, 2004, XII, s. 216-235.

Spolok má v stanovách aj edičnú činnosť podľa finančných možností. Doteraz sa podarilo vydať 13 ročníkov ročenky *Z minulosti Spiša*, pričom však len prvé dve vyšli za jeden rok, niektoré nasledujúce ako dvojročeny. Novšie vychádzajú opäť každoročne, podľa toho, či sú na ich vydanie peniaze. Spolu teda vyšlo 9 zväzkov. Členovia ich dostávajú zdarma. Najväčším problémom je vždy ich financovanie. Spolok financuje svoju činnosť z členských príspevkov a z 2 % z dane. Sponzorov nemá. Celkovo len štyrikrát dostal dotáciu od Fondu kultúry SR *Pro Slovakia* a dvakrát od Vzdelávacej nadácie Jana Husa. Treba poznamenať, že sa podarilo usporiť nemálo financií aj tým, že funkcionári vykonávajú svoju prácu bez akejkoľvek odmeny a že aj mnohí prednášatelia alebo autori sa zriekajú honoráru, na ktorý majú nárok. Spolok totiž platí nielen za prednášky, ale vypláca aj autorské honoráre.

V rámci edičnej činnosti vydal SDS knihu *Štátna meštianska škola v Jurgove 1941 – 1945*, zostavenú Mgr. Jánom Horníkom. Okrem toho v rámci edície SDS vyšlo niekoľko kníh zahraničných autorov (napr. Prof. Dr. Ilpo Tapani Piirainen), ako aj kniha o spišských novinách *Zipser Bote* od Dr. Jörga Meiera. Pre členov sa predávajú so značnou zľavou.

Pri pohľade na uplynulé obdobie je potešiteľné, že počet členov sa stále rozrastá a najmä že pribúdajú mladí. Na akciách SDS – aj keď sa konajú na odľahlých miestach – sa vždy zúčastňuje najmenej 60 členov. Nazdávame sa, že činnosť SDS v nemalej miere prispieva k výchove Spišiakov k zdravej národnej hrdosti i k pozdvihnutiu historického vedomia na Slovensku.

Ivan Chalupecký

DISKUSIA

KDE SÚ HRANICE POLEMICKÝCH DISKUSIÍ A ELEMENTÁRNEJ SLUŠNOSTI?

IVAN KAMENEČ

*Ktorý tlk splodil toho bucharóna?
Ten strieľa slovom, dymí, rachotí
a mláti jazykom s'ľa kyjakom,
až z toho praská v hlave*

W. Shakespeare: *Kráľ Ján*

Iste nie je žiadnym objavným konštatovaním, že aj do súčasnej slovenskej historiografie sa premietajú vnútrospoločenské diferencie a spory o interpretáciu národných dejín najmä 20. storočia. Napriek tomu, že odborných diskusií a polemík na túto tému je relatívne málo, keď sa predsa len objavia, na oboch stranách názorovej barikády sa neraz používajú veľmi vyhranené, niekedy až príliš zjednodušujúce argumenty či razantné verbálne vyjadrenia. V oblasti publicistiky sa k nim najviac uchylujú tzv. samozvaní odborníci, ktorí v sebe zrazu objavili schopnosť odhaľovať „zamlčané historické pravdy“ a usvedčujú profesionálnych historikov z morálnych či odborných zlyhaní. Uplatňuje sa tu nepísané pravidlo: čím menej znalostí o predmetnej veci, tým viac prehnaného sebedomia, hyperkritických postojov a súdov. S týmito javmi, ktoré sú dobre známe aj v iných krajinách, kde majú azda ešte intenzívnejšiu či intolerantnejšiu podobu, sme sa vari už pomaly zmierili. Neustále sa totiž presviedčame, že polemizovať s nimi sa rovná povestnému donkichotskému zápasu s veternými mlyni. Podľa môjho názoru ich však nemožno akceptovať a nechať celkom bez povšimnutia, ak sa objavia na stránkach odborných publikácií alebo časopisov a ich autormi sú profesionálni historici.

Domnievam sa, že k takémuto prípadu došlo minulý rok na stránkach *Historického zborníka*, kde jeho redaktor Ján Bobák uverejnil článok *Historik Ľubomír Lipták (1930–2003)*, (*K 75. výročiu narodenia*).¹ Priznám sa, že som si ho musel niekoľkokrát prečítať, aby som uveril, že sa takýto priam nenávistný a pritom z odbornej stránky nekvalifikovaný materiál môže objaviť v odbornom časopise s takou bohatou tradíciou a minulosťou, ktorý navyše vydáva Matica slovenská (MS). Čitateľ *Historického časopisu* sa zasa môže oprávnene opýtať, prečo na zmienený článok prichádza reakcia až po roku. Zrejme som naivne predpokladal, že niekto z redakčnej rady *Historického zborníka*, ktorá nesie zodpovednosť za obsah časopisu, sa predsa len ozve aspoň poznámkou či vysvetlením k tomuto zahanbujúcemu materiálu. Nejde v ňom totiž iba o spochybnenie mravného a profesionálneho rozmeru osobnosti Ľubomíra Liptáka, ale v širšom zmysle slova aj o slovenskú historiografiu a kultúru vôbec, ktoré tu dostali riadny úder pod pás. Nech-

1 *Historický zborník*, 2005, XV, č. 1, s. 194-196.

ce sa mi veriť, že si túto skutočnosť aspoň dodatočne neuvedomuje vydavateľ časopisu Matica slovenská, ktorá zatiaľ mlčí, čím sa chtiac-nechtiac stotožňuje s absurdnými Bobákovými hodnoteniami, či skôr úbohými denunciaciami Ľ. Liptáka, mimochodom, spoluautora úspešnej publikácie *Slovenské dejiny*, ktoré vydala práve MS.²

Na druhej strane treba konštatovať, že Bobákov článok nie je prvým atakom proti Ľ. Liptákovi na stránkach *Historického zborníka*. Akoby sa tu opäť potvrdzovala naša zlá vlastnosť, že voči každému, kto nejakým spôsobom prerastie náš odborný a kultúrny horizont, treba zaútočiť a aspoň verbálne – keď to už inak nejde – ho z ľudskej i profesionálnej stránky dehonestovať, zosmiešniť, ponížiť. Pričom títo samozvaní prokurátori neváhajú použiť na diskreditáciu aj otvorené klamstvá a vari ešte nebezpečnejšie polopравdy. Pripomeňme si, že už roku 1996 Ľubomíra Liptáka v *Historickom zborníku* označili za historika, „ktorý si neváži vlastnú štátnosť“, a preto si nezaslúži byť, resp. nie je „národným historikom“.³ O niečo neskôr recenzent druhého vydania Liptákovej práce *Slovensko v 20. storočí* označil jej autora „za rýchlo vykvaseného komunistického disidenta s aureolou takmer mučeníka komunizmu“. Podľa neho „fenomén Lipták and Co. (mal tu zrejme na mysli viacerých pracovníkov Historického ústavu SAV, resp. tých dejepiscov, ktorí sa nestotožňujú s koncepciou výkladu slovenských dejín podľa predstáv niektorých exilových historikov) je fenomén súčasného marxistického historika – „demokrata“ hľadajúceho omilostenie, únik a ochranu v svetoobčianstve a v čechoslováctve“.⁴ Je až nepochopiteľné, že práve jeden z najplodnejších a najinvenčnejších slovenských historikov (nielen podľa môjho názoru historik európskeho formátu) sa stal na stránkach *Historického zborníka* terčom zlomyseľných a verbálne neotesaných útokov, ktoré nikdy nemali formu racionálnej odbornej polemiky, ale vždy vychádzali z ideologických postulátov a boli napájané primitívnou zlomyseľnosťou až nenávisťou. Zdá sa, že Ľubomír Lipták svojich ideologických kritikov (minulých i súčasných) vždy iritoval svojím európanstvom, myšlienkovou originalitou, nezávislosťou a najmä tvorivou invenciou, ktorou ich všetkých vysoko prerástol. Skutočný úspech sa totiž málokedy odpúšťa, navyše súčasní samozvaní historiografickí prokurátori nemôžu Liptákovi asi zabudnúť a najmä odpustiť jeho kritický postoj k režimu vojnovjej Slovenskej republiky a k jej lídrom.

Citované, no aj ďalšie necitované hodnotenia ostali, žiaľ, bez akejkoľvek našej reakcie, bez reakcie slovenskej historickej obce, ktorej sa však útoky na Liptáka priamo či nepriamo dotýkajú, aj keď sa prevažne tvárime, že to tak nie je, prípadne ich vnímame raz so znechutením, inokedy so škodoradosťou. Napokon, veľmi si ich nevšimál ani sám Lipták, či lepšie povedané pokojne, ale o to presvedčivejšie ich vyvracal svojou nesmierne bohatou publikačnou, prednáškovou, koncepčno-organizačnou prácou, ktorá zohrávala a ešte dlho bude zohrávať dôležitú inšpiratívnu úlohu v slovenskej historiografii i v slovenskej spoločnosti. Okrem toho Liptákovo dielo v tom najlepšom zmysle je aj dôstojným reprezentantom slovenskej vedy a kultúry v zahraničí, čoho sa tak veľmi domáhame.

2 MARSINA, R., ČIČAJ, V., KOVÁČ, D., LIPTÁK, Ľ. *Slovenské dejiny*. Martin 1992, 334 s.

3 Beňkova recenzia syntézy Slovenské dejiny (pozri poznámku č. 2). In *Historický zborník*, 1996, VI, s. 152.

4 F. Vnuk v *Historickom zborníku*, 1999, IX, s. 88, 89.

Práve preto si Bobákov článok predsa len vyžaduje aspoň stručnú odpoveď, lebo svojím obsahom i formou nadobudol až prekvapujúco cynickú podobu. Nebojím sa povedať, že je to odborný a najmä morálny suterén súčasnej slovenskej historiografickej produkcie, ktorý nepatrí na stránky vedeckého časopisu. Svoju reakciu nepíšem a ani nemám právo písať v mene Historického ústavu SAV, ani sa neštylizujem za reprezentanta veľkej skupiny slovenských historikov, etnológov, politológov, sociológov, filozofov, literárnych historikov i umeleckých tvorcov, ktorí považujú Ľubomíra Liptáka za jednu z najvýznamnejších osobností v dejinách slovenskej profesionálnej historiografie. Moje dôvody sú predovšetkým profesionálne (stavovské), ale vychádzajú aj z osobného presvedčenia. Lipták totiž nepotrebuje advokáta, lebo výsledky jeho vedeckého diela a všeobecného prínosu do slovenskej kultúry už teraz hovoria samy za seba, aj keď ako súčasť slovenskej historiografie budú stále predmetom hodnotenia a spravodlivej kritiky času. Napokon som si vedomý aj toho, že do týchto riadkov sa premietajú moje subjektívne názory a postoje, vyplývajúce z takmer štyridsaťročného vzťahu s Ľubomirom Liptákom, ktorý bol najprv mojim odborným školiteľom, neskôr priamym či nepriamym kolegom a ľudsky blízkym človekom – priateľom.

Nazdávam sa, že polemiku so spomínaným Bobákovým článkom treba viesť prinajmenšom v dvoch rovinách – etickej a vecnej, ktoré sa navzájom prelínajú. V etickej rovine Ján Bobák porušil nielen zaužívané normy odbornej kritiky – akokoľvek prísnej a tvrdej –, ale aj základné otázky obyčajnej ľudskej slušnosti. Pravdaže, nikto nemôže vnútiť redakcii *Historického zborníka*, o kom a ako má písať. Faktom však je, že pri príležitosti Liptákových 70. narodenín, aj pri príležitosti jeho úmrtia pred viac ako tromi rokmi *Historický zborník* osobu Liptáka ignoroval. Preto je prinajmenšom prekvapujúce, ale aj príznačné, že tento doslovný hanopis vyšiel až pri príležitosti jeho nedožitého 75. narodenín, keď sa už Lipták nemôže brániť. Takýto spôsob písania, hraničiaceho s ľudským hyenizmom, a zlomyseľnej interpretácie faktov, ktorá azda nemá v modernej slovenskej historiografii obdobu, vystihujú samého autora. Ten používa podobné nenávisťné formy v svojej recenznej činnosti vcelku bežne. Pre mňa je však nepochopiteľné, že sa to deje na stránkach odborného časopisu, v ktorého tíráži sú aj mená popredných slovenských historikov, bývalých i neskorších priamych či nepriamych kolegov Ľ. Liptáka, ktorí ho bližšie poznali ako historika i ako človeka. Netvrdím, že všetci mali rovnaké názory na moderné slovenské dejiny a na slovenskú historiografiu vôbec ako on. To ani nie je možné a pre samotnú historiografiu by to bolo kontraproduktívne. No predsa len azda vedia, že Liptáková odborná práca nikdy – ani v 50. rokoch minulého storočia – nemala „vyhranení ideologický a propagandistický charakter“ a že jeho kniha ***Slovensko v 20. storočí*** nebola „klasickým dielom socialistického realizmu v slovenskej historiografii“. Sedeli s ním vo Vedeckej rade Historického ústavu SAV, v Redakčnej rade *Historického časopisu*, spolupracovali s ním na najrôznejších projektoch, zblízka mohli sledovať jeho vedecko-organizačnú prácu, bezprostredné vystúpenia v odborných i spoločenských diskusiách a napokon aj jeho osobné osudy ako profesionálneho historika. Na všetkých spomínaných úrovniach, ale aj pri iných príležitostiach s ním mohli diskutovať a polemizovať. Vari si predsa len nemyslia, že Lipták v Historickom ústave SAV presadzoval „národný nihilizmus“. Z Bobákovho textu možno ľahko vyčítať, že nenávisťné útoky proti Ľ. Liptákovi smerujú aj proti Historickému ústavu nielen za jeho prednovembrový

vývoj, ale aj ponovembrové smerovanie. A opäť jedna zarážajúca skutočnosť: v Redakčnej rade *Historického zborníka* sú viacerí súčasní pracovníci Historického ústavu SAV, resp. členovia jeho Vedeckej rady a redakčnej rady *Historického časopisu*. Viacerých z nich som sa opýtal, či sa zhodujú s obsahom a formou Bobákových hodnotení a či mali možnosť sa k tomu na redakčnej rade *Historického zborníka* vyjadriť. Odpovede boli skôr vyhybavé, akoby sa opýtaní hanbili, naznačujúc, že redakčná rada *Historického zborníka* je viac formálnym než výkonným orgánom. K tomu sa vyjadriť neviem, no zaráža ma skutočnosť, že nikto z autorského či redakčného okruhu *Historického zborníka* ani dodatočne nereagoval na túto stať, zahanbujúcu celú slovenskú historiografiu. Je to deprimujúce a smutné poznanie.

Chcem poukázať ešte na jednu stránku Bobákovho článku. Autor v ňom nasadzuje Liptákovi psiú hlavu marxistického historika, ktorý sa vraj podstatnou mierou pričínil o to, aby sa Historický ústav SAV stal ideologickým pracoviskom najvyšších komunistických orgánov a po novembri 1989 to bol údajne práve on, kto v službách Verejnosti proti násiliu začal z pozície ľavicového liberalizmu prehodnocovať slovenské dejiny. Svoje cestné hodnotenia dopĺňa J. Bobák pre neho typickými vulgarizátorskými charakteristikami Liptáka, ktorého demonizuje ako presvedčeného komunistu, jedného z najmilitantnejších prívržencov stalinizmu v historickej vede na Slovensku, marxistického historika ideológa, ktorý sa vždy, aj po novembri 1989, násilne presadzoval na Historickom ústave v boji s koncepciou slovenských dejín reprezentovanou Danielom Rapantom. Je príznačné, že práve Ján Bobák – dlhoročný pracovník Ústavu marxizmu-leninizmu ÚV KSS – sa pasuje za hlavného morálneho arbitra, ktorý určuje, kto bol a ostal, resp. kto nebol a neostal marxistickým historikom, kto pracoval na ideologickom pracovisku, kto sa vo svojej práci dôsledne držal uznesení straníckych zjazdov, kto urobil a kto neurobil kritickú sebareflexiu, kto do akých časopisov a novín písal atď. Skutočne treba na to poriadne hrubú hrošiu kožu a vari ešte viac cynizmu. Lieči si azda historik J. Bobák svoje profesionálne a osobné komplexy, alebo trpí stratou pamäti, resp. sa spolieha na krátku pamäť historikov? Nechcem však postupovať jeho metódou, len mu pripomenúť a čitateľov upozorniť na jeden typický príklad ním deklarovanej vlastnej ideologickej nezávislosti. Stačí si pritom prečítať jeho referát na IX. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Nitre v lete 1985 a porovnať ho napríklad s vtedajším vystúpením E. Liptáka.⁵

Bobákova stať je aj z vecnej stránky zavádzajúca. Jej autor prezentuje buď svoju neznalosť dejín slovenskej historiografie, alebo si účelovo vymýšľa vykonštruované fakty a súvislosti. Jeho konštatovanie, že Lipták bol spoluzakladateľom slovenskej profesionálnej marxistickej historiografie, je síce pravdivé, no nemožno prijať účelové prezentistické závery, ktoré z neho Bobák mechanicky vyvodzuje. Slovenská profesionálna historiografia sa formovala a následne, žiaľ, deformovala v konkrétnych spoločensko-politických podmienkach, nepriaznivých pre slobodu vedeckej práce. To všetko spočiatku poznamenalo aj Liptákovu tvorbu i jeho interpretáciu dejín, čo on sám nikdy nepopieral, ale zároveň vedel z tohto faktu vyvodit' vo svojej vedeckej práci dôsledné konzekvencie.

5 BOBÁK, J. Výskum národnostnej otázky vo svetle XXVII. zjazdu KSSZ a XVII. zjazdu KSČ. In *Historický časopis* (HČ), 1987, 35, č. 1, s. 154-157; LIPTÁK, E. Historiografia a múzea. In *HČ*, 1987, 35, č. 1, s. 128-130.

Ich vari najpresvedčivejším a najkoncentrovanejším dôkazom bola jeho skvelá analýza, mimochodom doteraz neprekonaná, ktorú podal na VI. zjazde Slovenskej historickej spoločnosti v Martine v lete 1968.⁶ Je príznačné, že prísny kritik J. Bobák tento materiál, ktorý dodnes pôsobí inšpirujúco a vypovedá nielen o odbornom profile, ale aj o občianskej statočnosti autora, vo svojom článku vôbec nespomenul. Takisto úplne ignoroval – okrem primitívnych nadávok a obvinení – rozsiahlu Liptákovu vedeckú činnosť z 90. rokov minulého storočia, jej pozitívne výsledky a ohlasy doma i v zahraničí. Liptákov – a nielen jeho – zápas o nezávislosť historickej vedy, limitovaný v 60. rokoch 20. storočia existujúcimi politickými a spoločenskými mantinelmi, označil Bobák za pseudokritiku, ktorá sa vraj nedotkla totalitného systému. Tu nevedno, či je J. Bobák vo svojej predpokladanej taký obmedzený, alebo nechápe vývojovú etapu, ktorou v 20. storočí prechádzala profesionálna slovenská a vlastne celá československá historiografia.

Vyslovením klamstvom je aj tvrdenie, že Lipták sa roku 1990 vrátil do Historického ústavu s „legitimáciou obete komunistického režimu“. Vtedajší pracovníci ústavu – pokiaľ nemali a nemajú nejaké odborné či osobné averzie voči nemu – vedia, že Lipták nikdy nevytĺkal martýrsky kapitál zo svojho takmer dvadsaťročného ostrakizovania. Bobák má však pravdu v tom, že Lipták výrazne ovplyvnil odborné smerovanie Historického ústavu SAV v 90. rokoch minulého storočia. Ovplyvnil ho najmä svojou prirodzenou odbornou autoritou, ako predsedu Vedeckej rady ústavu i ako hlavný redaktor *Historického časopisu*. Počas jeho šéfredaktorovania v rokoch 1990 – 1998, podobne ako v rokoch 1968 – 1969, *Historický časopis* dosiahol vysokú odbornú úroveň a presadil sa v kontexte európskej historiografie. Zlomyselné a navyše úplne falošné je tiež tvrdenie, ktoré sa snaží Bobák vsugerovať čitateľom *Historického zborníka*, že Liptákov vplyv v Historickom ústave – údajná „liptákovčina“ (slovný novotvar, ktorý nápadne pripomína smutne známy propagandistický arzenál totalitnej terminológie) – sa vraj presadil ako nejaký neomarxistický protipól Daniela Rapanta a jeho koncepcie slovenských dejín. Som hlboko presvedčený, že Lipták svojou invenciou a vedeckým dielom v slovenskej historiografii mal k D. Rapantovi omnoho bližšie než J. Bobák so svojim primitívnym nacionalizmom, malichernosťou a nenávisťou. Len tak na okraj: Rapant, ktorý sa nezaoberal najnovšími slovenskými dejinami, no vo viacerých svojich teoretických štádiách sa ich dotkol, mal svojimi názormi napríklad na režim prvej Slovenskej republiky, resp. na význam Slovenského národného povstania⁷ omnoho bližšie k Liptákovi než k insitívnym názorom J. Bobáka či iných objaviteľov „zamlčaných právd“.

Vedome zavádzajúce, bez akýchkoľvek dôkazov, pravda, ak nepovažujeme za dôkazy zlomyseľné účelové klebety, sú tvrdenia, že Lipták ako prominentný ideológ mohol študovať utajené, iným historikom neprístupné fondy v archívoch ministerstva vnútra už na prelome 50. a 60. rokov minulého storočia. Rovnakým nezmyslom je aj tvrdenie, že v rámci svojej práce v Historickom múzeu Slovenského národného múzea bol hlavným ideológom (nerealizovanej) expozície ateistického múzea.

Trápne a priam úbohé je Bobákov konštatovanie, že v Historickom ústave údajne vznikol akýsi Liptákov *fan club*. Ak by aj takýto spolok existoval, rád by som sa uchá-

6 LIPTÁK, L. Úloha a postavenie historiografie v našej spoločnosti. In *HC*, 1969, XVII, č. 1, s. 98-118.

7 Pozri niektoré Rapantove state v *Historickom zborníku* z rokov 1945, 1946.

dzal o členstvo v ňom a asi by doň celkom radi vstúpili aj mimoakademickí bádatelia, resp. zahraniční kolegovia. Nepochybne, Lipták ovplyvnil, alebo prinajmenšom oslovil svojou publikačnou, organizačnou, redakčnou i školiteľskou prácou a najmä priam erupciou svojich invenčných nápadov veľkú časť slovenskej historickej obce, a pokiaľ viem, aj mnohých kolegov z iných spoločenskovedných pracovísk na Slovensku i v zahraničí. Ak J. Bobáka uspokojí, že toto má byť ten ním vymyslený Liptákov fanklub, tak je to v poriadku. Zaujímavé by však bolo zistenie, odkiaľ Bobák čerpal spomínané výmysly a nezmysly o Historickom ústave SAV, keď nikdy nebol jeho zamestnancom. Stále sa bránim podozreniu, že dostával tieto falošné informácie od ľudí, ktorí Liptákovi, Historickému ústavu a jeho odbornému, resp. personálnemu profilu chceli a chcú z najrôznejších dôvodov škodiť, no na odbornú verejnú kritiku, diskusiu a polemiku zatiaľ nenabrali odvalu. Potvrdenie takýchto indícií by bolo veľmi tristným zistením.

Na záver svojho azda až príliš emotívneho príspevku chcem vysloviť presvedčenie, že slovenská historická obec a kultúrna verejnosť na Slovensku vôbec si o podobných praktikách, aké prezentoval Bobák v článku o Liptákovi, urobí úsudok sama.

Pre J. Bobáka a jeho názorových súpútnikov bude pravdepodobne moja kritická replika iba potvrdením, že v Historickom ústave SAV ďalej vládne „liptákovčina, národný nihilizmus, čechoslovakizmus, marxizmus“ atď. Niekedy sa však treba ozvať. Nie z osobných či apologetických, ale jednoducho z principiálnych dôvodov. Azda aj kvôli zachovaniu si minimálnej miery slušnosti a kolegiality.

RECENZIE

SORBY, KAROL. *ARABSKÝ VÝCHOD (1945 – 1958)*. Bratislava : Slovak Academic Press, 2005, 305 s.

Politický vývoj v arabskom svete po druhej svetovej vojne dlhodobo púta pozornosť odbornej i laickej verejnosti. V slovenskej i v českej historiografii sa mu však venuje obmedzený počet odborníkov, lebo možnosti systematického výskumu arabských dejín sú predovšetkým na Slovensku značne obmedzené. Na vedeckej produkcii popredného slovenského arabistu K. Sorbyho, ktorý sa v posledných rokoch venuje predovšetkým historickému výskumu, sa však táto skutočnosť nijako neprejavuje. Dôkazom toho je i syntetická práca, v ktorej sa jej autor zaoberá politickými dejinami arabských krajín Blízkeho východu a Arabského polostrova od konca druhej svetovej vojny do pádu irackej monarchie v lete roku 1958. Na rozdiel od svojich dvoch predchádzajúcich vedeckých monografií (*Egyptská revolúcia 1952*. Bratislava : Veda, 1998; *Suez 1956. Súmrak tradičného kolonializmu na Blízkom východe*. Bratislava : Veda, 2003), ktoré mali analytický charakter, najnovšia práca menovaného je syntézou, v ktorej si všima hlavne vývoj v krajinách tzv. úrodného polmesiaca; krajinám Arabského polostrova, ktoré v uvedenom období hrali podstatne menšiu úlohu v medzinárodných vzťahoch, venuje pozornosť primeranú ich vtedajšej pozícii na medzinárodnej scéne.

Práca sa skladá z piatich kapitol. Prvá z nich je vlastne širším úvodom, v ktorom sa autor zaoberá medzivojnovým obdobím. Konštatuje, že v medzivojnových rokoch bolo pre Arabov ústredným problémom získanie politickej nezávislosti. Riešenie tejto otázky sa odkladalo od konca prvej svetovej vojny a následného rozpadu Osmanskej ríše, ale tento postup mal za následok, že problematika nezávislosti sa na program dňa dostávala s čoraz väčšou naliehavosťou. V pasážach venovaných týmto otázkam autor výstižne charakterizuje fungovanie nerovnoprávných zmlúv, ktorými sa Veľká Británia a Francúzsko usilovali zabezpečiť si v tomto regióne stabilné postavenie v dlhodobom časovom horizonte (s. 23 a nasl.). Z autorovej analýzy vyplýva, že kým po prvej svetovej vojne bola medzi Arabmi požiadavka národného oslobodenia a štátnej samostatnosti prioritným politickým cieľom, po roku 1945 sa vec posunula do inej roviny: stala sa i východiskovým predpokladom domácej vnútornej reformy nevyhnutnej preto, lebo v rámci vtedajších blízkovýchodných režimov neexistovali medzi ich predstaviteľmi a silami reprezentujúcimi cudziu okupáciu podstatné nezhody. To sa dalo napraviť len zmenou vnútorných pomerov.

V druhej kapitole autor uvádza, že národnooslobodzovacie hnutie v arabských krajinách Blízkeho východu a Arabského polostrova sa v prvých rokoch po skončení druhej svetovej vojny (1945 – 1949) nemôže v dôsledku viacerých objektívnych i subjektívnych faktorov porovnávať svojou intenzitou s revolučnou vlnou v oblasti juhovýchodnej Ázie a Ďalekého východu. Negatívnu úlohu hral podľa neho v tomto smere hlavne fakt, že arabský východ zostal po celé obdobie vojny tylovým územím Spojencov, na ktorom neprišlo k takému rozkladu britského alebo francúzskeho koloniálneho panstva, ako sa to stalo v krajinách juhovýchodnej Ázie. Nevznikli ani partizánske oddiely podobné tým, ktoré sa vytvorili na územiach okupovaných Japoncami. Autor naznačuje, že k tomu mohla prispieť slabosť miestneho priemyselného proletariátu a dominantný politický vplyv národnej buržoázie, pozemkových vlastníkov a duchovenstva na „ľudové masy“. V Egypte (ktorému autor venuje len okrajovú pozornosť, pretože politickým vývinom v tejto významnej arabskej krajine v prvých pätnástich povojnových rokoch sa podrobne zaoberal v dvoch spomenutých analytických monografiách) a v Iraku sa Veľkej Británii podarilo ustanoviť režimy sympatizujúce s jej politikou, čo ju do určitej miery favorizovalo v porovnaní s Francúzskom, na

ktoré začala vyvíjať „nepriamy nátlak“, aby sa vzdalo kontroly nad Sýriou a Libanom, ktorá mu poskytovala bázu na mocenskú prítomnosť na arabskom východe. Hlavnú zásluhu na relatívne rýchlym dosiahnutí nezávislosti Sýrie a Libanonu mala podľa autora francúzsko-britská mocenská rivalita a snaha USA budovať mýtus o americkom antikolonializme (s. 63); svoju úlohu však v tomto smere zohrala aj mohutná vlna ľudového odporu proti prítomnosti okupačných síl.

Primerané miesto v tejto kapitole si našla aj prvá palestínska vojna. V súvislosti s ňou Sorby venuje veľkú pozornosť najmä objasneniu príčin zdrvujúcej porážky Arabov, ktorá pre nich znamenala národnú katastrofu. Upozorňuje, že výsledky prvej palestínskej vojny pôsobili vo všetkých okolitých arabských krajinách, a to jednak ako katalyzátor mohutnejšieho sociálneho hnutia, jednak ako impulz prebúdajúci arabský nacionalizmus, ba až šovinizmus. Ponižujúca porážka vo vojne Arabom presvedčivo ukázala nielen ich vojenskú neschopnosť a hospodársku zaostalosť, ale aj sklon arabských vládnucich vrstiev kolaborovať s koloniálnymi alebo neokoloniálnymi veľmocami. Za živnú pôdu tohto sklonu – ktorý sa ostatne nedá pokladať za špecifikum arabského sveta, lebo ho v takej či onakej forme možno nájsť v každom prostredí vystavenom dlhodobému mocenskému tlaku určitého dominantu – pokladá Sorby politické a sociálne privilégiá vládnucich kruhov, ale aj pseudoparlamentný systém, ktorý len veľmi nedokonale zastieral faktickú diktatúru najbohatších. V rámci druhej kapitoly autor vyhradil primerané miesto i rozličným formám úsilia USA mocensky expandovať – hlavne pomocou ekonomických nástrojov – do hospodársky neobyčajne prítomného blízkovýchodného regiónu. Ekonomickú pomoc, upozorňuje Sorby, Spojené štáty pritom vždy podmieňovali ochotou blízkovýchodných arabských krajín spolupracovať s nimi i v politickej a vo vojenskej oblasti, ale aj uzavretím trvalého mieru s Izraelom.

V tretej kapitole sa autor zaoberá obdobím prvej polovice 50. rokov (1950 – 1954). Konštatuje, že v uvedenom časovom úseku narastal záujem USA o oblasť Blízkeho východu najmä kvôli arabskej rope. Avšak napriek prehlbujúcim sa stykom Washingtonu so Saudskou Arábiou štátny departament i iné riadiace zložky americkej administratívy prenechávali obhajovanie politických záujmov Západu v arabskom svete Veľkej Británii. Jedinú výnimku v takto orientovanej americkej politike na Blízkom i Strednom východe tvorila Palestína, ale to bol podľa Sorbyho skôr výsledok domácich amerických politických kalkulácií a ohľadov voči vplyvnej židovskej loby než výsledok premyslenej zahraničnopolitickej koncepcie. V období eskalácie studenej vojny na začiatku 50. rokov, keď sa USA a ZSSR usilovali upevniť si pozíciu v nimi kontrolovaných záujmových sférach, silnela v arabských krajinách tendencia k neutralite. K tomu svojim spôsobom a dielom prispela i podpora, ktorú ZSSR poskytol Izraelu v prvom období jeho existencie s cieľom oslabiť britské pozície na Blízkom východe. Podpora sa však ukázala ako dvojsečná zbraň, lebo značne znížila prestíž Moskvy v očiach Arabov. Vzhľadom na to, že obdobie dobrých vzťahov Sovietskeho zväzu s Izraelom trvalo z rozličných príčin len krátko, Sorby hodnotí sovietskú politiku na Blízkom východe v posledných rokoch Stalinovho života ako neúspešnú. Avšak na druhej strane – upozorňuje – Západ nedokázal dospieť pri riešení blízkovýchodného konfliktu k takému urovnaniu, ktoré by Sovietskemu zväzu bolo trvalo znemožnilo vstúpiť do politického diania v tomto regióne. Pochybila teda nielen Moskva, ale i Washington a Londýn, každý spôsobom seba vlastným. Nevyriešené problémy okolo Palestíny a jej budúcnosti (stanovenie hraníc, otázka arabských utečencov, status Jeruzalema, využívanie vodných zdrojov atď.) nedovolili, aby sa lokálna animozita stlmila a rany zacelili. To bola živná pôda nových konfliktov, ktoré – ako je známe – trvajú dodnes.

Štvrtá kapitola je z chronologického hľadiska venovaná prvým rokom druhej polovice 50. rokov. Autor v nej sleduje tak otázku rozmachu národnooslobodzovacieho hnutia arabského sveta v uvedenom období, ako aj otázku zahraničnopolitických postojov Západu (USA, Veľkej Británie a Francúzska) a ZSSR k blízkovýchodnému regiónu. Pokiaľ ide o Sovietsky zväz, konštatuje, že jeho zahraničná politika sa po Stalinovej smrti pomerne rýchlo zbavila koncepcie rozdelenia sveta

na dva tábory a už za N. S. Chruščova (Chruščovova politická kariéra, pravda, presahuje autorom sledovaný časový rámec) sa s tzv. tretím svetom počítalo ako s reálnou silou medzinárodnej politiky. ZSSR a krajiny jeho bloku, ktoré v tejto sile videli svojho spojencu v boji proti Západu, začali preto v masívnejšej miere poskytovať morálnu i materiálnu podporu národnooslobodzovaciemu hnutiu a v rámci širokého „antiimperialistického frontu“ naväzovali s krajinami tretieho sveta všestrannú spoluprácu. Autor uvádza, že za iróniu vtedajšieho obdobia treba pokladať skutočnosť, že nový minister zahraničných vecí USA John F. Dulles (funkcie sa ujal s nástupom generála Eisenhowera za šéfa Bieleho domu) sa na problémy medzinárodnej politiky díval cez prizmu dvoch antagonistických táborov, teda podobne ako Stalin či A. Ždanov. Preto nemal pochopenie pre neutralistické aspirácie vodcov krajín tretieho sveta. To ich, pravda, viedlo iba k pevnejšiemu rozhodnutiu uskutočňovať politiku neúčasti v dvoch antagonistických blokoch, teda líniu, ktorú Washington z hľadiska svojich záujmov rozhodne nepokladal za optimálnu. Sorbyho výklad – pokiaľ som mu v podstatných znakoch dobre porozumel – je zaujímavý tým, že za rozhodujúcu hybnú silu politiky neúčasti považuje stranu (USA), ktorá si ju rozhodne najmenej priaľa. To ostatne názorne ukazujú tie pasáže štvrtej kapitoly, v ktorých autor analyzuje úsilie Západu vybudovať Bagdadský pakt, t. j. regionálne vojenské zoskupenie, ktoré malo v súčinnosti s inými podobnými organizáciami vytvoriť základ regionálneho vojenského zoskupenia namiereného proti mocenským rivalom v bipolárnom svete.

V piatej kapitole autor okrem iného konštatuje, že hlavným dôvodom snahy USA nájsť nové prostriedky na zadržanie arabského národného hnutia a zamedzenie rozšírenia spolupráce niektorých arabských krajín so ZSSR bol krach suezského dobrodružstva, v ktorom hrali hlavnú úlohu Veľká Británia a Francúzsko v súčinnosti s Izraelom. Výsledkom snahy Washingtonu bola Eisenhowerova doktrína vyhlásená v januári 1957 a znamenajúca nahradenie britsko-francúzskej hegemonie nad prozápadnými blízkovýchodnými krajinami americkou (s. 209). Zápas o Sýriu v roku 1957 vyústil začiatkom nasledujúceho roka do vytvorenia Zjednotenej arabskej republiky, čo bol podľa autora vrcholný úspech arabských národných síl.

Na margo recenzovanej publikácie možno celkovo konštatovať, že jej autorovi sa v kľúčových pasážach práce podarilo plasticky zachytiť vzájomnú súvislosť medzi vnútropolitickými trendmi jednotlivých krajín arabského východu a medzinárodnopolitickými faktormi, ktoré ich podnecovali alebo tlmili, a poukázať aj na vzájomnú podobnosť vývinu sledovaných arabských krajín a jej príčiny. Charakteristickou črtou práce – pre Karola Sorbyho príznačnou – je využívanie širokej škály primárnych aj sekundárnych prameňov arabskej i nearabskej proveniencie. To mu spolu so snahou vykladať veci objektívne umožnilo predložiť čitateľovi prácu poskytujúcu spoľahlivý a faktograficky dobre podložený prehľad o vývoji arabského východu v období nasledujúcom bezprostredne po skončení druhej svetovej vojny. A zda netreba dodať, že bez existencie prác postavených na serióznom základnom výskume nemožno v úplnosti pochopiť zložité udalosti odohrávajúce sa na Blízkom východe v súčasnosti. Prínos recenzovanej práce, ktorej výkladovú časť dopĺňa zoznam použitých prameňov, súbor mapových príloh a menný register, treba vidieť i v tejto oblasti.

Pavol Petruf

KELLY, Catriona. *COMRADE PAVLIK. THE RISE AND FALL OF A SOVIET BOY HERO*. Granta Books 2006, 352 s.

Pred päťdesiatimi rokmi ho mali poznať všetky tunajšie deti. Pavlik Morozov, trinásťročný chlapec, ktorého vrah z pomsty zabil vlastný starý otec. Vzorný pionier, o ktorom sa tvrdilo, že udal vlastného otca za napomáhanie kulakom pri zatajovaní a neodovzdávaní úrody. Brutálne ubodaný mŕtvy, nájdený spolu s bratom 6. septembra 1932, obsypaný čučoriedkami, ktoré išli zbierať. Hrdina pionierskych klubovní, divadelných hier, filmu a povinného čítania. V paralelnom „protištatnom“ diskurze naopak figuroval ako jednoznačný symbol zrady a podľahnutia režimovému vymývaniu mozgov.

Catriona Kelly sa odhodlala na sifyfovskú robotu nielen „zistiť, čo sa naozaj udialo“, ale aj opísať a analyzovať premeny následnej propagandistickej inštrumentalizácie príbehu. Veta „preštudovala archívne materiály v inštitúciách všetkých úrovní od centrálnych v Moskve až po miestne, prečítala všetku relevantnú dobovú tlač“ je v postsovietskom kontexte svedectvom tak o štúdiu, ako i o drine vynaloženej pri získavaní vstupných povolení. Presvedčená o tom, že „kulty sa vytvárajú, nie rodia“ a že za ich výrobou stoja konkrétni jednotlivci, zmapovala rolu jeho tvorcov od redaktora miestnych novín po Maxima Gorkého. Výsledná kniha je kombináciou rekonštrukcie Pavlikovej biografie, priebehu vyšetrovania a súdneho procesu, detailného cestopisu z jeho bydliska, kroniky premien obrazu detského hrdinu v nasledujúcich desaťročiach a argumentov v sporoch o jeho dnešnú interpretáciu, to všetko podložené bohatým pramenným materiálom. Treba sa len duševne pripraviť na zvláštny pocit pri čítaní a podozrievavé pohľady tých, ktorým sa rozhodnete o zážitku z neho rozprávať. Výborná kniha, strhujúci príbeh, informačná bohatosť – a Pavlik Morozov... je to predsa len nezvyk.

Oblasť, v ktorej sa Pavlik narodil, administratívne patrila do uralskej oblasti, ale hraničila so západnou Sibírou, ktorej sa i geograficky podobala. Bola dlhodobým útočiskom migrantov z Ukrajiny a Bieloruska, nezávislých ľudských pováh, ktorí kvôli získaniu vlastnej pôdy prekonalí tisíce kilometrov a odmietali sa jej vzdať. Roztrúsenosť osídlenia sťažovala kontrolu cárskemu i sovietskemu režimu. Už od 20. rokov 20. storočia boli tamojší roľníci známi vzpieraním sa konfiškáciám zo strany Červenej armády, utekaním do lesov a ozbrojeným odporom. Ani kolektivizácia tam nenapredovala podľa plánu. Udalosť, ktorá sa dala následne využiť na zastrašovanie miestnych usadlíkov a pritom nevzbudzovala sympatie radového spoluobčana (vražda dieťaťa), bola teda pre štátnu moc v tejto oblasti rozhodne prínosom. Jej mediálne spracovanie umožňovalo vystavovať motívy detských hrdinov minulého režimu – a to nielen svätých, ktorých smrť spôsobili príbuzní (sv. Boris a Gleb, cárovič Dimitrij), ale aj dobovo ešte stále aktuálnu boľševickú vraždu cárových detí, symbolizovanú utrpením najmladšieho, dediča trónu Alexeja (vykonanú dokonca v tamojšom oblastnom meste Jekaterinburg). Morozov nebol prvou ani poslednou neplnoletou „obeťou triedneho boja“, v dedinách prepletených príbuzenskými vzťahmi zaangažovanie detí do politickej agitácie nevyhnutne spôsobovalo, že sa dostávali do konfliktu s vlastnými príbuznými. Ale zrejme práve uvedené skutočnosti, podporené bežným ruským priezviskom, dejom v tradične ruskej lokalite (na rozdiel napr. od detských obetí nepriateľov režimu v Azerbajdžane či inej „divočine“) a počiatočnou vágnosťou hrdinovej biografie spôsobili, že sa z neho stal prototyp, ku ktorému sa ostatní len prirovnávali.

Ako sa teda hrdinský príbeh v čase menil? Prvotne sa z konfliktu pre majetok vyrobila politická vražda. Podľa prvej správy v okresných novinách *Tavdinský robotnik* Morozov „pomohol odhaliť kulackú bandu“, za čo ho spolu s jeho bratom, 8-ročným Fiodorom, zabil 18-ročný

bratranec Danila s rovesníkom Jefremom Šatrakovom. O udaní otca ani o oddanosti „pionierskej veci“ tu niet zmienky. V celoštátnej *Pionierskej Pravde* sa už začiatkom októbra 1932 „dvaja pionieri, neúnavne aktívni pri odhaľovaní kulakov, škodiacich sovietskemu hospodárstvu, nezastavili ani pred odhalením protištátnej činnosti svojho otca, predsedu miestneho sovietu“. Do dvoch týždňov propagandisti zmenili názor a z dvoch aktívnych pionierov sa stal jeden, pričom bráčik ostal nezaangažovanou neodôvodnenou obeťou. Z Pavlika urobili vzor aktivistu, rozhodnutého „podporovať zavádzanie prijatých opatrení“, ktorý sa nezastaví pred ničím. Vraj povedal rovno pred súdom: „*Ujo sudca, hovorím nie ako syn, ale ako pionier: môj otec zradil vec Októbrovej revolúcie.*“ Táto verzia sa stala základom prvých žurnalistických životopisov. Je zaujímavé, že v tom istom čase nacistické Nemecko vyprodukovalo podobného hrdinu – film o malom Quexovi, synovi opilca komunistu, ktorý (vyzradením) zabránil útoku komunistov na oddiel Hitlerovej mládeže, za čo tiež zaplatil životom. Na smrteľnej posteli ešte dokázal zaspievať pochodové pieseň. Podľa Catriony Kelly by verzia o zhode náhod bola silnejšia, ak by sa téma o zrade Pavlikovho otca objavila už v regionálnej tlači. No fakt, že ju do príbehu vsunuli až v redakcii centrálného denníka, ktorého zamestnanci boli oddaní internacionalisti s prístupom k správam o detskom hnutí vo svete, hovorí skôr v prospech existencie priameho prepojenia medzi oboma kultmi.

Postupom času sa z okrajovej úlohy do roly priameho účastníka vraždy dostal Pavlikov dedko kulak. Rozvíjal sa i opis infanticídy – množstvo rán, „*rozpárané brucho*“ a „*rozboďaný hrudník*“. Aby hrdina zapadol do propagandistickej schémy bezprizorného dieťaťa, ktorému sovietska vláda umožnila stať sa riadnym človekom, vtedy obľúbeného námetu makarenkovskej tematickej vlny, redaktori zdôrazňovali biedne pomery a rozvrat v rodine, v ktorej vyrástol na vzorného občana. Rok po tragédii poslal začínajúci spisovateľ Solomein svoju knihu *V kulackom hniezde*, založenú na Morozovovom príbehu, Maximovi Gorkému. Dočkal sa síce drivej kritiky za vytvorenie vymelkovaného, neživého textu, ale samotný námět Gorkého zaujal natoľko, že sa začal osobne angažovať vo vytváraní kultu. Až vtedy sa téma z detských novín prepracovala do tlače pre dospelých. Gorkij sa zaslúžil aj o vydanie nového životopisu z pera Alexandra Jakovleva a na zjazde spisovateľov roku 1934 verejne vyzval na vytvorenie monumentálnej sochy hrdinu.

O tom, že myšlienka „zrady otca za politiku“ bola v dobovej sovietskej spoločnosti problematická, svedčia ďalšie úpravy kánonického textu. Otec, zatracovaný za vystavovanie falošných dokumentov núteným presídlencom a za zatajovanie úrody, bol prekreslený na rodinného tyrana, ktorý odmieta „živiť pioniera“ a trápi ho hladom, dokonca ho naschvál obleje vriacou masťou. Pavlik mlčky znáša bolesť a povzbudzuje mamu, len „*pri výmene obväzu zmástil tvár*“. Po otcovom uväznení v týraní pokračuje dedko a bratranec. Politickému hrdinovi pribúdali črty sociálnej obeť. Aj scéna samotného „nahlásenia činu“ predstaviteľom štátnej moci sa časom menila – od suverénneho vystúpenia na verejnom súde, cez rozrušený rozhovor so známym príslušníkom polície až po váhavé radenie sa s miestnou učiteľkou, ktorá informáciu sama posunie na patričné miesta. Samotný konkrétny „zásluhový“ čin, teda udanie otca, sa čoraz viac dostával do úzadia v prospech metafory „položenia života za vlasť“. Chlapec bol odhodlaný obetovať za sovietsku vec svoj život a aj tak urobil. Deti sa mali porovnávať nie s tým, či by dokázali udať rodiča, ale s tým, či by boli ochotné nasledovať svoj vzor v podstúpení smrti.

Zmeny obrazu Morozova reflektovali aj vývoj sovietskej vnútroštátnej sociálnej politiky 30. rokov. Nová línia sa sústredila na posilnenie rodiny, prijaté zákony sťažili rozvody, zakázali interrupcie, zvýšili podporu tehotným ženám. Rok 1935 sa niesol pod heslom „*Ďakujeme súdruhovi Stalinovi za naše šťastné detstvo*“. Vzorové dieťa už nerebelovalo voči rodine, ale bolo podporované v poslušnosti. Príkazy „ctiť si starších“ a „milovať rodičov“ sa dokonca zaradili medzi pionierske zákony. Ďalšou novinkou bola štátna podpora individuálnych úspechov a elitárstva. Odmeny a vyznamenania začali dostávať nie malí politickí aktivisti, ale talentované deti, ktoré

dosiahli niečo výnimočné: nádejní hudobníci, výtvarníci, športovci, občas brigádnicí a vždy vzorní žiaci. Na prvé strany Pionierskych novín sa dostali vzorné omašľované bifľošky, ktoré by dekádu predtým boli symbolom buržujského malomeštiactva. Ak mal Morozov ostať aktuálnym vzorom, musel sa stať vzorným žiakom aj on. Do životopisov dopísali jeho školskú usilovnosť a študijné úspechy. Dokonca „dostával vždy známku výborná“, ktorá bola oficiálne v ZSSR zavedená až po jeho smrti. Šestnásťročný amatérsky básnik vzbudil v pionierskej tlači verejnú diskusiu o hraniciach pomoci spolužiakom, keď ku kladným črtám pridal jednu spornú: [Pavlik] „často a ochotne svojim kamarátom našepkával.“ Keďže správny sovietsky chlapec mal koncom 30. rokov nejaké koničky a záujmy, v ktorých vynikal, dostal ich tiež. Na poľovačke s otcom „zasiahol dva vtáky a otec ani jedného“. Roku 1947 (Gubarevov životopis) v rámci kampane za „správne kamarátstvo“ do príbehu pribudla i jeho vzdialená sesternica, s ktorou sa priatelil napriek tomu, že sa mu ostatní posmievali, že sa baví s dievčaťom. V ďalšej biografii, vydanéj roku 1952 pri príležitosti 20. výročia úmrtia, mu Valentin Katajev vložil do úst slová „musíme byť verní... a milujeme nášho veľkého Stalina“, hoci roku 1932 bol Stalinov kult v počiatkoch a nie je jasné, či o ňom Morozov vôbec v živote počul.

Prispôboval sa i výzorom. Z tmavovlasého, bosého, ubiedeného Uralca sa stal kučeravý blondák v ruskej rubaške a čižmách (Eizenštejn: film *Bežinský háj*, 1936). Z dedinského pioniera začiatku 30. rokov, keď nikto nemal uniformu, organizácie boli v počiatkoch a pionierska šatka sa dostávala len za odmenu a nosila sa výnimočne, sa stal mestský pionier konca dekády, keď k obrazu školáka patrila biela košeľa a šatka na každodenné nosenie. Do životopisu pribudla aj scéna skladania pionierskeho sľubu. V záujme symbolického „synovstva Októbrovej revolúcie“ ho niektoré verzie spravili aj o rok starším predatovaním narodenia do novembra roku 1917. Nakoniec sa pôvodná verzia príbehu v aktualizáciách takmer rozplynula. Citovaný respondent z prelomu 70. a 80. rokov už tvrdil, že Pavlik udal otca za kolaboráciu s Nemcami.

V čase druhej svetovej vojny však kult Morozova takmer úplne nahradili noví hrdinovia. Za okupácie bolo treba mlčať a napriek mučeniu neprezradiť – teda pravý opak jeho činu. Detskými vzormi sa stávali Zoja Kosmodemjanská, Loňa Golikov, Lida Matvejeva, Trofim Prušinskij a ďalší, ktorí udržali tajomstvo. Navyše tu bol nový literárny hrdina, konkurent, *Timur a jeho družina*. Okrem literárnych kvalít tejto Gajdarovej knihy upozorňuje Catriona Kelly na ďalšiu zásadnú Timurovu výhodu, pre ktorú jeho popularita pretrvala i do povojnových čias, totiž dalo sa naň na dvore hrať. Každé dieťa mohlo samo alebo s kamarátmi „páchať“ dobré činy a byť aspoň chvíľu timurovcom. Na Morozova sa však človek nezahrá.

Nevrátil sa ani tesne po vojne. Prispel k tomu zrejme i fakt, že Stalin sa v morozovovskom kulte nikdy osobne neangažoval. Pri jeho štylizácii do otcovskej roly to ani neprekvapuje. Typy detí, s ktorými svoju postavu mediálne spájal, boli viditeľne mladšie a zväčša išlo o dievčatká. (Podobné to bolo s jeho vlastnými deťmi, v súvislosti s ním sa písavalo skôr o dcére Svetlane ako o synoch.) Dokonca sa šepkalo, že Pavlika označil za „tú malú sviňu, čo donášala na vlastného otca“. Sochu, ktorú nakoniec odhalili až roku 1948, umiestnili nie na čestné miesto v Kremli, ale do odľahlého parku na Krasnej Presni. Na slávnosti sa zúčastnili predstavitelia Komsomolu, ale žiaden vyšší funkcionár strany. Za Chruščova sa kult Morozova vrátil, hoci nie v plnej sile. Konečne mu postavili sochu v rodnej dedine a urobili k nej aj asfaltovú cestu. Zaradil sa do panteónu detských hrdinov, ktorých mal poznať každý kandidát na vstup do pionierskej organizácie. Vyskytoval sa v pionierskych klubovniach, pomenovali po ňom školy. V brežnevovských časoch jeho význam zasa postupne upadal.

Vlnu záujmu vzbudila až kniha Jurija Družnikova, publikovaná v 90. rokoch minulého storočia. Ešte ako disident zhromažďil viacero ústnych svedectiev a rozhodol sa vyrobiť „anti-príbeh“. Catriona Kelly vo svojom kritickom hodnotení tejto publikácie upozorňuje na paradox,

ktorým autor v snahe potupiť bývalého hrdinu autentizuje najspornejší bod celej legendy, teda samotné udanie a rozvíja teórie o sprisahaní (rovnako ako zvykli sovietske orgány). Pre Družnikova je Morozov jasným udavačom, *Donášačom 001*, a všetko ostatné je inak, ba priam naopak. Nebol vraj múdry, ale zaostalý až dementný, nekonal z idealizmu, ale zo sebeckva a majetkuchtivosti, a nezabili ho sprisahaní kulaci, ale sprisahaná tajná polícia. Ťažko na malom priestore zhrnúť autorkine argumenty voči tejto verzii. Azda najvypovedajúcejším je štatistika dosvedčujúca, že prípady vražd detí v Západosibírskej oblasti nebývali zriedkavé, v tomto type kriminality vysoko prekročovala priemer. Ani zmätky a oneskorenia vo vytváraní príbehu nesvedčia o tom, že by bola akcia vopred pripravená. Ak by hotovému príbehu chýbala len konkrétna obeť, stačilo policii poprehŕňať sa v spisoch, nemusela by sa obťažovať hľadaním detí náhodne pobežujúcich po lesoch.

Catriona Kelly na základe štúdia vyšetrovacích spisov načrtáva svoju pravdepodobnú verziu. Otec v strachu zo zatknutia a po nezhodách s manželkou opustil rodinu. Aj zvyšok otcových príbuzných sa od nej odvrátil. Kým žil v Gerasimovke, bol zvolený do vedenia obce (kolchozu) a bol podozrivý z vydávania falošných dokumentov nútene presídleným osobám. Odchod od rodiny je teda zrejme podnietený aj únikom pred trestným stíhaním. Po niekoľko rokov ťarcha hospodárstva a čiastočne aj starostlivosť o mladších súrodencov padala na najstaršieho syna, Pavlika. Odmietavý postoj najbližších i vzdialenejších príbuzných k rodinným vydedencom mu na sile ani na sebavedomí nepomáhalo. Až škola (teda „sovietska moc“) mu poskytla pocit uznania a dôstojnosti, ktorý mu v komunite chýbal, preto sa začal podieľať na jej aktivitách. Prezentoval sa ako zástanca nového režimu a agitoval za jeho nariadenia, čím proti sebe dodatočne popudil širokú rodinu. Zúčastnil sa aj na domovej prehliadke pri hľadaní pytliackych zbraní bratrancov. Tí využili prvú príležitosť, aby mu dali príučku, a bitka sa zmenila na vraždu. Autorka uvádza svoje závery otvorene, pričom sa cielene vyhýba ich podsúvaniu čitateľovi. Obsiahlymi citáciami prameňov i oponovaných interpretácií mu umožňuje vytváranie jeho vlastných.

Vyčítať knihe niet čo. Nepozorné premenovanie timurovského antihrdinu z Kvakina na Kvakova (s. 177) je zrejme najväčšou „chybou“. Naopak, okrem vynikajúceho spracovania textu sa kniha snaží byť čitateľovi čo najosožnejšou aj z „technickej“ stránky. Hneď na začiatku nájde zoznam vyše tridsiatich fotografií a dobových ilustrácií, vysvetlenie použitých skratiek (vrátane rozpisu ruských názvov). Tri mapy približujú polohu Sverdlovskej oblasti vzhľadom na Sovietsky zväz, ďalej vo zväčšenej mierke územia okolo Uralu a následne priamo Tavdinský okres. Po graficky rozkreslenom rodostrome rodiny Morozovovcov nasledujú „osoby a obsadenie“, zoznam účastníkov vyšetrovania doplnený ich krátkymi charakteristikami. Vzhľadom na to, že ich je na 6 strán, je táto pomôcka pri orientácii v deji nedoceneniteľná.

Príbeh Pavlika Morozova pokračuje vlastne až dodnes. Roku 1999 podala dcéra jedného z odsúdených žiadosť o rehabilitáciu, ktorá bola roku 2001 po preskúmaní opäť zamietnutá. Priebeh prešetovania napovedá, že definitívneho uzatvorenia prípadu s objavením sa nových detailov sa zrejme nedočkáme. Popri mnohých otvorených otázkach ostáva však jasno v jednom: smrť dvoch detí je strašná bez ohľadu na to, na aké ciele ju propaganda využije.

M. Zavacká

GLOSÝ – BIBLIOGRAFIA

VŠEOBECNÉ DEJINY

VAN DER KISTE, John. *EMPEROR FRANCIS JOSEPH. Life, Death and the Fall of the Habsburg Empire*. Sutton Publishing 2005, 246 s.

John van der Kiste patrí k britským autorom, ktorí sa zaoberajú výskumom a predovšetkým popularizáciou európskej aristokracie a vládnucich dynastií v 19. a na začiatku 20. storočia. Hoci jeho početné diela o panovníkoch a príslušníkoch panovníckych rodov vo Veľkej Británii, Rusku, Grécku, Škandinávii a Nemecku nie sú v stredoeurópskom prostredí veľmi známe, resp. poznajú ich len odborníci, zaslúžili by si podstatne väčšiu pozornosť. Na rozdiel od početných autorov, ktorí viac alebo menej kultivovane kompilujú desiatky predtým vydaných publikácií a ako na bežiacom páse produkujú stále populárne diela bez toho, aby priniesli čokoľvek nové, ambície van der Kisteho sú podstatne väčšie. Jednak využíva poznámkový aparát (hoci obmedzený) a kombinuje bohatú memoárovú literatúru s edovanými prameňmi a odbornými textami, jednak rád siahne aj po pôvodnom archívnom materiáli britského pôvodu. Nie sú to teda vyslovene pôvodné práce F. R. Bridgea alebo G. Brooka-Shepherd, ale majú svoju originálnu výpovednú hodnotu. Preto ak si stredoeurópsky záujemca kladie otázku, čo môže priniesť jeden britský autor o Františkovi Jozefovi I., nakoniec zistí, že toho nie je málo. Dielo je postavené predovšetkým na britskej literatúre a prekvapujúco to vôbec nie je žiadny deficit. Navyše autor siahol aj po archívnych prameňoch a využil materiály kráľovnej Viktórie z kráľovského archívu vo Windsore a diplomatické správy z Viedne uložené v *Public Record Office*. Nie sú to teda pre stredoeurópskeho historika pr-

voradé pramene, ale jednotlivé postrehy pôsobia invenčne a sú veľmi zaujímavé.

Dielo je napísané veľmi kultivovaným a prítlačlivým štýlom bez toho, aby stratilo punc vedeckosti. Mimoriadne citlivo je postihnutá aj neľahká súvislosť medzi osobným životom panovníka a všeobecným vnútropolitickým a zahraničnopolitickým kontextom. V tomto by mohla byť anotovaná kniha aj pre ďalších autorov skutočným vzorom. Písaná je síce pre britského čitateľa, ale aj čitateľ z prostredia, v ktorom je odkaz monarchie živý, musí s pôžitkom sledovať, ako autor rozvíja príbeh, kladie si otázky a pokúša sa o odpovede na ne. Jedenást' kapitol postupuje chronologicky životom Františka Jozefa, pričom v každej z nich sú tematické bloky zaoberajúce sa napr. komplikovanými vzťahmi nevesty a svokry, jeho samého k synovi, k manželke, ku Kataríne Schrattovej, k následníkovi trónu, k umeniu, politickým pomerom a pod.

František Jozef vyznieva v hodnotení van der Kisteho ako panovník, ktorý síce už mentálne nepatrí do 20. storočia, ale vykonával svoju funkciu a úlohu v súlade s potrebami štátu a neraz aj doby. Napriek stereotypom vytvoreným o Františkovi Jozefovi objavíme v ňom aj ľudský rozmer a nevdojak nás prekvapí mnohými duchaplnými až ironickými poznámkami. Ani na jeho povestnú tvrdosť voči iným nie je položený taký dôraz, ako sme zvyknutí. Naopak, autor ho vykresľuje ako človeka, ktorý najmä po smrti svojich blízkych lipol na rodine a vnukoch. Aj vzťah ku Kataríne Schrattovej je zachytený citlivo a s porozumením. Od vypuknutia prvej svetovej vojny až po smrť je František Jozef opisovaný ako vládca, ktorý už nemal vývoj pod kontrolou, pred ktorým sa mnohé fakty radšej utajovali. Pozoruhodné a menej známe sú niektoré protimaďarské výhrady panovníka, na ktoré autor upozorňuje. Ukazuje sa, že podhubie pre isté averzie a stereotypy boli podstatne rozšírenejšie, ako sme boli ochotní pripustiť.

Textu by sa dali vyčítať niektoré detaily. Predovšetkým písanie mien miesta obcí by sa nemalo začínať ani končiť, primerane prameňom, len ich nemeckou podobou, ktorá

dnes už nikomu nemusí nič povedať a identifikácia lokality musí byť v britskom prostredí veľmi zložitá. Používanie pojmu Slovensko popri historických administratívno-správnych celkoch v 19. storočí síce môže niektorý typ slovenských čitateľov potešiť (hoci pri čítanosti zahraničnej literatúry a objektívnej nedostupnosti anotovaného diela ich veľa nebude), historik však vie, že Slovensko bolo v 19. storočí pojmom veľmi vágnym a aj pri jeho použití nie totožným s dnešnými hranicami krajiny. Revolúcia 1848/1849 je zachytená príliš tézovite, aby sa mohlo pochopiť, či mimikálne vysvetliť, správanie sa panovníka až do roku 1859. Niektoré zjednodušenia sú možno pochopiteľné, niektorým tvrdeniam sa, naopak, dalo vyhnúť bez toho, aby musel text rozsahovo narásť. Napr. vysvetlenie samovrážd Széchenyiho a Brucka nezodpovedá skutočnosti. Dielo by si určite zaslúžilo ešte kapitolu o symbole Františka Jozefa, o jeho vnímaní a fixácii v historickej pamäti jednotlivých národov.

Dielo napriek pripomienkam stojí za prečítanie. Van der Kiste upútava postrehmi odborníka nezainteresovaného na dejí a geopolitickom priestore, v ktorom sa udalosti odohrávajú. Ako skúsený rozprávač drží čitateľa nad stránkami knihy napriek tomu, že každý vie, ako sa celý príbeh skončí.

R. Holec

ROMSICS, Ignác. *TRIANONSKÁ MIEROVÁ ZMLUVA*. Bratislava: Kalligram, 2006, 236 s.

Kniha maďarského historika I. Romsicsa, autora syntetického diela *Dejiny Maďarska v 20. storočí*, ale aj životopisu maďarského medzivojnového premiéra I. Bethlena a ďalších publikácií, je prvou maďarskou monografiou v slovenskom preklade o takej základnej udalosti minulého storočia pre krajiny Karpatskej kotliny, akou bola mierová konferencia v rokoch 1919 – 1920 v Paríži a jej zmluvné

završenie 4. júna 1920 vo versaillskom paláci Trianon. Ťažiskom knihy sú, prirodzene, rokovania víťazných mocností s povojnovým Maďarskom o mierovej zmluve, autor ich však dáva do širších predvojnových a vojnových súvislostí, presahujúcich hranice vtedajšieho Uhorska či habsburskej monarchie.

V prvej kapitole *Národy rakúsko-uhorskej monarchie na začiatku 20. storočia a národnostné rozpory medzi nimi* autor stručne opisuje charakter rakúsko-uhorského suštatia a kvantifikuje jeho národnostné zloženie. Z hľadiska povojnového rozpadu Uhorského kráľovstva by čitateľovi väčšmi osvetlila situáciu podrobnejšia analýza národnostnej politiky uhorských vlád a ich asimilačných ambícií, ktorá sa výrazne prejavila v zmenách národnostného zloženia uhorského obyvateľstva. Navyše taká analýza by predstavovala aj komplexnejšie pozadie pre charakteristiku politických postojov zúčastnených strán (maďarskej politickej elity a predstaviteľov národností). Aj z autorovho textu je však zrejmé, že ambície maďarských politických elit a predstaviteľov menšín v predvojnovom období nemali ekvivalentné krajnosti – oproti unitárno-asimilačným, veľkomaďarským cieľom maďarských elit nestáli totiž separatistické ambície menšinových reprezentácií, ale nanajvýš úsilie o zákonom garantovanú samosprávu v rámci Uhorska. Na tú však v tom čase nemysleli a nepripúšťali ju ani umiernení, demokratickí maďarskí politici, ako napr. O. Jászi.

Situácia sa začala postupne, no zásadne meniť s vypuknutím prvej svetovej vojny. Jej cieľom z pozícií všetkých zúčastnených strán a ich vývinu venuje autor najrozsiahlejšiu kapitolu s názvom *Strategické ciele prvej svetovej vojny*. Treba zdôrazniť slová vývin vojnových cieľov, pretože ciele dohodových mocností vo vzťahu k habsburskej monarchii v prvej polovici vojny neboli vonkoncom deštruktívne, ale smerovali k povojnovej reforme – federalizácii a demokratizácii – dvojštatia. Autor veľmi plasticky načrtol stretý a posuny názorov na osud monarchie na najvyššej politickej úrovni aj na úrovni poradcov dohodových mocností, ako aj postoje iných zúčastnených štátov (Rumunská,

Srbska) a zástupcov národov existujúcich do konca vojny v rámci habsburského mocnárstva. Aj Romsicsova kniha ukazuje, že rozhodnutia ohlasujúce zánik monarchie a vytvorenia nových štátov ako budúcich spojencov dohodových veľmocí boli prijaté až na prelome jari a leta roku 1918 a následne boli na oficiálnej úrovni uznané aj exilové vládne orgány národov smerujúcich k nezávislosti. Takisto domáce reprezentácie uhorských Nemaďarov sa postupne aktivizovali až v posledných mesiacoch vojny, no autor vecne uvádza, že im zo strany uhorského štátu hrozil trestný postih. Takýto obraz vývoja „habsburskej otázky“ za vojny nekorešponduje s kedysi často uplatňovaným schematickým historickým determinizmom, vykresľujúcim aj cestu k nezávislosti nástupníckych štátov ako rad jednoznačných kauzálnych súvislostí, označovaných aj za „historickú zákonitosť“.

Koniec veľkej vojny prišiel nielen so zánikom habsburskej monarchie, ale aj s rozpadom obidvoch súčastí monarchie. Romsic v kapitolách *Rozpad Uhorska a Spory o hraniciach a návrhy komisií mierovej komisie* podrobne opisuje kroky novej uhorskej (alebo už len maďarskej) vlády za záchranu integrity starého kráľovstva, ktoré sa zmenilo na republiku. Pri charakterizovaní vzťahu Károlyiho vlády a víťazných mocností sa v texte akcentuje nový politický začiatok krajiny, ktorý mal priniesť väčšie porozumenie zo strany západných demokracií pre maďarské záujmy.

Vo formovaní postojov voči novému Maďarsku sa však ukázali ako rozhodujúce historické „podlžnosti“ Uhorska voči nemaďarskému obyvateľstvu, oprávňujúce jeho rozdelenie, a ešte väčšmi vlastné záujmy víťazných mocností, predovšetkým Francúzska, v stredo európskom priestore, podporujúce zánik historického Uhorska. Už v prvých po vojnových mesiacoch sa kryštalizovali na strane rodiačich sa nástupníckych štátov, ako aj na strane maďarskej reprezentácie extrémne rámce, v ktorých sa všetci zúčastnení pohybovali pri rokovaniach i koncipovaní a prehodnocovaní svojich cieľov. Na nemaďarskej strane bola takým extrémom dezintegrácia starého

Uhorska s čo najväčšími územnými ziskami aj na úkor etnických Maďarov, kým na maďarskej strane išlo v extrémnej pozícii o zachovanie uhorskej integrity v predvojnových hraniciach. Od začiatku mierových rokovaní bolo zrejmé, že Maďari ťahajú za kratší koniec povrazu, a teda staré Uhorsko nemožno zachrániť. No takisto reprezentanti nových štátov museli spustiť zo svojich maximalistických požiadaviek, napr. ČSR a Juhoslávia nemohli presadiť tzv. slovenský koridor.

Tak či onak Maďari nakoniec stratili dve tretiny Uhorska s nemaďarskou väčšinou (nerátajúc Chorvátsko), ale aj s prevažne maďarským územím bezprostredne za novými hranicami. V zápase o lepšie mierové podmienky Maďarom určite nepomohol sociálnodemokraticko-komunistický experiment s republikou rád, aj keď sa autor nazdáva, že výsledok mierových rokovaní by ani bez tohto experimentu nebol pre Maďarov iný. Ako pozoruhodný a zasluhujúci si rešpekt treba však hodnotiť zápas maďarskej štátnej reprezentácie na mierových rokovaniach o čo najlepší výsledok pre svoju krajinu.

V knihe nechýba opis vypätých situácií medzi maďarskými politikmi aj obyvateľstvom pred podpisom mierovej zmluvy aj po jej podpise, rovnako ako vyvolávanie márných nádejí na zmenu za poľsko-ruskej vojny, teda v čase, keď Francúzsko, najrozhodnejšie presadzujúce rozdelenie historického Uhorska, chvíľku, no nevelmi vážne uvažovalo o prípadnej modifikácii pripravenej mierovej zmluvy. Hodno asi pripomenúť, že slabou stránkou podpísanej Trianonskej zmluvy bola – podobne ako v prípade zmluvy s Nemeckom – značná miera pochybností na strane víťazných mocností o jej spravodlivosti a zmysluplnosti. Platí to predovšetkým o Američanoch, ktorí z rokovaní predčasne odišli a podpísali osobitnú zmluvu s Maďarskom, ako aj o britskom premiérovi D. Lloydovi Georgeovi a o talianskej delegácii. Dodajme, že so slabnúcim mocenským postavením Francúzska v medzivojnovom období slabla aj najdôležitejšia veľmocenská garancia platnosti zmluvy, čo vlastne platilo o celom Versaillskom mierovom systéme.

Veľká väčšina knihy je napísaná vecne a vyvážene, čo však nevyklučuje možné výhrady voči niektorým autorovým tvrdeniam. Napr. Romsics viackrát píše, že politici nástupníckych štátov vo svojich argumentáciách zavádzali či bluftovali, pričom sa odvoláva na uhorské štatistiky z roku 1910, ale tie boli už v predvojnovom čase spochybňované nemaďarskými politikmi za produkovanie tzv. štatistických Maďarov. A v súvislosti s medzivojnovou ČSR a v porovnaní s predvojnovým Uhorskom aj trianonským Maďarskom znie prinajmenšom čudne tvrdenie, že nové štáty sa vôbec neusilovali o posilnenie alebo zachovanie národných prejavov svojich menšín.

V súvislosti s ČSR takisto prekvapuje tvrdenie, že medzivojnové normy ochrany menšín zodpovedali približne úrovni menšinových práv, ktoré v zásade zabezpečoval uhorský národnostný zákon z roku 1868. Zabezpečoval, ale len na papieri, čo pripúšťali aj maďarskí delegáti na mierovej konferencii.

Revizionistické ambície medzivojnového Maďarska však autor hodnotí s kritickým odstupom a budúcnosť zahraničného maďarstva vidí v uplatňovaní samosprávnych práv podľa európskych noriem v rámci nástupníckych štátov.

M. Z.

DINAN, Desmond. *EUROPE RECAST. A History of European Union*. Houndmills : Palgrave, 2004, 392 s.

Europe Recast ponúka prehľad európskej integrácie od jej začiatkov v 40. rokoch 20. storočia po najnovšie udalosti posledných rokov. Jednotlivé kapitoly autor rozdelil chronologicky, aj keď niekedy sa prelínajú vzhľadom na to, že v niektorých sú dominantné politiky, napríklad spoločná poľnohospodárska politika alebo problém fondov. U Dinana môžeme sledovať zjavný príklon k dvom teóriám interpretácie procesov európskej integrácie, a to k medzivládneho prístupu a ku konštruktí-

vizmu. Neofunkcionalizmus je badateľný len pri opise začiatkov integrácie.

V prvej kapitole autor rozoberá situáciu po druhej svetovej vojne, ktorá výrazne ovplyvnila integračné vzťahy. Riešenie nemeckej otázky a studená vojna výrazne prispeli k urýchleniu procesov, ktoré začali Francúzsko a Nemecko. Autor sa podrobne zaoberá rokovaniami medzi jednotlivými štátmi, neúspechom obranného spoločenstva, až sa dostane ku Schumanovej deklarácii, ktorá v podstate začala proces ekonomickej integrácie v Európe. Takisto sa snaží verne zobrazit' vzájomné vzťahy medzi Francúzskom a Nemeckom. Podľa autora, a môžeme s ním len súhlasiť, veľmi dôležité boli aj preferencie samotných politikov. Francúzi sa snažili kontrolovať Nemcov a Nemci sa zasa cez štruktúry európskej integrácie usilovali získať väčšiu suverenitu a vymaniť sa spod vplyvu Francúzska.

Ďalej D. Dinan rozoberá možnosti budúcej integrácie. Skôr ako samotná integrácia ho však zaujíma prístup jednotlivých štátov, ktoré sa stali zakladateľmi Európskeho spoločenstva pre uhlie a oceľ. Základnou otázkou bolo nie čo, ale prečo. Autor si veľmi pozorne všíma pohnutky Francúzska, Nemecka, Talianska i štátov Beneluxu, ale aj odmietavé stanovisko Veľkej Británie. Motivácie a preferencie štátov sú podľa neho základnými piliermi konštruovania európskych spoločenstiev. Postupne sa dostáva až k podpisom rímskych zmlúv a vytvoreniu troch spoločenstiev. Podľa autora dovedty prevládala skôr sektorový prístup, teda integrácia prebiehala v sektoroch, na ktorých sa dohodli štáty.

Kríza prázdnej stoličky podľa Dinana zmenila priebeh integrácie a umožnila nástup trendu, ktorý sa už nezastavil. Od tohto obdobia o integrácii rozhodovali štáty a ich momentálna politická situácia, nie celkový prospech spoločenstiev, čím sa akoby skončilo obdobie sektorového prístupu. Autor tým dáva za pravdu teoretikom medzivládneho prístupu, podľa ktorých vnútorná politická situácia v jednotlivých štátoch ovplyvňovala priebeh európskej integrácie. Práve kríza prázdnej stoličky a následný luxemburský kompro-

mis v roku 1966 ukončili éru „spoločných záujmov“ a naštartovali dominanciu gaullistického Francúzska. Vhodným príkladom je spoločná poľnohospodárska politika, ktorá sa stala nástrojom Francúzska v boji proti ostatným štátom. Ďalším príkladom je dvojnásobné odmietnutie Veľkej Británie Francúzskom z nepresvedčivých dôvodov. Napriek týmto zásahom do idealistických predstáv európskych politikov, situáciu po kríze prázdnej stoličky, ktorú vyriešil až haagsky samit, nazýva autor duchom Haagu, ktorý pretrval do rozšírenia na deväť členov.

Dinan kladie dôraz na jednotlivé osobnostné profily politikov. Vlastne celá publikácia opisuje spôsoby, akými vznikali jednotlivé dohody, resp. politiky európskych spoločenstiev. Práve tieto rokovania boli podľa neho ovplyvnené preferenciami jednotlivých politikov, takisto ako ich vzájomné sympatie, ktoré urýchlňovali alebo spomaľovali rokovanie.

Vstup Veľkej Británie do Európskych spoločenstiev priniesol nové otázky, ktoré museli štáty okamžite riešiť. Autor správne poukazuje na dôležitosť personálnej politiky, keďže premiérom Veľkej Británie sa po labouristovi H. Wilsonovi stal konzervatívce E. Heath, ktorý nebol priaznivo naklonený vstupu Veľkej Británie do európskych štruktúr. Britské problémy a tlak na ostatné štáty spolu s príchodom nových členských štátov prispeli k riešeniu mnohých dlhodobých problémov v 70. rokoch, ako bola európska politická spolupráca, sociálna politika či regionálne fondy.

S nástupom M. Thatcherovej na kreslo britskej premiérky a jej bojom o rozpočtové kritériá sa integrácia znovu zastavila vinou jednej krajiny. Britská rozpočtová otázka, tzv. *bloody british question*, sa vyriešila roku 1984 vo Fontainebleau a až potom Veľká Británia odobrila vstup nových členských krajín, ktorým sa vynorili nové problémy.

Základnou otázkou podľa Dinana bola zmena štruktúry spoločenstiev, pretože dvanástim štátom nevyhovovala štruktúra pre šesť štátov. Okrem toho si politici kládli otázku: Integrácia, alebo rozširovanie? Výsledkom debát a rokovania bolo prijatie jednotného európskeho aktu,

ktorý podľa autora ako jeden z mála dokumentov vzal do úvahy nielen procesy rozširovania, ale aj samotné prehľbovanie integrácie. Tento trend neskôr prehľbili zmluvy z Maastrichtu a Amsterdamu.

Proces rozširovania je obsiahnutý v značnej časti kapitol. Autor sleduje, ako sa menili kritériá na vstup, akí boli oponenti a aký mali jednotlivé štáty prínos pre integráciu a chod spoločenstiev. Zatiaľ čo Británie musela „bojovať“ s francúzskym prezidentom de Gaullem, ostatné štáty mali problémy skôr v ekonomickej sfére a s prísnejšími kritériami. Zaujímavý je proces rozšírenia o Grécko a Španielsko, ktorý bol podľa autora skôr potvrdením demokratických trendov a ekonomického smerovania. Najťažšie to podľa Dinana mali štáty, ktoré vstupovali v máji 2004. Čo sa týka prínosu pre spoločenstvá, tak najdôležitejšie otázky sa museli riešiť v súvislosti s Britániou a po rozširovaní v roku 2004. Inštitucionálne sa rozširovanie najviac prejavilo po rozšírení na deväť členov a v súčasnosti, čo dokumentuje hlavne zmluva z Nice.

Kniha *Europe Recast* dáva faktograficky bohatý prehľad procesov európskej integrácie. Okrem samotného opisu procesov integrácie a rozširovania sa autor snaží v duchu niektorých teoretických prístupov o interpretáciu príčin javov, s ktorou fundovaný čitateľ môže, ale nemusí súhlasiť. Ponúka však viac ako základy, potrebné na poznanie javov, ktorými sa Európska únia dopracovala k súčasnej podobe.

S. Dragun

1848 – 1945

KOVTUN, Jiří. *REPUBLIKA V NEBEZPEČNĚM SVĚTĚ. Éra prezidenta Masaryka 1918 – 1935.* Praha : Torst, 2005, 903 s.

Všestranný autor Jiří Kovtun (venuje sa tiež próze a poézii) nadviazal touto monografiou na svoju historickú prácu *Masarykův triumf*.

Příběh konce velké války, ktorá prvýkrát vyšla v známom exilovom vydavateľstve Sixty-Eight Publishers v Toronte roku 1987, druhé vydanie zabezpečilo pražské vydavateľstvo Odeon roku 1991. Názov knihy je výstižný, pretože sa v nej nevenuje len obdobiu prezidentovania T. G. Masaryka v rokoch 1918 – 1935, ale aj „nebezpečnému svetu“, ktorý v medzivojnovom období obklopoval prvú ČSR. Už v názve teda autor naznačil, že sa bude zaoberať nielen domácimi spoločenskými a politickými udalosťami, ale aj tými európskymi a svetovými, ktoré do značnej miery ovplyvňovali dianie medzivojnového Československa. Tento dôležitý aspekt vzájomnej konfrontácie a súvzťažností domácej (t. j. československej, resp. českej a slovenskej) a zahraničnej (t. j. európskej a americkej) scény vtedajších dejín je veľmi dôležitý pre správne pochopenie rokov 1918 – 1935, obdobia takého zložitého i „nebezpečného“.

Autor rozdelil obsah knihy do troch hlavných častí pod názvami *Čas rozmtání kamení / Čas shromaždování kamení, Čas hledání / Čas ztracení a Čas boje / Čas pokoje*. Každá z týchto častí obsahuje menšie kapitoly (v rozsahu od 7 do 15 strán), v ktorých Kovtun pútačným spôsobom približuje udalosti sledovaných rokov medzivojnovej éry. Niektoré kapitoly sú venované len domácej politickej scéne a iné len medzinárodným udalostiam, pričom nechýba ich nadväznosť a vzájomné súvislosti.

Okrem domácich osobností (prezident T. G. Masaryk, E. Beneš, K. Kramář, A. Švehla, J. Malypetr, A. Hlinka, M. Hodža, Nemci R. Mayr-Harting, F. Spina i ďalší) venuje autor značnú pozornosť aj činnosti a postojom dôležitých politikov európskej i svetovej scény, napr. tvorcom versaillského systému G. Clemenceauovi, W. Wilsonovi či D. Lloyd Georgeovi. Rozsiahle časti kapitol sú venované nemeckým politikom J. Wirthovi, W. Rathenauovi či G. Stresemannovi, ale aj Francúzom A. Briandovi, R. Poincarému, E. Herriotovi a P. Lavalovi a tiež Britom R. MacDonaldovi a A. Chamberlainovi. Činnosť týchto i ďalších osobností opisuje v súvislosti s dôležitými udalosťami vtedajšieho obdobia, či už to bola

Parížska mierová konferencia, okupácia Porúria zo strany Francúzov, konferencia v Locarne, udalosti spojené so splácaním nemeckých reparácií (Dawesov a Youngov plán, Hooverovo moratórium, koniec ich splácania na konferencii v Lausanne), alebo Briand-Kellogov pakt. Brillantným a výstižným spôsobom približuje spoločenské dianie v niektorých štátoch, ktoré susedili s Československom, napr. politiku Nemecka v 20. rokoch, vyznačujúcu sa snahou stať sa opäť rovnocenným partnerom v Európe, vlády Brüninga a Papena na začiatku 30. rokov a prvé roky diktatúry nacistického Nemecka.

Všetky tieto i ďalšie udalosti približuje vždy v spätosti s dianím na československej spoločensko-politickej scéne, kde opisuje a analyzuje činnosť prezidenta Masaryka a jeho najbližšieho spolupracovníka Beneša i ďalších dôležitých politikov prvej ČSR, ktorí boli v úzkom kontakte s prezidentom Masarykom (najmä Kramářa, Švehlu, Malypetra). Opisuje aj osobnosť baróna Rothemera v súvislosti s jeho iredentistickou akciou v 20. rokoch v prospech Maďarska, osobnosť a vývoj politika J. Stříbrného, aktivity fašistického hnutia a R. Gajdu, konflikt s Vatikánom v súvislosti s Husovými oslavami roku 1925 a odchod nuncia F. Marmaggiho, následnú zmluvu s Vatikánom *Modus vivendi*, ale aj menej známy fašistický pokus o puč v Židenciach pri Brne.

Zo slovenských udalostí opisuje napr. aféru V. Tuku. V predposlednej kapitole pod názvom *Exit* približuje okolnosti smrti prezidenta Masaryka a v poslednej kapitole, nesúcej rovnomený názov titulu knihy, analyzuje silné a slabé stránky spojeneckého systému medzivojnovej ČSR, hlavné vnúropolitické problémy ČSR a pomer Slovákov a Čechov v tejto „Masarykovej“ republike.

O vysokej kvalite monografie svedčí rozsiahla použitá literatúra a archívne pramene, uvedené v záverečnej výberovej bibliografii. Potrebné dokumenty autor študoval v domácich archívoch (najmä pražských), ale aj v zahraničných inštitúciách (vo Veľkej Británii to bol *Public Records Office* v Londýne, v USA *Library of Congress* vo Washingtone a *Hoover Institution* v Stanforde).

Najnovšia publikácia J. Kovtuna už naznačeným vhodným (i dôležitým) prepojením súvislostí domáceho a medzinárodného diania prekračuje v mnohých aspektoch niektoré doteraz vydané historické práce našich historikov z tejto problematiky najnovších dejín. Preto by nemala chýbať v knižnici historikov – odborníkov na najnovšie dejiny, no určite sa stane dobrou pomôckou i pre študentov študujúcich históriu na vysokých školách a pre svoj pútavý spôsob podania istotne upúta aj laikov zaujímavých sa o novodobé dejiny.

P. Zmátlo

LANG, Tomáš. - STRBA, Sándor.
*HOLOKAUST NA JUŽNOM
SLOVENSKU NA POZADÍ HISTÓRIE
NOVOZÁMOCKÝCH ŽIDOV.*
Bratislava : Kalligram, 2006, 598 s.

Problematika holokaustu na Slovensku sa za ostatných sedemnást' rokov stala veľmi častou témou historického výskumu a interpretácie. Spravidla sa však týkala územia vtedajšieho slovenského štátu. Mimo pozornosti bádateľov ostávali kraje, ktoré boli po novembri 1938 anektované na základe I. viedenskej arbitráže horthyovským Maďarskom. O osudoch židovských obyvateľov južného Slovenska v rokoch 1938 až 1945 boli viac alebo menej okrajové zmienky v širšie koncipovaných prácach napr. M. Vietora či L. Tilkovského, v niektorých memoárových statiach, no aj v špecializovaných zborníkoch, resp. monografiách vzťahujúcich sa k jednotlivým mestám a k regiónom (napríklad Košice, Šafa, Vráble). Nadpis i veľký rozsah anotovanej práce vzbudzovali nádej, žiaľ neodôvodnenú, že práve jej laickí autori – nehistorici – sa pokúsia o syntetické spracovanie a interpretáciu tejto citlivej problematiky z aspektu celého okupovaného územia južného Slovenska. Mimochodom, jeho komplexnému politickému, ekonomickému, kultúrnemu a spoločenskému vývoju je slovenská historiografia stále dosť dlhá. Práce spreď niekoľkých

desaťročí sú totiž predsa už trochu zastarané, aj keď z hľadiska faktografického majú stále dôležitú poznávaciu hodnotu.

Autori anotovanej knihy, ktorej obsah nezodpovedá celkom jej titulu, spracovali zvolenú tému v niekoľkých rovinách. Okrem sledovania procesu tragických osudov židovských obyvateľov Nových Zámok sa pokúsili túto problematiku zasadiť do širších súvislostí: komparovali ju jednak s vývojom tzv. riešenia židovskej otázky v celom Maďarsku, jednak v prvej Slovenskej republike. Pre slovenského čitateľa sú zaujímavé predovšetkým fakty a súvislosti týkajúce sa vlastnej maďarskej problematiky. Tu sa autori opierali o kompilovanie z maďarskej literatúry (najmä o práce Sz. Szabolcsa), ako aj z impozantného diela R. I. Brahama o priebehu holokaustu v Maďarsku, ktorá vyšla pôvodne v anglickom jazyku v USA. Zároveň preukázali solídnu znalosť širšej odbornej literatúry k danému problému. Cenné je, že robili aj vlastný základný výskum archívnych materiálov, najmä z regionálnych archívnych fondov. Slabšia je už však ich interpretácia, ktorej chýbajú akékoľvek kritické stanoviská a profesionálny prístup. Autori si to vari aj sami uvedomujú, čo na viacerých miestach reflektujú, a preto odkazujú čitateľov na súčasné, resp. budúce odborné práce historikov. Druhá rovina komparácie týkajúca sa „riešenia“ židovskej otázky vo vojnovom slovenskom štáte je síce podnetná, no oslabuje ju veľa faktografických i terminologických nepresností. Najhodnotnejšími časťami knihy sú tie jej pasáže, ktoré veľmi podrobne hovoria o osudoch novozámockých židov nielen v rokoch 1938 – 1945, ale aj v čase uhorského štátu, prvej Československej republiky a napokon aj po roku 1945 až do súčasnosti. Tieto pasáže knihy, doplnené viacerými zväčša prvýkrát publikovanými prílohami, určite zaujmú okruh židovských i nežidovských čitateľov z novozámockého regiónu, tým viac, že niekoľko príloh tvoria menné zoznamy tunajších židovských i nežidovských obyvateľov, ktorí sa stali obeťou perzekučných zásahov maďarskej vlády a od marca 1944 aj okupačných nacistických úradov.

Podľa môjho názoru najväčším problémom anotovanej knihy jej koncepcná i žánrová stránka, ktorá trpí na disproporčnosť, nekonzistentnosť výkladu, na mnohonásobné opakovanie sa, niekedy priam na unavujúcu detailnosť, ktorá sa netýka vlastnej témy, ale širších politických a celospoločenských problémov tak v Maďarsku, ako aj v Československu, resp. na Slovensku. Niekedy sa zdá, akoby kniha bola zostavená z jednotlivých, od seba nezávislých kapitol, ktoré boli uverejňované na rôznych miestach. Najviac vecných, terminologických a aj veľmi neprijemných interpretačných chýb a zjednodušení sa autori dopúšťajú tam, kde zbytočne zachádzajú do kompilačného opisu vývoja v Maďarsku, resp. na Slovensku. V tomto prípade skutočne platí, že menej (textov) by bolo viac (racionálnych poznatkov, vysvetlení a súvislostí). Posudzovateľ knihy by mal hovoriť o tom, čo v nej je, a nie, čo v nej chýba. Napriek tomu poruším túto zásadu, keď poviem, že autori mohli aspoň naznačiť jeden doteraz málo poznaný, lepšie povedané vôbec nespracovaný problém: osudy židovských utečencov zo Slovenska do Maďarska, kde roku 1942 hľadali záchranu pred deportáciami. Takisto chýbajú zmienky o činnosti slovenského vyslanca J. Spišiaka v Budapešti, resp. o aktivitách troch maďarských vyslancov v Bratislave – všetko vo vzťahu k židovským občanom. Možno oprávnené namietat', že nové pasáže by obsah knihy síce obohatili, no ešte viac rozšírili jej už i tak predimenzovaný rozsah. Podľa môjho názoru z knihy bolo možné a najmä prospešné vylúčiť viaceré menej dôležité pasáže, detaily, ako aj dlhé citácie niektorých dobových dokumentov, ktoré výkladový text zbytočne zaťažujú a potenciálneho čitateľa odrádzajú od pozorného sledovania vlastnej problematiky.

Tieto pripomienky sa týkajú už samotnej formy knihy, ktorej chýba menný register (v regionálnej historiografii zvlášť potrebný); medzi oficiálnymi autormi knihy nie je uvedený autor 10. kapitoly, ktorý sa nachádza len v tiráži; kniha nemala ani potrebných odborných recenzií, ktorí by určite upozornili autorov nehistorikov na viaceré, aspoň tie najväznejšie chyby.

Autori však nesú plnú zodpovednosť za text, tak ako i za skutočnosť, ktorú sami priznávajú, že nerešpektovali všetky pripomienky, ktoré mali k finálnej podobe knihy jej vydavateľ, resp. redaktor. Je to na škodu veci.

Napriek kritickým pripomienkam treba oceniť pozitívny prínos publikácie, ktorá však mala predpoklady pri väčšom zohľadnení odborných kritérií prekročiť svoj poznávací regionálny charakter.

I. K.

ZAVACKÁ, Marina. *KTO ŽIJE ZA OSTNANTÝM DRÔTOM? Oficiálna zahraničnopolitická propaganda na Slovensku, 1956 – 1962: teórie, politické smernice a spoločenská prax*. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda, 2005, 168 s.

Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied v rámci širšie koncipovaného projektu vydal aj zaujímavú publikáciu z pera Marína Zavackej o propagande na Slovensku v rokoch 1956 – 1962 (od potlačenej revolúcie v Maďarsku po karibskú krízu). Po publikácii *Storočie propagandy. Slovensko v osidlach ideológií*, vydané roku 2005, je to ďalší zaujímavý počin venujúci sa tejto problematike, ktorý vznikol na pôde SAV.

Predkladaná monografia je rozdelená na tri kapitoly, pričom prvá, nesúca názov *Propaganda alebo „čo človek mal a musel vedieť“*, definuje základné pojmy a vytvára vstupnú bránu k skúmaniu konkrétnych problémov nasledujúcich kapitol. Prijemným spštením čítania tejto kapitoly sú citáty pochádzajúce z literatúry, ktorá o vtedajšej propagande vznikla v čase, keď ešte stále pôsobila na ľudí. Tento aspekt je určite veľmi poučný najmä pre tých, ktorí si reálne pôsobenie totalitnej propagandy nepamätajú vôbec – z dnešného pohľadu pôsobia totiž tieto výroky mimoriadne absurdne. Predovšetkým ak si človek uvedomí výrazné protiklady – marxistická propaganda je podľa dobových teoretikov vedecká preto, lebo šíri vedecký svetonázor a poskytuje objektívne

údaje, na druhej strane nájdeme v publikácii veľa príkladov boja propagandistov a cenzorov proti objektivite, ale aj objektivismu (niekedy skutočne bizarných). Absurdnosť doby dotvára pasáž (s. 50), v ktorej sa čitateľ dozvie, že po XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu a Chruščovovej kritike kultu osobnosti sa na straníckych kurzoch v Československu nevyučovali dejiny KSSZ ani Komunistickej strany Československa. Dôvod na to bol mimoriadne prozaický – neboli učebnice, pretože ešte sa nestihli prepísať a prispôbiť novým trendom. Taktiež sa nedá nespomenúť zistenie, že vo viacerých prípadoch boli veľkým nepriateľom domácich propagandistov práve chválospevy pochádzajúce zo ZSSR, určené však domácemu publiku. Spomínajú sa tu totiž javy, ktoré boli sovietskemu obyvateľstvu notoricky známe, v očiach našinca by však nepochybne vyvolali isté pochybnosti o „raji“ na Východe.

Aj druhá kapitola pod názvom *Zahraničnopolitická propaganda 1956 – 1962: hracie pole, postupy a hrdinovia* čitateľa nepochybne zaujme. Autorka tu na zrozumiteľných príkladoch demonštruje viaceré zložky propagandistického pôsobenia totalitnej moci na masy obyvateľstva – od obrazových karikatúr, cez osoby (reálne či symbolické) vystupujúce v propagande až po krajiny, o ktorých sa hovorí. Za zmienku okrem iného stojí výstižné objasnenie „podvojnnej terminológie“, napríklad zásadný rozdiel medzi slovami špión (zahraničný, negatívny) a rozviedčik (náš, pozitívny). Tejto kapitole však možno trochu vytknúť to, že sa v nej autorka zamerala len na tri vybrané udalosti sledovaného obdobia – XX. zjazd KSSZ, maďarské povstanie v roku 1956 a karibskú krízu 1962, niektoré ďalšie sú spomínané len okrajovo a v nepomerne menšom rozsahu. Je to škoda, aj napriek tomu, že pravdepodobne ide o zámer autorky.

Tretia kapitola nesie názov *Cenzúra – protipól i organická súčasť propagandy. Zásahy STD do správ o zahraničí*. V úvode sa čitateľ krátko oboznámi s inštitúciou cenzúry v komunistickom Československu. Na ďalších vyše 40 stranách autorka s charakteristickým

humorom, rozoberá cenzúrne zásahy do vydávaných tlačovín – dozvieme sa nielen o zásahoch a „zlepšeniach“ správ týkajúcich sa ZSSR a jeho satelitov cenzorom, ale aj o tom, akým spôsobom mali občania vidieť rozvojové krajiny a, samozrejme, našich „imperialistických nepriateľov zo Západu“. Nepochybne nikomu pri čítaní tejto kapitoly neuniknú rôzne z dnešného pohľadu vtipné paradoxy. Za všetky ostatné stačí spomenúť napríklad zásah cenzora do relácie rozhlasu, ktorá popisovala ťažký život nezamestnaných v Spojených štátoch amerických. Problémom v tomto prípade bol fakt, že podpora v nezamestnanosti bola v USA vyššia ako priemerný zárobok u nás... Autorka na základe vlastného výskumu, na ktorom je celá práca postavená, musí skonštatovať, že skutočne ideologicky chybné príspevky sa vyskytovali veľmi zriedkavo, čo je pri fungovaní známej „autocenzúry“ pochopiteľné.

Ako čerešnička na torte pôsobí však záver kapitoly, opisujúci nevhodné zrkadlá denníkov. Tu sa dozvieme, že cenzorov (a neskôr aj čitateľov recenzovanej práce) mimoriadne zaujalo „nevhodné“ zalamovanie správ na stranách tlače, prípadne nevhodná kombinácia titulku s obrázkom. Vznikali tým totiž zábavné kombinácie. Na ilustráciu azda stačí uviesť jednu – karikatúra prestarnutých a po zuby ozbrojených kapitalistov s názvom „Festival beznádejne prestárlych“ a hneď vedľa nej článok nazvaný „Sovietska delegácia v NDR“. Cenzor v tomto prípade, napriek realnosti spomínanej kombinácie, nemohol pripustiť, aby si (možno nielen) ľudová tvorivosť oba nadpisy spojila.

Publikácia Maríny Zavackej je vydareným príspevkom k dejinám komunistickej propagandy na Slovensku a môžeme konštatovať, že mnohé všeobecné vývody autorky sú platné nielen na obdobie rokov 1956 – 1962, ale dajú sa aplikovať aj na zvyšok štyridsaťročnej vlády Komunistickej strany Československa. Rovnako treba vyzdvihnúť, že do zorného uhla slovenských historikov sa problematika propagandistického pôsobenia totalitného štátu na vlastné obyvateľstvo dostáva čoraz častejšie.

M. Medvecký

PhDr. Július Mésároš, DrSc (28. 11. 1923 – 9. 12. 2006)

Július Mésároš patril k priekopníkom a zakladateľom slovenskej profesionálnej historiografie. Spolu so svojimi generačnými vrstovníkmi nadviazal po druhej svetovej vojne na výsledky rodiacej sa slovenskej historiografie a postupne poznačil jej smerovanie najmä pri výskume dejín druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia. Jeho komplexný prístup k štúdiu mu umožnil osvetliť súvislosti hospodárskeho a sociálneho postavenia slovenského obyvateľstva s politickými podmienkami národného života po revolúcii v rokoch 1848 – 1849. Svojím prístupom, náročnosťou výskumu, schopnosťou syntetizovať dosiahnuté výsledky vnášal do slovenskej historiografie svoj osobný a osobitý vklad, rozširoval jej obzory a razantne dvíhal latku jej náročnosti. Patril k výnimočnej, ambicióznej a neobyčajne tvorivej generácii slovenských historikov, ktorá dokázala realizovať rozsiahly základný a pôvodný výskum a súčasne ponúkať verejnosti syntetizujúce pohľady na jednotlivé dejinné fázy vývoja slovenskej spoločnosti. Bol prvolezcom pri výskume a prezentovaní vedeckých výsledkov o vplyve industrializácie na roľnícku dedinu na Slovensku. Roľníctvo ako spoločenský fenomén, agrárna a sociálna otázka v moderných slovenských dejinách sa natrvalo stali jedným z ťažiskových tematických okruhov jeho vedeckého záujmu. Chápal a realizoval štúdium slovenskej otázky v širokom kontexte stredoeurópskeho vývoja, čo mu umožňovalo prinášať nové, pôvodné, originálne postrehy a závery. Patril medzi tých mladých ambiciózných historikov, ktorí odmietali skúmať dejiny národa v úzkom uzavretom kruhu a hľadali jeho miesto v širších súvislostiach historického procesu, v konfrontácii s európskym vývojom a vplyvom európskeho diania na celú stredoeurópsku oblasť a na Slovensko zvlášť. Vysokú náročnosť tohto výskumu a jeho kvalitu potvrdzovala skutočnosť, že Július Mésároš už v 45 rokoch obhájil hodnosť doktora historických vied. Bolo to adekvátne uznanie za vypracovanie koncepčného a uceleného pohľadu na národný vývoj od revolučných udalostí roku 1848 do konca 19. storočia, ktorý začal vydaním práce *Roľnícka a národnostná otázka na Slovensku 1848 – 1900. K problematike feudálnych prežitkov* (Bratislava 1959) a razantne pokračoval publikovaním práce *Dejiny Slovenska II. Od roku 1848 do roku 1900* (Bratislava 1968). V syntetizujúcom diele predstavil koncepciu, ktorá skĺbila do konzistentného celku pohľad na polstoročný vývin Slovenska v hospodárskej, sociálnej, politickej a kultúrnej oblasti. Ponúkol verejnosti prvú prácu takéhoto typu, ktorá skúmala v politickej sfére predovšetkým štátoprávne a ústavné pomery vládnuceho režimu, objektívne podmienky a vnútorné dispozície slovenského národného pohybu. Prvýkrát na takejto úrovni a v takom rozsahu sa pertraktoval hospodársky vývoj, rozvoj priemyselnej výroby, komplikovanosť agrárnej otázky a nadväzne sociálne postavenie ľudových vrstiev, vývin demografickej štruktúry v procese industrializácie a urbanizácie.

V rozkvetie tvorivých síl a ambícií, organizačného nasadenia vo funkcii riaditeľa Historického ústavu Slovenskej akadémie vied zasiahla J. Mésároša neúprosná normalizačná vlna, ktorá násilným spôsobom utlmila jeho aktivity predovšetkým tým, že musel odísť zo SAV. Na novom pracovisku v Slovenskom národnom múzeu, v spoločnosti mnohokrát rovnako postihnutých špičkových odborníkov, pomáhal na Bratislavskom hrade skvalitniť fondy múzea najmä v oblasti školstva a vedy. Napriek tomu, že nemohol publikovať, ostáva jeho práca skrytá v dnes už neexistujúcich domácich i zahraničných

výstavách a expozíciách alebo je len ťažko identifikovateľná v katalogizačných zápisoch a v zbierkových fondoch. Počas svojho vyše desaťročného pobytu v Historickom ústave SNM sa súčasne aktívne zapojil do petičnej akcie za zachovanie hradu ako sídla tohto ústavu.

Výsledky vedeckej tvorby J. Mésároša napriek uvedeným skutočnostiam trvalo rezovali v slovenskej historiografii. Preto boli jeho návrat k vedeckej práci a najmä umožnenie publikovania v polovici 80. rokov nevyhnutné, ak sa mali plniť úlohy výskumu druhej polovice 19. storočia. Toto obdobie jeho tvorivého života bolo naplnené intenzívnou prácou, ktorá mala po jeho návrate do Historického ústavu SAV stupňujúcu gradáciu, prejavujúcu sa v jeho účasti na spracovaní *Dejín Slovenska II a III* (Bratislava 1987, 1992). Jeho výskum a prezentovanie výsledkov o hospodárskom vývoji, agrárnej problematike, o demografickom vývine, školstve, ako aj o národnopolitických a kultúrnych dejinách Slovenska patria k doteraz neprekonateľným výsledkom a úspechom štúdia našich národných dejín. Túto skutočnosť dokumentuje súborné vydanie jeho vedeckých štúdií, odborných polemík a článkov v publikácii *Zložitá hľadanie pravdy o slovenských dejinách* (Bratislava 2004), ktorá prezentuje najucelenejší pohľad na jeho vedecké dielo a prínos, ktorý znamenali z hľadiska rozvoja slovenskej historiografie.

Práce PhDr. Júliusa Mésároša, DrSc., tvoria komplexný celok a dávajú výrečné svedectvo o jeho autorskej individualite, principiálnej zásadovosti, vedeckej erudícii, ale aj o sebavedomí vedca, schopného organizátora a nadšeného vedátora. Túto skutočnosť ocenilo aj Predsedníctvo SAV udelením Zlatej medaily SAV za zásluhy o rozvoj slovenskej historickej vedy v roku 1993.

Július Mésároš výsledkami svojej práce, postrehmi a vedecky podloženými závermi vyoral trvalú brázdú poznania národných dejín 19. a začiatku 20. storočia. Dokázal povstať, keď sa ho krutý normalizačný režim snažil zraziť na kolena a obmedzovať tak v osobnom živote, ako aj vo vedeckom bádani. Tieto jeho vlastnosti vyvierali nielen z náročného a principiálneho prístupu k osobnému životu, ale i z chápania poslania historickej vedy a jej miesta v spoločenskom a kultúrnom diani, pri kultivovaní historického vedomia na Slovensku. Výnimočne sa tiež prejavovali v jeho schopnosti syntetizovať faktografický materiál, ako sa to konkrétne realizovalo v jeho aktívnej vedeckej účasti pri spracovaní *Přehledu československých dějin II* (Praha 1960), *Československej vlastivědy* (II/2, Praha 1969), resp. účasti v kolektívnej práci *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989* (Bratislava 1992). V svojom súhrne výsledky práce J. Mésároša poskytujú trvalú inšpiráciu pre vedeckú tvorbu a vedecký výskum, pretože sú podložené húževnatým, systematickým a náročným výskumom, s cieľavedomým zameraním na ich všestranné spoločenské využitie. Prejavovalo sa to aj jeho aktívnym prístupom k popularizácii vedeckej tvorby, v ktorom videl jeden z dôležitých prostriedkov na povznesenie národného vedomia a sebavedomia cestou zvyšovania vedomostí o slovenských dejinách a dejinách Slovenska. Pre všetko to, čo Július Mésároš priniesol pre slovenskú historiografiu, sa trvalo zapísal medzi jej významných tvorcov, ktorí svojimi vedeckými výsledkami ovplyvňujú jej smerovanie aj v súčasnosti.

Valerián Bystrický

Autori čísla:

PhDr. Viliam **Čičaj**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Jozef **Klačka**, Ústredný archív SAV, Dúbravská cesta 9, 814 67 Bratislava; PhDr. Marek **Havrila**, PhD., Katedra histórie FF KU v Ružomberku, Ústav regionálnych a národnostných štúdií PU v Prešove; Prof. PhDr. Július **Bartl**, CSc., Katedra histórie, Pedagogická fakulta UK, Račianska 59, 813 34 Bratislava; PhDr. Eva **Frimmová**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; doc. PhDr. Mária **Kohútová**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; prof. PhDr. Roman **Holec**, CSc., Katedra slovenských dejín, Filozofická fakulta UK, Šafárikovo námestie, 818 01 Bratislava; PaedDr. Martin **Pekár**, PhD., Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta, Inštitút histórie, Ul. 17. novembra 1, 080 78 Prešov; prof. PhDr. Ladislav **Tajták**, CSc., Katolícka univerzita v Ružomberku, Historický ústav, Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok; prof. PhDr. Ján **Grexa**, PhD., Fakulta športovních štúdií Masarykovej university Brno, Sladkého 13, 617 00 Brno; PhDr. Stanislav **Konečný**, CSc., Spoločenskovedný ústav SAV, Karpatská 5, 040 01 Košice; ThDr. Václav **Ježek**, PhD., Katedra byzantológie, Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity, Masarykova 15, 080 01 Prešov; Mgr. Marína **Zavacká**, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; prof. PhDr. Leon **Sokolovský**, CSc., Katedra archivníctva a PVH FiF UK, Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava; PhDr. Miroslava **Domová**, Národný bibliografický ústav Slovenskej národnej knižnice, Nám. J. C. Hronského 1, 036 01 Martin; Mgr. Helena **Saktorová**, PhD., Slovenská národná knižnica, Nám. J. C. Hronského 1, 036 52 Martin; PhDr. Alžbeta **Sedliaková**, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Gabriela **Škorvanková**; PhDr. Katarína **Hradská**, PhD., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Dušan **Kováč**, DrSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Edita **Ivaničková**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Bohumila **Ferenčuhová**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Miroslav **Kamenický**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; Mgr. Miroslav **Čaplovič**, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04, Bratislava; doc. PhDr. Juraj **Roháč**, CSc., Katedra archivníctva a PVH FiF UK, Šafárikovo nám. 6, 818 01 Bratislava; PhDr. Tünde **Lengyelová**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; PhDr. Vladimír **Segeš**, PhD., Vojenský historický ústav, Krajná 27, 821 04, Bratislava; doc. PhDr. Ivan **Chalupecký**, Katolícka univerzita v Ružomberku, Historický ústav, Námestie Andreja Hlinku 60, 034 01 Ružomberok; PhDr. Ivan **Kamenec**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; prof. PhDr. Pavol **Petruf**, CSc., Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava; Mgr. Matej **Medvecký**, Ústav pamäti národa, Nám. SNP 28, 810 00 Bratislava.

Pokyny pre autorov

Historický časopis vychádza štyrikrát do roka. Uverejňuje výhradne pôvodné články, ktoré sú výsledkom vlastnej bádateľskej činnosti autora. Príspevky redakcia predloží na posúdenie dvom lektorom. O ich prijatí alebo neprijatí na základe lektorských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady Historického časopisu autorov upovedomíme do 90 dní odo dňa doručenia do redakcie. Autori poskytujú svoje rukopisy exkluzívne Historickému časopisu a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neuverejnia v iných časopisoch. Rukopisy sa nevracajú.

Príspevky do Historického časopisu odovzdávajú, resp. posielajú na adresu redakcie v elektronickej forme (na diskete alebo e-mailom formou prílohy) v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri písaní poznámok pod čiarou (nie na konci príspevku) používajte príkaz *Vložiť*¹ a následne *Poznámka pod čiarou*.

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán (72 000 znakov vrátane medzier), recenzií 10 strán (18 000 znakov vrátane medzier) a anotácii 3 strany (5 400 znakov vrátane medzier). K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca 1 400 znakov, krátky abstrakt (cca 700 znakov) a osobné údaje o autorovi (bydlisko, zamestnanie, e-mail a telefonický kontakt).

Vzhľadom na platnosť *STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy* – je potrebné rešpektovať jej zásady. Niektoré interpunkčné znamienka sa v odkazoch používajú odlišne od pravidiel slovenského pravopisu. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Odkaz na monografiu (1 – 3 autori):

¹KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 56.

²PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkev na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997, 311 s.

Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú spojovníkom s medzerami po oboch stranách spojovníka.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry*. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 201-202.

Pozn.: čísla strán v rozpätí strán sa uvádzajú so spojovníkom.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, 99 s.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedeckí redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom.

⁵*Slovenská veda : zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava : Veda, 2001, 248 s.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶MICHÁLEK, Slavomír. Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939-1945. In PEKNÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002, s. 301-317.

Odkaz na štúdiu publikovaných v periodiku:

⁷KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-244.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁸KAMENEC, ref. 1, s. 37.

V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa:

⁹KAMENEC, Po stopách, ref. 1, s. 12.

Odkaz na elektronický zdroj:

¹⁰KUCIANOVÁ, Anna. Personalie v elektronickej súběžnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000 – 2001* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, s. 136-139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zborník_2000_2001.pdf>

Všeobecné poznámky:

- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydavateľstvo uvádzame:

b. m., b. r., b. v.

- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania:

Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.

- Ak je viac miest vydania a len jeden vydavateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou:

Bratislava; Martin Osveta, 1956.

- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.

- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

- Odkaz na archívny prameň:

Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Povereníctvo informácií a osvety (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

Adresa redakcie: Historický časopis, Historický ústav SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Tel.: +421-2-529 25 753; 0908 09 89 37

E-mail: hiscaso@savba.sk

http: <http://www.historickycasopis.sk/>

objednávky: písomne, telefonicky, mailom, prípadne prostredníctvom elektronického objednávkového formuláru na webovskej stránke časopisu

INHALT

Einleitung

XIII. Kongress der Slowakischen Historischen Gesellschaft bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften	3
Či č a j, Viliam: Geleitwort des Vorsitzenden der Slowakischen Historischen Gesellschaft.....	4
Sechzig Jahre Slowakische Historische Gesellschaft	
K l a č k a, Jozef: Der sechzigste Jahrestag der Entstehung der Slowakischen Historischen Gesellschaft (SHS)	9
H a v r i l a, Marek: Zu einigen Problemen der Entwicklung der slowakischen Historiographie und der SHS bei der Slowakischen Akademie der Wissenschaften in den 50er und 60er Jahren des 20. Jahrhunderts.....	20
B a r t l, Július: Die Historiographie in der Slowakei nach 1989 – erfüllte Erwartungen?	35
Zur Bewertung der einzelnen chronologischen und thematischen Gebiete	
F r i m m o v á, Eva: Die Historiographie der Epoche der Renaissance und des Humanismus in der Slowakei nach 1989	56
K o h ú t o v á, Mária: 60 Jahre slowakische professionelle Historiographie. Erforschung der Neuzeitgeschichte	69
H o l e c, Roman: „Kurze“ Geschichte eines „langen“ Jahrhunderts	75
P e k á r, Martin: Einige Bemerkungen zum Stand und aktuellen Problemen der Regionalgeschichtsforschung.....	96
T a j t á k, Ladislav: Zu einigen Fragen der Regionalgeschichte in der Slowakei.....	104
G r e x a, Ján: Probleme der Geschichte des Sports in der Slowakei	107
K o n e č n ý, Stanislav: Die ruthenische und ukrainische Minderheit in der slowakischen Historiographie nach 1989	112
J e ž e k, Václav: Idealismus in byzantinologischen Studien	125
Z a v a c k á, Marina: „Ich habe keine Zeit das zu lesen, ich muss lernen“. Zum Stand des Geschichtsunterrichts an Hochschulen in der Slowakei.	133
S o k o l o v s k ý, Leon: Historische hilfswissenschaften an der Philosophischen Fakultät der Komenský-universität (UK) in Bratislava in den zurückliegenden 60 Jahren.....	146
D o m o v á, Miroslava: Projekt und Ziele des Aufbaus der Datenbank: „Bibliographie der Geschichte der Buchkultur in der Slowakei“	153
S a k t o r o v á, Helena: Generalkatalog auf dem Gebiet der Slowakei erhaltener Drucke des 16. Jahrhunderts.	157
S e d l i a k o v á, Alžbeta: Bibliographie der slowakischen Historiographie	164
Š k o r v a n k o v á, Gabriela: Gesetz über Chroniken und die Gemeindechronik ...	166
Aus der Tätigkeit der Slowakischen historischen Gesellschaft.....	168
D i s k u s s i o n	
K a m e n e c, Ivan: Wo sind die Grenzen polemischer Diskussionen und elementaren Anstands?	201

KRITIK – GLOSSEN – BIBLIOGRAPHIE

